

Viduslaiku Livonija un tās vēsturiskais mantojums

Sastādītāji

Andris Levāns, Ilgvars Misāns, Gustavs Strenga

Latvijas Nacionālā bibliotēka
Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte

Viduslaiku Livonija un tās vēsturiskais mantojums

Sastādītāji
Andris Levāns, Ilgvars Misāns, Gustavs Strenga

Latvijas Nacionālā bibliotēka
Rīga 2019

Viduslaiku Livonija un tās vēsturiskais mantojums.
Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2019, 256 lpp.

Medieval Livonia and Its Historical Legacy

Sastādītāji Andris Levāns, Ilgvars Misāns, Gustavs Strenga
Zinātniskie recenzenti Dr. hist. Vija Stikāne, Prof. Dr. phil. Mati Laurs (*Laur*)

Latvijas simtgades jubilejai veltītā konferenču cikla “Valsts pirms valsts” Otrās konferences,
Latvijas Nacionālā bibliotēka, Rīga 7.–9. decembris 2017, rakstu krājums

Rakstu krājums apspriests un ieteikts publicēšanai Latvijas Nacionālās bibliotēkas
Zinātniskās padomes sēdē 2019. gada 26. novembrī (protokols Nr. 3/2019)

Tulkojums no angļu valodas Eva Eihmane
Tulkojums no vācu valodas Maija Levāne
Literārā redaktore Agita Kazakeviča
Mākslinieciskais noformējums un salikums Anete Krūmiņa

Projekta vadītāja Vija Daukšte
Izdevējs Latvijas Nacionālā bibliotēka

Projekta atbalstītāji

Latvijas Republikas Kultūras ministrija
Programma “Latvijas valsts simtgade”
Latvijas Nacionālā bibliotēka
Latvijas Universitāte

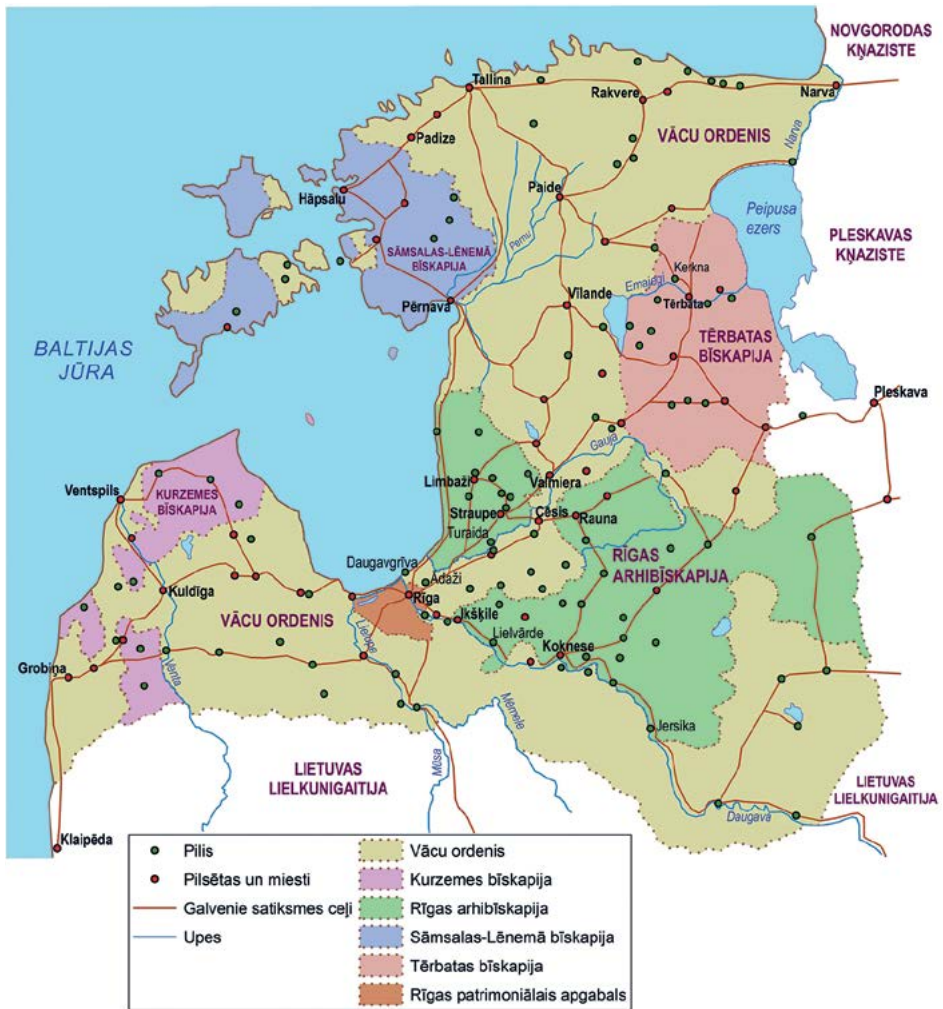

Kultūras ministrija

ISBN 978-9984-850-77-1
ISBN 978-9984-850-78-8 (e-grāmata)

© Latvijas Nacionālā bibliotēka, izdevums latviešu valodā, 2019
© Rakstu autori

Livonija 14.-15. gadsimtā

Saturs

Ad lectorem

- 8 *Vija Daukšte, Andris Vilks*
Priekšvārds
- 12 *Andris Levāns, Ilgvars Misāns, Gustavs Strenga*
Ievads. Viduslaiku Livonija un mēs

Viduslaiku Livonijas vēstures eiropiešie konteksti

- 24 *Matiass Tumzers*
Livonija viduslaikos. Pārdomas par kādu Eiropas vēsturisku reģionu
- 42 *Kurts Villads Jensens*
Skandināvijas, Ziemeļvācijas un Livonijas kristianizācija,
1000.–1300. gads. Salīdzinošs skatījums
- 64 *Karstens Jänke*
Livonija no skandināvu un Hanzas perspektīvas.
Kontakti Baltijas jūras telpā viduslaikos
- 90 *Romans Čaja*
Sāncensība un sadarbība Livonijas attiecībās ar Vācu ordeni Prūsijā,
Lietuvu un Poliju viduslaikos
- 106 *Ilgvars Misāns*
Rietumu modelis un iezemieši.
Lībieši un topošie latvieši viduslaiku Livonijā
- 128 *Anti Selarts*
Krievijas karš pret “13. gadsimta NATO” jeb Livonijas vēsture
21. gadsimta sākļos

Viduslaiku Livonijas tematika jauno vēstures pētnieku darbos

- 148 *Mihkels Mēsalu*
Ķeizars un Livonijas zemeskungi laika posmā
no 1199. līdz 1486. gadam
- 170 *Rūta Brusbārde*
Divu kungu pilsēta. Rīgas pilsētas rātskungi – starp Rīgas
arhibīskapu un Vācu ordeņa Livonijas mestru (1415–1470)
- 182 *Jārons Šternheims*
Vācu ordeņa Livonijas atzars un ārējā politika tā dēvētajā
strīdā par Rīgas arhibīskapiju (1480–1483)

Esejas. Viduslaiku Livonija 21. gadsimtā

- 200 *Gustavs Strenga*
Atgrūšanās un pievilkšanās. Viduslaiki 21. gadsimta sākumā
- 214 *Juhans Krēms*
Viduslaiku Livonija un 21. gadsimta Igaunija
- 220 *Eva Eihmane*
Viduslaiku Livonija un mūsdienu Latvija
- 230 *Jans Rīdigers*
Livonija un pasaule 21. gadsimtā

Pielikums

- 250 Vietvārdu rādītājs
254 Par autoriem

Ad lectorem

Priekšvārds

Andris Vilks

Latvijas Nacionālās bibliotēkas direktors

Vija Daukšte

Latvijas Nacionālās bibliotēka, projekta vadītāja

Pateicoties Kultūras ministrijas atbalstam, mums bija dota unikāla iespēja piedalīties Latvijas Republikas simtgades svinēšanas pasākumos. Latvijas valsts finansētajā programmā “Latvijas valsts simtgade” Latvijas Nacionālā bibliotēka (LNB) sadarbībā ar Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāti no 2017. līdz 2019. gadam īstenoja projektu “Latvijas valstiskuma idejas vēsturiskais ceļš kopējā Eiropas kultūras telpā” – tika sarīkotas piecas starptautiskas zinātniskas konferences par Latvijas vēsturi no 12. gadsimta līdz 1918. gadam – Latvijas valsts nodibināšanai.

Konferenču cikla pirmā konference “Vara, zeme, sabiedrība: politiskās un sociālās transformācijas Austrumbaltijā 12. un 13. gadsimtā”, kas bija veltīta pirmskristianizācijas periodam mūsdienu Latvijas teritorijā, notika 2017. gada septembrī. 2017. gada decembrī rīkotā konference bija veltīta viduslaiku Livonijas vēsturei. Jauno laiku vēstures problemātikai Eiropā un Latvijā bija veltīta trešā starptautiskā zinātniskā konference “Latvijas teritorija agrīni modernā laikmeta politiskajā dimensijā 16.–18. gadsimtā” 2018. gada septembrī. Savukārt 19. gadsimta problemātikai bija veltīta konference “Valsts valstī. Latvija – Krievijas impērijas provinces 19. gadsimtā” 2018. gada decembrī. Latvijas vēstures problemātikai veltīto starptautisko zinātnisko konferenču ciklu pēdējās konferences “Latvijas zemes no 19. gadsimta beigām līdz 1918. gadam: ceļš līdz valstij” tematika aptvēra 19. gadsimta beigas un laiku līdz Pirmajam pasaules karam, un tā risinājās 2019. gada aprīlī.

LNB ierosināja fokusēties uz noteiktu ievirzi – pievērsties procesiem, kuri noritējuši ilgi pirms formālas Latvijas valsts izveidošanās. Teritorijā, kuras pamatiedzīvotāji gadsimtiem virzījās uz nacionālu valsti 19. vai 20. gadsimta izpratnē. Tā izrādījās pateicīga izvēle, jo citas atmiņas institūcijas detalizēti koncentrējās uz notikumiem tiešā saistībā ar Latvijas Republikas izveidošanos un simtgadi. Mūsu izvēli ietekmēja vēl tagad viltus ziņās dzirdamais – bez PSRS (lasi: pateicoties Vladimiram Uļjanovam (Ļeņinam) un / vai Ļevam Trockim vai arī Brestļitovskas miera līgumam 1918. gada 3. martā) Latvijas valsts nebūtu. Zināms, ka arhīvos, bibliotēkās un muzejos glabājas dokumenti, ir veikti pētījumi un sarakstītas publikācijas, kuras liecina par pakāpenisku un nenovēršamu valstsgribas īstenošanos Latvijā. Minētā iecere sakrita ar bibliotēkas stratēģiju stimulēt pētniecisko vidi ne tikai tās auditorijā, bet arī pašu darbinieku vidū. Šajos gados ir izveidojusies pētnieku grupa, kura līdzās bibliotekāru un bibliogrāfu pienākumiem ir iesaistījusies krājumu un datu pētniecībā. Šis darbibas rezultāts ir virkne izstāžu, konferenču, publiski lasījumi, publikācijas vai izdevumi. Kopš 2017. gada liela daļa norišu ir pakļautas vienotam mērķim – sniegt ieskatu procesos, kuri soli pa solim tuvināja Latvijas valstij.

Latvijas teritorijā ir krustojušās daudzu citu tautu un reliģisko virzienu intereses un savstarpējas cīņas. Vēlējāmie pievērst uzmanību tam, ka no Somijas līdz Grieķijai starp Krievijas impēriju, Svētās Romas impēriju un tās pēctečiem Austroungāriju un Vāciju, kā arī Osmaņu impēriju tur esošās tautas veidojās par nācijām un valstīm pēc līdzīgiem scenārijiem.

Pēdējo 20–30 gadu pētījumi un atziņas aizvien nav noņēmušas virkni klišeju un stereotipu, kuri valda Latvijas sabiedrībā. Visu šo iemeslu dēļ izvēlējamies mazliet izaicinošu programmas nosaukumu “Valsts pirms valsts”. Konferenču cikls tika sadalīts piecos posmos. “Valsts pirms valsts” ietvaros esam centušies veicināt to, lai sabiedrībā no jauna palūkoties uz kristietības pirmsākumiem un robežām, Livonijas tapšanā un norietā; Reformācijas un pretreformācijas notikumos, kuros dzima latviešu rakstu valoda. Vēršam uzmanību uz Kurzemes hercogisti, par kuru Imants Lancmanis teicis: “Kurzemes vārds Eiropu ilgi sagatavojis Latvijas vārda iepazīšanai.” Mūsu uzmanība ir pievērsta brāļu draudžu jeb pašas pirmās atmodas vēsturei. Iespējams, hernhūtieši bija pirmie, kuri nosauca Latvijas vārdu – *Lettland*. Apgaismības konsekvences bija dzimtbūšanas atcelšana. Līdz ar to tiek pārvērtēta vācbaltiešu nozīme un likteņi, bet tā sauktā Baltijas autonomija ir nesaraujami saistīta ar jaunlatviešiem, Rīgas Latviešu biedrību, kuras dzīlēs varam jau konkrēti pamanīt topošās valsts konstrukcijas. Visbeidzot pretrunīgie un dažādie procesi, kuri noveda līdz Latgales kongresam un 18. novembrim – rusifikācija, nacionālās kultūras un Rīgas ekonomiskais uzplaukums, 1905. gads, atmoda Latgalē un Pirmais pasaules karš ar strēlniekiem un Bēgļu komitejām.

Pateicamies visiem ārvalstu pētniekiem, kuri ir devuši iespēju mums palūkoties uz līdzīgiem procesiem ārpus Latvijas un pie mums no malas. Konferencēs ar referātiem piedalījās vēsturnieki no Latvijas, Lietuvas, Igaunijas, Somijas, Dānijas, Zviedrijas, Francijas, Šveices, Polijas, Ukrainas, Rumānijas, Čehijas, Bulgārijas, Vācijas. Mēs visi kopā esam ieinteresēti paskatīties no jauna uz daudziem notikumiem un plašāk par tiem komunicēt ar sabiedrību. Mēs pateicamies galvenajai sadarbības institūcijai Latvijas Universitātei (LU), bez kuras iesaistīšanās šis cikls nav iedomājams. Īpaši vēlamies pateikties visai LU Vēstures un filozofijas fakultātei, kura bija galvenais partneris konferenču satura izveidē un referentu piesaistē kā Latvijā, tā ārvalstīs! Konferenču cikls ir nostiprinājis LU un LNB sinerģiju kopumā, jo to dalībnieku vidū ir arī citu fakultāšu un institūtu pārstāvji. Mēs pateicamies citiem sadarbības partneriem, institūcijām, kurās strādā vēsturnieki, dažādu disciplīnu pētnieki, muzeju un arhīvu speciālisti. Latvijas Nacionālā bibliotēka pateicas par sadarbību konferenču organizēšanā Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes profesoriem Andrim Šnē, Ilgvaram Misānam, Andrim Levānam,

Gvido Straubem, Ērikam Jēkabsonam, asociētajai profesorei Valdai Kļavai un Latvijas Nacionālās bibliotēkas vadošajam pētniekam Gustavam Strengam par konferenču satura koncepciju sagatavošanu un starptautiskās dimensijas nodrošināšanu! Paldies tekstu tulkotājam Maijai Levānei, Evai Eihmanei un tulkotājam Ivo Puzo. Pateicība pienākas literārajām redaktorēm Ievai Jansonei un Agitai Kazakevičai. Elīnai Guščikai atzinība par ļoti lietpratīgu un atbildīgu konferenču organizācijas komunikāciju un dokumentācijas sagatavošanu. Paldies Latvijas Nacionālās bibliotēkas galvenajai grāmatvedei Līgai Upmalei par finanšu plānošanu un uzraudzību. Visbeidzot pateicība visiem Latvijas Nacionālās bibliotēkas kolēģiem par atbalstu konferenču norises nodrošināšanā.

Nobeigumā vēlamies izteikt dažus secinājumus par konferenču ciklu kopumā. Visas konferences bija starpdisciplināras; tajās nolasītie referāti skāra ne tikai politisko vai sociālo vēsturi, bet bija veltīti arī kultūras, valodas, rakstniecības, grāmatniecības, teoloģijas, arhitektūras, mākslas, mūzikas aspektiem pagātnē. Konferenču ciklā skartās tēmas aptvēra ļoti plašu ģeogrāfisko telpu Eiropā, kā arī apskatīja visas Latvijas teritorijā dzīvojušās nacionālās un etniskās grupas.

Visas cikla konferences piesaistīja plašu auditoriju: pētniekus, mācībspēkus, studentus un ieinteresētu publiku. Šīs konferences bija arī citā ziņā iekļaujošas; referentu vidū līdzās nozarē atzītām autoritātēm izdevās pulcēt arī pētniekus, kuri ir sava akadēmiskā ceļa sākumā. Lai saglabātu konferencēs izteiktās atziņas, jau organizējot konferenču ciklu, bija iecere to materiālus publicēt zinātnisko rakstu krājumos.

Jāatzīst, ka, rīkojot šo konferenču ciklu, pati LNB ir kļuvusi spēcīgāka. Šo konferenču laikā tās pētnieku grupa ir sasniegusi veikspēju, kas ir nodrošinājusi LNB iekļaušanu Valsts pētījumu programmā. Tāpat LNB cikla ietvaros apliecināja arī sevi citā jomā – 2018. gadā LNB darbinieki sadarbībā ar partneriem izveidoja apjomīgu izstādi “Valsts pirms valsts. Atbrīvošanās gadsimts 1817–1918”. Laiku pa laikam ir izskanējuši kritiski viedokļi par to, ka mēs lielāku gadskārtu reizē atceramies notikumus vai cilvēkus. Taču, ja ieskatāmies dažādu jubileju svinēšanas vēsturē, varam konstatēt, ka tajās notiek būtisku vērtību radīšana un atziņu pārvērtēšana. Jubileju iespaidā tiek radītas nozīmīgas publikācijas, piemiņas vietas un izstādes ar paliekošu nozīmi. Cerams, ka konferenču cikls “Valsts pirms valsts” atstās noteiktas pēdas Latvijas historiogrāfijā.

Šī grāmata sāk sēriju, kurā sekos arī pārējo konferenču cikla rakstu krājumi.

Ievads

Viduslaiku Livonija un mēs

Andris Levāns
Ilgvars Misāns
Gustavs Strenga

Latvijas valsts 1918. gadā radās teritorijā ar vēsturisku pieredzi daudzu gadsimtu garumā. Viduslaikos tā nonāca Rietumeiropas kultūras, politiskās, reliģiskās un ekonomiskās ietekmes telpā un piedzīvoja līdzīgus pārmaiņu un attīstības procesus kā Rietumeiropas, Ziemeļeiropas un Viduseiropas zemēs. Taču kopš latviešu nacionālās historiogrāfijas aizsākumiem 19. un 20. gadsimta mijā mūsu vēstures naratīvā saistība ar eiropisko ir maz akcentēta. Tajā dominē etniskie un nacionālie jautājumi, jo īpaši latviešu tautas un Latvijas valsts veidošanās un attīstība. Šīs tematikas nepārejošo nozīmību un aktualitāti nesēn Latvijas valsts simtgades programmā iznākušajā eseju krājumā “Varas Latvijā. No Kurzemes hercogistes līdz neatkarīgai valstij” ir uzsvēris arī tā ievada autors Egils Levits:

“Tieši vienojoša atmiņa sasaista daudzus indivīdus vienā nācijā. Nācijas sociālā atmiņa ietver sevī arī atmiņas par politisko vēsturi, par valstiskuma vēsturi. Nācijas kā politiskas kopības apziņai politisko atmiņu sektors ir visbūtiskākais. Tātad mēs varam teikt, ka vienojoša atmiņa ir nācijas identitātes obligāts elements. Nācijai ir nepieciešamas atmiņas par kopējo vēsturi, par to, ka tā, pamatojoties uz šo kopējo vēsturi, veido īpašu kopības veidu – likteņkopību.”¹

Nācija un valsts ir divi galvenie atslēgvārdi, ap kuriem jau vairāk nekā simts gadu tiek veidots tradicionālais Latvijas vēs-

1 EGILS LEVITS: Ievads. Vēsture, atmiņa, nācija, in: Varas Latvijā. No Kurzemes hercogistes līdz neatkarīgai valstij: esejas, Rīga 2019, 9.–11. lpp., šeit 10. lpp.

- 2 Par viduslaiku politiskās pārvaldes formām un valsts jēdzienu skat. WALTER POHL: Staat und Herrschaft im Frühmittelalter: Überlegungen zum Forschungsstand, in: STUART AIRLIE, WALTER POHL, HELMUT REIMITZ (Hrsg.): Staat im frühen Mittelalter, Wien 2006, S. 9–38; HANS-WERNER GOETZ: Leben im Mittelalter vom 7. bis zum 13. Jahrhundert, München 1996, S. 122; QUENTIN SKINNER: The Foundations of Modern Political Thought, Vol. 2: The Age of Reformation, Cambridge 1978, p. 353; ANDRIS LEVĀNS: Politiskās organizācijas modeļi viduslaiku Livonijā, 13.–16. gadsimts. Manifestācijas un leģitīmācijas formas, in: TĀLAVS JUNDZIS, GUNTIS ZEMĪTIS (red.): Latvieši un Latvija: Valstiskums Latvijā un Latvijas valsts – izcīnītā un zaudētā, 2. sēj., Rīga 2013, 52.–76. lpp.
- 3 WILHELM LENZ: „Alt-Livland“ in der deutschbaltischen Geschichtsschreibung 1870 bis 1918, in: GEORG VON RAUCH (Hrsg.): Geschichte der deutschbaltischen Geschichtsschreibung, Köln – Wien 1986 (Ostmitteleuropa in Vergangenheit und Gegenwart, 20), S. 203–232, bes. S. 205, 231–232.
- 4 MAREK TAMM: History as Cultural Memory: Mnemohistory and the Construction of the Estonian Nation, in: Journal of Baltic Studies 39 (2008), 4, pp. 499–516, here p. 502.
- 5 INDRIKIS ŠTERNS: Latvijas vēsture: 1290–1500, Rīga 1997, 9. lpp.
- 6 ALEKSANDRS DRĪZULIS (red.): Latvijas PSR vēsture: no visenākajiem laikiem līdz mūsu dienām, 1. sēj., Rīga 1986, 38., 46. lpp.

tures stāsts. Viduslaiku Livonijai šajā koncepcijā ir sekundāra nozīme, jo tās vēsture nācījas likteņkopības stiprināšanas mērķiem nekalpo. No otras puses, nacionālie un valstiskuma jautājumi nepalīdz izprast Livoniju. Viduslaikos etniskums nebija svarīgs un nacionālā identitāte tolaik neeksistēja. Tāpat viduslaikos nepastāvēja arī valsts mūsdienu izpratnē.² Cilvēku kopienas vienoja radniecības, kaimiņattiecību un personīga rakstura saites, kam bija noteicoša nozīme valdīšanas un varas attiecību organizācijā. Nevis valstiskas institūcijas, bet attiecības starp personām bija būtiskas, piešķirot lēņus un amatus dižciltīgajiem vai pieprasot klaušas un nodevas no atkarīgajiem zemniekiem. Par spīti tam, latviešu vēsturnieki līdz pat nesēnai pagātnei ir centušies viduslaiku Livonijas izpēti pieskaņot historiogrāfijā dominējošajai nacionālās vēstures izpētes paradigmai.

Livonija 19. un 20. gadsimtā bija dažādu nacionālo vēstures skolu – vācbaltiešu, latviešu un igauņu – izpētes lauks. Būdamas atšķirīgas, tās piešķirušas Livonijas vēsturei visdažādākos akcentus. Krievijas impērijas Baltijas provincēs dzīvojošie vācbaltieši to kopš 19. gadsimta izmantoja kā argumentu viņu gadsimtiem ilgušā privilēģētā stāvokļa attaisnošanai, kā arī pretenzijām uz noteicošo pozīciju saglabāšanu, saskaroties gan ar rusifikācijas draudiem, gan ar nemītīgi pieaugošajām latviešu un igauņu prasībām pēc vēsturiskā taisnīguma.³ Savukārt latviešu un igauņu vēsturnieki 20. gadsimtā pildīja līdzīgu nācījas vēstures veidotāju funkciju, kādu reiz bija veikuši dzejnieki un publicisti,⁴ uzskatīdami par savu pienākumu rakstīt “zinātnisku [...] viduslaiku vēsturi patiesības un nacionālisma garā”.⁵ Viņi Livonijas vēsturi interpretēja no autohtono iedzīvotāju pozīcijām. Nacionālo vēstījumu viduslaiku vēsturē pārņēma arī padomju historiogrāfija, kas, nedaudz pārlikusi uzsvarus, 13. gadsimtu tēloja kā “Baltijas tautību un krievu tautas cīņu pret vācu agresiju” un apgalvoja, ka viduslaiku Livonijā “vietējie latviešu un igauņu iedzīvotāji nonāca divkāršā jūgā – feodālajā un koloniālajā ekspluatācijā”.⁶ Nacionālā padomju historiogrāfija bija radījusi priekšstatu, ka Livonijai – kā romiešu dievam Jānusam – ir divas sejas, ka latviešu un igauņu vēsture ir jāraksta kā pretstāsts vācu vēsturei. Vēl tikai pirms aptuveni 20 gadiem monumentālās Latvijas viduslaiku vēstures (1290–1500) autors Indriķis Šterns bija pārliecināts par šādas pieejas pamatotību: “[...] pro-

tams, mūsu zeme viduslaikos bija svešautiešu okupēta un valdīta, tādēļ vēsture patiesības labad nevar ignorēt viduslaiku Latvijas valdītāju kārtu un tās lomu mūsu zemes likteņu veidošanā, jo, tāpat kā nevar šķirt drēbes labo pusi no kreisās, tā arī nevar rakstīt patiesu Latvijas vēsturi bez vācu institūtu un viņu vēstures izvērtēšanas.”⁷ Šajā interpretācijā Livonija bija “vācu kolonija”,⁸ kurā – tiesa gan – gadsimtu gaitā konsolidējās latviešu un igauņu tauta, veidojot savu unikālo kultūru.

Mūsdienās skatījums uz viduslaiku Livoniju ir mainījies, un robežas starp dažādām nacionālām historiogrāfijas tradīcijām ir nojauktas. 20. gadsimta nogalē un 21. gadsimta sākumā viduslaiku Livonijas izpēte ir kļuvusi par starptautiskas pētniecības tēmu, kurā piederība kādai konkrētai nacionālās vēstures rakstīšanas skolai vairs nav nozīmīga.⁹ Spilgts piemērs aiziešanai no nacionālās vēstures rakstīšanas tradīcijas ir 2012. gadā izdots, viduslaikiem veltītais Igaunijas vēstures otrais sējums.¹⁰ Taču ar savu laikmetīgo vēstures interpretāciju tas izraisīja dažu sabiedrības grupu asu reakciju, paužot neizpratni par atteikšanos no etniskās vēstures naratīva, kas uzsvēra kopš 13. gadsimta ilgušās igauņu “izsenās” vai “lielās brīvības cīņas” pret pakļāvējiem.¹¹

Pēdējie latviešu valodā publicētie apkopojšie pētījumi ir divi trimdas vēsturnieka Indriķa Šterna Latvijas vēstures sējumi, kas veltīti viduslaiku periodam un ieturēti pirmskara nacionālās latviešu historiogrāfijas tradīcijā.¹² Tiesa gan, pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas ir parādījušās vairākas vērtīgas publikācijas par viduslaiku Rīgas izpēti¹³, kā arī par viduslaiku kultūras mantojumu – arhitektūru un mākslu, pirmām kārtām baznīcām un pilīm, uzmanību vēršot tikai uz objektiem Latvijas teritorijā.¹⁴ No Igaunijas izolēts skatījums uz viduslaiku Livoniju ir vēl viena latviešu historiogrāfijai raksturīga iezīme. Var šķist, ka kaut kur pie Valkas viduslaikos būtu pastāvējusi neredzama robeža, aiz kuras ziemeļaustrumos Livonijas vēsture kļūst neinteresanta latviešiem; līdzīga iedomāta robeža it kā būtu “novilkta” Livonijas dienvidos, no kuras raugoties Latvijas vēsturiskā telpa viduslaikos nav saistoša igauņiem. Tāpat nav pamata viduslaiku Livoniju kā vēsturisku fenomenu apzīmēt ar nevēsturiskiem jēdzieniem *Senlatvija*¹⁵ vai *Latvijas viduslaiku vēsture*¹⁶. Igauniju vēsturnieki

- 7 ŠTERNIS, Latvijas vēsture: 1290–1500 (kā 5. atsaucē), 9. lpp.
- 8 INDRIĶIS ŠTERNIS: Latvijas vēsture: 1180–1290. Krustakari, Rīga 2002, 383. lpp.
- 9 KARSTEN BRÜGGEMANN et al. (Hrsg.): Das Baltikum: Geschichte einer europäischen Region, Bd. 1: Von der Vor- und Frühgeschichte bis zum Ende des Mittelalters, [Stuttgart] 2018; ANTI SELART, MATTHIAS THUMSER (Hrsg.): Livland – eine Region am Ende der Welt? Forschungen zum Verhältnis zwischen Zentrum und Peripherie im späten Mittelalter / Livonia – a Region at the End of the World? Studies on the Relations between Centre and Periphery in the Later Middle Ages, Köln et al. 2017 (Quellen und Studien zur baltischen Geschichte, 27); MAREK TAMM, LINDA KALJUNDI, CARSTEN SELCH JENSEN (eds.): Crusading and Chronicle Writing on the Medieval Baltic Frontier: A Companion to the Chronicle of Henry of Livonia, Farnham 2011.
- 10 ANTI SELART (ed.): Eesti ajalugu II. Eesti keskaeg [Igaunijas vēsture II. Igaunijas viduslaiki], Tartu 2012.
- 11 Vairāk par Igaunijas sabiedrības reakciju skat. Juhana Krēma eseju šajā krājumā. Grāmatas recenziju latviski, skat. DAINA JÜRISTO: Eesti ajalugu II. Eesti keskaeg [Igaunijas vēsture II. Viduslaiku Igaunija], in: Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls 2015, 3, 177.–183. lpp.; 2020. gadā šis Igaunijas vēstures sējums tiks izdots angļu valodā.
- 12 ŠTERNIS, Latvijas vēsture: 1290–1500 (kā 5. atsaucē); ŠTERNIS, Latvijas vēsture: 1180–1290 (kā 8. atsaucē).
- 13 Senā Rīga: pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē, 1.–9. sēj., Rīga 1998–2018.

- 14 IEVA OSE, ANDRIS CAUNE (sast.): Latvijas viduslaiku pils, 1.–9. sēj., Rīga 1999–2016; IEVA OSE, ANDRIS CAUNE (sast.): Latvijas viduslaiku mūra baznīcas: 12. gs. beigas – 16. gs. sākums. Enciklopēdija, Rīga 2010; AGNESE BERGHOLDE: Rīgas Doma viduslaiku arhitektūra un būvplastika eiropieško analogiju kontekstā, Rīga 2015; ELITA GROSMANE (sast.): Rīgas Doms: arhitektūras un mākslas vērtības / Rīga Dom Cathedral: Treasures of Architecture and Art, CD-ROM, Rīga 2014.
- 15 Piemēram, INDRIKIS ŠTERNS: Senlatvijas izlēnošana, in: Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls 1998, 1, 28.–40. lpp.; ŠTERNS, Latvijas vēsture: 1180–1290 (kā 8. atsauce), 67. lpp.
- 16 EDGARS DUNSDORFS: Latvijas vēsture, 1600–1710, Uppsala 1962, 11. lpp.; INDRIKIS ŠTERNS: Vikingu institūciju atspulgs viduslaiku Latvijas vēstures dokumentos, in: Arheoloģija un Etnogrāfija 18, Rīga 1996, 131.–136. lpp.; arī ŠTERNS, Latvijas vēsture: 1290–1500 (kā 5. atsauce), 17. lpp. Andris Šnē Latvijas teritorijai viduslaikos ir izmantojis apzīmējumu – Dienvidlivonija. Skat. ANDRIS ŠNĒ: The medieval peasantry: on the social and religious position of the rural natives in southern Livonia (13th–15th centuries), in: Ajalooline ajakiri 1/2 (2008), pp. 89–100.
- 17 Piemēram, ANU MĀND: Urban Carnival: Festive Culture in the Hanseatic Cities of the Eastern Baltic, 1350–1550, Turnhout 2005.

21. gadsimta sākumā ir izvēlējušies citu pieeju: gan Igaunijas viduslaiku vēstures izdevumā, gan citos pētījumos¹⁷ vairākumā gadījumu Livonija tiek aplūkota kā veselums, kas aptver mūsdienu Igaunijas un Latvijas teritoriju.

Aplūkoto iemeslu dēļ mūsdienu Latvijas iedzīvotāju vēsturiskajā kopainā viduslaiku Livonija ir vāji integrēta. Organizējot konferenci, kas notika 2017. gada decembrī, un tās rezultātus apkopojot šajā krājumā, mūsu mērķis pirmām kārtām bija rosināt palūkoties uz Livonijas sociālo, politisko, ekonomisko vēsturi ar jaunu, aptverošu skatu. Tas ir skats no plašākas, globālākas perspektīvas, kas ir nosacīti brīva no lokāli patriotiskiem, politiskiem un ideoloģiskiem mērķiem un nacionālo identitāti stiprinošas un leģitimējošas retorikas, kas jau vairāk nekā gadsimtu ir veidojušas Latvijas un Igaunijas sabiedrību priekšstatus par pagātņi. Kompleksa pieeja nozīmē apzināties senāku pagātņi citādi, proti, ka Livonijas vēsture ir daļa no Baltijas jūras reģiona vēstures, ko iespējams izprast un izskaidrot ciešā kopsakarībā ar visa reģiona vēsturiskās attīstības gaitu. Mums bija svarīgi pievērst uzmanību arī Livonijas vēstures izpētes nākotnei, izlases veidā piedāvājot ieskatu dažu jauno vēsturnieku pētījumu tematos un metodēs. Konferencē notika jauno Livonijas pētnieku kolokvijs Matiasa Tumzera vadībā, kurā tika iztirzāti viņu nesen aizstāvēto vai vēl topošo promocijas darbu saturs vai kāds no aspektiem. Mūsu krājums dod iespēju iepazīties ar šo aktuālo pētniecības projektu atziņām. Visbeidzot, par nozīmīgu konferences daļu kļuva Gustava Strengas vadītā diskusija “Viduslaiku Livonija 21. gadsimtā”, kurā noformulētās idejas kļuva par pamatu krājumā iekļautajām esejām. Tajās tiek meklētas atbildes uz jautājumu, ko viduslaiku Livonijas mantojums nozīmē mūsdienu sabiedrībām Latvijā, Igaunijā un Eiropā.

Konferences mērķi un darba formas ir raduši atspoguļojumu krājuma struktūrā. To ievada Matiasa Tumzera apcerējums par viduslaiku Livoniju kā vēsturisku Eiropas reģionu, kas novatoriskās ievirzes un aplūkoto jautājumu svarīguma dēļ ir īpaši izceļams kā visa krājuma stūrakmens. Autors traktē Livoniju kā vēsturisku viduslaiku Eiropas reģionu, kas sākot ar 12. gadsimta nogali ir ticis apzināti veidots. Viņš analizē svarīgākos struktūrelementus, kas noteica Livonijas attīstības specifiku un

to atšķir no citiem Eiropas reģioniem. Tumzers noraida historiogrāfijā izplatītos priekšstatus par Livoniju kā vairāku teritoriālu veidojumu konfederāciju, ūniju vai savienību, diskusiju par to, kā definēt Livonijas politisko iekārtu, atstājot atvērtu. Lai izprastu noteikta vēsturiskā reģiona attīstību, tā iedzīvotāju identitāšu veidošanos un maiņu, ir svarīgāk – kā norāda autors – raudzīties nevis uz politisko institūciju vēsturi, bet gan sabiedrības attīstības specifiskajām izpausmēm un pašidentifikācijas veidiem. Livonijas kontekstā ir būtiski uzsvērt, ka, pateicoties iecelotājiem no Ziemeļvācijas, izveidojās rietumnieciska sabiedrība. Iesakņošanās Rietumu kultūrā bija svarīgāka par politiskās pārvaldes formām.

Krājuma pirmajā daļā ievietoti raksti, kuros viduslaiku Livonijas vēsture analizēta dažādos atsevišķos tās izpratnei būtiskos ārējos un iekšējos kontekstos. Tā kā 12. un 13. gadsimts Livonijā, kam konferenču ciklā bija veltīta atsevišķa konference,¹⁸ nav šī krājuma fokusā, rakstu autori lielākoties ir pievērsušies vēl viduslaiku posmam.

Taču bez kristīgās misijas sākuma un krusta karu laikmeta Livonijas raksturojums nebūtu pilnīgs. Kurts Villadss Jensens piedāvā kopēju skatu uz Baltijas jūras reģionu 11.–13. gadsimtā, parādot gan ģeogrāfiskās telpas atšķirības starp dažādiem apvidiem Skandināvijā un Baltijā, gan arī iezīmējot šī reģiona vietu kopējā viduslaiku Eiropas mentālajā kartē un sakrālajā telpā, ar tam raksturīgajām reliģiskajām praksēm. No komparatīvistikas viedokļa rosinošs un tālākas padziļinātas izpētes vērts ir Ziemeļvācijas, Skandināvijas un Livonijas kristianizācijas norišu salīdzinājums.

Daudz vērības agrīnajam vēstures periodam pirms Livonijas izveidošanās veltījis arī Karstens Jānke, kura rakstā Livonijas vēsture tiek analizēta no skandināvu un Hanzas perspektīvas. Viņš norāda uz intensīvu kontaktu tīklu Baltijas jūras telpā, kurā kopš vikingu laikmeta stabila vieta bija arī vēlākās Livonijas somugru un baltu etniski lingvistiskajām grupām. Turpmākajā skandināvu un sakšu / vācu konkurences cīņā par ietekmi Austrumbaltijā virsroku guva pēdējie, tomēr visus viduslaikus Livonija atradās arī skandināvu, jo īpaši dāņu, interešu lokā. Savukārt Hanza deva būtisku ieguldījumu Livonijas pilsētu un

18 Konference “Vara, zeme un sabiedrība: politiskās un sociālās transformācijas Austrumbaltijā 12. un 13. gadsimtā” konferenču ciklā “Valsts pirms valsts” notika 2017. gada 8. un 9. septembrī

visas zemes ekonomiskajā labklājībā, tādēļ šis tirgotāju apvienības nozīme Livonijas vēsturē ir vērtējama ļoti augstu. Pateicoties saiknei ar Skandināviju un Hanzu, Livonija tika iekļauta Rietumu ekonomiskajā un kultūras lokā, turklāt, ilgā vēsturiskā perspektīvā raugoties, tā transformējās no vienkārša tranzītkoridora agrīnajā fāzē līdz patstāvīgam ekonomiskam reģionam ar aktīvu tirdzniecību un – perioda beigās – vērā ņemamu preču ražošanas potenciālu.

Īpaši izceļams viduslaiku Livonijas vēsturē ir viens no galvenajiem zemeskungiem un tās nozīmīgākais militārais spēks – vietējais Vācu ordeņa atzars. Romans Čaja secīgi izseko tā attiecībām ar ordeņa zemi Prūsijā, kur atradās Vācu ordeņa virsmestra rezidence, norādot uz sāncensības un sadarbības faktoriem starp ordeņa struktūrām, kas noteica šo attiecību raksturu. Būtiska nozīme šajā kontekstā bija attiecībām ar Poliju un Lietuvu, kuras ordeņa vadība Livonijā un Prūsijā veidoja atšķirīgi, jo abu Vācu ordeņa zemju ārpolitiskās prioritātes nesakrita. Būdams kopumā lojāls virsmestram, ordeņa Livonijas atzars vienlaikus realizēja no centra Prūsijā visai neatkarīgu iekšpolitiku un ārpolitiku. To īstenojot, ordenis Livonijā pirmām kārtām paļāvās uz saviem spēkiem, maz rēķinoties ar atbalstu no centrālās vadības Prūsijā. Tāpat arī atspajds, ko grūtos brīžos ordenim Prūsijā sniedza tā Livonijas atzars, kopumā ir vērtējams kā pieticīgs.

Ilgvara Misāna rakstā aplūkots, kā misionēšanas un krusta karu rezultātā izveidotajā un Livonijas autohtonajiem iedzīvotājiem – iezemiešiem – uzspiestajā Rietumu modelī iekļāvās lībieši un topošie latvieši. Rakstā uzsvērts, ka viņi tika konfrontēti ne tikai ar jaunu reliģiju, bet iepazīta arī feodālās attiecības, uz likumiem balstītu dzīves kārtību un jaunu sociālo hierarhiju. Noteicošās pozīcijas jaunizveidotajā sabiedrības modelī ieguva viduslejasvācu valodā runājošie ieceļotāji un viņu pēcteči, bet iezemieši, tiesa, ar dažiem izņēmumiem, veidoja tā apakšējo pamatslāni. Par spīti tam, ka līdz ar pakļaušanos iekarotājiem iezemiešu sociālā situācija pasliktinājās, Rietumu sociālā modeļa pārņemšana bija ieguvums, kas nodrošināja Livonijas un vēsturiskā perspektīvā vēlākās Latvijas un Igaunijas ģeopolitisko orientāciju uz Rietumiem.

Savdabīgam fenomenam – viduslaiku Livonijas vēstures uztverei un izmantošanai politiskiem mērķiem 21. gadsimta Krievijā – pievērsies Anti Selarts. Viņš norāda, ka, velkot tiešas, no zinātniskā viedokļa apšaubāmas paralēles starp viduslaikiem un mūsdienām, Krievijas plašsaziņas līdzekļos un vēsturiskajā publicistikā tiek apzināti kultivēti negatīvi Livonijas un jo īpaši Vācu ordeņa Livonijas atzara tēls. Atsaucoties uz vairākiem piemēriem, autors

parāda, ka šajā ziņā mūsdienu Krievija ir Padomju Savienības vēsturiskā mantiniece. Padomju un pēc PSRS sabrukuma arī Krievijas vēsturnieki un ideologi ir izmantojuši kņaza Aleksandra Nevskā karaspēka uzvaru pār Vācu ordeni kaujā uz Peipusa ezera ledus 1242. gadā, lai attaisnotu mūsdienu Krievijas negatīvo nostāju pret Rietumiem. Militāra sadursme viduslaikos, kurai, pēc Selarta domām, bija “lokāli vēsturiski” vai “reģionāli vēsturiski” cēloņi, ir kļuvusi par ģeopolitisku argumentu 21. gadsimtā. Viņš arī skaidro iemeslus, kas izraisījuši viduslaiku Livonijas vēstures politizāciju, kas balstīta uz tendenciozu vēstures faktu interpretāciju.

Otrā krājuma daļa sniedz ieskatu dažos jauno vēsturnieku pētījumos par Livoniju. Mihkela Mēsalu raksts veltīts Livonijas teritoriju zemeskungu attiecībām ar Svētās Romas impērijas ķeizaru jeb romiešu-vācu karali. Mēsalu skaidro, ka trīs Livonijas bīskapu lēņatkarība no ķeizara, kas formāli tika iedibināta 13. gadsimtā, viņiem bija nepieciešama laicīgu valdnieku tiesību leģitimācijai un varas nostiprināšanai. Savukārt Vācu ordenim ar ķeizaru bija tiešas un pastāvīgas attiecības, tiesa gan, ordeņa Livonijas zemes mestrs parasti tās uzturēja ar virsmestra starpniecību. Vēlāk Livonijas zemeskungu saikne ar impēriju vājinājās, un tai bija vien epizodisks raksturs. No savas puses ķeizars un kūrfirsti uzskatīja Livoniju par “impērijai tālu” reģionu un par to tikpat kā neinteresējās. Tādējādi izveidojās Livonijas zemeskungiem izdevīga situācija, kad viņi nepieciešamības gadījumā varēja izmantot ķeizara autoritāti, lai paplašinātu savu rīcības brīvību, neuzņemoties pienākumu sniegt pretpakalpojumus.

Rūtas Brusbārdes raksts ir veidots kā promocijas darba idejas pieteikums. Viņas iecere ir ar personvēsturisko izpēti metožu palīdzību mēģināt rekonstruēt Vācu ordeņa un Rīgas arhibīskapa atbalstītāju grupējumus Rīgas rātē laikposmā no 1415. līdz 1470. gadam. Autore aplūko rātskungus arī kā komunālo un reģionālo interešu paudējus komunikācijā ar abiem pilsētas senjoriem. Daudzie rakstā minētie piemēri ļauj novērtēt viņas lietoto, līdz šim Livonijas vēstures izpētē maz izmantoto pētniecības metožu iespējas un perspektīvas.

Vācu ordeņa Livonijas atzara mērķi un politiskā komunikācija no 1480. līdz 1483. gadam, kad risinājās tā sauktais strīds par Rīgas arhibīskapiju, ir Jārona Šternheima raksta un topošās disertācijas tēma. Vācu ordeņa Livonijas atzara mestra Bernda no Borhu dzimtas (1471–1483) vēstules ordeņa vadībai Prūsijā un Svētās Romas impērijas ķeizara padomniekiem ir vērtīgi avoti, kas ļauj gan precizēt Livonijas iekšpolitisko un ārpolitisko attiecību nianšes, gan arī pētīt propagandā izmantotos paņēmienus. Ar vēstulēs atrodamo mestra

argumentu palīdzību raksta autors mēģina rekonstruēt aiz spilgtās politiskās retorikas paslēptos ordeņa Livonijas atzara patiesos mērķus. Šternheims uzskata, ka, attēlojot sabiezinātās krāsās draudus no Austrumu kaimiņu puses, Vācu ordeņa Livonijas atzars cerēja uz virsmestra militāru palīdzību. Taču militārus papildspēkus, ja tādi būtu piešķirti, ordeņa Livonijas atzars, visticamāk, plānoja izmantot nevis cīņai pret ārējiem ienaidniekiem, bet sava stāvokļa nostiprināšanai Livonijā, kur tas sacentās par virskundzību ar Rīgas arhibīskapu. Šim pašam nolūkam vajadzēja kalpot valdnieka regālijām, kuru piešķiršanu ordeņa Livonijas zemes mestrs lūdza ķeizaram.

Eseju daļa piedāvā jaunu skatījumu uz Livoniju un tās atspulgiem mūsdienās, 21. gadsimta sākumā. To ievada Gustava Strengas pārdomas par viduslaiku pagātnes lomu un uztveri Latvijas un Igaunijas sabiedrībās. Viduslaiki par spīti gadsimtu atšķirtībai ar dažādu kultūras produktu: seriālu, romānu un datorspēļu palīdzību ir klātesoši mūsu dzīvē. Tomēr, kā raksta Strenga, mūsdienu sabiedrību attiecības ar viduslaikiem nav viennozīmīgas, tās var raksturot kā vienlaicīgu pievilkšanos un atgrūšanos. Kā rāda socioloģiskās aptaujas, Latvijas sabiedrībai nacionālā vēstures naratīva iespaidā viduslaiku Livonija joprojām šķiet sveša, pat negatīvi vērtējama. Latviešu un igauņu skatījums uz viduslaiku pagātnei atšķiras no rietumeiropiešu skata uz šo laikmetu, jo to pavada vēsturiskā pāridarījuma izjūta un “upuru komplekss”. Tomēr atšķirībā no citām valstīm Ziemeļaustrumeiropā viduslaiku pagātne Latvijā un Igaunijā nevar derēt par iedvesmu atdzimstošā nacionālisma lielummānijai.

Arī Juhana Krēma un Evas Eihmanes esejās uzmanība pievērsta Igaunijas un Latvijas sabiedrību sarežģītajām attiecībām ar viduslaikiem un Livoniju. Krēms raksta, ka 2012. gadā izdotā pārnacionālā, Livonijas viduslaiku kultūrai simpatizējošais Igaunijas vēstures 2. sējums daļā sabiedrības tika uztverts kā solis labprātīgas “paškolonizācijas” virzienā. Lai gan Latvijā nav iznācis jauns viduslaiku vēsturei veltīts apkopojums, Eva Eihmane norāda uz Latvijā pastāvošo plaisu starp vēsturnieku un sabiedrības skatījumu uz viduslaiku pagātnei. Viņa uzskata, ka Latvijas sabiedrība atšķirībā no profesionālu vēsturnieku vairākuma joprojām uztver Livonijas vēsturi kā “svešinieku” vēsturi, un uzsver, ka šai plīksai piemīt konflikta potenciāls. Latvijas sabiedrībai daudz tikamāka ir doma par “alternatīvo Livoniju” – politiskiem veidojumiem, kas varētu būt attīstījušies, ja krustneši nebūtu pakļāvuši šo teritoriju. Tomēr viduslaiki raisa arī pastiprinātu Latvijas un Igaunijas sabiedrību interesi. Kā piemēru Krēms min Tallinas un Rīgas neapsīkstošos centienus ik gadu visai pasaulei atgādināt, ka Ziemassvētku eglītes tradīcija ir dzimusi viduslaikos – Tallinā vai Rīgā. Abu pilsētu publisko attiecību organizētāji

gan parasti noklusē, ka viņi atsaucas uz kādas vācu tirgotāju – melngalvju – brālības vastlāvju laikā piekoptajiem rituāliem, kuriem, visticamāk, nav nekādas saistības ar vēlākajos gadsimtos radušos tradīciju pušķot Ziemas-svētku egli.

Jana Rīdīgera esejā par viduslaiku Livoniju un pasauli viduslaikos un mūsdienās aplūkota Livonija un tās kristianizācija Eiropas perspektīvā un tiek piedāvāti vairāki uzmanības vērti vērojumi. Rīdīgers salīdzina Oksitāniju Vidusjūras reģionā ar Livoniju, krusta karu pret albigiešu (kataru) “herētiķiem” (1209–1229) un krustu karus pret Livonijas “pagāniem”. Viņš pievērš uzmanību etniskajam apzīmējumam “vācieši”, tā nozīmei un lietojumam 12. gadsimta nogalē un 13. gadsimta sākumā. Livonijas historiogrāfijā ir bagāta vietējo iedzīvotāju etnisko apzīmējumu un etnisko grupu izpētes tradīcija, bet reti kurš ir pievēršis uzmanību tam, ka dažbrīd nav skaidrs, kas tad īsti bija avotos minētie “vācieši” (*Theutonici, Dudesche, Deutsche*). Rīdīgers ar filoloģisku un vēsturisku piemēru palīdzību parāda, ka jēdziena “vācieši” lietojums, attiecinot to uz Livonijas kristianizētājiem 13. gadsimtā, visbiežāk ir ļoti virspusējs un kalpo ērtumam, atainojot 19. gadsimta, nevis 13. gadsimta izpratni par etniskumu. Šo jēdziena sarežģītību viņš demonstrē, norādot, ka 12. gadsimta nogalē Daugavas lejasvecē iebraukušie krusta karotāji un misionāri, sekojot Roberta Bārtleta (*Bartlett*) terminoloģijai – “europeizētāji”, noteikti nebija vācieši modernā izpratnē, bet gan paši otrās paaudzes “europeizētie” – Elbes lejasvecē dzīvojušie, nesēn kolonizētie sakši. Rīdīgers uzskata, ka “Baltijas viduslaiku vēstures kontekstā “vācietis” nav etnonīms”. Esejas nobeigumā viņš vērtē Livoniju kā ar plašāku reģionu saistītu telpu, kurai nākamajos gadsimtos ir bijis jācieš šīs atvērtības dēļ.

Kas bija viduslaiku Livonija, un kāds ir tās mantojums? Kas Livonija ir šodienas sabiedrībai? Kā mūsdienās vērtēt viduslaiku Livoniju? Šis krājums nesniedz visas iespējamās atbildes uz šiem jautājumiem, bet piedāvā jaunākajā mūsdienu pētniecībā sakņotu skatu uz viduslaiku Livoniju un tās vietu Ziemeļaustrumeiropā, kā arī parāda dažādās formas, kā viduslaiki un Livonija ir klātesoši 21. gadsimtā. Viduslaiku pagātne nav vieta, no kuras pasmelties iedvesmu nacionālās vai valstiskās identitātes veidošanai mūsdienās. Viduslaiku Livonija parāda sarežģītu sociālo, etnisko, politisko un kultūras attiecību kopumu, kas ir veidojis šodienas Latvijas un Igaunijas teritoriju kā vēsturisku telpu. Livonija savā būtībā nebija unikāla, jo kristianizācijas procesa laikā tā piedzīvoja līdzīgas pārmaiņas kā kaimiņi Skandināvijā un Baltijas jūras reģiona rietumos vairākus gadsimtus agrāk. No otras puses, Austrumbaltijas kristianizācijas, krusta karu un to rezultātu atšķirīgais traucējums dažādās nacionālajās historiogrāfijās kopš 19. gadsimta otrās puses un

20. gadsimta sākuma kļuva par vienu no ideoloģiskām robežšķirtnēm starp iezemiešu pēctečiem – latviešiem un igauņiem – un pakļāvēju pēcnācējiem – vācbaltiešiem. Šie nāciju un nacionālo valstu dzimšanas laikmeta konflikti arī ilgu laiku ir noteikuši attieksmi pret viduslaiku Livonijas vēsturisko un kultūras mantojumu. Šis krājums skaidri parāda, ka 21. gadsimtā Livonijas mantojums pieder ne tikai Latvijas un Igaunijas sabiedrībām, bet arī visai Eiropai. Vairs nav iespējams vilkt etniskās vai sociālās robežas attiecībā uz to, kurai grupai viduslaiki ir svarīgāki un būtiskāki.

Viduslaiku
Livonijas vēstures
eiropeiskie
konteksti

Matias Tumzers

Livonija viduslaikos. Pārdomas par kādu Eiropas
vēsturisku reģionu

Kurts Villadss Jensens

Skandināvijas, Ziemeļvācijas un Livonijas kristianizācija,
1000.–1300. gads. Salīdzinošs skatījums

Karstens Jānke

Livonija no skandināvu un Hanzas perspektīvas.
Kontakti Baltijas jūras telpā viduslaikos

Romans Čaja

Sāncensība un sadarbība Livonijas attiecībās ar
Vācu ordeni Prūsijā, Lietuvu un Poliju viduslaikos

Ilgvars Misāns

Rietumu modelis un iezemieši.
Lībieši un topošie latvieši viduslaiku Livonijā

Anti Selarts

Krievijas karš pret “13. gadsimta NATO” jeb
Livonijas vēsture 21. gadsimta sākļos

Livonija viduslaikos

Pārdomas par kādu Eiropas vēsturisku reģionu

Matias Tumzers

Kas īsti izsaka vēsturiska reģiona būtību? Ir vispārzināms, ka pastāv telpas, kurās laika gaitā ir izveidojušās konkrētas īpatnības. Allaž ir eksistējušas lokāli ierobežotas struktūras, kuras kaut kādā mērā ir pastāvējušas pašas par sevi, kam bijusi iesaistoša ievirze un kuras gan tur dzīvojošie cilvēki, gan tām nepiederošie uztvēruši kā kaut ko atšķirīgu. Tā raugoties, šāda telpa atklājas kā vienība, kā reģions ar daudzveidīgām tradīcijām, kuras bieži vien ir dzīvas pat vēl mūsu laikos un kurām piemīt arī liela nozīmība. Arī mūsdienu vienotajā Eiropā ar tās nacionālajām valstīm eksistē reģioni, kam vēsturisko apstākļu ietekmē raksturīga daļēji specifiska pašapziņa. Basku zeme, Korsika un Katalonija ir tikai daži piemēri. Arī Vācijā netrūkst šādu zīmīgu vēsturisko reģionu. Sevišķi skaidri tie ir saskatāmi seno vācu apdzīvoto apgabalu austrumos – Silēzija, Mēklenburga, Pomerānija un Austrumprūsija. Taču kā bija Livonijā? Vai arī tur tālā pagātnē, vēlajos viduslaikos, bija tādi specifiski struktūrelementi, kam piemita integrācijas spēja šai telpā? Un kā tolaik izpaudās kopība iedzīvotāju apziņā? Kā darbojās spēki, kas saturēja šo reģionu kopā?

Iesākumā būtu veicami divi terminoloģiski precizējumi. Pirmkārt, ja šajā rakstā tiek runāts par vāciešiem viduslaiku Livonijā, domāta ir iedzīvotāju grupa, kura runāja vācu, precīzāk – viduslejasvācu valodā, apzinājās savu vācisko izcelsmi, turējās pie lietu kārtības un pie tiesību normām, kādas bija izveidojušās Svētās Romas impērijas vācu zemēs, kuri izjuta un arī uzsvēra etniskās atšķirības no šeit jau kopš senatnes dzīvojošajiem vietējiem iedzīvotājiem. Otrkārt, ja tiek minēta kolonizācija, tad atbilstoši izpratnei, ka tā šajā gadījumā ir lejasvācu ieceļotāju veiktā līvu / lībiešu apdzīvoto zemju – vēlā-

kās Livonijas – iegūšana un apdzīvošana. Domas izvērsuma pamatā ir britu vēsturnieka Roberta Bārtleta koncepts, ka kolonisti svešumā reproducēja savai dzimtajai, respektīvi, viņu izcelsmes, vietai tipiskās struktūras. Pilsētas, baznīcas un īpašumu attiecības, kādas tie dibināja jaunajā vidē, tikai kopēja no mājām pazīstamo sociālo ietvaru un priekšstatus. Taču tas nebūt nenozīmē, ka viduslaiku Livonija būtu bijusi vācu kolonija, kā to pagātnē daudzkārt apgalvojuši jo īpaši latvieši un igauņi. Vācieši, protams, bija kungi zemē, kur skaitliskā vairākumā dzīvoja citas etniskās grupas, taču tā neatradās nedz atkarības attiecībās ar kādu metropoli, nedz arī metropole to saimnieciski izmantoja. Turpmākajam izklāstam vajadzētu šādu domāšanas anahronismu novērst.

I

Reģions nerodas pats no sevis, un tas nekādā gadījumā nepastāv tikai un vienīgi kādas tautas eksistences dēļ. Reģions tiek radīts. Ļoti izteikti tas ir attiecināms uz vēsturisko reģionu Livoniju, kas kopš 12. gadsimta beigām ir vācu kolonizēšanas rezultāts. Līdzās Dānijas karalistei spēcīgākais virzītājspēks Baltijas jūras telpas austrumos neapšaubāmi bija vācu iecelotāji, kuri kristīgās misijas ceļā, kas gāja roku rokā ar asiņainu iekarošanu, ieguva sev zemi. Tajā laikā tieši par šo apgabalu pieauga interese no jūras tirdzniecības skatupunkta. Tā strauji pletās plašumā austrumu virzienā, un tās galvenais atspēriena punkts bija Gotlandes sala. Tirgotāji sāka izmantot Daugavas grīvu, lai no turienes augšup pa straumi dotos apgūt tālākos Rietumkrievzemes apgabalus. Drīz arvien aktīvākai tirdzniecības darbībai piesaistījās arī misionāri. Nozīmīga personība šajā agrīnajā laikā bija augustīniešu korkungs Meinards no Zēgebergas garīgā dibinājuma (*Stift*) Holšteinā, kurš 12. gadsimta 80. gados aizsāka līvu misionēšanu un kristīja pirmos neofitus. Pirmā saskare vāciešiem veidojās ar līvu cilti, kura galvenokārt apdzīvoja Daugavas lejteci un apgabalu, kas atradās uz ziemeļiem, pēc kura tie arī zemei deva vārdu *Livonia / Livland* – līvu zeme, Līvzeme. Misionāram Meinardam, kurš ieņēma bīskapa amatu Ikšķilē, neklājās viegli. Viņš piedzīvoja neveiksmi pēc neveiksmes, un visas ieceres jau šķita zaudējam jēgu. Taču nedaudz vēlāk ieradās Alberts no Bukshēvdenes – garīdznieks no Brēmenes, kurš misijai deva pilnīgi jaunu, daudz spēcīgāku impulsu. Alberts 1199. gadā tika iesvētīts par līvu bīskapu. Viņš nodibināja Rīgas pilsētu, piesaistīja un nometināja šeit tirgotājus, pārcēla uz Rīgu bīskapa sēdekli un uzsāka Doma baznīcas celtniecību. Ar to jaunā zeme, pirms tā vēl vispār īsti eksistēja, bija ieguvusi garīgo centru. Tas kristīgajai misijai deva būtisku stimulu. Eiropas austrumos parasti bija nepieciešami mūki, kam tika uzdots pagānu pievēršana kristīgajai ticībai. Līvu zemē misionēšanas darbu vispirms uzņēmās cistercieši,

ar laiku arvien vairāk tam pievērsās jauno ubagotājordeņu brāļi – dominikāņi un franciskāņi. Rezultāti, protams, nāca tikai lēnām un pamazām. Pagāniskie vietējie iedzīvotāji vairākkārt pretojās jaunās ticības pieņemšanai un pat pēc kristīšanas vēl ilgi turējās pie saviem senajiem rituāliem un paražām.

Miermīlīgā ceļā vien pagāņi par jauno “svētīgo un dziedinošo” kristīgās ticības spēku nebija pārliecināmi. Tāpēc bīskaps Alberts jau no paša sākuma rūpējās, lai viņa dievbijīgais darbs būtu militāri aizsargāts. Kā daudzviet citur Eiropā, arī līvu zemē misionēšanu pavadīja iekarošana. Tas bija nepārprotams piespiedu veids, kādā notika kristīgās mācības izplatīšana ar vietējo iedzīvotāju pakļaušanu un vēlākā zemes organizatoriskā aptveršana ar varas un baznīcas struktūru palīdzību. Militārās akcijas kļuva īpaši jaudīgas, kad, sekojot pāvesta aicinājumam uz krusta karu, vācu iekarotāju skaits krietni pieauga. Cīņa pret pagāņiem Līvmē drīz vien jau tika pielīdzināta karam Svētajā zemē pret musulmaņiem. Īpaši Ziemeļvācijā krusta karotājiem tika noturēti krusta sprediķi un solītas grēkatlaides. Šajā sakarā tieši cīņai Livonijā pat tika nodibināts bruņinieku ordenis – Zobenbrāļu ordenis. Tam piederīgie dzīvoja, balstoties uz regulu, kā mūki un bija pakļauti prasībai, kas tiem liedza tiesības uz īpašumu; taču vienlaikus viņi cīnījās pret pagāņiem, kas mūkiem nebija atļauts. Turklāt viņi rīkojās visnotaļ vardarbīgi. Vien dažu gadu desmitu laikā un galvenokārt pateicoties tieši zobenbrāļu līdzdalībai tika iekarota telpa, kurai drīz bija jākļūst par Livoniju. Zemes pakļaušana, ko turpināja vācieši, nebija apturama pat tad, kad 1236. gadā pie Saules zobenbrāļi cīnījās pret lietuviešiem, cietuši lielus zaudējumus, piedzīvoja smagu sagrāvi. Tika radīts aizstājējs. No Prūsijas ieradās Vācu ordeņa bruņinieki, kuri pārņēma zobenbrāļu uzdevumu. No šī brīža zemē par svarīgu, kaut arī nebūt ne vienīgo noteicošo spēku kļuva Vācu ordenis ar savu Livonijas atzaru. Tā vadībā, 13. gadsimtam tuvojoties izskaņai, zemes pakļaušanu arī varēja pabeigt. Vienlaikus un daļēji kā konkurents tolaik arī Dānija misionēja un iekaroja igauņu apdzīvoto zemes ziemeļu daļu. Tātad sākumā vācieši nebija vienīgie, kas iesaistījās Livonijas kolonizēšanā. Līdz 14. gadsimta vidum līdzās viņu varas veidojumiem eksistēja dāņu varai pakļautā Igaunijas hercogiste.

II

Tāds ir paraugstāsts – stāsts par vienas zemes vēsturi, kurā misionēja un kuru iekaroja pamatā vācieši un kura kolonizēšanas gaitā tika iekļauta latīņu Eiropas kultūras lokā. Tas ir naratīvs par to, kā, dominējot vāciešiem, tika radīta Livonija. Gan vācieši, gan latvieši un igauņi līdz šim allaž stāstu ir attiecinājuši tikai uz sevi un atspoguļojuši no savām pozīcijām, tādējādi to izkrop-

ļodami. Vieni sevi slavēja par progresīvās kultūras nesējiem, otri sūdzējās, ka esot svešas tautas apspiesti, un uzsvēra pakļauto cilšu brīvības alkas. Abi ieskati, rūpīgi pētot, neiztur kritiku un šādā formā – kā te demonstrēts – ir noraidāmi. Taču pašā kodolā stāstā ir sava patiesība. Austrumbaltijas telpa patiešām kopš 12. gadsimta beigām piedzīvoja lielas pārmaiņas, turklāt pašos pamatos, jo tā tika apzināta no ārpuses un caurvīta ar jaunām struktūrām. Tieši tolaik tika radīts vēsturiskais reģions Livonija ar visiem struktūrelementiem, kas padara to uztveramu kā reģionu. Un toreizējām norisēm te ir vislielākā nozīme. Telpas formēšanā noteicošās parādības bija misionēšana, iekarošana un kolonizēšana. Tie ir uzskatāmi par visbūtiskākajiem faktoriem, kas šo reģionu radīja un noteica Livonijas izplešanos vēlajos viduslaikos. Dabiskās robežas bija tikai rietumos ar Baltijas jūru un ziemeļos ar Somu jūras līci. No dienvidu un austrumu puses Livoniju – runājot laikabiedru vārdiem – ieskāva biezi meži un norobežoja iekšzemes ūdeņi, kas gan nebūtu bijuši nepārvarami. Drīzāk šeit, pie šiem dabiskajiem šķēršļiem, iekarošanas spars sevi bija izsmēlis. Dienvidos to simbolizē jau minētā Zobenbrāļu ordeņa karaspēka sagrāve pie Saules 1236. gadā, bet austrumos – Vācu ordeņa sakāve 1242. gadā uz Peipusa ezera ledus pret Aleksandra Ņevska vadīto krievu karaspēku, kas, daudzkārt mītu apvīta, pat izspēlēja Sergeja Eizenšteina 1938. gadā uzņemtajā spēlfilmā. Misijas un iekarošanas iekustināts, drīz radās stingri norobežots reģions, kurā galvenā teikšana bija vācu iecelotājiem. Viņi noteica tā sākotnējo veidošanos. Vienīgi viņi identificējās ar to. Kaimiņu reģioni būtiski atšķīrās. Tā, piemēram, uz austrumiem no tagadējās latīņu kristīgās Livonijas galvenokārt dzīvoja grieķu katoļticībai piederīgie krievi, uz dienvidiem – pagāniskie lietuvieši. Livonijas autohtonās tautas reģiona veidošanās procesā pamatā piedalījās vien nosacīti – kā objekts. Zemes iegūšanas gaitā vācieši bija saskārušies ar dažādām ciltīm: dienvidos (no baltu valodu grupas) tie bija latgaļi, sēļi, zemgaļi un kurši; ziemeļos – līvi un igauņi (piederīgi Baltijas jūras somu valodu grupai). Nav apstrīdams, ka šajā reģionā pirms aptuveni gadu tūkstoša par vietējiem iedzīvotājiem kļuvušajām tautām ir vēsturiska nozīme. Tomēr tās reģiona radīšanu piedzīvoja drīzāk pasīvi.

Jaunradītās Livonijas divi būtiski struktūrelementi bija baznīca un garīgo ordeņu kopības. Vācieši un dāņi, kuri sākot ar 12. gadsimta otro pusi Austrumbaltijā ienesa kristietību, tur nostiprinājās, izveidojot baznīcas institūcijas. Un kā gan lai arī būtu citādi? Misionēšanas un iekarošanas gaitā viņi dibināja bīskapijas, ar kuru palīdzību kristietības izplatīšanai iekarotie apgabali tika iekļauti Romas baznīcas organizācijā. Atskaitot Tallinas bīskapiju, kas tika radīta pēc dāņu karaļa pamudinājuma, runa ir par vācu dibinājumiem. Bīskapijas tika ierīkotas pēc vācu parauga. Rīga ap 13. gadsimta vidu

attīstījās par arhibīskapiju un līdz ar to ieguva zināmu pārākumu. Kā bīskapiju dibinājumi klāt vēl nāca Kurzemes, Tērbatas, Sāmsalas un Tallinas bīskapijas, kas aptvēra visu Livoniju. Gandrīz visi bīskapi bija vācieši. 13. gadsimta laikā bīskapu baznīcās tika ierīkoti domkapituli, kuros amatus ieņēma vācu kanoniķi (domkungji). Sākumā viņi nāca no Ziemeļvācijas, vēlāk arvien biežāk no vietējām dižciltīgo dzimtām. Tāpat tajā laikā notika arī zemāko baznīcas institūciju formēšanās. Radās draudžu baznīcas un tām piederīgās draudzes, kuru robežu pamatā bija teritoriālās attiecības, kas pastāvēja pirms to iekarošanas. Draudžu klēra piederīgie pārsvarā bija vācu izcelsmes, taču, iespējams, ka nelielai daļai bija arī vietēja izcelsme. Līdzās pasaulīgajai garīdzniecībai jaunradītajā reģionā noenkurojās arī garīgo ordeņu kopības. Lai arī viduslaiku Livonija neattīstījās par izteikti monastisku zemi, tomēr šeit darbojās vairāki nozīmīgi ordeņi. Jau 13. gadsimta pirmajos gados tika nodibināts cisterciešu klosteris Daugavgrīvā ar mūkiem no Marienfeldes Vestfālenē vai no Pfortas klostera pie Naumburgas, kas vēlāk tika pārvietots uz Padizi Igaunijā. Pforta bija mātes klosteris cisterciešiem Kerknā netālu no Tērbatas. Vācu abati un mūki dzīvoja un darbojās elitārajos cisterciešu klosteros. Nedaudz citāda bija situācija ubagotājordeņiem, kuri Livonijā bija vāji pārstāvēti. Tajos līdzās vāciešiem bija sastopami arī nīderlandieši un vietējie.

Taču daudz svarīgāks bija Vācu ordenis, kas bija klasiskas uzbūves bruņinieku ordenis. Tā saknes – tāpat kā templešiem un johanītiem – bija Svētajā zemē, kur tas bija dibināts ap 12. gadsimta beigām. Arī Vācu ordenis bija krusta karu idejas rezultāts. Livonijā tas nostriprinājās, pēc tam kad 1236. gadā pie Saules tika sakauts Zobenbrāļu ordenis. Vācu ordeņa brāļi bija tā turpinātāji, un pozīcijas Baltijas jūras reģiona austrumos tie iekaroja tāpat kā dažus gadus iepriekš Prūsijā, tādējādi radot sev vēl vienu darbības lauku. Līdzīgi Zobenbrāļu ordenim, arī Vācu ordenis bija garīga un savos principos monastiska kopība. Ordeņa bruņinieka personā apvienojās beznosacījuma pakļaušanās Dievam ar cīņu pret pagāniem, kas atbilda kristīgā bruņinieka ideālam. Ar laiku Vācu ordenis kļuva ekskluzīvs. Uzņemtas tika vienīgi dižciltīgo atvases, pārsvarā zemākie dižciltīgie no ministriāļu vides. Vācu ordeņa būtiska iezīme Livonijā bija, ka ordenis savus sekotājus rekrutēja tikai un vienīgi no Svētās Romas impērijas vācu zemēm. Vietējo dižciltīgo piederīgajiem uzņemšana ordenī bija liegta. Tādējādi šo kopību spēcīgi ietekmēja izcelsmes reģiona mentalitāte, veidojoties, kā vēlāk izkristalizējās, grupām no Ziemeļvācijas, tai skaitā Vestfālenes un Reinzemes. Tāpat kā Palestīnā, arī Livonijā ordeņa bruņinieki bija karotāji. Un tie bija pārliecināti, kaujasspējīgs militārs spēks. Un tas nebūt nav pašsaprotami, jo skaitliski ordenis bija pārsteidzoši mazs. Zemes plašumos izklīda ap 200 brāļu

bruņinieku. Atbalstu gan viņiem sniedza apbruņoti vācu kalpotāji, saukti par staļļa brāļiem (*Stallbrüder*), kā arī vietējo palīgvienības gan jāšus, gan kājām. Uzskatāms militārās klātbūtnes instruments, kas saglabājies pat līdz mūsdienām, bija daudzās Vācu ordeņa pilis, kas pēc tā pamudinājuma tika būvētas arī attālās zemes daļās un kur tika nomitināti konventi.

Hierarhiski Vācu ordeņa Livonijas atzars bija pakļauts virsmestram – kā ordeņa visaugstākajai amatpersonai, kurš sākot ar 1309. gadu rezidēja Marienburgā (Prūsijā) un vēlāk Kēnigsbergā. Livonijā galvenā loma bija ordeņa mestram, kuru līdz 15. gadsimta sākumam iecēla virsmestrs. Pēc tam Vācu ordeņa Livonijas atzars ieguva arvien vairāk patstāvības, ordeņa mestri sevi uztvēra ne tik daudz kā garīgas amatpersonas, bet gandrīz kā firstus. Tādējādi Vācu ordeņa Livonijas atzars ar savu ordeņa mestru galvgalī bija daudzējādām saitēm saistīts plašākā attiecību tīklā – sociāli ar Vestfālenes un Reinzemes zemāko dižciltīgo dzimtām un institucionāli – ar visa ordeņa vadošo korpusu Prūsijā. Pateicoties ordeņa militārajam spēkam, kurš bija pilnībā orientēts uz Livoniju un karu pret pagāniskajiem un grieķu katoļu (pareizticīgajiem) kaimiņiem, Vācu ordenis bija arī reģionālspecifisks elements. Nepārprotams tā integratīvais spēks izpaudās kulta sfērā. Ordenis bija galvenais Svētās Marijas kulta uzturētājs. Svētā jaunava bija bruņinieku un visas zemes aizstāve un aizbildne, kuras iedzīvotāji tādā veidā jau agri kļuva par sakrālu kopību. Livonija bija Marijas zeme – *terra Mariana*.

Laicīgajā jomā augstāko kārtu piederīgie Livonijā viduslaikos un arī krietni vēlāk bija vācieši, turklāt attiecības pilsētās un laukos bija pilnīgi atšķirīgas. Vācu iedzīvotāju grupa dominēja visās jomās, taču tā bija izteikti maza – labi ja pieci procenti no kopējā iedzīvotāju skaita. Sociālās attiecības, kādas veidojās jauniegūtajā zemē, daudzējādā ziņā atspoguļo to, kas ir zināms par Svētās Romas impērijas vācu zemēm. Tāpat kā tur, arī Livonijā savās pozīcijās nostiprinājās dižciltīgie, kuri apmetās dzīvot ārpus pilsētām. Tie bija bruņinieku kārtai piederīgo ministriāļu atvases, kas, krusta karotājiem solīto grēkatlaižu pievilināti, Livonijā bija ieradušies kā karotāji un piedalījušies tās iekarošanā. Lielākā daļa atgriezās mājās, vairāki krita, taču daži palika un kļuva par zemes vietējo, dižciltīgo augstāko kārtu. Viņi saņēma lēņus un līdz ar to savā rīcībā kā lēni ieguva reizēm pat lielas zemes platības, kur no vietējiem iedzīvotājiem bija tiesīgi prasīt nodevas un dažādu darbu veikšanu. No Svētās Romas impērijas vācu zemēm pārņemtu militāri bruņiniecisku etosu, kā arī kārtas apziņu pirmām kārtām uzturēja bīskapu vasaļi. Tāpēc viņi jutās krietni pārāki par autohtono iedzīvotāju daļu – gluži tāpat, kā impērijā viņu kārtai piederīgie savai varai pakļautajās lēņu zemēs pozicionējās augstāk par zemniekiem. Nedaudzie dižciltīgie no autohtonajām dzimtām ātri tika asimilēti.

Arī pilsētas veidojās lielākoties tieši vācu pārceļotāju ietekmē. Līdzās virknei mazo pilsētu dominējošie urbānie centri bija Rīga, Tērbata un Tallina. Tās ar saviem četriem līdz pat astoņiem tūkstošiem iedzīvotāju tālaika izpratnē pieskaitāmas pie vidēji lielām vai pat lielām pilsētām. Būdamas Hanzas pilsētas, tās visas trīs ieguva ievērojamu starpreģionālu nozīmi. Etniskā ziņā iedzīvotāju sastāvs pilsētās bija jaukts. Rīgā un mazākajās pilsētās vācu iedzīvotāju skaits pārsniedza vietējo iedzīvotāju skaitu. Tallinā un Tērbatā tas turpretim bija mazāks. Zemes dienvidos klāt nāca lietuvieši, ziemeļos – zviedri un somi, turklāt lielākajās pilsētās arī krievi, kuri tur daļēji bija apmetušies savos kvartālos. Vācu pilsētu iedzīvotāji bija cēlušies no Ziemeļvācijas un Vestfālenes. Viņi bija privileģēti visās jomās. Līdz ar to pilsētu elite bija gandrīz tikai vāciska, un to veidoja bagātie Hanzas tālirtgotāji. Tas pats sakāms par labi ieredzētajiem, ienesīgajiem amatnieku arodiem. Vācieši uz jauno dzimteni – uz zemi, kur iepriekš nebija bijušas pilsētas – līdzī bija atnesuši savu pilsētu kultūru, institucionālos un juridiskos nosacījumus. Pilsētās tika veidotas rātes, kurās amatus ieņēma vācieši. Vācu pilsētnieku ikdienas dzīve, veids, kā viņi dzīvoja, nodrošināja sevi ar nepieciešamo un strādāja, lielākoties bija Svētās Romas impērijas vācu zemju dzīves atdarinājums. Vietējiem iedzīvotājiem tika atstāti mazie arodi un vienkāršākie darbi.

Vācu iedzīvotāji deva Livonijas attīstībai noteicošu akcentu, taču – atšķirībā no kolonizētajiem apgabaliem Baltijas jūras reģiona dienvidos un Prūsijā – tas pamatā tomēr attiecas tikai uz augstākajām sociālajām kārtām. Zemnieku vidū vāciešu nebija. Iespējams, ka tā ir vizīmīgākā parādība viduslaiku Livonijā vispār. Par to, kāpēc šāda situācija izveidojās, kāpēc nenotika vācu zemnieku ieceļošana, zinātnieku vidū ticis daudz spriests un spekulēts, taču skaidri iemesli arvien vēl nav izkristalizējušies. Šo reģionu patiešām izveidoja vācieši, taču viņi spēja to aptvert tikai daļēji. Piemēram, nenotika sajaukšanās ar autohtonajām etniskajām grupām, kas pretējā gadījumā būtu nozīmējis arī gandrīz neizbēgamu to asimilēšanu. Vietējie iedzīvotāji vāciešiem arvien palika sveši, un lauku apvidos vācieši viņus dēvēja par *Undeutsche* – nevāciem, kas nav gluži politiski korekti. Tā kā Livonijā neieceļoja vācu zemnieki, autohtonajām iedzīvotāju grupām bija iespēja saglabāt savu līdzšinējo sociālo dzīvi savā kultūras un valodas telpā, taču vairākumā gadījumu viņi atradās pakļautības stāvoklī. Lielākā iedzīvotāju daļa, kas zemes iekarošanas laikā varēja būt apmēram 200 000 līdz 300 000 cilvēku, pārtika no lauksaimniecības. Zemnieku dzīves apstākļi sākotnēji bija pat relatīvi labi. Viņiem bija personas brīvība, noteikšana par savu īpašumu un zemi, kā arī tiesības nēsāt ieročus. Nodevas vai desmito daļu no ienākumiem zemnieki dižciltīgajiem vācu vasaļiem jeb Vācu ordenim maksāja tad, ja zeme, uz kuras viņi dzīvoja, piederēja kungam. Klāt vēl

nāca baznīcas desmitā tiesa draudžu garīdzniecības uzturēšanai, dažādu darbu izpilde un nebūt ne mazsvarīgā karaklausība. Zemnieku dzīves apstākļi būtiski pasliktinājās tikai laika gaitā, lēņu turētājiem savas zemes sākot apsaimniekot arvien efektīvāk. Būtu kļūdaini mēģināt Livonijā saskatīt īpašas pamatiedzīvotāju apspiešanas formas, ko šeit būtu piekropuši svešie zemes iekarotāji. Arī citur Eiropā valdīja feodālas attiecības, kur viena šaura valdošā kungu kārtā līdz panesamības galējai robežai izmantoja lielu daudzumu zemnieku. Arī citviet zemnieki pamatā tomēr bija tikai norišu objekts.

Ieceļotāju no Ziemeļvācijas un Vestfālenes pēcteči arī Livonijā pārsvarā lietoja viņiem kopējo viduslejasvācu valodu, kas vien jau viņus būtiski nošķīra no autohtonajiem iedzīvotājiem. Vācu valoda bija gan saziņas valoda, gan līdzās latīņu valodai arī kancelejas valoda. Tāpat kā impērijā, arī Livonijā vācu valoda kopš 13. gadsimta beigām aizvien biežāk tika lietota kancelejās radītajos dokumentos. Dokumenti un vēstules arvien vairāk tika sastādītas lejasvācu valodā, taču savu vietu saglabāja arī latīņu valoda. Visi kancelejās sastādītie teksti kopumā orientējās uz Svētās Romas impērijas vācu zemēs izkoptajām tradīcijām. Cita veida teksti jau agri sāka parādīties vācu valodā. Šeit būtu minamas vidusaugšvācu valodā sacerētā "Livonijas atskaņu hronika" (*Livländische Reimchronik*), kā arī Tallinas pilsētai viduslejasvācu valodā izstrādātās Lībekas tiesības (*Lübisches Recht*). Abi teksti tapuši 13. gadsimta nogalē. Neatkarīgi no tā, par kādu rakstiskās tradīcijas veidu ir runa, paraugi arvien ir meklējami Svētās Romas impērijas vācu zemēs. Pirmie rakstītie teksti vietējās valodās radās tikai 16. gadsimtā un arī tad iesākumā diezgan sporādiski. Gan vietējie zemnieki, gan pilsētu zemākie slāņi bija iliterāti, tāpat lasīt un rakstīt nepratēji, kas neatšķīrās no situācijas citviet impērijā un Eiropā.

Līdzīgi diferencētas – tāpat kā sociālā kārtība – vēlo viduslaiku Livonijā bija tiesiskās attiecības. Arī tās savā specifiskajā formā iesākumā ir saistāmas ar kolonizēšanas apstākļiem un pašos pamatos neatšķīrās no tām tiesiskajām attiecībām, kādas bija Svētās Romas impērijas vācu zemju jaunapgūtajos austrumu apgabalos. Nedz šeit, nedz tur nevarēja izveidoties homogēna, sevī noslēgta tiesību sfēra, kas atbilstoši situācijai toreiz būtu tikpat kā neiedomājami. Šai kultūras situācijai vistuvāk atbilda tas, ka dažādajām sociālajām kārtām katrai bija savas tiesības, ko tās 13. gadsimtā vispār tikai sāka iepazīt. Dižciltīgie pārsvarā dzīvoja saskaņā ar zemes un lēņa tiesībām, kas atbilda vācu viduslaiku tiesību apkopojuma *Sachsenspiegel* (Sakšu spogulis; ap 1235) tradīcijām. Savstarpējie strīdi tika iztiesāti dižciltīgo kārtu tiesās. Garīdzniecība – tāpat kā citur – bija pakļauta baznīcas jeb kanoniskajām tiesībām. Savukārt pilsētām jaunajos vācu zemju paplašinātajos austrumu apgabalos

parasti tika piešķirtas pašām savas tiesības pilsētu tiesību “ģimenes” ietvaros. Tā, piemēram, vairākums Livonijas pilsētu balstījās uz Rīgas pilsētas tiesībām, kam savukārt sākotnēji pamatā bija Hamburgas tiesības. Tikai dažās Igaunijas pilsētās Livonijas ziemeļos, to skaitā Tallinā, spēkā bija Lībekas pilsētas tiesības. Šīs pilsētas bija pieņēmušas tālās tirdzniecības metropoles tiesības, kurā tika izskatīti arī tiesu strīdu apelācijas gadījumi. Un pat autohtono iedzīvotāju tiesiskie apstākļi lauku apvidos principiāli neatšķīrās no tiem, kādi laukos bija impērijas vācu zemēs. Vietējie zemnieki parasti bija pakļauti dižciltīgo lēņu zemju turētāju tiesas varai. Kopumā tiesiskās attiecības vēlo viduslaiku Livonijā bija ārkārtīgi daudzveidīgas, un tās var likties grūti caurskatāmas un sarežģītas. Taču vienlaikus kā veselumam tām bija nozīmīga loma, kāpēc šis reģions veidojās noslēgts.

Turpretim, paraugoties uz tirdzniecības centriem un tirdzniecības ceļiem, jākonstatē, ka Livonija – gluži pretēji – bija ļoti atvērta, par ko liecina uz ārpusi vērstie kontakti, saiknes un tīklojumi. Noteicošs saimnieciskais faktors un reizēm īslaicīgas, taču ievērojamas labklājības cēlonis bija Hanza. Šī tirgotāju kopība, kas pirmsākumos formējās, pateicoties tirdzniecībai Baltijas jūrā, līdz 14. gadsimtam radīja milzīgu saimniecisku telpu, kas stiepās no rietumiem – Briges Flandrijā – līdz austrumiem – Novgorodai Krievzemē. Livonija šajā telpā bija gan tirdzniecības vieta, gan koridors – šķērsojamā zeme. Hanzas tirdzniecībā iesaistījās teju visas Livonijas pilsētas, pat mazās. Taču patiesi nozīmīgas bija jūras pilsētas Rīga un Tallina, kā arī Tērbata iekšzemē. Tajās uz dzīvi bija apmetušies tāltirgotāji, kuri sākumā tirdzniecības braucienos devās paši ar savām kogēm un vēlāk, uzturoties savās apmešanās vietās, no turienes organizēja preču transportēšanu un apgrozījumu savās pilsētās. Un viņi bija ieguvuši stabilas pozīcijas arī Livonijā, jo zemei cauri plūda iespaidīgas preču straumes.

Livonijas tranzittirdzniecība iesākumā bija stipri orientēta uz Hanzas kantori Novgorodā, kur vienuviet saplūda vērtīgas izejvielas no Krievzemes – vasks un tauki, dzīvnieku ādas un kažokādas, kā arī daudz kas cits. Uz Krievzemi tika transportēti produkti no Rietumiem: audumi, metāli, sāls un kā pamata pārtikas produkts – siļķes. Papildu priekšrocības šajā tirgus aprītē Livonijai nodrošināja tas, ka uz vietas tika izvēsta arī ražošana, proti, pateicoties intensīvai labības kultivēšanai, šeit varēja veikt ienesīgus eksporta darījumus. Viduslaiku Livonijā nav konstatējamas koloniālas attiecības, kādas jaunajos laikos valdīja dažādās aizjūras zemēs. Baltijas jūras telpas austrumu daļu pilnīgi noteikti saimnieciski neizmantoja kāda ārēja vara. Livonijas tāltirgotāji darbojās paši uz sava rēķina un no tā arī paši guva labumu. Peļņa palika uz vietas. Taču, kaut arī Hanzas tirdzniecība pat attālās Livonijas daļās bija vēra

ņemams saimniecisks faktors, integrējoša iespaids uz visu reģionu tai tomēr nebija. Šķērslis bija kaut vai tas, ka savstarpējā saikne starp trim lielajām pilsētām – Rīgu, Tallinu un Tērbatu – bija vāja. Šīs pilsētas gan atradās kopīgā cieši saistītā komunikācijas tīklā, taču arvien priekšplānā izvirzīja katra savas intereses. Tieši daudzējādie, krietni ārpus vietējā mēroga uzturētie Hanzas tirdzniecības kontakti neļauj par Livoniju runāt kā par patstāvīgu saimniecisku telpu. Livonija ar savām turīgajām, ziedošajām pilsētām saimnieciski bija caur un caur orientēta uz ārpusi.

III

Domājot par politiskajām struktūrām, pirmais nāk prātā Vācu ordenis. Taču ordeņa militārais potenciāls nebūt tam negarantēja arī politisko dominanci Livonijā. Šī kopība politiskās attiecības Livonijā ietekmēja visnotaļ būtiski, taču nekādā gadījumā ordenis nenoteica tās viens pats. Livonija nebija tikai un vienīgi ordeņa zeme, kā tas itin bieži ir lasāms un dažkārt pat tiek attēlots vēstures atlantos. Un tā ir būtiska atšķirība, piemēram, no Prūsijas, kur Vācu ordenis patiešām arī bija zemeskungs un vienīgais noteicējs. Vēlo viduslaiku Livonija nekad nav bijusi vienota dažādu teritoriālo varu kopība (*Herrschaftsverband*). Tas, ko Vācijas vēsturē sauc par teritoriālvalsts (*Territorialstaat*) attīstību, proti, politiskā ziņā ļoti patstāvīgu laicīgu un garīgu teritoriālu valdījumu izveidošanos, nav attiecināms uz Livoniju kopumā, bet ir konstatējams tikai tās atsevišķās daļās. Šāda attīstība noveda pie politiskas sašķeltības, kuras iemesli meklējami Livonijas kolonizēšanas īpašajos apstākļos. Iekarošanas gaitā līdzās Zobenbrāļu, vēlāk Vācu ordeņa bruņiniekiem līdzdarbojās arī laicīgās kārtas dižciltīgie no Svētās Romas impērijas vācu zemēm, taču viņi neizvirzījās par jauniegūto zemju kungiem. Līdz ar to attīstība Livonijā noritēja pilnīgi atšķirīgi, salīdzinājumā ar, piemēram, Svēto zemi, kur krusta karotāji izveidoja laicīgus valdījumus pēc Rietumu parauga – pirmām kārtām Jeruzalemes karalisti. Tā vietā Rīgas bīskaps Alberts no Bukshēvdenes mēģināja realizēt citu modeli, proti – viņš savu bīskapiju gribēja veidot kā garīgas varas pārvaldītu zemes valdījumu pēc vācu parauga līdzīgi kā Ķelnē, Minsterē, Paderbornā u. c. Bīskapam bija jāklūst ne tikai par augstāko garīdznieku savā diecēzē, bet arī par garīgā dibinājuma laicīgo firstu ar valdīšanas tiesībām. Pilnīgi īstenot šo ieceru viņam neizdevās. Modelis kā tāds tika ieviests, tikai Rīgas bīskaps un vēlākais Rīgas arhibīskaps nebija vienīgais, kuram tika piešķirts firsta rangs – tādu pašu statusu ieguva arī Tērbatas, Sāmsalas un Kurzemes bīskapi. Visi viņi kļuva par garīgajiem zemes kungiem ar savām teritorijām, kurās tie pildīja laicīgās varas funkcijas. Rīgas arhibīskaps pārvaldīja divus salīdzinoši

lielus apgabalus Livonijas vidusdaļā; Tērbatas un Sāmsalas bīskapiem piederēja vairāk vai mazāk respektablas zemes platības Livonijas ziemeļos; savukārt Kurzemes bīskaps pārraudzīja trīs trūcīgākas zemes strēles patālāk Livonijas leļpusē dienvidrietumos. Vienīgi Tallinas bīskaps nebija iesaistīts šajā teritoriju sadalē, jo Dānijas pārvaldītajos un igauņu apdzīvotajos ziemeļos ilgu laiku bija spēkā citi nosacījumi. Atlikusī zeme, t. i., visi apgabali, kuros bīskapiem nebija laicīgo valdīšanas tiesību, bija pakļauta Vācu ordeņa varai, kas patiesībā bija lauvas tiesa Livonijas zemju. Līdzīgi kā Prūsijā, arī Livonijā mēs saskaramies ar īpašu teritoriju veidošanas gadījumu: viena garīga bruņinieku korporācija – Vācu ordenis – iedibināja zemes kundzību un tam piešķirtajos apgabalos izmantoja laicīgās varas tiesības.

Viduslaiku Livonijas politisko iedalījumu tātad noteica ļoti daudzveidīgi apstākļi. Zemi savā starpā dalīja pieci garīgie teritoriālie kungi. Notikumu attīstība šajā agrajā laikposmā, dibinot dažādas bīskapijas un zemē ienākot Vācu ordenim, situāciju Livonijā noveda pie politiskas sašķeltības, kas turpināja pastāvēt pat vēl protestantiskās reformācijas laikā. Nav arī brīnums, ka dažādo zemes kungu intereses bieži bija pretējas un arvien no jauna noveda pie militāriem konfliktiem. Īpaši, turklāt arī ilgstoši, negribēja pierimt nepātrauktie strīdi starp Vācu ordeni un Rīgas arhibīskapu par hegemoniju Livonijā. Tikai 15. gadsimta beigās ordeņa mestram Volteram no Pletenbergas vismaz kaut cik izdevās panākt dominējošo ordeņa stāvokli Livonijas politikā, par ko tas tik ilgi bija cīnījies. Taču nevar teikt, ka līdz ar to vienotība būtu pieaugusi. Kaut vai šo iemeslu dēļ vien Livonija visu vēlo viduslaiku periodā nekādā gadījumā nav pielīdzināma valstij mūsdienu izpratnē. Zinātnieki ir mēģinājuši atrast vispiemērotāko apzīmējumu tās raksturošanai. Daudzkārt ir runāts par Livonijas konfederāciju ar tās pieciem locekļiem. Tas ir aplami, jo Livonijā atsevišķie teritoriālie valdījumi netika konsolidēti valstu apvienības (*Staatenbund*) veidolā. Precīzi noformulētu, ilglaicīgu un turklāt ar līgumiem nodrošinātu saistību nebija. Līdz ar to nav korekti arī tādi apzīmējumi kā “kopība” (*Gemeinschaft*), “apvienība” (*Vereinigung*), “ūnija” (*Union*) vai pat “politiskā sistēma” (*politisches System*). Vēl ir jāatrod termins, kas adekvāti aptvertu šo heterogēno, taču tajā pašā laikā arī visdažādākajos veidos tomēr savstarpēji saistīto teritoriālo veidojumu konglomerātu.

Atliek vēl jautājums par valststiesiskajām attiecībām, kādās vācu izcelsmes zemskungu pārvaldītās un pēc daudzām pazīmēm visnotaļ vāciskās bīskapu teritorijas Livonijā atradās ar Svētās Romas impēriju. Livoniju bija iekarojuši vācieši un padarījuši to pieejamu Rietumu pasaulei. Tās piederība *Imperium Romanum* bija acīmredzama. Pašos pamatos tas arī atbilda realitātei, taču ne visos laikos šis ieskaats ar vienādu intensitāti tika arī pausts. Patiesībā bīskapi

1 Par šo problemātiku sīkāk skat. Mīhkela Mēsalu rakstu šajā izdevumā. (Krājuma sastādītāju piezīme)

savu laicīgo varu nemaz nevarēja īstenot bez leģitimējošas augstākās varas, un piemērots šai lomai varēja būt tikai romiešu-vācu karalis jeb ķeizars. Tā laika konstitucionālā izpratne arī gandrīz nemaz nepieļāva citas konstrukcijas. Garīgajiem kungiem bija nepieciešams karalis kā varu leģitimējoša instance, un viņi arī attiecīgi rīkojās. Jau pavisam agri, 1207. gadā, Rīgas bīskaps Alberts lūdza savu paša zemi karalim Filipam no Švābijas piešķirt kā lēni, un uz šī pamata viņš turpmāk sevi uzskatīja par impērijas firstu. Līdzīgi 1225. gadā rīkojās Tērbatas bīskaps un 1228. gadā Sāmsalas bīskaps. Nākamajos gadu desmitos Livonijas bīskapiem bija vāja saikne ar impērijas vācu zemēm, tāpat arī nav ziņu par notikušiem zemju izlēņošanas aktiem. Tie ir dokumentāri pierādāmi tikai sākot ar 14. gadsimta vidu. Ar laiku arvien biežāk bīskapi lūdza apstiprināt izlēņošanu, saņemot regālijas, un saskaņā ar impēriju valdošo konstitucionālo domāšanu tādā veidā ieguva likumīgu laicīgu varu savā bīskapijā kā garīgā dibinājumā. Formāli raugoties, līdz ar to viņi kļuva par Svētās Romas impērijas vācu zemju teritoriāliem kungiem, impērijas firstiem. Dokumentāri tas nav pierādāms Kurzemes bīskapa gadījumā, un katrā ziņā to nekādi nevar attiecināt uz Tallinas bīskapu, kuram saskaņā ar viņa bīskapijas dāņu tradīcijām nepienācās savs garīgs dibinājums. Livonijā bija arī laikposmi, kad regāliju saņemšana nenotika. Taču saistība ar karali kā lēņa kungu un bīskapu apziņa, ka viņi kā laicīgu teritoriju valdnieki ir impērijas locekļi, impērijas firsti, šķiet, klātesoša ir bijusi vienmēr.¹

Pavisam citiem konstitucionāli tiesiskajiem nosacījumiem bija pakļauta Vācu ordeņa Livonijas atzara zemes kundzība. Uz Vācu ordeni attiecās vispārējs aizliegums saņemt lēni no laicīgā kunga. No tiesību viedokļa ordeņa Livonijas mestrs bija pakļauts augstākai varai tikai garīgajā sfērā, proti, virsmestram kā augstākajai ordeņa amatpersonai. Viņš nedrīkstēja būt laicīga valdnieka, tai skaitā romiešu-vācu karaļa, pakļautībā. Gals šai kārtībai pienāca, sākoties protestantiskās reformācijas laikmetam. 1521. gadā par impērijas firstiem kļuva visi pieci Livonijas bīskapi, arī Tallinas bīskaps. Pēc pieciem gadiem viņiem pievienojās arī ordeņa Livonijas mestrs Volters no Pletenbergas. Taču ciešāka piesaiste impērijai nespēja apturēt šo teritoriālo valdījumu bēdīgo bojāeju, kas drīz vien pienāca, sākoties Livonijas karam.

Nav šaubu, ka politiskās un konstitucionāli tiesiskās attiecības Livonijā bija samudzinātas un ar trūkumiem. Šeit būtu vietā jautājums, vai vispār eksistēja mehānismi, kas saturēja kopā dažādos politiskos spēkus un kam būtu bijusi vienojoša ietekme visā reģionā? Jā, tādi bija, un šeit atliek paraudzīties uz daudzajām un dažādajām kārtu sanākmēm, kas, ņemot vērā sarežģīto situāciju, Livonijā attīstījās visnotaļ dinamiski. Šajā ziņā liela nozīme bija dižciltīgajiem dažādos zemes valdījumos. Viņu pārstāvji jau agri apvienojās bruņinieku korporācijās – sākumā igauņu apdzīvotajā Livonijas ziemeļu daļā, vēlāk atsevišķās bīskapijās. No vienas puses, viņi šādā veidā centās saglabāt un vairoot savas kārtas tiesības, taču, no otras puses, pārstāvēja arī attiecīgā teritoriālā valdījuma intereses un reizēm, turklāt ar laiku arvien biežāk, pat visas Livonijas intereses. Dižciltīgie zemju turētāji, korporatīvi organizēti bruņniecībās, vispirms reprezentēja zemi un līdz ar to demonstrēja dzīvu interesi arī par norisēm Livonijā kopumā. Tas tika pausts kārtu sanāksmēs, kuras ilgu laiku institucionāli bija vāji attīstītas, taču jau no pašiem pirmsākumiem to darbībā var saskatīt reprezentatīvas funkcijas. No aptuveni 1420. gada sanāksmes, kuras līdz tam brīdim tika sasauktas tikai pēc vajadzības, pamazām ieguva institucionālu ietvaru, sākot sanākt Livonijas landtāgam. Landtāgos piedalījās zemeskungi, kā arī bruņniecība un lielās pilsētas. Ar laiku gan landtāgu, gan bruņniecības ietekme pieauga. Spraigo reformācijas norišu laikā Livonijas korporatīvie spēki pirmo reizi apliecināja savu būtisko nozīmi. Dažādās kārtu sanāksmes pārstāvēja attiecīgo “spēlētāju” intereses, un to uzmanības lokā bija gan Livonijas iekšējā situācija, gan attiecības ar tuvākajiem kaimiņiem. Nekādu regulējošu mehānismu no Svētās Romas impērijas puses nebija; tāpat arī autonomas un no ārienes neietekmētas bija Livonijas politiskās struktūras. Pat reizēs, kad romiešu-vācu karalis iejaucās Livonijas iekšējās norisēs, likdams izjust savu virsvaru, tas notika tikai epizodiski, un parasti arī tad interese par nomaļajiem teritoriālajiem valdījumiem ātri noplaka. Livonijā nav konstatējamās pazīmes, kas liecinātu par svešu ārēju kundzību vai koloniālo varu. Politiski nestabilajā un nepārtrauktajām cīņām par virskundzību pakļautajā reģionā tā vietā attīstījās kārtu pārstāvniecības. Livonija, no politikas perspektīvas raugoties, viduslaiku izskaņā ir izprotama tieši no korporatīvās, respektīvi, kārtu, perspektīvas. Citu pieturas punktu arī nav.

Taču arī kārtas nebija piemērotākais instruments sabrukuma aizkavēšanai. Livonija nesevoja Prūsijas paraugam, kur virsmestrs Albrehts no Brandenburgas ordeņa valdījumu pārvērta par laicīgu hercogisti. Vācu ordeņa Livonijas atzars, kā izrādījās, vairs nebija spējīgs uz šādu reformu. Savos garīgajos un bruņnieciskajos ideālos izsīcis un tik tikko spējīgs pildīt militāras funkcijas, ordenis Livonijā bija kļuvis par anahronismu. Tā beigas pienāca 16. gad-

simta vidū. Livonija nokļuva ārējo spēku varā un aizgāja bojā karā pret Krieviju. Ilgā Livonijas viduslaiku perioda beigās iezīmējās līdz ar 1561. gadu, kad beidza pastāvēt Livonijas teritoriālie valdījumi.

IV

Struktūras, kas līdz tam bija noteikušas Livonijas kā reģiona attīstību, līdz ar to bija beigušas pastāvēt, izslēgtas no tālākajām vēsturiskajām norisēm. Ar šo brīdi vāciskais elements vairs nebija tik dominējošs kā agrāk, jo plaisās, kas radās, sāka iespieties poļi, zviedri, dāņi un – jo īpaši vēlākos gadsimtos – krievi. Mainījās tiesiskās attiecības, Hanza deģenerējās līdz nenozīmībai, vecā katoļticība atkāpās jaunā – protestantisma – priekšā. Kaut kas tomēr palika. Zemes kārtas turpināja pastāvēt, paturot arī savu ietekmi. Taču, kas ir vēl svarīgāk – vācu izcelsmes iedzīvotāju apziņā zeme *Livonija* palika dzīva. Līdz ar to esam nonākuši pie reģionālās identitātes problēmas. Jo ar vienotību veidojošajiem struktūrelementiem, stabilajiem, objektīvajiem faktiem vien ir par maz, lai Livoniju definētu kā vēsturisku reģionu. Pie spēkiem, kas formē un kopā satur kādu reģionu, tāpat pieskaitāma arī iedzīvotāju apziņa, viņu piederības izjūta, savas dzīves telpas apzināšanās. Formulējot to īsi un kodolīgi, varētu teikt: priekšstats par reģionu nav vienīgais nosacījums, lai veidotos reģions; taču nav reģiona bez reģionālās identitātes.

Šķiet, šajā ziņā svarīgākais faktors bija – turklāt ne tikai viduslaiku Livonijā – zināšanas par kopīgu pagātņi. Vācu iedzīvotāju grupai piederīgie skaidri apzinājās, ka viņi dzīvoja telpā, kam piemita pašai sava, visus vienojoša pagātne. Viņu esamība bija viegli saistāma ar izcelsmi, vēl vairāk – sākotne bija svarīga pašidentifikācijas komponente. To ilustrē dažas skaitliski nedaudzās, taču izteiksmes veidā spilgtās tā laika hronikas, kā arī citi viduslaiku teksti. Tajos arvien rodamas atsauces uz Livonijas sākumiem, kas, no zināmo faktu puses raugoties, nekādā gadījumā arī nav aplami. Sākumā ir vāciešu ierašanās Daugavas grīvā. Tai seko misionēšana, iekarošana un kolonizēšana. Vispār priekšstatī par šo reģionu un tā likteni ieguva konkrētas aprises, pateicoties tekstiem ar vēsturisku ievirzi. Rakstīt vēsturi nozīmēja veidot identitāti, kurā pašu pagātne tika stāstīta savās reģionālajās kopsakarībās, tādā veidā saglabājot atmiņas par svarīgiem notikumiem.

Arī turpmāk Livonijā identitāti formēja tie faktori, kam bija saikne ar dzīves telpas pieredzi. Tie arvien atradās ciešā saistībā ar pagātnes interpretāciju, taču attiecās uz konkrēto tagadni. Pie tādiem pieskaitāma, piemēram, pastāvīgas apdraudētības izjūta. Zeme bija iegūta, runājot tā laika vārdiem, pašā kristīgās

pasaules malā, kas noveda pie sava veida “bunkura mentalitātes” (*Bunkermentalität*). Livonieši domāja, ka zemi ieskauj naidīgi spēki, kuru nolūks bija viņu iznīcināšana, kaut arī viņi taču cīnījās visas kristietības vārdā. Aiz robežām arvien šķietami draudēja ienaidnieks. Tāpat ļoti skaidras bija fundamentālās atšķirības, kādas Livonijai piemita salīdzinājumā ar kaimiņu reģioniem. Livonijā dzīvojošie skaidri apzinājās citādību iepretim kaimiņu kultūrām. Tāpēc nav brīnums, ka radās iracionāli ienaidnieka tēli. Atbilstoši šim priekšstatam Livonija, kas jutās naidīgu kaimiņu – lietuviešu pagānu un krievu shizmatiku – ieskauda, bija nolemta tiem pretoties un būt par “aizsargmūri” visas kristietības nosargāšanai. Ja Livonija sabruktu, ienaidnieks veltos pāri visai Eiropai un iznīcinātu vienīgo patieso – Romas katoļu – ticību. Tajā pašā laikā tomēr tika apjēgts pēc toreizējiem priekšstatiem Livonijas perifērais novietojums. Livonieši, kā stāsta vēstures avoti, dzīvoja pie kristīgās pasaules pašas robežas, tālu prom no pārējās vācu “nācijas” (*natio*). Tā bija izolētas dzīves izjūta, ko noteica lielais attālums no vācu valodas un vācu kultūras kopības, uz kuru allaž atsaucās, kuras īpatnības reiz bija atvestas līdzī un ar kuru aizvien Livonijā dzīvojošie savā starpā bija cieši saistīti. Turpretim arvien tika uzsvērtas pašas zemes – Livonijas – vienotība. Tas, kā laikabiedru redzējumā ir apzīmēta Livonija, rāda, cik spēcīga bija šī saikne. Figurē apzīmējumi *terra* un *provincia, diese lande* un ganz *Leifflandt*. Livonija bija *patria*.

Par spīti politiskajai sašķeltībai un nepārtrauktajiem iekšējiem konfliktiem Livonijā eksistēja reģionālā identitāte, kas bija vērsta uz savu vēsturi un savu dzīves telpu un vienlaikus bija ļoti vāciska. Šo uzskatu saglabāšanas un pārmantošanas veicinātāji, tāpat kā viņu nolūki un stratēģijas nav tik vienkārši atpazīstamas, jo šī tik ļoti saistošā sfēra aizvien vēl ir ļoti maz pētīta. Taču acīmredzams ir tas, ka, konstruējot vienotu un tajā pašā laikā arī apdraudētu Livoniju, arvien noteicošie ir bijuši reliģiskie, politiskie un varu stabilizējošie mērķi. Autohtonajām etniskajām grupām šajā procesā bija galvenokārt negatīva nozīme. Tās bija pagānu misionēšanas objekts un tika izmantotas kā kontrasts dievbijīgai un kristīgai tautai. Par Livoniju bija radīts priekšstats kā par vācu “nācijas” un kristietības neatņemamu sastāvdaļu. Vecās kārtības bojāeju šis viedoklis nespēja apturēt, kaut gan ar zināmām variācijām tas turpināja pastāvēt vēl ilgi.

Vēsturiskais reģions Livonija nav uzskatāms par formāciju, kas būtu dabas veidota un jau eksistējusi. Livonija tika radīta. Tās iekšējās struktūras izveidoja vācieši – garīdzniecība, pilsoņi un tirgotāji, bruņniecība un Vācu ordeņa brāļi –, kuri misionēšanas un iekarošanas gaitā bija ieradušies šajā zemē un to kolonizējuši. Kopumā ņemot, viņi veidoja konsorciju, ar kura palīdzību – kā plašākā kontekstā to skaidro Roberts Bārtlets – Livonijas kolonizēšana tika veikta bez augstākas varas regulējoša atbalsta, atdarinot no izcelsmes zemes pazīstamās struktūras. Tas pats sakāms par reģionālo identitāti. Apziņa dzīvot Livonijā mazāk veidojās pati no sevis, tā drīzāk tika tīši veicināta. Te cilvēki dzīvoja reģionā ar struktūrām, kuras savā ziņā nebija homogēnas un tāpēc mums var šķist arhaiskas, taču tām piemita augsts vienojošs potenciāls. Šajā reģionā dzīvojošo cilvēku eksistences nosacījumus, ieskaitot arī viņu apziņas veidošanos, lielākoties noteica dažādas vācu elites grupas. Par autohtono iedzīvotāju apspiešanu nav ne mazāko šaubu; taču iemesli tam bija mazāk etniski, daudz vairāk tie sakņojās krasajos sociālajos pretstatos un saimnieciskajā plaisā, kāda pastāvēja starp feodālajām elitēm un zemnieku slānim piederīgajiem iedzīvotājiem. Tas savukārt nebūt nav fenomens, kas būtu bijis raksturīgs tikai un vienīgi Livonijai, tā bija visas Eiropas parādība. Kā redzam, nacionāls skatījums uz apstākļiem un norisēm Livonijā tātad ir pilnīgi nevietā – turklāt gan no vācu puses, kā to pagātnē daudzkārt darījuši vācbaltiešu vēsturnieki, gan no pētnieku puses Latvijā un Igaunijā, kur viens otrs pat vēl mūsdienās pieturas pie koloniālisma vēstures koncepta. Kolonizācija un koloniālisms kaut kādā ziņā ir savstarpēji saistīti, taču tieši viduslaikos būtu strikti nodalāmi. Jo Livonija ar visām īpatnībām bija vēsturisks Eiropas reģions. Turienes situācija lielā mērā atbilda apstākļiem Svētās Romas impērijas vācu zemēs, un ciešās saiknes ar tām nekad netika sarautas. Taču tas nebūt vēl nav viss. Misionēšanā piedalījās arī dāņi, turklāt nedrīkst aizmirst arī pāvesta kūrīju. Kaut arī autohtonās etniskās grupas un vācieši daudzējādā ziņā arvien palika savstarpēji sveši, viņi tomēr dzīvoja līdzās un bija cits no cita atkarīgi. Spēcīgs ietekmējošs faktors šajā ziņā bija iesaistīšanās plašajā Hanzas tirdzniecības tīklā. Vācu ordeņa Livonijas atzars savās aktivitātēs bez Livonijas bija cieši saistīts arī ar Vācu ordeņa zemi Prūsiju. Ar Lietuvu ne tikai karoja, bet arī slēdza savienības. Un pat krievu kņazistes bija ne tikai dabiskie ienaidnieki un agresori – ar tām par spīti visām atšķirībām un pretrunām drīzāk tika uzturētas auglīgas attiecības pāri robežām. Mums nevajadzētu ļauties laikabiedru izteikumu raisītai maldināšanai. Vēsturiskajā realitātē viduslaiku Livonija nebija vāciešu ieņemtais aizsargmūris pie kristīgās pasaules robežas, bet gan ar visām savām saiknēm un kontaktiem organiska toreizējās pasaules sastāvdaļa.

Bibliogrāfiskas norādes

Šī darba pamatā ir 2010. gadā vācu valodā publicētā raksta MATTHIAS THUMSER: Das Baltikum im Mittelalter. Strukturen einer europäischen Geschichtsregion, in: Jahrbuch des baltischen Deutschtums 58 (2011), S. 17–30 pārstrādāta versija.

Runājot par Livonijas vēsturi viduslaikos no vācbaltiešu perspektīvas, vēsturnieki vairāk nekā divu gadu desmitu garumā pamatā līdz šim atsaucās uz vispārēju apskatu: HEINZ VON ZUR MÜHLEN: Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit (etwa 1180–1561), in: Baltische Länder, hrsg. von GERT VON PISTOHLKORS, Berlin 1994 (Deutsche Geschichte im Osten Europas), S. 25–172.

Nesen, 2018. gadā, to aizstāja plašāks pētījumu kopums, kas pamatlīnijās gan neatkāpjas no tradicionālajā skatījumā balstītās pieejas: Das Baltikum. Geschichte einer europäischen Region, Bd. 1: Von der Vor- und Frühgeschichte bis zum Ende des Mittelalters, hrsg. von KARSTEN BRÜGGEMANN, DETLEF HENNING, KONRAD MAIER, RALPH TUCHTENHAGEN, [Stuttgart] 2018.

Runājot par Livonijas konstitucionāli tiesiskajām attiecībām ar Svēto Romas impēriju, iesakāma nesen Igaunijā aizstāvētā disertācija: MIHKEL MÄESALU: Liivimaa ja Püha Rooma keisririik 1199–1486 [Livonija un Svētā Romas impērija 1199–1486], Tartu 2017 (Dissertationes historiae Universitatis Tartuensis, 42) ar kopsavilkumu angļu valodā 345.–356. lpp.

Par kolonizācijas konceptu viduslaikos skat. ROBERT BARTLETT: The Making of Europe: Conquest, Colonization and Cultural Change 950–1350, London 1993.

Par reģiona veidošanās konceptu, kā arī par reģionālo identitāti skat. Spätmittelalterliches Landesbewußtsein in Deutschland, hrsg. von MATTHIAS WERNER, Ostfildern 2005 (Vorträge und Forschungen, 61) ar kopsavilkumu BERND SCHNEIDMÜLLER, S. 393–409.

Medieval Livonia: Reflection about a European Historical Region

Matthias Thumser

The present paper tries to identify medieval Livonia as a historical region and is based on the premise that regions did not exist naturally, but were made. Starting from the German colonization that began in the late 12th century, accompanied by the Christian mission and the violent subjugation of the local population, which took the form of a crusade, the different structural elements that made Livonia as a region tangible are dealt with. The paper discusses the following topics: the organization of the Livonian church, the Teutonic Order in Livonia, the nobility of German origin, the ethnically mixed cities, above all Riga, Dorpat and Reval, the native peasant population, the Middle Low German language spoken in Livonia, the complicated legal relations, the integration of the Livonian cities into the Hansa, the political division of Livonia into five ecclesiastical territorial lordships and their relationship to the Roman Empire, the assemblies of the Estates and the Livonian Landtag as well as a regional identity, which was related to one's own history and one's own living environment and at the same time was quite German. At that time, people lived in a region with structures, which were non-homogenous in some respects and may seem to have been archaic, yet had high consistency. Their living conditions as well as their creation of consciousness were largely set by the German elites. The repression of the autochthonous population cannot be cast doubt on, however, it was not based on ethnic reasoning but on the huge social and economic gradient between the feudal elites and the peasantry.

Skandināvijas, Ziemeļvācijas un Livonijas kristianizācija, 1000.–1300. gads

Salīdzinošs skatījums

Kurts Villadss Jensens

Baltijas jūras reģiona zemju formāla kristianizācija bija process, kas risinājās gadsimtiem ilgi – tas sākās 10. gadsimta nogalē un turpinājās līdz 14. gadsimta beigām.¹ Lai kristianizācija stingri iesakņotos cilvēku apziņā un nonāktu līdz vistālākajām kopienām, bija nepieciešams vēl ilgāks laiks, un atmiņas par pirms kristietības piekoptajām reliģiskajām praksēm dažviet saglabājās dzīvas līdz pat 18. gadsimtam. Šī raksta mērķis ir aplūkot dažus būtiskākos viduslaikos noritējušās kristianizācijas elementus un mūsdienu skatījumu uz šo procesu, kā arī ļoti konspetīvi salīdzināt norises dažādās zemēs Baltijas jūras krastos.

Hronoloģiskais un praktiskais ietvars – Baltijas jūras reģionā

Kristianizācijas laikmets sākās ap 1000. gadu un turpinājās krietnu laiku pēc 13. un 14. gadsimta mijas. Šis periods aptver vairāk nekā trīs gadsimtus, un tik plašā hronoloģiskā ietvarā ir grūti salīdzināt misionēšanu un pievēršanu ticībai, jo šajā laikā gan fiziskajā, gan intelektuālajā līmenī notika milzīgas pārmaiņas, kas fundamentāli izmainīja misionārā darba apstākļus un iespējas.

Viena no šādām fundamentālām pārmaiņām bija ilgā laika posmā noturīgais iedzīvotāju skaita pieaugums, kas kļuva pama-

¹ Vispārēju ieskatu šajā procesā skat.: BIRGIT SAWYER, PETER SAWYER, IAN WOOD (eds.): *The Christianization of Scandinavia*, Alingās 1987; ALAN V. MURRAY (ed.): *Crusade and Conversion on the Baltic Frontier 1100–1500*, Aldershot 2001; MARTIN CARVER (ed.): *The Cross Goes North: Processes of Conversion in Northern Europe, AD 300–1300*, York 2003; NORA BEREND (ed.): *Christianization and the Rise of Christian Monarchies. Scandinavia, Central Europe and Rus' c. 900–1200*, Cambridge 2007; ANDERS WINROTH: *The Conversion of Scandinavia. Vikings, Merchants, and Missionaries in the Remaking of Northern Europe*, New Haven 2012.

- 2 NILS BLOMKVIST: *The Discovery of the Baltic. The Reception of a Catholic World-System in the European North (AD 1075–1225)*, Leiden 2005. MARIAN DYGO: *Europäisierung des Ostseeraums im Hochmittelalter. Anmerkungen am Rande neuer Untersuchungen*, in: *Kultūra – ekonomika – visuomenė: sąveika ir pokyčiai viduramžiais ir ankstyvaisiais naujaisiais laikais Baltijos rytinėje pakrantėje*, red. MARIUS ŠČAVINSKAS, Klaipėda 2015, S. 17–32.
- 3 JAN BILL: *Castles at Sea. The Warship of the High Middle Ages*, in: ANNE NØRGAARD JØRGENSEN (ed.): *Maritime Warfare in Northern Europe: Technology, Organisation, Logistics and Administration 500 BC – 1500 AD*, Copenhagen 2002; ANTON ENGLERT: *Large Cargo Vessels in Danish Waters 1000–1250. Archaeological Evidence for Professional Merchant Seafaring before the Hanseatic Period*, in: CARLO BERTRAME (ed.): *Boats, Ships and Shipyards. Proceedings of the Ninth International Symposium on Boat and Ship Archaeology, Venice 2000*, Oxford 2002; DANIEL ZWICH: *Maritime Logistics in the Age of the Northern Crusades*, Kiel 2017.

nāms sākot ar 11. gadsimtu. 12. gadsimta sākumā skandināvu un vācu izvērstā Baltijas un Somijas liča piekrastes kolonizācija pakāpeniski kļuva plašāka un arvien vairāk tika organizēta centrāli. Uzlabojās klimatiskie apstākļi un pārtikas ražošana, un laikā no 1100. līdz 1300. gadam jaunu apmetņu dibināšana Baltijā bija daļa no vispārējās Rietumeiropas ekspansijas.² Šīs vispārējās tendences mūsdienu pētniekiem ir labi zināmas. Taču jautājums par salīdzinošo norišu nevienlaicīgumu (*a-chronicity*) ir maz pētīts, un tam ir daudz grūtāk rast vairāk vai mazāk drošu atbildi. Vai dažādos reģionos iedzīvotāju skaita pieauguma temps vienā un tajā pašā laikā bija līdzīgs, vai arī dažos tas bija straujāks nekā citos? Vai Baltijas reģiona austrumu daļa salīdzinājumā ar reģiona rietumiem bija nosacīti tukša un tāpēc viegli pieejama kolonizēšanai un kristianizācijai? Vai lielāks iedzīvotāju skaits veicināja sabiedrības noslāņošanos un tādu institūciju attīstību, kuras varētu atbalstīt misionēšanu, un vai nekristīgajās teritorijās tas ļāva labāk pretoties kristīgās ticības izplatīšanai, nekā to spēja kaimiņi ar mazāku iedzīvotāju skaitu?

Trūkst vispusīgu salīdzinošu pētījumu par demogrāfiskajām pārmaiņām. Taču šķiet loģiski, ka blīvāk apdzīvotajās teritorijās iedzīvotāju skaits auga straujāk nekā mazāk blīvi apdzīvotajās un ka šīm demogrāfiskajām atšķirībām drīzāk būtu vajadzējis veicināt cilvēku pārvietošanos no rietumiem uz austrumiem, nevis otrādi. Viduslaikos Dānijā, Holšteinā un Mēklenburgā jau pirms vispārējā iedzīvotāju skaita pieauguma dzīvoja daudz vairāk cilvēku nekā Lietuvā vai Somijā.

Nepārtraukti attīstījās tehnoloģijas un loģistika, laika gaitā ievērojami veicinot pārvadājumus pa Baltijas jūru un dziļāk iekšzemē – tas attiecas tikpat labi uz siļķu un karotāju, kā institūciju un ideju transportēšanu. 11. gadsimtā kuģi – ar ļoti nedaudziem izņēmumiem – bija salīdzinoši nelieli; ar 20–40 kuģotājiem, un tie pārvietojās gar krastu no viena noteikta punkta uz nākamo. Ap 1200. gadu parādījās arī daudz lielāki kuģi, kuri varēja transportēt 100 un vairāk cilvēku, daži no tiem bija peldoši cietokšņi, un daudzi spēja kuģot atklātos ūdeņos daudz drošāk nekā agrāk.³ Cilvēku – tikpat labi karotāju, kā misionāru un kolonistu – pārvietošanās mērogi un intensitāte ievērojami palielinājās.

Ļoti iespējams, ka vienlaikus paplašinājās un uzlabojās arī attiecīgā sauszemes transporta sistēma, taču tā ir maz pētīta un grūtāk izsekojama ar arheoloģiskajām metodēm.⁴ Kuģi var nogrimt, un pēc gadsimtiem arheologi tos atrod, turpretim ceļus pārklāj jaunāki ceļi. Daži militāriem mērķiem paredzētie ceļi, kas tika būvēti, lai kareivjiem kājniekiem būtu vieglāk kontrolēt attiecīgo apkaimi, tika pamesti, kad attiecīgie militārie nocietinājumi zaudēja savu stratēģisko nozīmi, un tagad tos ir iespējams atrast un rekonstruēt. Tiltu būvēšana bija reliģisks pienākums, kura izpilde reizēm tika iemūžināta rūnakmeņos, taču nav iespējams aplēst šādas būvniecības apjomu.

Tehnoloģiju un transporta attīstībai cieši pa pēdām sekoja jauni pārtikas konservēšanas paņēmieni – gan siļķu tīrīšana un sālīšana milzīgos apjomos visā viduslaiku posmā sākot no 12. gadsimta, gan 13. gadsimtā notikušais lielais komerciālais karš starp tradicionālo alu, kam pievienotas purvmirtes (*myrica*), un jauna veida alu, kas brūvēts no apiņiem, kuri ļāva alum labāk saglabāties un, kā tika uzskatīts, mazināja paģiras.⁵ Pārmaiņas transporta nozarē un pārtikas konservēšanā bija būtiski priekšnoteikumi, lai pieaugtu tirdzniecības apjomi un lai visā Baltijas jūras reģionā izvērstos politiskā un bruņotā konkurence par nozīmīgu tirdzniecības tīkla mezglpunktu kontroli. Tirgotājiem nav nepieciešams piederēt pie vienas reliģijas, lai veiktu darījumus – komercija reizēm spēj labi funkcionēt pāri reliģiskajām robežām, bet militāro preču un cilvēku transportēšana tirgotājiem kļuva par ļoti ienesīgu rūpalu. Pieaugot tirdzniecības intensitātei, kļuva vieglāk rīkot karus misionēšanas motīvu dēļ, un ekonomiskā guvuma izredzes mudināja vairāk individu un grupu tajos piedalīties vai tos atbalstīt.

Ap 1200. gadu notika revolūcija militārajā jomā, kas bija ne mazāk nozīmīga kā daudz labāk zināmā un plašāk apspriestā militārā revolūcija 16. gadsimta sākumā.⁶ Zobeni, bet jo īpaši bruņutērpi un bruņucepures kļuva izturīgāki un daudz plašāk izmantoti nekā iepriekš – 11. gadsimta beigās un 12. gadsimtā; par to jāpateicas labākām tehnoloģijām, kā arī ievērojamam vietējās dzelzs ražošanas apjoma pieaugumam Skandināvijā un citviet Eiropā, piemēram, Goslāras un Harca kalnu raktuvēs. Visās Rietumeiropas zemēs sistemātiski tika audzēti lieli un smagi, taču ātri kara zirgi; bieži ar to nodarbojās cisterciešu un

- 4 BRIAN P. HINDLE: *Medieval Roads*, Aylesbury 1989; EWELINA SIEMIANKOWSKA: *Sacred Places in the Research on Early Medieval Roads and Routes. The Prussian Case*, in: JAROSLAW WENTA (ed.): *Sacred Space in the State of the Teutonic Order in Prussia*, Toruń 2013, pp. 59–85.
- 5 CARSTEN JAHNKE: *Das Silber des Meeres. Fang und Vertrieb von Ostseehering zwischen Norwegen und Italien (12.–16. Jahrhundert)*, Köln 2000; CARSTEN JAHNKE: *The Baltic Trade*, in: DONALD HARRELD (ed.): *A Companion to the Hanseatic League*, Leiden 2015, pp. 194–240.
- 6 KURT VILLADS JENSEN: *Large Castles and large War Machines in Denmark and the Baltic around 1200 – an early Military Revolution?* in: *Revista de História das Ideias* 30 (2009), pp. 179–199; KURT VILLADS JENSEN: *Bigger and Better. Arms Race and Change in War Technology in the Baltic in the Early Thirteenth Century*, in: MAREK TAMM, LINDA KALJUNDI, CARSTEN SELCH JENSEN (eds.): *Crusading and Chronicle Writing on the Medieval Baltic Frontier. A Companion to the Chronicle of Henry of Livonia*, London 2011, pp. 245–264.

- 7 SVEN EKDAHL: Horses and crossbows. Two Important Warfare Advantages of the Teutonic Order, in Prussia, in: HELEN NICHOLSON (ed.): *The Military Orders*, vol. 2: *Welfare and Warfare*, Aldershot 1998, pp. 119–151.
- 8 PAUL E. CHEVEDDEN, ZVI SHILLER, SAMUEL R. GILBERT, DONALD J. KAGAY: *The Traction Trebuchet. A Triumph of Four Civilizations*, in: *Viator* 31 (2000), pp. 433–486; AIN MĀSALU: *Mechanical Artillery and Warfare in the Chronicle of Henry of Livonia*, in: TAMM / KALJUNDI / SELCH JENSEN (kā 6. atsauce), pp. 265–290.
- 9 ANN HYLAND: *The Medieval Warhorse from Byzantium to the Crusades*, Stroud 1994; CHARLES GLADITZ: *Horse Breeding in the Medieval World*, Dublin 1997. Par Dāniju kā nozīmīgu zirgauzdēšanas zemi, kura izvērsa milzīga apjoma zirgu tirdzniecību, skat. NILS HYBEL, BJØRN POULSEN: *The Danish Resources ca. 1000–1550. Growth and Recession*, Leiden 2007, pp. 211, 377.
- 10 JENSEN, *Bigger and Better* (kā 6. atsauce); MĀSALU (kā 8. atsauce).

hospitāliešu ordeņu lielās saimniecības.⁷ Atgriežoties no Tuvaļiem Austrumiem, krusta karotāji atveda līdzī jaunus artilērijas ieročus. Īpaši nozīmīgs bija trebučets, kas varētu būt radies pat tālajā Ķīnā, bet Rietumos 12. gadsimta nogalē tika ievērojami uzlabots gan izmēru, gan precizitātes ziņā.⁸

Šī militārā revolūcija radīja nozīmīgas sekas sabiedrībā. Karošana arvien vairāk – taču nevienā periodā ne tikai un vienīgi – kļuva par profesionāļu nodarbošanos, un sabiedrība kopumā tajā vairāk piedalījās, maksājot nodokļus, nekā pildot militāro dienestu. Tas, iespējams, bija viens no pamudinājumiem doties uz Austrumiem un kļūt par kolonistiem reliģiju pierobežas reģionos: viņi ne tikai ieguva vairāk zemes un maksāja mazāk nodokļu, bet arī varēja personīgi un fiziski izbaudīt cīņu cēla mērķa vārdā. Jebkurā gadījumā militārā revolūcija veicināja profesionāļu karotāju vienību veidošanos; tām – gan loka šāvēju vienībām, gan smagi bruņotiem bruņiniekiem, gan profesionāliem jūrniekiem un reliģiski militārajiem ordeņiem – reliģiskajos karos bija izšķiroša nozīme.

Bieži tiek pieņemts, ka 12. un 13. gadsimtā ieroču un tehnoloģijas jomā Rietumi bija pārāki, kas ļāva notikt kristīgo misionāru kariem un iekarojumiem. Tas ir aprakstīts vairākos attiecīgā perioda naratīvajos avotos, taču tie visi ir kristiešu rakstīti, un šis aspekts, iespējams, bija komplicētāks, nekā šie autori vēlējas parādīt. No vienas puses, tehnoloģija lielā mērā ir atkarīga no konkrētās teritorijas, kurā tā tiek izmantota. Viduslaiku slavas dziesmas smagajiem Rietumu kara zirgiem droši vien ir pilnīgi pamatotas, taču rūpīga avotu analīze atklāj arī to, ka purvainā apvidū vai mežā mazākie un daudz vieglākie zirgi militāriem mērķiem varēja būt daudz noderīgāki.⁹ Šķietamais smago zirgu trūkums Austrumos skaidrojams, iespējams, vienkārši ar to, ka šeit tie nebija īpaši noderīgi. No otras puses, ienaidnieki varēja ļoti ātri pārņemt un apgūt lielu daļu jaunu tehnoloģiju. Nekristiešu iedzīvotāji zaga kara mašīnas vai izgatavoja to kopijas vai arī saņēma militāros speciālistus gūstā un izspieda no viņiem zināšanas. Reizēm viduslaiku avoti – piemēram, Livonijas Heinriha / Indriķa hronika – par to izsakās tieši.¹⁰ Reizēm par to tiek dots mājiens vai tas tiek minēts garāmejot, sīkāk to nekomentējot. Aptuveni 1180. gadā pagāniskie vendi Volgastā bija ieguvuši modernus, precīzi šaujošus trebučetus, kādu viņiem iepriekš nebija. Mēs to zinām,

jo Sakse Skolotais (*Saxo Grammaticus*; rakstīja ap 1200. gadu) piemin, ka vendi spēja nomērķēt uz konkrētiem krustnešu flotes kuģiem, taču viņš nepaskaidro, kā viņi tika pie šīm mašīnām.¹¹ Starp Rietumiem un Austrumiem droši vien pastāvēja atšķirības militāri tehnisko zināšanu jomā, taču gan viduslaiku autori, gan mūsdienu vēsturnieki to nozīmi ir pārspīlējuši.

Hronoloģiskais un praktiskais ietvars – Rietumeiropā

Šīs Baltijas jūras reģionā notikušās izmaiņas, lai gan ar atšķirīgiem uzsvāriem, bija kopīgas visai Rietumeiropai. Vienlaikus radās nozīmīgas jaunas idejas un tika revidēti agrākie uzskati – mēs šim procesam varam izsekot Rietumeiropas materiālā, bet Baltijas jūras reģionā rakstītajos avotos tas vērojams daudz mazāk. Tomēr nav pamata šaubīties, ka jaunās idejas bija zināmas arī šeit un ka misionāru darbībai tās bija svarīgas. Vislielākā nozīme bija zinātniskajai revolūcijai kvantitatīvā izpratnē, jaunai ietverošai antropoloģijai un tieksmei uz vienvēidīgumu.

Skolās un no aptuveni 1200. gada arī jaunajās universitātēs jaunā metode bija sholastika, taču tā bija tikai viena no izpausmēm daudz plašākai zinātniskajai paradigmai, kas balstījās uz kvantificēšanu, kodificēšanu un klasificēšanu.¹² Tā izpaudās teoloģijā, kas uzsvēra kristietības racionalitāti un līdz ar to – nekristiešu neoloģismu un necilvēcību.¹³ Tā izpaudās arī juridisko tekstu lavīnā – likumos un likumu komentāros. Kopš 12. gadsimta vidus kanoniskajām tiesībām sekoja vietējo baznīcu tiesības; vietēja mēroga laicīgie likumi Ziemeļos parādās ap 1200. gadu; sākot ar 13. gadsimta vidu un nogali tika veidoti biezi un visaptveroši juridisko tekstu krājumi, kas skāra plašāku jautājumu loku; šajā pašā laikā radās pilsētu privilēģijas un tiesības.¹⁴ Likumdošana sniedza konceptuālo ietvaru karadarbībai, arī krusta kariem, un nodrošināja praktisko pamatojumu attiecību regulēšanai starp kristiešiem un nekristiešiem, starp iekarotājiem un iekarotajiem.

Pēc 1100. gada attīstījās jauna antropoloģija, kas lika uzsvāru uz indivīda atbildību – atbildību gan par paša garīgās dzīves attīstību un rūpēm par savu tuvāko, vai tas būtu kristietis vai

11 SAXO: *Gesta danorum*, ed. KARSTEN FRIIS-JENSEN, København 2005, 16.6.2, cf. 15.1.3.

12 Par sholastiku kopumā: NORMAN KRETZMANN, ANTHONY KENNY, JAN PINBORG (eds): *The Cambridge History of Later Medieval Philosophy. From the Rediscovery of Aristotle to the Disintegration of Scholasticism 1100–1600*, Cambridge 1982. Interesants mēģinājums izprast agrīno sholastiku plašākā kontekstā ir CONSTANCE BRITAIN BOUCHARD: “Every Valley Shall be Exalted” – *The Discourse of Opposites in Twelfth-Century Thought*, Ithaca 2003.

13 ANNA SAPIR ABULAFIA: *Christians and Jews in the Twelfth-Century Renaissance*, London 1995; JOHN TOLAN: *Saracens: Islam in the Medieval European Imagination*, New York 2002, e. g. pp. 173, 251.

14 FREDRIK CHARPENTIER LJUNGQVIST: *Lagfäst Kungamakt under Högmedeltiden. En komparativ internordisk studie [Karaļa varas veidošanās attīstītajos viduslaikos. Salīdzinoša Skandināvijas izpēte]*, Stockholm 2016, ar bagātīgu bibliogrāfiju.

- 15 WILLIAM J. PURKIS: *Crusading Spirituality in the Holy Land and Iberia c. 1095 – c. 1187*, Woodbridge 2008.
- 16 Vispārīgu ievadu skat. R. N. SWANSON: *Religion and Devotion in Europe, c. 1215 – c.1515*, Cambridge 1995.
- 17 R. W. SOUTHERN: *Scholastic Humanism and the Unification of Europe I. Foundations*, Oxford 1995 apkopo autora mūža garumā veiktos pētījumus par 12. un 13. gadsimtu. Skat. arī COLIN MORRIS: *The Papal Monarchy. The Western Church from 1050 to 1250*, Oxford 1989. Skat. arī HENRIK JANSON: *Templum nobilissimum: Adam av Bremen, Uppsalatemplet och konfliktlinjerna i Europa kring år 1075 [Templum nobilissimum: Ādams no Brēmenes, Upsālas templis un konflikti Eiropā ap 1075. gadu]*, Göteborg 1998.
- 18 ADAM BREMENSIS: *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*, ed. GEORG WAITZ, Hanover 1876 (*Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, 7), lib. 3, cap. 26.
- 19 JAMES T. PALMER: *Rimbert's Vita Anskarii and the Scandinavian Mission in the Ninth Century*, in: *Journal of Ecclesiastical History* 55 (2004), pp. 235–256.

nekristietis. Sākot ar 1100. gadu došanās krusta karos kļuva pievilcīga, jo vairs nepietika ar to, ka citi par tevi lūdza Dievu. Cilvēkam pašam personīgi bija jāņem Jēzus krusts un jāseko Viņam.¹⁵ Pēc 1200. gada līdz ar publiskajiem sprediķiem un aicinājumiem nožēlot grēkus, kas izplatījās arī līdz ar jaunajiem ubagotājmūku ordeņiem, arvien stingrāks kļuva uzsvars uz personīgo atgriešanu ticībā.¹⁶ Misionāra darbs starp neticīgajiem arvien vairāk tika uzlūkots gan kā institucionāls, gan individuāls pienākums.

Klasificēšanas tendencei līdzī nāca tieksme pēc vienvēidības. 11. gadsimtā latīņu baznīcā joprojām valdīja liela liturģiju daudzveidība un – gan mazāka – arī attiecībā uz dogmām, un vietējās baznīcu provinces bija daudz neatkarīgākas no Romas kā vēlākā periodā.¹⁷ 12. gadsimta 60. gados Hamburgas–Brēmenes arhibīskaps varēja atļauties eksperimentēt ar grieķu liturģiju tāpēc, ka viņam tā šķita skaista.¹⁸ Vēlāk tas nebūtu bijis iespējams. Vienvēidība kristietībā neizbēgami noveda pie normai neatbilstošu ideju un paražu segregācijas un sākot ar 12. gadsimtu arvien vairāk virzījās uz citādo definēšanu par “citiem”, pagāniem, ķeceriem un atkritējiem. Tas notika arī ar grupām, kas pašas sevi uzskatīja par kristiešiem, taču tagad tika klasificētas kā pie kristietības nepiederošas.

Baltijas jūras reģionā misionāri darbojās jau kopš 9. gadsimta vai varbūt pat agrāk, un vietējie iedzīvotāji bija iepazinuši kristietību no tirdzniecības darījumiem vai pildot militāro dienestu Dienvidos.¹⁹ Lielās praktiskā rakstura un konceptuālās pārmaiņas, kas notika Rietumeiropā sākot ar aptuveni 1100. gadu, piešķīra misionēšanai jaunu un spēcīgāku stimulu un sniedza misionāriem jaunas iespējas kristietības izplatīšanas sekmēšanā.

Variācijas telpā

Zemes ap Baltijas jūru fiziskajā ziņā ir atšķirīgas, un ienācēji tajās ieradās un pārvietojās ļoti dažādos veidos. Ūdeņi un galvenie ceļi savienoja dažādas vietas, taču kalni un biezi meži tās nošķīra. Daži ceļojumi notika vasarā, citi ziemā. Dānija bija sasniedzama pa jūru, tai nebija plašu un sarežģītu iekšzemes teritoriju, un vairākumā gadījumu šeit vieglāk bija ceļot vasarā.

Norvēģija ar tās garo krasta līniju, kas stiepās no dienvidiem uz ziemeļiem, arī bija viegli sasniedzama pa jūru. Kalni un lielie meži apgrūtināja nokļūšanu dziļāk iekšzemē pa sauszemi, taču ceļotāji varēja iekļūt dziļi iekšzemē, braucot ar kuģiem pa lielajiem fjordiem. Zviedrijas centrālo un dienvidu daļu veido plašas, līdzēnas teritorijas, kas sasniedzamas pa sauszemi gan vasarā, gan ziemā. Livoniju un citas zemes Baltijas jūras dienvidu piekrastē bija iespējams kontrolēt vienīgi no spēcīgām ostas pilsētām, bet nokļūt dziļāk iekšzemē bija sarežģīti, un vieglāk tas bija paveicams ziemā, kad purvi un tīreļi bija aizsaluši. Misionāriem, kā arī lielākām militārajām vienībām krusta karu laikā vajadzēja pielāgoties šīm atšķirīgajām pārvietošanās iespējām.²⁰

Latīņu Eiropas mentālajā ģeogrāfijā Baltijas jūras reģions un Ziemeļi atradās pasaules malā, tāpēc došanās turp bija izaicinājums, taču reizē arī vilinošs pasākums.²¹ Kristīgās pasaules nomalē vienkārši bija vairāk svētuma nekā centrā. Uz reliģiskās robežas ar nekristiešiem joprojām bija iespējams kļūt par mocekļiem un pieredzēt šajā pasaulē izpaužamies Dieva gribu, Viņa karotājiem cīnoties pret ļaunumu un uzvarot.

Eiropas ģeogrāfiskā perifērija kļuva par garīgo centru, kas skaidri pausts, piemēram, Magdeburgas bīskapa Adelgoza vēstulē, kas rakstīta 1107./1108. gadā – drīz pēc tam, kad 1099. gadā krusta karotāji bija ieņēmuši Jeruzalemi. Adelgozs aicināja Ziemeļeiropas valdniekus doties karā pret pagāniem Eiropas austrumos, apkarot viņu agresīvo “relīģiju” un asiņainos rituālus un cīnīties “par mūsu Jeruzalemi ziemeļos”.²² Pēc gadsimta Ceturtajā Laterāna koncilā Livonija tika nosaukta par Dieva mātes Jaunavas Marijas zemi (*Terra Mariana*) blakus Dēla zemei Palestīnai. Livonijas gadījums Ziemeļu kontekstā ir unikāls, taču tas labi iekļaujas vispārējā modelī, kura mērķis bija padarīt zemi par svētu un kristīgu.

Baltijas zemes kļuva svētas dažādās pakāpēs. Dānijā, Norvēģijā un Zviedrijā vairāki vietējie iedzīvotāji tika godāti kā svētie. Parasti tie bija agrīnie misionāri, kuri miruši mocekļa nāvē no pagānu rokas, vai arī karaļi un valdnieki, kuri atbalstījuši savas zemes pievēršanos kristietībai un krituši kaujā par ticību vai arī krituši par upuri saviem kristīgajiem sāncenšiem.²³ Somija un

20 KURT VILLADS JENSEN, CARSTEN SELCH JENSEN, JOHN H. LIND: Communicating Crusades and Crusading Communications in the Baltic Region, in: Scandinavian Economic History Review 49 (2001), pp. 5–25; MARIKA MÄGI: In Austrvegr: The Role of the Eastern Baltic in Viking Age Communication across the Baltic Sea, Leiden 2018 (aptver laiku līdz 1200. gadam).

21 DAVID FRAESDORFF: Der barbarische Norden. Vorstellungen und Fremdhheitskategorien bei Rimbart, Thietmar von Merseburg, Adam von Bremen und Helmold von Bosau, Berlin 2005.

22 GILES CONSTABLE: The Place of the Magdeburg Charter of 1107/08 in the History of Eastern Germany and of the Crusades, in: FRANZ J. FELTEN, NIKOLAS JASPERT (Hrsg.): Vita religiosa im Mittelalter: Festschrift für Kaspar Elm zum 70. Geburtstag, Berlin 1999, S. 283–299.

23 HAKI ANTONSSON, ILDAR GARIPZANOV (eds.): Saints and their Lives on the Periphery. Veneration of Saints in Scandinavia and Eastern Europe (c. 1000–1200), Turnhout 2010; CARSTEN SELCH JENSEN, TRACEY R. SANDS, NILS HOLGER PETERSEN, KURT VILLADS JENSEN, TUOMAS M. S. LEHTONEN (eds.): Saints and Sainthood around the Baltic Sea. Identity, Literacy, and Communication in the Middle Ages, Kalamazoo 2018. Skat. arī TORBEN K. NIELSEN: The Making of New Cultural Landscapes in the Medieval Baltic, in: KIRSI SALONEN, KURT VILLADS JENSEN, TORSTEIN JØRGENSEN (eds.): Medieval Christianity in the North: New Studies, Turnhout 2013, pp. 121–153.

- 24 TUOMAS HEIKILÄ: Pyhän Henrikin legenda [Svētā Henrika leģenda], Helsinki 2005.
- 25 TORBEN K. NIELSEN: Saints, Sinners & Civilisers – or Converts, Cowards & Conquerors, in: KURT VILLADS JENSEN, HELLE VOGT, KIRSI SALONEN (eds.): Cultural Encounters during the Crusades, Odense 2013, pp. 55–74.
- 26 KURT VILLADS JENSEN: Creating a crusader saint: Canute Lavard and others of that ilk, in: JOHN BERGSAGEL, DAVID HILEY, THOMAS RIIS (eds.): Of chronicles and kings: national saints and the emergence of nation states in the high middle ages, København 2015, pp. 51–72.
- 27 BERND HAMILTON: Why did the Crusader States produce so few Saints?, in: Studies in Church History 47 (2011), pp. 103–111 svēto trūkumu skaidro nevis ar teoloģiskiem apsvērumiem, bet tikai un vienīgi ar politiskiem iemesliem.
- 28 Nozīmīga diskusija par šo tēmu izvēsta CHRISTIAN KRÖTZL: Papsttum, Mission und der Norden. Das Zusammenspiel von Zentrum und Peripherie, in: ANTI SELART, MATTHIAS THUMSER (Hrsg.): Livland – eine Region am Ende der Welt? Forschungen zum Verhältnis zwischen Zentrum und Peripherie im späten Mittelalter / Livonia – a Region at the End of the World? Studies on the Relations between Centre and Periphery in the Later Middle Ages, Köln et al. 2017 (Quellen und Studien zur baltischen Geschichte, 27), S. 185–207.

Baltijas jūras dienvidu piekrastes zemes līdzīgā veidā vietējos svētos neradīja. Somijas bīskaps Heinrihs gan kļuva par Somijas nacionālo svēto, taču viņš nāca no citurienes – no Upsālas vai, iespējams, pat no Anglijas.²⁴ Livonijā kristietībai pievērsta valdnieks Kaupo tika aprakstīts vārdiem, kas norāda uz pirmo mēģinājumu pasniegt viņu kā mocekli un svēto, taču viņa kults tā arī neattīstījās.²⁵

Atšķirība svēto izplatībā, iespējams, atspoguļo atšķirības misionēšanā. Pirmās tika kristianizētas trīs Skandināvijas karalistes; tas notika ilgas kustības rezultātā, kas aizsākās 9. gadsimtā ar vientuļiem misionāriem un nelielām ticībai pievērsto grupām un tikai vēlāk ieguva valdnieka militāru atbalstu. Baltijas zemes tika kristianizētas daudz īsākā laika posmā, un tas tika paveikts ar krusta karotāju brutālu militāru spēku. Arī viņi paši lielā skaitā krita no pagāņu rokas, taču viņi, iespējams, īsti neiederējās kopš antikās baznīcas laikiem par tradicionālu kļuvušajā ainā, kas iezīmēja vientuļu misionāru tuksnesīgā apgabalā. Latīņu baznīcā kopumā ārkārtīgi neliels krusta karotāju skaits kļuva par svētajiem. 12. un 13. gadsimtā tika kanonizēti daži krusta karotāji no karaļu un karaļnama augstmaņu vidus, taču tā bija drīzāk daļa no plašākas kustības, kas vērsta uz jaunu karalisku karojošu svēto radīšanu un kurā arī jau krietni pirms krusta karu sākuma mirušiem valdniekiem tika uzrakstīts jauns dzīvesgājums, attēlojot viņus kā dedzīgus cīnītājus par ticību.²⁶ Lai gan baznīca krusta karu pieņēma un kā aizsardzības soli uzskatīja par nepieciešamu, nepārtraukti pastāvēja aizdomas, ka karotāji aktīvi tiecās pēc nāves, kas savukārt ļoti sarežģītu vienkāršo, pie karaliskās dzimtas nepiederīgo krusta karotāju pretenzijas uz svētā statusu.²⁷

Ticības izplatīšanas dinamika laikā

Vai kristianizācija bija neizbēgams process, kas bija jāpiedzīvo visām viduslaiku sabiedrībām? Tas reizēm tiek klusējot pieņemts lielā daļā mūsdienu vēstures literatūras, kas balstās uz centra–perifērijas modeli, saskaņā ar kuru jaunas institūcijas un idejas tika radītas Eiropas centrā – Parīzē, Francijas ziemeļos – no kurienes tās lēnām izplatījās līdz perifērijai.²⁸ Jo tālāk no centra, jo ilgāks laiks bija nepieciešams, taču jaunajam ideju

un institūciju formā noteikti bija jānonāk perifērijā. Šī Eiropas vēstures dinamikas izpratne, kas, iespējams, vislabāk pazīstama no Roberta Bārtleta plaši pazīstamās un lieliskās 1993. gadā izdotās grāmatas *The Making of Europe: Conquest, Colonization and Cultural Change 950–1350* (Eiropas radišana: iekarošana, kolonizācija un kultūras pārmaiņas, 950–1350), ir novecojusi.²⁹ Bārtlets detalizēti apraksta daudzās Eiropas Rietumu ekspansijas komponentes un bieži arī dažādās zemēs kristietības izplatīšanā un zemes kultivēšanā pieredzētās grūtības, taču kopējā viņa veiktās analīzes dinamika ir vienvirziena skaidrojums – no viena centra uz perifēriju. Viņa modelī citiem centriem ir piešķirta minimāla loma, vai tie atrastos Austrumeiropā vai grieķu katoļu (pareizticīgajā) pasaulē, vai arī tie būtu vietējie centri Baltijas jūras reģionā.

Izmantojot šo modeli ticības izplatīšanas skaidrojumā, bieži tiek arī pieņemts, ka kristieši un nekristieši veidoja skaidri nošķirtas politiskās vienības un ka pievēršana ticībai ir precīza tādā nozīmē, ka to var datēt ar konkrētu brīdi laikā, piemēram, ar konkrētu gadu vai kauju. Saskaņā ar šo tradīciju kristianizācija bija arī neatgriezenisks process. Zeme, kas bija pievēršusies kristietībai, palika kristīga, un vēlāki mēģinājumi atgriezties pagānismā tiek uzskatīti par dumpjiem – nožēlojamiem, bet bez paliekošas nozīmes. Apzīmējums “dumpis” tiem ir piešķirts viduslaiku avotos, un daudzi mūsdienu vēsturnieki to ir pārņēmuši, neizdiskutējot un nepārdomājot tā saturu.

Alternatīva šim pasīvās kristietības izplatīšanas modelim ir aktīvu sarunu vešanas modelis, saskaņā ar kuru kristianizācija vienmēr bija kultūras izvēles rezultāts. Šis modelis operē ar daudz nepastāvīgākām un atvērtākām politiskajām grupām, gan kristīgajā, gan tā sauktajā pagāniskajā elitē. Daži kristietību pieņēma, citi to noraidīja, atkarībā no tā, kurš variants tika uzskatīts par izdevīgāku; bez jebkādam būtiskām problēmām bija iespējams slēgt savienības pāri reliģiskajām robežām, kā arī atkārtoti mainīt reliģisko piederību. 11. gadsimtā reliģiskā robeža bija mazāk izteikta, bet 11. un 12. gadsimta laikā tā kļuva stingrāka. Militārās un dinastiskās savienības starp dažādu reliģiju piederīgajiem kļuva mazāk pieņemamas un varēja tikt izmantotas politiski kā ierocis pret politisko sāncensi.

30 ADAM BREMENSIS (kā 18. atsauce), 2,21; 2,24; 2,43; 2,66. MARTIN KAUFHOLD: Die frühe Christianisierung im westlichen Ostseeraum: Wandel der Religion und Wandel der politischen Ordnung im 9.–11. Jahrhundert, in: JAN HECKER-STAMPEHL, BERND HENNINGSEN (Hrsg.): Geschichte, Politik und Kultur im Ostseeraum, Berlin 2012, S. 21–43; FRIEDRICH LOTTER: Die Konzeption des Wendenkreuzzugs. Ideengeschichtliche, kirchenrechtliche und historisch-politische Voraussetzungen der Missionierung von Elb- und Ostseeslawen um die Mitte des 12. Jahrhunderts, Sigmaringen 1977; HERMANN KAMP: Der Wendenkreuzzug, in: H. KAMP, MARTIN KROKER (Hrsg.): Schwertmission. Gewalt und Christianisierung im Mittelalter, Paderborn 2013, S. 115–138.

31 HANS-OTTO GAETHKE: Herzog Heinrich der Löwe und die Slawen nordöstlich der unteren Elbe, Frankfurt a. M. 1999.

32 RICCOLDO DA MONTE DI CROCE: Regulae generales, ed. KURT VILLADS JENSEN, pieejams URL: <https://www2.historia.su.se/personal/villads-jensen/Riccoldo/5.ReguleGenerale.pdf> (skatīts 24.07.2019.). Tolān (kā 13. atsauce), chapter 9–10. CAMILLE ROUXPETEL: Riccoldo da Monte Croce's Mission towards the Nestorians and the Jacobites (1288–c. 1300): Defining Heresy and Inventing the Relationship with the Other. From Theory to Missionary Experience, in: *Medieval Encounters* 21 (2015), pp. 250–278.

Gan Dānija, gan vendu apdzīvotās teritorijas no Holšteinas uz austrumiem oficiāli kļuva kristīgas 10. gadsimta nogalē; tur tika dibinātas bīskapijas un celtas baznīcas. Taču 11. gadsimta gaitā vendu zemes vairāku tā saukto dumpju laikā atgriezās pagānismā, un tikai pašās 12. gadsimta beigās krusta karotāji vendus pakļāva kristīgajai varai.³⁰ Abām teritorijām bija līdzīgs sākums, taču pie viena un tā paša rezultāta tās nonāca ar veselu divu gadsimtu atšķirību.

Kristietības pieņemšanas nenoteiktā rakstura dēļ valdniekiem reizēm loģiski šķita likt lietā dubulto – kristīgi pagānisko – stratēģiju savā laulību politikā, piemēram, dažus dēlus kristot, bet citus ne. Tā rīkojās dižais obodritu valdnieks Niklots (miris 1160. g.). Viens viņa dēls kļuva par kristieti, ieprecējās Dānijas karaliskajā ģimenē un kļuva par karaļa vasali, bet divi dēli palika pagāni.³¹ Pēc Niklota nāves viens no abiem pieņēma kristietību. Neatkarīgi no savas reliģiskās piederības Niklots un viņa dēli cīnījās gan pret, gan kopā ar kaimiņu kristīgajiem valdniekiem, tostarp dedzīgo krusta karotāju Saksijas hercogu Heinrihu Lauvu.

Ar vārdu vai zobenu?

Kristianizācija, raugoties uz sabiedrības sociālo struktūru, varēja notikt gan virzienā no augšas uz leju, gan no lejas uz augšu. Tradicionālā historiogrāfija līdz šim ir koncentrējusies uz karaļu un valdnieku kristīšanu, balstoties pieņēmumā – ja kristietībai tiks pievērst valdnieks, pārējie iedzīvotāji sekos – labprātīgi, vai arī valdnieks viņus pārliecinās ar skarbām metodēm. Šāda misionēšanas interpretācija patiesībā glīti saskan ar viduslaiku avotiem, gan aprakstošajiem, gan normatīvajiem. Vairākums kristietības izplatīšanai veltīto viduslaiku naratīvu liek uzsvaru uz brīdi, kad pārliecināts un pievērst ticībai tika valdnieks, un arī misionāru rokasgrāmatas ieteica sākt no augšas.³²

Pēdējā laikā, no jauna lasot avotus, kā arī analizējot arheoloģisko materiālu un reliģiskos simbolus, šai misionēšanas izpratnei ir mests izaicinājums. Liela daļa jaunākās historiogrāfijas uzsver, ka misionēšana bija ilgs process un pirms kādas teritorijas iedzīvotāju pievērsšanas ticībai viņiem bija nepieciešams

iegūt vispārējas zināšanas par kristietību. Valdnieks un vesela uzticamo grupa nevarēja vienā mirklī mainīt savu reliģiju un sākt ticēt kaut kam, par ko viņiem nebija ne mazākās nojausmas. Drīzāk būtu arī jārūnā par vairākiem kristietības pieņemšanas viļņiem, no augšas uz apakšu, no sākotnējās formālās ārējās ticības maiņas līdz personīgai iekšējai pārliecībai.

Vēsturnieki un teologi ir nodalījuši misionēšanu ar vārdu no misionēšanas ar zobenu.³³ Agrīnie misionāri, kuri devās pie ģermāņu tautām un uz Skandināviju, bija ļaudis, kas darbojās ar pārliecības, vārda un sprediķošanas palīdzību, šad tad sprediķos sludināto apstiprinot ar brīnumiem. Vēlākā misionēšana bija militāri pasākumi, ko atbalstīja laicīgie valdnieki, kurus interesēja arī laupījums un politiskā vara un kuriem pievēršana ticībai nozīmēja arī nodevu maksāšanu un militāro dienestu kristīgajam valdniekam.

No viduslaiku teoloģiskā skatu punkta principā nebija iespējams runāt par misionēšanu ar zobenu vai misionēšanu piespiešanas ceļā, jo nevienu nevar piespiest ticēt. Cilvēku var piespiest darīt jebko, bet ne ticēt, un tāpēc piespiedu kārtā veikta kristīšanās nav spēkā. Krusta karotāji varēja aizstāvēt kristiešus pret pagānu uzbrukumiem, kā arī aizsargāt misionārus, lai tie var netraucēti sprediķot. Tomēr praksē pat daži teologi akceptēja zobena izmantošanu kā likumīgu instrumentu, lai pievērstu ticībai. Agrīns piemērs tam meklējams Baltijas jūras reģionā, precīzāk, apgalvojumā, ar ko 1147. gadā klajā nāca Bernards no Klervo – ka pagāni ir jāpievērš ticībai vai jāiznīcina.³⁴ Ir daudz diskutēts par to, kā tieši būtu jāsaprot Bernarda izteikumi, un ir izskanējušas arī žēlsirdīgākas interpretācijas, taču tās nav pārliecinošas.³⁵ Bernards vienkārši piešķīra teoloģisko leģitimitāti neticīgo pilnīgas iznīcināšanas teoloģijai, kas vēlāk tika īstenota Livonijā un ko detalizēti apraksta Livonijas Heinrihs.³⁶

Atšķirības starp misionēšanu ar vārdu un zobenu, iespējams, ir tikušas pārspīlētas, un ir maldinoši uzskatīt jauno, 13. gadsimtā izvērsto ubagotājordeņu kustību par krusta karu kritiku. Tajā laikā sprediķošana un karošana bija viens otru papildinoši misionēšanas līdzekļi, nevis alternatīvas.

Tradicionāli tiek uzskatīts, ka Dānijas un Islandes pievēršana kristietībai norisinājās miermīlīgi, un Norvēģijas – salīdzinoši

33 KAMP / KROKER
(kā 30. atsauce).

34 BERNARD OF CLAIRVAUX
in S. Bernardi Opera, ed.
J. LECLERCQ, C. H. TALBOT,
H. ROCHAIS, vols. I–VIII,
Rome 1957–1977, vol. VIII,
Nr. 457: [...] *donec auxiliante
deo aut ritus ipse aut natio
deleatur.*

35 LOTTER (kā 30. atsauce).

36 TAMP / KALJUNDI / SELCH
JENSEN (kā 6. atsauce).

- 37 THOMAS A. DUBOIS: *Nordic Religions in the Viking Age*, Philadelphia 1999.
- 38 STEPHEN C. ROWELL: *Lithuania Ascending. A Pagan Empire Within East-Central Europe, 1295–1345*, Cambridge 1994; ROBERT FROST: *The Oxford History of Poland-Lithuania, vol. 1: The Making of the Polish-Lithuanian Union, 1385–1569*, Oxford 2015; DARIUS BARONAS, S. C. ROWELL: *The conversion of Lithuania. From pagan barbarians to late medieval Christians*, Vilnius 2015. D. Barons un S. K. Rowels uzsver ilgstošo procesu, kurā lietuvieši guva zināšanas par kristīgajām paražām un sāka tās lēnām pārņemt pat pirms oficiālās pāriešanas kristietībā, piemēram, par mirušo apbedīšanu kremēšanas vietā un sava veida monoteismu.

miermīlīgi, lai gan notika dažas slavenas kaujas starp kristiešiem un pagāniem. Misionēšana vundu zemē, Prūsijā un Livonijā aizsākās miermīlīgi, un tikai vēlāk, kā tiek apgalvots, tās nomainīja krusta kari. Šīs atšķirības starp miermīlīgiem un piespiedu līdzekļiem ir vienīgi tendences, un tās nav īsti skaidri iezīmētas, taču noteikti bija vērojamas atšķirības vardarbības līmenī dažādās zemēs.

Šīs atšķirības vardarbības izmantošanā, iespējams, atspoguļojas arī mūsu rīcībā esošajā informācijā par senākajiem pirmskristietības kultiem. Ja pievēršana kristietībai notika salīdzinoši miermīlīgi un sarunu rezultātā, zināmā mērā saglabājās dziesmas un sāgas, kas ietver atmiņas par pagānismu, kā tas bija Islandes, Dānijas un Norvēģijas gadījumā un attiecībā uz tautas balādēm no Somijas. Kristieši kristīgajos laikos tās izkropļoja un pierakstīja vai arī nodeva mutiski no paaudzes paaudzē, taču tām ir patiesi pagāniska izcelsme. Savukārt, ja misionēšana bija vardarbīga, pagāniskie kultu tika iznīdēti, neatstājot nekādas pēdas, kā tas bija vundu zemes, Prūsijas un Livonijas gadījumā. Tas, ka Skandināvijā izdzīvojušo pirmskristīgo kultu liecību apjomu var saistīt ar atšķirīgajām misionāru stratēģijām, ļauj izteikt pieņēmumu, ka kristietības izplatīšanās laikā ir pastāvējis vienots Skandināvijas ģermāņu un somugru reliģiskais pasaules uzskats vai vismaz dažādu pirmskristīgo kulta priekšstatu konverģence.³⁷ Arī šoreiz realitāte ir sarežģītāka par šādu vienkāršu bināru misijas teritoriju iedalījumu, jo Zviedrija tajā īsti neietilpst. Zviedrijas pievēršanai kristietībai netika rīkoti lieli krusta kari, ticības maiņas periods bija ļoti ilgs ar milzīgām lokālām atšķirībām, un tas, domājams, norāda uz misionēšanu no apakšas vai sarunu ceļā. Tomēr Zviedrijā nav saglabājušās liecības par to, kā pagānisms reiz bija organizēts un kas to veidoja.

Kāpēc izvēlēties kristietību?

Kāpēc kristietība galu galā guva panākumus un nomainīja iepriekšējās pagāniskās “reliģijas”? Pirmkārt, patiesībā reizēm tam bija nepieciešams ļoti ilgs laiks, pat sabiedrības augstākajā slānī. Lietuva oficiāli palika pagānisks valdījums līdz pat 1386. gadam, tāpat apmēram 200 gadu pretojās krusta karotājiem no ārpuses.³⁸ Zemākos slāņos tas var prasīt vēl ilgāku

laiku. Pagāniskās paražas un, iespējams, pat pagāniskās idejas privātajā sfērā vai nomaļās teritorijās varēja pastāvēt īsāku vai ilgāku laiku. Ir ļoti grūti, īpaši arheoloģiskajā materiālā, nodalīt pagānismu no vienkārši senām tradīcijām, kurām to glabātāji vairs nepiešķir nekādu pagānisku nozīmi. Dažas tradīcijas var pastāvēt no pagāniskajiem laikiem līdz pat 20. gadsimtam, nebūdamas liecības par pagānisma saglabāšanos.

Kristietība piedāvāja arī iekļaušanos Rietumeiropas politiskajā tīklā un plašākā kopējā Eiropas pasaulē – gan intelektuālajā, gan saimnieciskajā jomā.³⁹ Kristietība bija rakstu reliģija, un tādējādi tā spēja saglabāt un nodot tālāk daudz stingrāku un konsekventāku pasaules uzskatu nekā mutvārdu reliģijas, kuras, jāpieņem, bija nepastāvīgākas un vieglāk mainījās un pielāgojās. Tas nenozīmē, ka kristietība bija sastingusi un tika saprasta vienādi visā šeit aplūkotajā periodā; taču pastāvēja fundamentālu dogmu kodols, kas saglabājās un bija zināms visos laikos.

Laika gaitā ievērojami mainījās tas, ko nozīmēja būt kristietim – kas tika sagaidīts no tikko kristietībā pārgājušā. Tas bija atkarīgs no tā, cik lielas tiesības un vara bija garīdzniecības rīcībā, lai īstenotu savas idejas, kā arī no tā, kas tika uzskatīts par svarīgu teoloģiskajā ziņā. Ap 900. gadu pāvests Johanness IX rakstīja, ka skandināvi joprojām laupa, galē un ēd aizliegtus pārtikas produktus, bet tagad viņi vismaz tiek pestīti sakramentā ar Kristus saldajām asinīm. Viņš piebilda, ka bīskapiem nevajadzētu pārāk daudz no viņiem prasīt, jo tad tie atkritīs no ticības.⁴⁰

Sākot no 11. un 12. gadsimta būt par kristietiem nozīmēja pildīt kristīgos likumus un nozīmīgākos rituālus. Domājams, ka Skandināvijas rietumu daļā mītošie pagāni pārgāja no mirušo sadedzināšanas uz apbedīšanu jau pirms kristietības pieņemšanas, un bieži ir grūti atšķirt pagānu un kristiešu apbedījumus. Austrumu daļā pagāni turpināja mirušos kremēt, un jaunkristītie, kuri atgriezās pagānismā, to iezīmēja, izrokot savus apbedītos piederīgos un sarīkojot viņiem pienācīgu kremēšanu.⁴¹ Cita nereti sastopama problēma bija poligāmija. Bija grūti panākt, lai sabiedrības augstākās aprindas atmet tradīciju ņemt vairākas sievas, jo laulības bija svarīgs dinastiju savienību slēgšanas līdzeklis. Skandināvijā pagānisko poligāmiju nomainīja kristīgā monogāmija, kurā bija viena sieva, taču viena vai vairākas atzītas un oficiālas mīļākās.⁴²

39 NILS BLOMKVIST (kā 2. atsauce); JÖRN STAECKER (ed.): *The Reception of Medieval Europe in the Baltic Sea Region*, Visby 2009.

40 JOHANNES: *Epistola ad Heriveum*, in: JACQUES PAUL MIGNÉ (ed.): *Patrologiae cursus completus: series latina*, vols. 1–221, Paris 1844–1864, šeit vol. 131, cols. 27–28.

41 HEIKI VALK: *About the Transitional Period in the Burial Customs in the Region of the Baltic Sea*, in: NILS BLOMKVIST (ed.): *Culture Clash or Compromise. The Europeanisation of the Baltic Sea Area 1100–1400 AD*, Visby 1998, pp. 237–250; MARIKA MÄGI: *From Paganism to Christianity. Political changes and their Reflection in the Burial Customs of Twelfth and Thirteenth Century Saaremaa*, in: DETLEF KÄTTINGER, JENS E. OLESEN, HORST WERNICKE (eds.): *Der Ostseeraum und Kontinentaleuropa 1100–1600: Einflußnahme – Rezeption – Wandel*, Schwerin 2004, pp. 27–34.

42 JAN RÜDIGER: *Der König und seine Frauen. Polygynie und politische Kultur in Europa (9.–13. Jahrhundert)*, Berlin 2015.

- 43 Piemēram, krucifikss no Obu (*Åby*) Dānijā, c. 1000 (skat. attēlu).
- 44 Attēlu skat.: <https://www.themorgan.org/collection/lindau-gospels> (skatīts 11.06.2019).
- 45 ANU MÄND: Saints' Cults in Medieval Livonia, in: ALAN V. MURRAY (ed.): *The Clash of Cultures on the Medieval Baltic Frontier*, Farnham 2009, pp. 191–223, here pp. 194–199; KURT VILLADS JENSEN: Saints at War in the Baltic Region, in: JENSEN / SANDS / PETERSEN / JENSEN / LEHTONEN (kā 23. atsauce), pp. 251–272.
- 46 Piemēram, mākslas jomā, NANCY L. WICKER: *The Scandinavian Animal Styles in Response to Mediterranean and Christian Narrative Art*, in: CARVER (kā 1. atsauce), pp. 531–550.
- 47 SÆBJØRG WALAKER NORDEIDE: *Thor's hammer in Norway. A symbol of reaction against the Christian cross?* in: ANDERS ANDRÉN, KRISTINA JENNBERT, CATHARINA RAUDVERE (eds.): *Old Norse religion in long-term perspectives. Origins, changes, and interactions*, Lund 2006, pp. 218–223.

Sākot no 13. gadsimta uzmanības centrā arvien vairāk izvirzījās personiskā kristīgā sirdsapziņa. Lai cilvēks piederētu kristīgajai sabiedrībai, no viņa tika prasīta grēku izsūdzēšana un nožēlas izrādīšana ar patiesi kristīgu attieksmi un emocijām, nevis tikai noteikumu un rituālu izpilde. Vairs nepietika ar grēkošanu, tagad cilvēkam bija arī jājūtas kā grēciniekam.

Starp pagānismu un kristietību

Ilgajā kristietības izplatīšanas laikā pagāniskās un kristīgās paražas un idejas savā starpā konkurēja, taču arī savstarpēji ietekmējās. Reizēm tās saplūda, retākos gadījumos tās varēja sakust sava veida sinkrētismā.

Kristietība tika pasniegta tādā veidā, kādā tā pagāniskajā pasaulē bija saprotama. Tradicionāls piemērs tam ir 9.–11. gadsimtā krucifiksos attēlotais triumfējošais Kristus kā uzvarētāja tēls bija tuvs pagānisko ģermāņu karotāju sabiedrībām.⁴³ Šī interpretācija, iespējams, ir pārspilēta, jo līdzīga Kristus ikonoģrāfija šajā pašā laikposmā bija sastopama arī kristietības sirdī, piemēram, franku karalistēs vai uz skaistā 9. gadsimta trešajā ceturksnī darinātā Lindavas evaņģēlija vāka.⁴⁴ Taču arī politiskajā un ikdienišķajā jomā kristietība tika pasniegta kā konkurējoša reliģija un Kristus – kā varens karotājs, kurš cīnās pret pagāņu dieviem. Paralēls Baltijā unikāls piemērs ir Jaunavas Marijas kā teju karojošas dievietes loma Livonijā, taču līdzības ir rodamas arī citviet latīņu reliģijas pierobežas sabiedrībās.⁴⁵

Pagānisms iedvesmojās no kristietības, jau ilgi pirms sākās plašāka kristietības izplatīšanas kustība.⁴⁶ Domājams, ka pagāņu dievs Tors kļuva populārs un viņa kults plaši izplatījās tikai līdz ar plašāku zināšanu par kristietību ienākšanu Skandināvijā 8.–9. gadsimtā.⁴⁷ Iespējams, viņš tika izvirzīts kā līdzvērtīga Kristus alternatīva. Ir arī izteikts pieņēmums, ka centrālās kulta vietas plašākā teritorijā, piemēram, vendu Arkona Rīgenes salā, attīstījās ļoti vēlu un varēja iespaidoties no kristīgās baznīcu kultūras.

Avotos ir ļoti grūti atrast tiešas liecības par sinkrētismu. Dažas pagāņu paražas turpināja dzīvot un tika atzītas par pagāniskām, taču netika uzskatītas par bīstamām – piemēram, šķiņķa svētīšana

- 48 JÜRGEN PETERSOHN: Die Prüfeninger Vita Bischof Ottos I. von Bamberg nach der Fassung des Grossen Österreichischen Legendars, Hannover 1999, S. 3, 5.
- 49 WIDUKIND: Rerum gestarum saxoniarum libri tres, ed. GEORG WAITZ, Hannover 1882 (SS rer. Germ. in usum schol., 60), cap. 65.
- 50 ROBERT BARTLETT: The Conversion of a Pagan Society in the Middle Ages, in: History 70 (1985), pp. 185–201; PRZEMYSŁAW URBANZYK: The Politics of Conversion in North Central Europe, in: Carver (kā 1. atsauce), pp. 15–27.
- 51 Íslendingabók [Islandiešu grāmata], ed. FINNUR JÓNSSON, Copenhagen 1930, chap. 7, p. 17.
- 52 Die Prüfeninger Vita Bischof Ottos I (kā 48. atsauce), S. 132.

pavasārī. Tagad tas notika Lieldienās, lasot vīrs tā tekstu, taču nevis vairs kādu pagānisku lūgšanu, bet kaut ko no evaņģēlija. Dažos gadījumos jaunkristītie centās apvienot abas reliģijas un jaunajā baznīcā līdzās galvenajam altārim uzcēla altāri arī vecajam pagānu dievam. Tā notika Prūsijā 12. gadsimtā, taču šāda situācija turpinājās tikai līdz jauno “Dieva vīna dārzu”, tātad baznīcu, ieradās aplūkot misionārs bīskaps Oto no Bambergas.⁴⁸

Ap 965. gadu Dānijas karali apciemoja misionārs Popo (*Poppo*), kurš to pārliecināja par kristietības pārākumu un patiesīgumu. Hronists, kurš šo ainu ir aprakstījis, piebilst, ka “dāņi apliecina, ka Jēzus patiesi ir Dievs, taču viņi saka, ka citi dievi ir par viņu varenāki, konkrēti, tie, kuri mirstīgajiem rāda varenākas zīmes un brīnumus”.⁴⁹ Tas nav izteikts sinkrētisma piemērs, taču tas vismaz norāda uz lielu iecietību pret citām reliģijām.

Kas tika prasīts, atsakoties no pagānisma?

Līdz ar ticības maiņu cilvēki ne tikai kļuva par kristiešiem, bet arī vairs nebija pagāni.⁵⁰ Tas nozīmēja, ka pagānu paražas un simboli tika aizliegti vai krietni ierobežoti. Vairs nebija atļauts upurēt pagānu dieviem, vismaz publiski. Pārejas periodā mājas kultī, domājams, zināmā mērā tika akceptēti, taču tikai tad, ja tie notika privāti. Visplašāk par to vēsta islandiešu un norvēģu 11.–13. gadsimta avoti.⁵¹ Ir absolūti neiespējami spriest, cik plaši tas bija izplatīts.

Elki un kulta ēkas bija jāiznīcina, jo kristieši bija ārkārtīgi neiecietīgi pret atklātu pagānisma demonstrēšanu. Grūtāk bija likvidēt sakrālos dabas objektus, piemēram, pakalnus, kalnus un kokus. Tie saglabāja zināmu dievišķu atmosfēru un tika izmantoti kā koordinātas apvidus aprakstos, piemēram, dāvinājumus apliecinošos dokumentos. Ar svētajiem kokiem bieži vajadzēja samierināties, jo jaunkristītie vienkārši atteicās tos nocirst.⁵² Kokiem tika piešķirtas jaunas un neitrālas funkcijas, piemēram, ēnas radīšana, taču tās nekādā gadījumā nebija sakrālas; vai arī tie tika kristīti un neutralizēti, iegravējot tajos krustus.

Pagānu paražas varēja vai nu iznīdēt, vai arī iekļaut. Visiem ap Baltijas jūru mītošajiem pagāniem, domājams, bija pazīstams

Triumfējošais karalis Kristus, krucifikss no Obu baznīcas Austrumjūritlandē Dānijā, ap 1100. gadu, Dānijas Nacionālais muzejs (*Nationalmuseet*). Foto: *Lennart Larsen*, publicēts ar muzeja direkcijas atļauju

un tika praktizēts zirga kults. Tāds konkrēti minēts kristīgajos avotos par vendiem, taču tas noteikti bija daudz plašāk izplatīts, jo visās teritorijās, kas nonāca kristiešu kontrolē, nekavējoties tika aizliegta zirga gaļas ēšana.⁵³ Tā bija pārāk cieši saistīta ar pagāniskajiem upurēšanas mielastiem. Šis aizliegums, domājams, bija salīdzinoši iedarbīgs, vismaz attiecībā uz nedaudzajiem gadījumiem, par kuriem mums ir uzticama informācija. No visiem Norvēģijas pilsētās 13.–14. gadsimta laikā profesionāli nokautajiem dzīvniekiem tikai aptuveni 4–5 % bija zirgi.⁵⁴ Un nav arī droši zināms, ka tie paši noteikti atspoguļo pagānu paradumu turpināšanos attiecīgajā vietā, kā to apgalvo daži pētnieki; iespējams, zirgi tika nokauti, vienkārši lai apmierinātu ceļojošo pagānisko tirgotāju pieprasījumu.

Otra pagānisma pieveikšanas stratēģija bija iekļaušana. Tas notika sistemātiski tur, kur tika īstenota kulta vietu pēctecība. Reizēm baznīcas tika būvētas senāka pagāniska tempļa vietā, taču pagānisko un kristīgo svētvieta struktūras bija atšķirīgas. Domājams, ka vairākums pagānisko kulta rituālu notika brīvā dabā – mežos vai upurēšanas tīreļos – vai arī vietējā vadoņa vai vecākā mājvietā. Lielī centralizēti tempļi ir atrasti ļoti nedaudzās vietās, piemēram, Upsālā Zviedrijā un Roskildē Dānijā. Turpretī kristīgās baznīcas parasti tika celtas draudzes centrā, kur iepriekš nav atradies pagānu templis. Savukārt apbedījumu vietas bieži atradās līdzās ciematiem, un dažreiz baznīcas tika celtas šādu bijušo pagānu kapulauku teritorijā vai tuvumā.

Vēl viens iekļaušanas veids bija pagānisko dievību akceptēšana, mainot to definīciju vai funkciju.⁵⁵ Piemēram, dažas no tām tika pārvietotas pie avotiem vai strautiem, un to vietā stājās kristīgie svētie. Citas tika padarītas par cilvēkiem, no dieviem pārtopot par mītiskiem varoņiem. Kristīgajos naratīvos Odins figurē kā senu mītisku laiku valdnieks, kurš vēlējās, lai viņu uzskata par dievu, un lika viņa veidolā izgatavot milzīgu zelta skulptūru, un primitīvie pagāni sāka viņu pielūgt.⁵⁶ Saskaņā ar kādu citu versiju norvēģu dievi patiesībā bijuši Eneja sekotāji, kuri pēc Trojas kaujas kļuva par pasauli, līdz nonākuši Baltijā.⁵⁷ Varonis Hektors kļuva par Toru, un Enejs bija viltīgais dievs Loki. Dānijā un Norvēģijā šāda veida iekļaušana bija sekmīga, taču Baltijas zemēs vai Somijā tāda nav novērojama.

53 WINROTH (kā 1. atsauce), pp. 151–152.

54 SÆBJØRG WALKER NORDEIDE, JENNIFER R. McDONALD: Canonical Observance in Norway in the Middle Ages: The Observance of Dietary Regulations, in: SALONEN / JENSEN / JØRGENSEN (kā 23. atsauce), pp. 41–66.

55 ELSE MUNDAL: Remnants of Old Norse Heathendom in Popular Religion in Christian Times, in: SALONEN / JENSEN / JØRGENSEN (kā 23. atsauce), pp. 7–22.

56 SAXO (kā 11. atsauce), 1.7.1.

57 SNORRI STURLUSON: Edda. Prologue and Gylfaginning, ed. by ANTHONY FAULKNES, London 2005, pp. 4–6.

58 TORBEN KJERSGAARD NIELSEN:
The Making of New Cultural
Landscapes in the Medieval
Baltic, in: SALONEN / JENSEN /
JØRGENSEN (kā 23. atsauce),
pp. 121–153.

59 CAROLINE WALKER BYNUM:
Christian Materiality. An
Essay on Religion in Late
Medieval Europe, New York
2015.

Ar jutekļiem uztveramās pasaules pievēršana kristietībai

Kristietībai līdzī nāca ne tikai jauni rituāli un dogmas, bet arī jauni likumi; misionāri un kristīgie valdnieki centās mainīt arī visu ar jutekļiem uztveramo. Pasaule un apkārtējā daba bija jāpadara kristīgas.⁵⁸

Redzamā pasaule izmainījās līdz ar jaunu izteikti kristīgo arhitektūru baznīcās, ar jaunu mākslu un jauniem simboliem. Visur bija redzami krusti – uz audekliem un cilvēkiem ap kaklu, uz laicīgajām un sakrālajām ēkām vai kā milzīgi akmenī vai kokā cirsti pieminekļi tirgus laukumos vai krastmalās. Sadzirdamā pasaule izmainījās līdz ar baznīcu zvaniem, kuri bija dzirdami tālu, vai ar kristīgajām baznīcas dziesmām un Bībeles lasījumiem. Garšas un smaržas mainījās līdz ar jaunajiem noteikumiem attiecībā uz pārtiku un līdz ar vīna ieviešanu Svētajā vakarēdienā, arī Baltijas jūras reģionā, kas atradās tālu uz ziemeļiem no vīna ražošanai piemērotajām klimatiskajām zonām. Laiks un kalendāri mainījās līdz ar jaunajām svētku dienām, gada sadalījumu pielāgoja atbilstoši baznīcas kalendāram un dienas – atbilstoši stundu liturģijai.

Kāpēc kristieši pievērsa tik lielu uzmanību sajūtām un tik stingri uzstāja uz apkārtējās fiziskās pasaules izmainīšanu? Ļoti vienkāršs izskaidrojums ir tāds, ka tas radīja kopīgu, noteiktu jaunu identitāti un tādējādi stiprināja jaunkristīto viņa kristīgumā. Cits skaidrojums saistīts ar to, ka sākot ar 12. gadsimtu kristīgo teologu aprindās tika uzsvērts, ka caur jutekļiem cilvēks atver dvēseli svētumam.⁵⁹ Ar jutekļiem uztveramajā dabas pasaulē cilvēks var saskatīt Dieva radīšanu, un tas var pamudināt uz apceri par Viņu, taču sajūtu pasaule var arī aizvest neceļos. Tāpēc bija tik svarīgi pasauli pareizi sakārtot. Viens šo izmaiņu rezultāts bija tāds, ka visās zemēs ap Baltijas jūru pēc kristianizācijas bija kopīgs simbolu un juteklisko iespaidu kopums. Joprojām pastāvēja milzīgas lokālās atšķirības, taču tās, iespējams, bija daudz mazākas nekā pagāniskajos laikos.

Pagāniskā un kristīgā pasaule

Avotu trūkuma dēļ patiesībā mēs ļoti maz zinām par to, kas zemēs ap Baltijas jūru bija pagānisms, ja attiecinām to uz kulta praksi. Mūsdienu Skandināvijas vēstures literatūra ir apsēsta ar spriedumiem par valsts veidošanos un detalizēti apspriež, kad dažādās zemēs izveidojās īsta valsts ar stabilām institūcijām un zināma līmeņa centralizāciju. Daudzi uzskata, ka kristietība ievērojami sekmēja idejas par karalisti un karali “Dieva žēlastībā” (*Dei gratia*), iedvesmojoties no Izraēlas “karalistes” parauga Vecajā Derībā. Līdz ar to vienlaikus bieži tiek pieņemts, ka pagānisms bija saistīts ar daudz izplūdušāku valsts struktūru un funkcionēja kā cilšu vai pat klanu sabiedrība. Tomēr tas nav neizbēgami savstarpēji saistīts. Vislabākais pretarguments ir vendu un lietuviešu piemērs – viņiem izdevās izveidot labi funkcionējošu un spēcīgu valsti, kas spēja gadsimtiem ilgi pretoties kristīgajiem krusta kariem.

Tomēr pagānisms, iespējams, savā pasaules uzskatā bija lokālāka rakstura nekā kristietība. Cik ļauj spriest arheoloģiskie un citi avoti, pagānu kults bija cieši saistīts ar konkrētu vietu.⁶⁰ Tas, iespējams, vairāk attiecas uz Baltijas teritorijām nekā uz Skandināviju, kur, kā rāda vietvārdi, dažas dievības bija pazīstamas plašās teritorijās, kas vienlaikus obligāti nenozīmē to, ka bija jāpastāv vienai vai vairākām centrālām kulta vietām. Pagānu kults, domājams, bija arī cieši saistīts ar apkārtējo dabu, taču nav iespējams spriest, kā tas ietekmēja pagānu dabas izpratni.

Kristietība bija universāla un globāla daudz vairāk nekā pagānisms. Tā sniedza piekļuvi plašiem komunikācijas tīkliem, lai gan 13. gadsimtā joprojām pastāvēja milzīgas lokālās atšķirības kristietības izpratnē un praktizēšanā. Kristietība principā bija visu kristiešu globāla kopiena, un nekas neliecina, ka šāda ideja būtu pastāvējusi pagānu kulta praksēs. Kristietībai bija centri un atsauces punkti arī ārpus Baltijas jūras reģiona – Romā, Jeruzalemē un Debesu Jeruzalemē.

⁶⁰ NIELSEN, Saints (kā 25. atsauce), pp. 131–133; JOHN M. HOWE: The Conversion of the Physical World: the Creation of a Christian Landscape, in: JAMES MULDOON (ed.): Varieties of Religious Conversion in the Middle Ages, Gainesville 1997, pp. 63–80.

Nobeigums

Ir grūti salīdzināt kristianizācijas procesus Livonijā un citās zemēs ap Baltijas jūru ne tikai avotu specifikas un trūkuma dēļ, bet arī tāpēc, ka tie noritēja dažādā laikā, kad atšķirīga varēja būt ne tikai misionēšanas stratēģija, bet arī teoloģiskā izpratne un tehnoloģiskā un praktiskā vide. Tomēr jāuzsver vairākas atziņas.

Kristianizācija visos gadījumos bija ilgstošs process ar lielām lokālām atšķirībām, un tas nevarēja notikt, ja konkrētās teritorijas iedzīvotājiem pirms tam nebija nekādas nojautas par to, kas ir kristietība. Tās varēja būt plašākas un teoloģiskā līmenī apsvērtas zināšanas, piemēram, nosliece uz monoteismu vai dievu hierarhiju, vienu vai dažus dievus uzlūkojot par svarīgākiem nekā citus. Tās varēja būt ikdienas līmeņa izpausmes, kas, iespējams, netika pat uzskatītas par reliģiski nozīmīgām, kā māksla vai no kristīgajiem kaimiņiem pārņemti simboli.

Dažas no vispārīgajām kategorijām, ko izmanto diskusijā par pievēršanu ticībai, ir nozīmīgas, arī runājot par Livonijas gadījumu, piemēram, ticības virzība no augšas uz apakšu iepretim tās izplatībai no apakšas uz augšu vai misionēšanai ar vārdu iepretim misionēšanai ar zobenu. Tomēr tās parasti tiek pasniegtas kā binārās alternatīvas, no kurām viena noliedz otru. Realitātē – kā to skaidri parāda citas teritorijas ap Baltijas jūru – bieži tās viena otru papildināja vai pārklājās.

Par pirmskristīgajiem priekšstatiem Livonijā salīdzinājumā ar zemēm Baltijas jūras reģiona ziemeļos ir zināms ārkārtīgi maz. Tas varētu atspoguļot atšķirības pirmskristietības kulta prakšu organizācijas formās – iespējams, Livonijā tas bija mazāk centralizēts nekā Skandināvijā. Iespējams arī, ka šo prakšu dažādā organizācija atspoguļo atšķirības kristietības ieviešanas veidā, kas notika ļoti vardarbīgo krusta karagājienu laikā.

The Christianization of Scandinavia, Northern Germany and Livonia c. 1000 – c. 1300

A Comparative Approach

Kurt Villads Jensen

The formal Christianization of the lands around the Baltic Sea lasted for centuries, beginning in earnest in the late 10th century and continuing until the late 14th century. The aim of this paper is to discuss some key elements in the Christianization process during the Middle Ages and in our modern conceptualizing of it, and very briefly to compare what happened in different areas around the Baltic Sea in the respective period of time.

The core conversion epoch lasted for more than three centuries, a time that saw immense physical as well as intellectual changes that also fundamentally transformed the conditions and possibilities for missionizing. The paper discusses population growth and its consequences for colonization as well as increased communication and trade, also as a result of new technologies in transportation and in preservation of food. Around 1200, a military revolution took place with the emergence of new weapons and war machines, but also with a new organization of mobilization and financing of wars that influenced the missionary and religious wars in the Baltic as well.

The paper also discusses variations in space and the way different landscapes created different conditions for mission. Space was a physical, but also a mental category, and the religious border areas were considered remote and peripheral geographically, but at the same time central for spreading Christianity and for martyrdom and sacredness. From a time-perspective, we can observe an un-synchronicity in mission, so that central elements in conversion happened at different times. It leads to a concluding discussion of what was really required to become a Christian, why individuals and societies could choose that option, and what had to be abandoned in order to no longer be considered a pagan.

Livonija no skandināvu un Hanzas perspektīvas

Kontakti Baltijas jūras telpā viduslaikos

Karstens Jänke

*Dô ich nâch mînem willen wart
wol bereit ûf mîn vart,
als mich mîn herze lêrte,
mit mînem guote ich kêrte
hin über mer gên Riuzen,
ze Liflant und ze Priuzen,
dà ich vil manigen zobel vant.*

Tā notika ar manu gribu,
Es biju gatavs ceļam;
Kā lika mana sirds,
ar manu dārgo kravu devos
pāri jūrai, virzienā pie rusiem,
turpat ir Livonija, arī Prūsija,
daudz sabuļū es tur atradu.

Rudolfs no Emsas,
Labais Gerharts (*Der guote Gêrhart*, pēc 1220)*

* Tulkojums no vidusaugšvācu valodas latviešu valodā – Andris Levāns.

- 1 PAUL JOHANSEN: Die Bedeutung der Hanse für Livland, in: Hansische Geschichtsblätter 65/66 (1940/1941), S. 1–55.
- 2 FERNAND BRAUDEL: Histoire et sciences sociales: La longue durée, in: Annales. Histoire, Sciences Sociales 13.4 (1958), pp. 725–753.
- 3 FERNAND BRAUDEL: Das Mittelmeer und die mediterrane Welt in der Epoche Philipps II, 2. Aufl., Frankfurt a. M. 2001, Schlußwort, Bd. 3, S. 457.

Mare Balticum austrumu krastā izvietojušās zemes jau kopš sirmas senatnes ir atradušās arī citu šīs jūras kaimiņu redzes un interešu lokā. Tās arvien ir bijušas daļa no nepārtraukta pārmaiņu procesa, kas pagājušā gadu tūkstoša laikā vairākkārt ir pārveidojis visu Baltijas jūras telpu, skarot gan ūdeņus, gan sauszemi.

Arī Livonija ar savām teritorijām un apvidiem – Igauniju, Kurzemi, Zemgali, Sāmsalu un Latgali – kļuva par vēsturiskā attīstības procesa sastāvdaļu, kas neizbēgami ietvēra gan lūzumus, gan antagonismus, gan nesaskaņas. Skats uz šo reģionu bija un aizvien vēl ir stipri atkarīgs no attiecīgo vērotāju politiskajām, ekonomiskajām, kā arī kultūrā balstītajām interesēm.

Ja mērķis ir aplūkot viduslaiku Livoniju no skandināvu un Hanzas perspektīvas, jāatzīst, ka šo uzdevumu jau arī pirms manis ir mēģinājuši risināt gan azartā, gan varēšanā lielāki un eruditāki vēsturnieki, piemēram, Pauls Johansens, kura 1940./1941. gadā publicētais pētījums uzskatāms par vienu no nozīmīgākajiem darbiem par šo tēmu vispār.¹ Taču laikā no 1920. līdz 1940. gadam valdījušie, kā tagad zinām, kļūdainie, nacionāli orientētie priekšstati par pasauli ir stipri mainījušies. Un, tāpat kā mums ir citas, jaunas atziņas par pirmsvikingu laikmeta tirdzniecības sakariem un kontaktiem, arī Hanzas struktūra un loma tiek traktēta citādi nekā vēsturnieku Frica Rēriņa (*Röriq*) vai Dīriha Šēfera (*Schäfer*) laikā. Tāpēc vēl jo vairāk šķiet leģitīmi tas, ka 80 gadu pēc Paula Johansena mēģināsim vēlreiz palūkoties uz tiem pašiem notikumiem un norisēm – tikai varbūt ar citām acīm.

Tālāk izvērstās domas pamatideja balstās uz atziņu – lai spriestu par attiecībām, kādas veidojās Livonijai ar tās Rietumu kaimiņiem, būtu jānošķir “lēnais ilgums” (Fernāna Brodēla terminoloģijā *longue durée*) no vairākām “vidējā ilguma” (*moyenne durée*) fāzēm.² Jāpiekrīt Brodēla atziņai, ka “pat īslaicīgu krīžu konjunktūras vēsturei [...] skaidrojumi bieži ir meklējami struktūrvēsturē, t. i., lēnajā vēsturē”.³

Viena no būtiskām Baltijas jūras telpas *longue durée* pazīmēm ir tā, ka *mare Balticum* austrumu piekraste savu neizmērojami lielo iekšzemes platību dēļ Rietumu skatījumā tiek uztverta kā tranzīta zona, bet no Austrumu puses raugoties – kā strupceļam līdzīga atkāpšanās telpa. Un šeit liela nozīme ir ne tikai ģeogrāfis-

kajiem faktoriem; izšķiroši svarīgi allaž ir bijuši arī ekonomiskie apstākļi. Pat ja mēs negribam apgalvot, ka Baltijas jūras piekrastes zemes būtu “ģeogrāfiski ierobežotas” (*contrainte géographique*) un ka “cilvēki ir sava laikmeta, klimata, veģetācijas [...] [un; K. J.] kultūras gūstekņi”,⁴ tomēr nav noliedzams, ka Livonija ilgstoši, daudzu gadsimtu garumā atradās *starp* divām lielām relatīvi viengabalainām varas telpām, kam katrai bija savas iekšējās ekonomiskās un kultūras intereses. No austrumu skata punkta Livonija atradās pārvaldītās pasaules pašā malā, tātad pie pārejas uz barbariskajiem Rietumiem,⁵ turpretim, raugoties no rietumu puses, tā tāpat atradās pasaules malā, turklāt vēl tika uztverta kā savienotājposms, kas pavēra ceļu tālāk uz iekšzemi – uz pasauli, kura bija jāšķērso tiem, kuri gribēja būt līdzdalīgi pie Tālo Austrumu bagātībām vai doties ceļā uz Bizantiju.⁶

Šī tranzīta reģiona šķērsošana nav palikusi bez sekām. Tas ir būtiski veidojis mūsu, Rietumu pasaules, skatījumu. Jau pats jēdziens *mare Balticum*, kuru, šķiet, pirmais 11. gadsimtā lietojis Ādams no Brēmenes, ir saistīts ar prūšiem un lietuviešiem,⁷ un pat vēl mūsdienās viņu apdzīvoto telpu mēs vairāk vai mazāk kļūdaini apzīmējam ar jēdzienu *Baltija*.

Moyenne durée premier: Livonija starptautiskajā tirdzniecības tīklā “vikingu laikmeta” izskaņā

Livoniju šķērsoja trīs starptautiski nozīmīgas tirdzniecības līnijas. No Vislas līča puses, stiepdamies pāri Sembai un Kuršu kāpām, dienvidos reģions bija savienots ar tāltirdzniecības ceļu, pa kuru tālāk uz Romu un galvenokārt uz Akvilejas pilsētu noritēja dzintara tirdzniecība.⁸ Tālāk uz ziemeļiem veda abi vēlākā *Austrvegr* (Austrumu ceļa) atzari – no Baltijas jūras telpas prom uz austrumiem un no turienes tālāk virzienā uz Bizantiju.⁹ Viens Austrumu ceļa nozarojums stiepās uz dienvidiem no Sāmsalas cauri Rīgas jūras līcim un tālāk augšup pa Daugavas straumi. Otra lielā, proti, Ziemeļu tirdzniecības, līnija stiepās no somu apdzīvotā apgabala puses gar igauņu apdzīvoto ziemeļu piekrasti virzienā uz Lādogas ezeru un Volhovas upi.¹⁰

- 4 “[...] l’homme est prisonnier, des siècles durant, de climate, de végétations [...] de cultures.” BRAUDEL, *Histoire* (kā 2. atsaucē), p. 731.
- 5 Ievadam skat. ANTI SELART: *Livonia, Rus’ and the Baltic Crusades in the Thirteenth Century*, Leiden, 2015 (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450, 29), pp. 55–68.
- 6 Kritiskam ieskatam par skandināvu attiecībām ar Bizantiju skat. ROLAND SCHEEL: *Byzanz und Nordeuropa zwischen Kontakt, Verflechtung und Rezeption*, in: WOLFRAM DREWS, CHRISTIAN SCHOLL (Hrsg.): *Transkulturelle Verflechtungsprozesse in der Vormoderne*, Berlin 2016 (Das Mittelalter. Perspektive mediävistischer Forschung, Beihefte 3), S. 3–34; vispārējam ieskatam skat. arī FEDIR ANDROSHCHUK: *Byzantium and the Scandinavian World in the 9th–10th Century: material Evidence of Contacts*, in: LINE BJERG, JOHN H. LIND et al. (eds.): *From Goths to Varangians, Communication and Cultural Exchange between the Baltic and the Black Sea*, Aarhus 2013 (Black Sea Studies, 15), pp. 147–191; MARIKA MÄGI: *Viking Age and Early Medieval Eastern Baltic between the West and the East*, in: STEINAR IMSEN (ed.): *Taxes, Tributes and Tributary Lands in the Making of the Scandinavian Kingdom in the Middle Ages*, Trondheim 2011 (Norgesveldet. Occasional Papers, 2; Trondheim Studies in History), pp. 189–235, here p. 189.
- 7 KLAUS ZERNACK: *Im Zentrum Nordosteuropas*, in: *Journal of Baltic Studies* 33 (2002), 4, pp. 369–383, here pp. 370–371.
- 8 AUDRONĖ BLUJINIENĖ: *The Northern Gold. Amber in Lithuania (c. 100 to c. 1200)*, Leiden 2011; MÄGI, *Viking Age* (kā 6. atsaucē), pp. 190–193.

- 9 LEOPOLD KARL GOETZ: Deutsch-russische Handelsgeschichte des Mittelalters, Lübeck 1922 (Hansische Geschichtsquellen, N.F., V), S. 6–7; RICHARD HENNIG: Zur Verkehrsgeschichte Ost- und Nordeuropas im 8. bis 12. Jahrhundert, in: Historische Zeitschrift 115 (1915/16), S. 1–30, hier S. 8–12. Nestors Russiske Krønike [Nestora krievu hronika], utg. CASPER WILHELM SMITH, Kjøbenhavn 1869, Cap. VI, s. 22.
- 10 HEIKI VALK: The Viking and the Eastern Baltic, in: STEFAN BRINK, NEILS S. PRICE (eds.): The Viking World, London 2012 (The Routledge Worlds), pp. 485–495.
- 11 T. DOUGLAS PRICE, JÜRI PEETS et al.: Isotopic Provenancing of the Salme Ship Burials in Pre-Viking Age Estonia, in: Antiquity 90, 352, (2016), pp. 1022–1037.
- 12 Ibidem, pp. 1033–1035.
- 13 Södermanlands runinskrifter [Södermanlandes rūnu uzraksti], Nr. 39: *hermoþr : lit : hagua : at : barkuiþ : bruþur : sin : h[an] trukn-þi : [a] lf:lanti*, pieejams URL: https://sv.wikipedia.org/wiki/Södermanlands_runinskrifter_39 (skatīts 15.05.2018.).
- 14 BIRGER NERMAN, Grobin-Seeburg: Ausgrabungen und Funde, Stockholm 1958.
- 15 *Et primo quidem* [rex Olef; K.J.] *improvisé ad quendam urbem regni ipsorum vocatam Seeburg, in qua erant septem milia pugnatorum, devenientes, penitus illam devastando et spoliando succenderunt.* Vita Anskarii auctore Rimberto, hrsg. v. GEORG WAITZ, Hannover 1884 (MGH, SS rer. germ. in usum schol., 55), Cap. 55, S. 60. Skat. šeit arī NERMAN (kā 14. atsauce), S. 194–196.
- 16 Ibidem, S. 195–197.
- 17 Aptverošs ieskats: MÄGI, Viking Age (kā 6. atsauce).

Ir pat likumsakarīgi, ka tieši šie ceļi aiz sevis ir atstājuši senas liecības par skandināvu un Austrumbaltijas iedzīvotāju agrīnajiem kontaktiem. Šajā kontekstā īpaši izceļas slavenie Salmes kuģu kapi Sāmsalā, kas datējami ar 750. gadu.¹¹ Bagātīgais kapu inventārs un bojāgājušo kuģotāju gūtie ievainojumi, ļoti iespējams, ir liecinājums par nenoregulētiem konfliktiem, kas radušies, visticamāk, viduszviedru vīriešu un Sāmsalas vietējo iedzīvotāju starpā.¹² Īpaši izceļama ir kuģu kapu atrašanās vieta, proti – tieši pie *Austrvegr* dienvidu atzara. Tāpat neizbrīna fakts, ka viens no Skandināvijas rūnakmeņiem nes līvu zemes vārdu *lf:lant*, kas, domājams, liecina par kāda kuģa bojāeju. Minētais akmens atrodas Södermanlandē pie Ēdas ar iegravētu rakstu: “Hermods lika šīs rūnas gravēt sava brāļa Bervida piemiņai. Viņš mira līvu zemē.”¹³

No tā paša laika starp 7. un 9. gadsimtu, kad datējami Salmes kuģu atradumi, ir saglabājušās arī vēsturiskas liecības no Rietumkurzemes, Grobiņas / Jūrpils, kur Ālandes upes krastā bijusi apmetne un tika atrasti apbedījumi. Šī ar apmetni Veclādoga Krievzemē salīdzināmā lielā skandināvu izcelsmes tirgotāju kolonija¹⁴ pieminēta jau 853. gadā priestera Rimberta darbā *Vita Sancti Ansgarii*.¹⁵ Šajā vietā atrastās senlietas liecina par tirgotāju klātbūtni gan no Gotlandes, gan no Mēlarena ezera apkaimes. Vēsturiskās atmiņas par to fiksētas arī 13. gadsimta islandiešu sāgās.¹⁶

Ar Grobiņas un citu tirdzniecības apmetņu starpniecību vēlākā Livonija bija iesaistīta Baltijas jūras telpas blīvajā tirdzniecības tīklā. Tā ietilpa starptautiskā tirdzniecības telpā, kas aptvēra visu Ziemeļeiropu un stiepās no Anglijas un Spānijas līdz Livonijai. Tās apmērus mūsdienās ir iespējams ieskicēt, pirmām kārtām pateicoties tieši arheoloģiskajiem izrakumiem.¹⁷

Līdz ar rakstības aizsākšanos Livonija sāk skaidrāk iezīmēties arī tā dēvētā vikingu laikmeta stāstajos, respektīvi, vēsturiski naratīvajos, avotos.¹⁸ Piemēram, sāgas un dzejojumi *Yngvars saga víðförla*¹⁹ vai *Egils Saga Skallagrímssonar*²⁰ jau vēsta ne tikai par *iflant* (Iflant / līvu zemi) kā par virsreģionu, bet tiek jau diferencētas atsevišķas zemes jeb reģiona daļas – Kurzeme, Viru zeme, Sāmsala un Igaunija.²¹

Egila sākā teikts: “Torolfam un Egilam bija viesmīlīga uzturēšanās pie Tora; un [pavasari] tie uzbūvēja lielu garlaivu un savāca braucēju pulku. Un vasarā tie devās prom pa *Austrvegr*, viņi postīja (*herjuðu*), laupīja daudz mantu un izcīnīja daudz kauju. Viņi devās arī uz Kurzemi, tur izcēlās krastā, uz pūsmēnesi noslēdza mieru [tirgotāju aizsardzībai; K. J.] un ieguva tirgošanās [iespējas] (*kaupstefnu*).”²² Pat ja šīs sāgas pieraksts tapis, domājams, 1230. gadā un līdz ar to atspoguļo vēlākus priekšstatus, tomēr ir uzskatāma atšķirība starp *herja* (postīšanu) un *kaupstefnu* (tirgošanās iespējām), kas ir Kurzemi – un plašākā nozīmē Livoniju – raksturojošs elements.

Protams, ne vienmēr sastapšanās bija saistīta ar miermīlīgu preču apmaiņu. Apvidus aizvien vairāk nonāca Ziemeļu valdnieku uzmanības lokā, kuri šeit mēdza pasīrot pa ceļam uz Novgorodu.²³ Vienlaikus šis reģions tiek minēts kā, domājams, ap 1030. gadu Tavastes zemē bojā gājušā zviedru jūras karotāja Frēgera (*Fröger*)²⁴ aktīvas darbības apgabals. Katrā gadījumā Vekholmā, Zviedrijā, atrodama piemiņa Osgeram (*Åsger*), kurš kritis Līflandē, cīnoties Frēgera karapulkā.²⁵

Taču Livonija kā veselums, un jo īpaši Daugavas reģions, nekļuva par tikai un vienīgi caurstaigājamu apgabalu. Gan arheoloģiskas, gan cita veida liecības ļauj secināt, ka šeit ne tikai bija apmetušās skandināvu grupas, bet ka starp līviem un skan-

18 Pārskatam: ĒVALDS MUGURĒVIČS: Skandinavische Geschichtsquellen des 9. bis 12. Jh. und archäologische Befunde auf dem Territorium Lettlands, in: ALEKSANDER LOIT (Hrsg.): Die Kontakte zwischen Ostbaltikum und Skandinaviern im frühen Mittelalter, Stockholm 1992 (Acta Universitatis Stockholmiensis, 9), S. 125–133.

19 The Saga of Yngvar the Traveller, Cap. 4, pieejams URL: <http://pagantroop.blogspot.se/2015/10/the-saga-of-yngvar-traveller.html> (skatīts 15.05.2018.).

20 Egils saga Skalla-Grímssonar [Egila Skalagrímsona sāga], utg. GUÐNI JÓNSSON, Cap. 46, pieejams URL: http://www.heimskringla.no/wiki/Egils_saga_Skalla-Gr%C3%ADmssonar (skatīts 15.05.2018.).

21 MARIKA MÄGI: At the Crossroads of Space and Time, Graves, Changing Society and Ideology on Saaremaa (Ösel), 9th–13th Centuries A.D., Tallinn 2002, p. 33; MÄGI, Viking Age (kā 6. atsauce), pp. 194–196.

22 *Þeir Þórólfr ok Egill vǫru með Þóri í góðu yfirlati, en þeir bjuggu um vǫrit langskip mikit ok fengu menn til ok fóru um sumarit í Austrveg ok herjuðu ok fengu of fjár ok áttu margar orrostur. Heldu þeir ok út til Kúrlands ok lögðu þar við land með hálfmánaðar friði ok kaupstefnu.* Egils saga Skalla-Grímssonar (kā 20. atsauce), Cap. 46.

23 MÄGI, Crossroads (kā 21. atsauce), pp. 33–34.

24 Skat. par Frēgeru (*Fröger*) Sveriges runinskripter [Zviedrijas rūnu uzraksti], red. Elias Wessén, Sven B. F. Jansson, Bd. 7: Upplands runinskripter, Stockholm, 1946, s. 378–379, pieejams arī URL: <https://www.raa.se/kulturarv/runor-och-runstenar/digitala-sveriges-runinskripter/> (skatīts 15.05.2018.).

25 Sveriges runinskripter [Zviedrijas rūnu uzraksti], red. ELIAS WESSÉN, SVEN B. F. JANSSON, Bd. 8: Upplands runinskripter, Stockholm 1949–1951, Nr. 698, s. 215 (Text), pieejams arī URL: <https://www.raa.se/kulturarv/runor-och-runstenar/digitala-sveriges-runinskripter/> (skatīts 15.05.2018.). *Hann [uti fjoll a Liflandi i lidi Frøygeirs].*

26 VALK (kā 10. atsauce), p. 491; Selart (kā 5. atsauce), p. 61; EVALD TÖNISSON: Die Gauja-Liven und ihre materielle Kultur (11. Jh. – Anfang 13. Jhs.). Ein Beitrag zur ostbaltischen Frühgeschichte, Tallinn 1974, S. 170–171. Hansisches Urkundenbuch, Bd. 1, hrsg. v. Konstantin Höhlbaum, Halle a.d. Saale 1876, Nr. 223, S. 69–70: *Nullus civis de Zwerin theloneat Lubeke. Si nec Rutemus ne Nortmannus nec Suecius nec Oningus nec Guto nec Livo, sic neque omnes gentes orientalis* [...]. BERNHARD AM ENDE: Studien zur Verfassungsgeschichte Lübecks im 12. und 13. Jahrhundert, Lübeck 1975 (Veröffentlichungen zur Geschichte der Hansestadt Lübeck, Reihe B, 2), S. 46–47.

- 27 VALK (kā 10. atsauce), p. 491.
- 28 ANDRIS ŠNĒ: Hillforts of the Late Prehistoric Livs: Evidence for Chiefdom, in: MUNTIS AUNS (ed.): Lübeck Style? Novgorod Style? Baltic Rim Central Places as Arenas for Cultural Encounters and Urbanisation, 1100–1400 AD, Transactions of the Central Level Symposium of the Culture Clash and Compromise (CCC) Project held in Talsi September 18–21 1998, Riga 2001, pp. 337–343, here p. 339; ANDRIS CAUNE: Die Siedlungszentren des 10.–12. Jahrhunderts im Gebiet des Daugava-Unterlaufs und ihre Beziehungen zu skandinavischen Ländern, in: LOIT (kā 18. atsauce), S. 41–59, hier S. 43–45; ARNIS RADIŅŠ, GUNTIS ZEMĪTIS: Die Verbindungen zwischen Daugmale und Skandinaviern, in: LOIT (kā 18. atsauce), S. 135–142.
- 29 ARNIS RADIŅŠ: Daugmale, Jersika, Riga. The Development of Economic and Political Centres along the Lower Reaches of the Daugava, in: AUNS (kā 28. atsauce), pp. 89–94, here pp. 89–90. Par jēdzienu *vicus* skat. CARSTEN JAHNKE: Custom and Toll in the Nordic Area c. 800-1300, in: HELLE VOGT, BJØRN POULSEN, JÓN VIDAR SIGURDSSON (eds.): The Nordic Elites in transformation c. 1050-1250, vol. I, Oxon - New York 2019 (Routledge Research in Medieval Studies), pp. 183-211.
- 30 CAUNE (sk. 28. atsauce), S. 47–48.
- 31 VALK (kā 10. atsauce). Par gotlandiešu ekspansiju uz austrumiem, kā to vēl redz NERMAN, in: (kā 14. atsauce), S. 190–191, mūsdienu vēstures pētniecībā vairs nevar runāt. Skat., piem., LENA THUNMARK-NYLÉN: Gotland – Neighbour between West and the East, in: LOIT (kā 18. atsauce), pp. 155–162.
- 32 RADIŅŠ / ZEMĪTIS (kā 28. atsauce), S. 136.
- 33 ALEKSANDER BUGGE: Die nordeuropäischen Verkehrswege im frühen Mittelalter und die Bedeutung der Wikinger für die Entwicklung des europäischen Handels und der europäischen Schifffahrt, in: Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 4 (1906), S. 227–277, hier S. 236–237.

dināviem ir pastāvējuši arī personīgi kontakti un ka arī līvi ir tirgojušies gan senajā Krievzemē, gan “jaunajās vācu” pilsētās, piemēram, Lībekā.²⁶ Pēc liecībām var spriest, ka gar tirdzniecības līnijām ir veidojušās un attīstījušās jauktas līvu–skandināvu kultūras. Tāpat arī daudzos pilskalnus gar Daugavu vēsturnieki mūsdienās drīzāk traktē kā tirdzniecību kontrolējošas būves un ne tik daudz kā nocietinājumus ienaidnieka atvairīšanai.²⁷ Daugmales pilskalns līdz pat 12. gadsimtam ir bijis nozīmīgs, ja ne pat viens no svarīgākajiem tirdzniecības centriem visā reģionā; tur ir kaltas arī monētas.²⁸ Tieši tāpat gar Daugavas lejteci izveidojās arī daudzas citas apmetnes, piemēram, Jersika, kas jau 10.–12. gadsimtā kļuva par tirgotāju apmešanās vietu *vicus* (vīku) un pildīja daudzveidīgas produkcijas un tirdzniecības funkcijas.²⁹

Šajā attiecību tīklojumā īpaša nozīme bija Gotlandei.³⁰ Gotlandes tirgotājiem un sabiedrības elitei bija tāda pati izpratne par savu statusu un tāds pats sociālās izturēšanās veids (*habitus*) kā elitei Sāmsalā un Kurzemē, kas cita starpā izpaudās arī līdzīgā ornamentikā.³¹ Arī svaru sistēma Daugmalē atbilda, piemēram, skandināvu lietotajām mērvienībām, kur viena marka dalījās astoņās ērās.³² Caur Gotlandi un ar tās starpniecību līvu apdzīvotie apgabali tika iekļauti Rietumu tirdzniecības zonā ar visām tās priekšrocībām un trūkumiem. Tieši pateicoties saiknēm ar Gotlandi, Livonija, vēlākais, kopš 12. gadsimta tika integrēta Rietumu, visvairāk vācu ietekmei pakļautajā kultūras un saimniecības telpā.

Tāpat kā gotlandieši apceļoja *mare Balticum* austrumu piekrasti, viņi iesaistījās tirdzniecības apritē arī Rietumos, veicot darījumus Šlēsvīgā un pirmām kārtām Veclībekā un varbūt pat vēl tālāk.³³ 13. gadsimtā sarakstītā Gūtu sāga (*Gutar Saga, Gutasagan*) šīs norises ataino šādi: “Jau tad, kad gotlandieši vēl bija pagāni, viņi ar saviem

tirdzniecības kuģiem apburāja visas zemes, gan kristīgās, gan pagānu. Tā tirgotāji piedzēja kristīgos paradumus kristīgajās zemēs.”³⁴

Kā vēstī gravējums, ko glabā rūnakmens no 11. gadsimta beigām Upsālā, gotlandieši ir organizējuši arī skandināvu tirdzniecības sakarus ar Novgorodu, kur viņiem kopš 11. gadsimta beigām bija institucionāli nodrošināta tirdzniecības vieta ar Svētā Olava sētu un Svētā Olava baznīcu.³⁵ Vēlākais, 11. un 12. gadsimtā Gotlande kļuva par rotācijas asi tirdzniecībai, kas notika starp Austrumiem un Rietumiem, ietverot arī Livonijas Rietumu tirdzniecības sakarus.

Šajā tirdzniecības sistēmā, kāda tā Baltijas jūras telpā bija attīstījusies un jau pilnīgi nostabilizējusies, līdz ar 12. gadsimta sākumu aizvien vairāk iespiedās sakšu, “vācu” tirgotāji pārsvarā no Saksijas un Vestfālenes. Līdz tirdzniecības centriem Rietumos – Šlēsvigai un Vecībikai – viņi spēja aizkļūt pašu spēkiem, taču, lai tirgotos tālāk austrumu virzienā, viņi bija atkarīgi no kooperācijas ar jau esošajām tirgotāju grupām.³⁶ Tādēļ viņi sekoja jau iebrauktiem ceļiem, kur Gotlande, kā jau minēts, bija centrālā ass, virzoties tālāk pa Daugavu vai caur Igaunijai uz austrumiem, galvenokārt uz Novgorodu un Pleskavu.

Par vācu tirdzniecības kontaktiem cita starpā mēs uzzinām no 1144. gada Zēstas pilsētas tiesībām, kur ir runa par tirdzniecību caur Šlēsvīgu uz Krievzemi.³⁷ Arī 1189. gadā noslēgtajā tirdzniecības līgumā starp Novgorodas kņazu Jaroslavu Volodimiroviču un gotlandiešiem pirmo reizi minēti vācieši.³⁸ 12. gadsimta gaitā šie

34 *Fau et gutar hainir varu, þau silgdu þair miþ kaupmannaskap innan all land, þaþi kristin ok þaiþin. Þa sagu kaupmenn kristna siþi i kristnum landum.*

35 Uppland U 687: *runa 'lit kiara 'mirki at 'sbialbuþa 'uk 'at 'suain 'uk 'at 'antuit 'uk at 'raknaR 'suni 'sin 'uk 'ekla 'uk 'siri(þ) 'at 'sbialbuþa 'bonta sin an uaR 'taupr 'i bulmkarþi 'i olafs 'kriki 'ubiR 'risti 'ru l* “Runa lika šo akmeni izgatavot Spjallbudem un Svenam, un Andvētam (*Andvätt*), un Ragnaram, saviem un Helges dēliem, un Sigrida Spjallbudem, savam vīram. Viņš mira Holmgårdā (Novgorodā), Sv. Olava baznīcā. Ēpīrs (*Öpir*) gravēja rūnas.” Guta Saga. The History of the Gotlanders, ed. by CHRISTINE PEEL, London 1999 (Viking Society for Northern Research. Text Series), Cap. 3, pp. 8–9. Pieejams URL: <https://kulturbilder.wordpress.com/2013/07/28/runstenar-uppland-u-687/> (skatīts 15.05.2018.). Vispārīnātam ieskatam skat. CARSTEN JAHNKE: „Homines imperii” und „osterlinge“. Selbst- und Fremdbezeichnungen hansischer Kaufleute im Ausland am Beispiel Englands, Flanderns und des Ostseeraumes im 12. und 13. Jahrhundert, in: Hansische Geschichtsblätter 129 (2011), S. 1–57, hier S. 48–53; NORBERT ANGERMANN: Nowgorod – Das Kontor im Osten, in: JÖRGEN BRACKER, VOLKER HENN, RAINER POSTEL (Hrsg.): Die Hanse. Lebenswirklichkeit und Mythos, 4. Aufl., Lübeck 2006, S. 82–86; DETLEF KATTINGER: Die Gotländische Genossenschaft. Der frühhansisch-gotländische Handel in Nord- und Westeuropa, Köln 1999 (Quellen und Darstellungen zur hansischen Geschichte, 47), S. 173–175; PHILIPPE DOLLINGER: Die Hanse, 4. Aufl., Stuttgart 1989, S. 21–22.

36 CARSTEN JAHNKE: Handelsstrukturen im Ostseeraum im 12. und beginnenden 13. Jahrhundert. Ansätze einer Neubewertung, in: Hansische Geschichtsblätter 126 (2008), S. 145–185; C. JAHNKE: „...und er verwandelte die blühende Handelsstadt in ein unbedeutendes Dorf“. Die Rolle Schlesiens im internationalen Handel des 13. Jahrhunderts, in: GERHARD FOUQUET, MAREIKE HANSEN et al. (Hrsg.): Von Menschen, Ländern, Meeren. Festschrift für Thomas Riis zum 65. Geburtstag, Tönning 2006, S. 251–268.

37 ALBRECHT CORDES: Spätmittelalterlicher Gesellschaftshandel im Hanseraum, Köln et al. 1998 (Quellen und Darstellungen zur hansischen Geschichte, 45), S. 58–59; Diplomatarium Danicum (turpmāk: Dipl. Dan.) I. Reihe, 2. Band, utg. Det danske Sprog- og Litteraturselskab, København 1963, 2, Nr. 166, s. 312.

38 LEOPOLD KARL GOETZ: Deutsch-Russische Handelsverträge des Mittelalters, Hamburg 1916 (Abhandlungen des hamburgischen Kolonialinstituts, XXXVII; Reihe A 6), S. 16.

39 JAHNKE, Handelsstrukturen (kā 36. atsauce), S. 162–163.

40 ROLAND SCHEEL: Skandinavier und Byzanz. Bedingungen und Konsequenzen mittelalterlicher Kulturbeziehungen, Göttingen 2015.

- 41 REINHOLD PAULI: Aus den Mirakeln des heiligen Thomas von Canterbury, in: Hansische Geschichtsblätter 5 (1875), S. 125–127; CHRISTIAN RADTKE: Schleswig und Soest, Einige Beobachtungen aus Schleswiger Sicht, in: GERHARD KÖHN (Hrsg.): Soest. Stadt – Territorium – Reich. Festschrift zum 100jährigen Bestehen des Vereins für Geschichte und Heimatpflege Soest. Mit Beiträgen zur Stadt-, Landes- und Hansengeschichte, Soest 1981 (Soester Zeitschrift 93/93; Soester Beiträge, 41), S. 433–478, hier S. 458–459; SELART (kā 5. atsauce), p. 52.
- 42 ANNA CHOROŠKEVIČ: Der Ostseehandel und der deutsch-russisch-gotländische Vertrag 1191/1192, in: STUART JENKS, MICHAEL NORTH (Hrsg.): Der hansische Sonderweg? Beiträge zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte der Hanse, Köln 1993 (Quellen und Darstellungen zur Hansischen Geschichte, N.F., XXXIX), S. 1–12, hier S. 3.
- 43 Ievadam par šo jautājumu tuvāk skat. MATTHIAS HARDT: Die Veränderung der Kulturlandschaft in der hochmittelalterlichen Germania Slavica – offene Fragen beim derzeitigen Forschungsstand, in: FELIX BIEDERMANN, GÜNTER MANGELSDORF (Hrsg.): Die bäuerliche Ostsiedlung des Mittelalters in Norddeutschland. Untersuchungen zum Landesausbau des 12. bis 14. Jahrhunderts im ländlichen Raum, Frankfurt a. M. 2005 (Greifswalder Mitteilungen. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie, 7), S. 17–26; JÖRG HACKMANN, CHRISTIAN LÜBKE: Die mittelalterliche Ostsiedlung in der deutschen Geschichtswissenschaft, in: JAN MARIA PISKORSKI (ed.): Historiographical Approaches to Medieval Colonization of East Central Europe. A Comparative Analysis against the Background of other European inter-ethnic Colonization Processes in the Middle Ages, New York 2002, pp. 179–217; aptveroši par šo tēmu skat. CHARLES HIGOUNET: Die deutsche Ostsiedlung im Mittelalter, München 1990.
- 44 Par šo tēmu (kritiski) skat. EIKE GRINGMUTH-DALLMER: Innovationen der hochmittelalterlichen Ostsiedlung – Übertragungen oder Neuentwicklungen? in: SŁAWOMIRA MOŹDZIOCHA (red.): Wędrówki Rzeczy i Idei w Średniowieczu, Wrocław 2004 (Spotkania Bytomskie, V), s. 173–182.
- 45 BERNHARD BRÜGGER: Feudale Expansion und Migration am Beispiel des mittelalterlichen Mecklenburgs, Hamburg 2003 (Studien zur Geschichtsforschung des Mittelalters, 3), S. 40–52; KARL JORDAN: Heinrich der Löwe, München 1978, S. 76–102.
- 46 CARSTEN JAHNKE: Geschichte Dänemarks, Ditzingen 2017, S. 71–79.

tirdzniecības sakari nostiprinājās aizvien vairāk un vācu tirgotāju klātbūtne Baltijas jūras telpā acīmredzami pieauga, ar laiku kļūstot jau par ikdienišķu parādību.³⁹

Runājot par Baltijas jūras reģiona tirdzniecības vēstures attīstību, nedrīkst aizmirst, ka līdz 1204. gadam dāņu sociālo elīšu pārstāvji regulāri, turklāt lielā skaitā devās uz Bizantiju, kur veidoja imperatora miesassardzi – varjagu gvardi. Šie ciešie kontakti radīja ne tikai pamatu ciešām kultūras saiknēm,⁴⁰ bet arī to dēļ Livonija kā pieturvieta ceļā uz Austrumiem atstāja paliekošas pēdas dāņu elites kultūratmiņā, jo tai bija intensīvi tirdzniecības kontakti ar Novgorodu.⁴¹ Vienlaikus arī daudzi krievu tirgotāji devās tirdzniecības braucienos uz Rietumiem līdz pat Šlēsvingai un Štetīnei.⁴²

Tajā pašā laikā, pastiprinoties vācu firštu veiktajai rietumslāvu un ziemeļslāvu apdzīvoto apgabalu iekarošanai un ar to saistītajai kolonizēšanai (*Ostsiedlung*),⁴³ mainījās politiskā ainava⁴⁴ un tirgotāju vide. Šī Sakšijas hercoga Heinriha Lauvas Holšteina 12. gadsimta vidū aizsāktā virzība⁴⁵ ne tikai rosināja arī kaimiņos esošos dāņus spert līdzīgus politiskus soļus,⁴⁶ bet tā arī paliekoši izmainīja 12. un 13. gadsimta mentālo pasauli. Runājot par šo procesu, poļu vēsturnieks Jans Marija Piskorskis atzīst, ka Karols “Potkaņskis nekļūdījās, stingri uzsverot Austrum- un Centrāleiropas sabiedrību sagatavošanos jaunai rietumnieciskošanas fāzei. Ja tas tā nebūtu noticis, šīs valstis noteikti būtu pazudušas no Eiropas kartes. Šoreiz notika pilnīgi pretējais – kolonizācija tās nostiprināja un kopumā ļāva tām uz palikšanu iekļauties Eiropas valstu un nāciju saimē.”⁴⁷ Šī virzība, turklāt

ar visām tām pašām izpausmes formām, kādas bija vērojamas Rietumos, 12. gadsimta beigās skāra arī Livoniju.

Apgabalos, ko skāra t. s. Austrumu kolonizācija, galvenie nopelni ekonomiskās telpas pārstrukturēšanā bija pēc vācu tiesībām dibinātajām pilsētām, kas bija īpašs jaunums. Tās gan apkārtnes iedzīvotājiem, gan jaunprienācējiem kalpoja kā *islands of intensity* (paātrinātas attīstības salas) un sakušanas vieta.⁴⁸ Topošajās pilsētās, sākot ar Lībeku, 12. gadsimta 40. gados aizsākās tirgotāju aprindām piederošo un bruņinieku ministriāļu kārtu saplūšana.⁴⁹ Jaunie 12. gadsimta tirgotāji apvienoja sevī bruņniecisku pašizpratni ar tirgotāju interesēm, ar laiku attīstot savu kristīga, patstāvīga un par sevi pastāvēt spējīga tirgotāja *doxa* jeb tirgotāju ētikas kodeksu. Šī jaunā pilsētnieku (*burgenses*) grupa pretstatā visiem pārējiem pilsētas iedzīvotājiem (*cives*)⁵⁰ ir traktējama kā viens no dzinējspēkiem, kas veicināja pārmaiņas arī Livonijā 13. gadsimtā.

Kopš 12. gadsimta beigām savas pozīcijas Baltijas jūras telpā sāka nostiprināt tirgotāji – *burgenses*. Tirgū ienākuši kā jaunākie partneri, pozīcijām nostiprinoties, viņi pamazām sāka no tirgus izspiest savus konkurentus.⁵¹ Viņiem izdevās ne tikai noenkuroties tranzīta tirdzniecības punktos – tādās vietās kā Gotlande,⁵² viņi tagad arvien vairāk tiecās izveidot arī savus atbalsta punktus pie galvenajiem tirdzniecības ceļiem, to skaitā arī līvu un igauņu apdzīvotajās zemēs.⁵³

Runājot par attiecībām, kādas veidojās starp Livoniju, Skandināviju un Vāciju, kā arī visā Ziemeļ- un Ziemeļaustrumeiropā, droši var teikt, ka 12. gadsimta beigu norises bija visnozīmīgākais *événement* (notikums). Šajā laikā Baltijas jūras telpas struktūrelementi tika pārorganizēti kopumā, un viss reģions, ieskaitot Livoniju, tika “rietumnieciskots”, tas ir, integrēts latīņu Rietumos.⁵⁴ No *longue durée* galvenās attīstības izpausmes – Austrumu–Rietumu tirdzniecības – radās jauna *moyenne durée* kā tās sakšu tirdzniecības un kultūras integrācijas forma.

Sekojo 12. gadsimta vidū Baltijas jūras rietumdaļā radītajam paraugam, kur slāvu apdzīvotie apgabali vispirms tika iepazīti, izlaupīti un ekonomiskās pievilcības dēļ iekļauti savā varas telpā, vēlākā Livonija kā kopums nonāca Rietumu iekarošanas politikas uzmanības lokā. Tāpat kā Baltijas jūras

47 JAN MARIA PIKORSKI: Medieval Colonization in East Central Europe, in: CHARLES INGRAO, FRANZ A. J. SZABO (eds.): The Germans and the East, Purdue 2008, pp. 27–36, here p. 33: “Potkański was right to underline so firmly the preparation of East Central European societies for a new phase of occidentalization. If this had not been the case, these states would certainly have vanished from the map of Europe. This time the exact opposite occurred – colonization strengthened and in sum, allowed them to sign up permanently to the family of European states and nations.”

48 Ibidem, p. 30.

49 JULIA JÄSCHKE: ‘Burgenses’, ‘consules’, ‘maiores’. Sozial- und kulturwissenschaftliche Untersuchungen zu den Mitgliedern der Führungsgruppe(n) der Stadt Lübeck im 13. Jahrhundert, Diss. phil. masch., Kiel 2017.

50 Ibidem, S. 291–292.

51 JAHNKE, Handelsstrukturen (kā 36. atsauce), S. 164–175; Dipl. Dan. I.3, Nr. 63, S. 93–95.

52 JAHNKE, Homines imperii (kā 35. atsauce), S. 29–53.

53 Par to jau rakstījis Gunnars Bolins: GUNNAR BOLIN: Stockholms Uppkomst. Studier och undersökningar rörande Stockholms förhistoria [Stockholmas sākotne. Pētījumi par Stokholmas aizvēsturi], Uppsala 1933, s. 233–240.

54 THINA KALA: The Incorporation of the Northern Baltic Lands into the Western Christian World, in: ALAN V. MURRAY (Hrsg.), Crusade and Conversion on the Baltic Frontier 1150–1500, Aldershot 2001, pp. 3–20.

- 55 Gan ievadam, gan padziļinātām ieskatam skat. HANS-OTTO GAETHKE: Knud VI. und Waldemar II. von Dänemark und Nordalbingen 1182–1227, Teil II in: Zeitschrift der Gesellschaft für schleswig-holsteinische Geschichte 119 (1994), S. 21–99; ibidem, 120 (1995), S. 7–76, šeit galvenokārt skat. II. daļa, 7–9. lpp.
- 56 JARL GALLÉN: Det “Danska itinerariet”. Franciskansk expansionsstrategi i Östersjön [“Dāņu ceļojuma plāns”. Franciskāņu izplešanās stratēģija Baltijas jūrā], utg. JOHN LIND, Helsingfors 1993 (Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland, 579); GUNVOR KERKKONEN: De danska korstågens hamnar i Finland. Några synpunkter och ett försök till lokalisering [Dāņu krusta kari nonāk Somijā. Viedokļi un lokalizācijas mēģinājums], Helsingfors 1952 (Historiska och litteraturhistoriska studier, 27–28). Skat. arī in: Kring korstågen till Finland – ett urval uppsatser tillägnat Jarl Gallén på hans sextioårsdag den 23 maj 1968, Helsingfors 1968, s. 111–145; BROR PETTERSSON: Sannolika kulturspår i den nyländska kustfloran [Iespējamās kultūras pēdas Nilandes piekrastē], in: Nordenskiöldsamfundets tidskrift 2, Helsingfors 1942, s. 72–108. Izsaku pateicību prof. Dr. Kurtam Villadsam Jensenam Stokholmā par noderīgajām norādēm.
- 57 KERSTI MARKUS: From the Rus’ Trade to Crusade: St. Olaf’s Churches in the Eastern Baltic Sea Region, in: Acta Historica Tallinnensia 23 (2017), pp. 3–25, here pp. 13–23.
- 58 STELLA MARIA SZACHERESKA: Valdemar II’s Expedition to Pruthenia and the Mission of Bishop Christian, in: Medieval Scandinavia 12 (1988), pp. 44–75.
- 59 THOMAS RIIS: Das mittelalterliche dänische Imperium, Odense 2003 (Studien zur Geschichte des Ostseeraumes, IV); GAETHKE (kā 55. atsauce), Teil II.
- 60 Līvi pirms tam jau ir bijuši konfrontēti ar grieķu katoļu kristietību, tāpēc nav korekti runāt par vispārēju Romas katoļu baznīcas veiktu kristianizēšanu. ANTI SELART: Livland und die Rus’ im 13. Jahrhundert, Köln et al. 2007 (Quellen und Studien zur baltischen Geschichte, 21), S. 66–68.
- 61 *Fuit vir vite venerabilis et venerande canicie sacerdos ex ordine beati Augustini in cenobio Sigebergensi. Hic simpliciter pro Christo et predicandi tantum causa cum comitatu mercatorum Lyvoniam venit. Theutonici enim mercatores, Lyvonibus familiaritate coniuncti, Lyvoniam frequenter navigio per Dune flumen adire solebant.* Heinrici Chronicon Livoniae (turpmāk: HCL), hrsg. v. LEONID ARBUSOW und ALBERT BAUER, Hannover 1955 (MGH SS rer. germ. in usum schol., 31), Cap. I.2, S. 2. Šeit un turpmāk tulkojumi latviešu valodā citēti no izdevuma: Indriķa hronika (turpmāk: IH), tulk. ĀBRAMS FELDĪNS, priekšv. un koment. ĒVALDS MUGURĒVIČS, Rīga 1993, 47./49. lpp.
- 62 Par to jau rakstījis FRIEDRICH BENNINGHOVEN: Rigas Entstehung und der frühhansische Kaufmann, Hamburg 1961, S. 28. Taču jāņem vērā, ka autora atziņas, runājot par tirgotājiem, mūsdienās uzliktojamas jau kā novecojušas. Par Meinardu skat. RAOUL ZÜHLKE: Bischof Meinhard von Üxküll: Ein friedlicher Missionar? Ansätze zu einer Neubewertung. Ein quellenkundlicher Werkstattbericht, in: Hansische Geschichtsblätter 127 (2009), S. 101–121.

reģiona rietumos, arī Livonijas turpmāko likteni būtiski ietekmēja divi spēki, kas savstarpēji konkurēja, taču reizē arī sadarbojās. No vienas puses no 12. gadsimta beigām sistemātiski savas varas telpas robežas gar Baltijas jūras reģiona tirdzniecības artērijām izpleta Dānija.⁵⁵ Pie Ziemeļu tirdzniecības ceļa Dānijas karalistes uzmanības centrā nonāca Kalmarsunds, Dienvidsomija⁵⁶ un pirmām kārtām Igaunija,⁵⁷ turklāt visa Baltijas jūras telpas dienvidu piekraste, ieskaitot Pomereliju un Prūsiju – kā piekļuve Livonijai⁵⁸ – nonāca dāņu ietekmē.⁵⁹

Taču arī vācu tirgotāji mēģināja nostiprināt savas pozīcijas, nodrošinoties paši ar apmetņu vietām. Pārvietošanās garantiju un sadarbības vietā viņi orientējās uz zemes iekarošanu, tādā veidā vienlaikus arī veicinot Livonijas iekļaušanu latīņu pasaulē.⁶⁰ Ielūkojoties, piemēram, Livonijas Heinriha / Indriķa hronikas ievadā, redzams ļoti trāpīgs vecās tirdzniecības sistēmas izejas pozīciju atainojums:

“Zēgebergas klosterī bija kāds cienījamas dzīves un godājama sirmuma vīrs [Meinards; K. J.], Svētā Augustīna ordeņa priesteris. Viņš tikai Kristus dēļ, vienīgi lai sludinātu, ieradās Līvzemē kopā ar tirgotājiem, jo vācu tirgotāji, ko ar līviem saistīja draudzības saites, mēdza bieži, braukdami kuģos pa Daugavas upi, apmeklēt Līvzemi.”⁶¹

Meinards ierodas tirgotāju piesegā un pavadībā,⁶² un ir pamats domāt, ka līvu misioņšana, kurus ar tirgotājiem “saistīja draudzības saites” (*familiaritate coniuncti*), varēja notikt tikai ar viņu piekrišanu vai pat atbal-

stu. Līdz ar to reliģisko attiecību izlīdzināšana ir uzlūkojama ne tikai kā misionēšanas akts, bet tā, saprotamā kārtā, reizē sekmēja izmaksu samazināšanos savstarpējos darījumos. Katrā gadījumā ir ļoti interesanti izsekot tam, kā Livonijas Heinrihs savā hronikā attēlo tirgotājus. Viņi regulāri veido notikumu fonu – Meinards nāk un iet ar tirgotājiem, ceļo ar viņiem kopā caur Gotlandi uz Saksiju; tas pats attiecināms uz viņa palīgu Teoderihu⁶³ vai uz notikumiem, kādi norisinājās līdz bīskapa Alberta iecelšanai amatā; taču Heinrihs neuzskata tirgotājus par atkārtotas piemiņēšanas vērtiem. Tā vietā viņš tos – līdzīgi kā krusta karotājus – vispārina kā grupu. Turklāt rodas jautājums, no kurienes nāca 500 krusta karotāji, kurus bīskaps Alberts, gatavojoties savam pirmajam Livonijas braucienam, spēja savākt Gotlandē,⁶⁴ ja ne no tirgotāju vidus? Šāds pieņēmums ir vēl jo ticamāks, paturot prātā ciešās saiknes, kādas uzturēja Brēmenes ministriāļi ar jaunajām tirgotāju grupām,⁶⁵ vienlaikus ieskatoties Lībekas hronista Arnolda rakstītājā, kurš krusta karotāju pulku raksturojis šādiem vārdiem:

“Tā no visas Saksijas, Vestfālenes vai frīzu zemes salasījās neskaitāmi prelāti, garīdznieki, bruņinieki, tirgotāji, nabagi un bagāti, kas Lībekā dabūja kuģus, ieročus un pārtiku un devās uz Līvzemi.”⁶⁶

Tāpat nenoteikti Heinrihs ataino attiecības starp bīskapu un tirgotājiem Rīgas pilsētas dibināšanas sakarā, kas tiek aprakstīta tikai kā baznīcas tiesību akts, kaut arī noteicošā nozīme šajā notikumā bija tieši tirgotājiem, kas tiek atbīdīti fonā.⁶⁷ Heinrihs raksta, ka Alberts, dažu vāciešu (*ceteris Theutonicis*) pavadīts, Rīgā krista līvus. Taču, tā kā Alberts rēķinājās ar līvu (iespējamo) neuzticamību, viņš uz Romu nekavējoties nosūtīja sev pietuvināto Teoderihu no Turaidas, lai panāktu Zemgales ostas apmeklējuma aizliegumu:

“Bet bīskaps, kas pazina līvu viltu un redzēja, ka bez krustnešu palīdzības šajā tautā neko nespēs panākt, aizsūtīja Turaidas brāli Teoderihu uz Romu pēc krusta kara bullas. Tas savu uzdevumu darīja zināmu visusvētajam pāvestam Innocentam un saņēma no viņa žēlīgi pasniegtu minēto bullu. [...] Tāpat pēc Teoderiha uzstājīgā lūguma augsti cienījamais Romas krēsla bīskaps stingri, piedraudot ar baznī-

63 HCL (kā 61. atsaucē), I.11, S. 5 / IH, I.11, 51. lpp.

64 Ibidem, III. 2, S. 12 / IH, III.2, 57. lpp.

65 HANS G. TRÜPER: Ritter und Knappen zwischen Weser und Elbe. Die Ministerialität des Erzstiftes Bremen, Stade 2000 (Schriftenreihe des Landschaftsverbandes der ehemaligen Herzogtümer Bremen und Verden, 12), S. 520–529.

66 *Fit igitur de tota Saxoniam, Westfalia vel Frisia prelatorum, clericorum, militum, negotiarum, pauperum et divitum conventus plurimus, qui in Liubeka comparatis navibus, armis et victualibus Livoniam usque pervenerunt.* Arnoldi Chronica Slavorum, hrsg. v. JOHAN MARTIN LAPPENBERG, Hannover 1868 (MGH SS rer. germ. in usum schol., 14), Lib. V, S. 215. Šeit tulkojums no latīņu valodas latviešu valodā – Andris Levāns.

67 Par to jau rakstījis JOHANSEN (kā 1. atsaucē), šeit skat. S. 5–12. Jāpiezīmē gan, ka Johansena “Hanzas” interpretācija nav akceptējama. Jaunu traktējumu, tiesa, ar citu akcentu skat. RAOUL ZÜHLKE: Rigas früheste Entwicklung. Der Einfluß von Personen und Personenverbänden bei der Entstehung der deutschen Siedlung am *campus rigae*, in: ILGVARS MĪSĀNS, HORST WERNICKE (Hrsg.): Riga und der Ostseeraum. Von der Gründung 1201 bis in die Frühe Neuzeit, Marburg 2005 (Tagungen zur Ostmitteleuropa-Forschung, 22), S. 76–86, hier S. 81–82.

68 *Episcopus autem sciens Lyvorum maliciam et videns se sine auxilio peregrinorum in gente ille non posse proficere fratrem Theodericum de Thoreida pro litteris expeditiones Romam mittit. Qui negotium sibi commissum sanctissimo pape Innocencio revelans litteras ab eo prenominate optinuit. [...] Ipsius etiam rogatu et instancie idem venerandos Romane sedis antistes omnibus Semigalliam mercationis causa frequentantibus districte portum ipsorum sub anathemate prohibet.*
HCL (kā 61. atsauce), IV.6-7, S. 13-15 / IH, IV.6-7, 61. lpp.

69 *Quod factum postea mercatores ipsi collaudantes eundem portum communi decreto sub interdicto ponuit, ut si quis illum deinceps mercationis causa ingredi presumat, rebus simul et vita privetur. Unde postea duobus annis transactis post constructionem civitatibus quidem promissum eorum infringere volentes primo a mercatoribus omnibus, ne Semeigalliam vadant, affectuose rogantur. Sed illi apostolici mandatum non attende et commune mercatorum decretum pervipientes in navi sua Dunam descendunt. Quroum animositate ceteri videntes ad motis aliis navibus eos impugnant. Tandem duobus viris, gubernatore videlicet et ductore navis, exceptis et crudeli morte peremtis alii autem redire coguntur.* Ibidem, IV.7, S. 15 / IH, IV.7, 61. lpp.

cas lāstu, aizliedza visiem, kas tirdzniecības nolūkā uzmeklēja Zemgali, izmantot turienes ostu.”⁶⁸

Tālāk aprakstītais zīmīgi demonstrē attiecības starp tirgotājiem un bīskapu:

“To vēlāk par pareizu atzina arī paši tirgotāji un ar kopīgu lēmumu šo ostu pasludināja par aizliegtu, tā ka ikvienam, kas turpmāk tirdzniecības nolūkā uzdrošinātos tajā iebruukt, tiktu atņemta manta un dzīvība. Tāpēc, kad vēlāk, divus gadus pēc pilsētas uzcelšanas, daži gribēja pārkāpt savu solījumu, visi tirgotāji sākumā uzstājīgi lūdza viņus nebruukt uz Zemgali. Tomēr šie, neievērodami pāvesta norādījumu un noniecinādami tirgotāju kopīgo lēmumu, ar savu kuģi aizbrauca lejup pa Daugavu. Citi, vērodami viņu pārdrošību, ar citiem kuģiem piebrauca viņiem klāt un uzbruka. Galu galā viņi saņēma ciet divus vīrus – loci un kuģa vadītāju – un sodīja tos ar nežēlīgu nāvi, bet pārējos piespieda atgriezties.”⁶⁹

Runājot par attiecībām, kādas veidojās starp Livoniju, Skandināviju un vēlāko Hanzu, šajā tekstā īpaša nozīme pievēršama divām lietām: pirmkārt, uzmanību raisa Alberta rīcība, proti, viņa (it kā) pirmais solis ir vēstneša nosūtīšana uz Romu cerībā uz pāvesta privilēģijas piešķiršanu *tirdzniecības politikas* pasākumam, saskaņā ar ko tiktu pārcelta ostas vieta un, iespējams, arī vieta, kurā drīkst izkraut, glabāt un tirgot preces (*Stapelmarkt*), lai tādā veidā nodrošinātu svētceļnieku / krusta karotāju (*peregrini*) papildinājumu. Pat ja kāda pilsēta kļūtu par pamatu bīskapa rezidences atrašanās vietai un tirdzniecība veidotu šīs pilsētas ekonomisko pamatu, un pat ja šī pilsēta spētu nodrošināt tehniskos priekšnosacījumus krusta karotāju uzņemšanai, tad tomēr, no baznīcas un pilsētas politikas viedokļa raugoties, hronikā atainotajai sūtniecībai būtu visai maz jēgas, ja aiz tā visa nestāvētu konkrēta tirgotāju grupa kā šo interešu virzītājspēks. Heinrihs Livonijas hronikas tekstā tirgotāju atbalstu hronoloģiski gan pārceļ uz laiku *ex post* (pēc tam), proti, “to vēlāk par pareizu atzina arī paši tirgotāji” (*quod factum postea mercatores ipsi collaudantes*), taču viņš nevar izvairīties no nepieciešamības atainot to, ka tirgotāji, pieņemot kopēju lēmumu, mēģina panākt tirgus vietas maiņu: “Šo ostu pasludināja par aizliegtu, tā ka ikvienam, kas turpmāk

tirdzniecības nolūkā uzdrošinātos tajā iebraukt, tiktu atņemta manta un dzīvība”. Tirdzniecības pārcelšana uz jaundibinātu pilsētu ar vācu tiesībām uzlūkojama kā teicams paraugs stratēģijai, ar kādu sakšu-vācu tirgotāji gribēja panākt augsto tirdzniecības izmaksu samazināšanu. Pretpakalpojums, ko tie ir piedāvājuši Albertam, acīmredzot bija konstanta *peregrini* pieplūduma nodrošināšana, kas reizē bija garantija viņu pašu pozīcijām, taču vienlaikus arī Rīgas baznīcai.

Šie apsvērumi ir pretrunā ar pētniecībā pārstāvēto tēzi, ka tirgotājiem Rīgas dibināšanas procesā būtu bijusi drīzāk pakārtota loma.⁷⁰ Taču līdz šim netika pievērsta uzmanība tam, ka šajā vēsturiskajā posmā tā vairs nebija noslēgta tirgotāju grupa, kas turklāt vēl tika traktēta kā “protohanzasiska”. Tirgotāji pie Daugavas ieradās no dažādiem apvidiem, un viņiem bija visdažādākās intereses – gan pretējas, gan arī tādas, kas pārklājās. Hronists Heinrihs atbilstoši viduslaiku historiogrāfijas tradīcijai savu skatu fokusē tikai uz to personu grupu, kas atbilst viņa vēsturiskā tēlojuma nolūkam, tātad uz tiem, kuri iekļaujas viņa stāstījuma loģikā.

Te vietā ir jautājums: kādu grupu piederīgie hronista Heinriha atainoto pasākumu kontekstā būtu varējuši tikt uzrunāti? Diezgan droši, ka ar *mercatores* ir domāti sakšu tirgotāji, proti, tie paši *Theutonici enim mercatores, Lyvonibus familiaritate coniuncti*. Vispārējais vecās ostas apmeklējuma aizliegums, kā arī šīs grupas realizētie piespiedu pasākumi ļauj tirgotāju aprindās atpazīt arī organizāciju. Par šo organizāciju, kuras darbības forma nesaskanēja ar bīskapa Alberta (un hronista) izpratni par baznīcu un varas politiku, liecina arī 1211. gada Rīgas pilsētas tiesības, kurās konstatēts: “Nav izveidojama neviena kopēja ģilde bez bīskapa atļaujas, un nekas cits viņa tiesas varu pilsētā neierobežotu, kas ir augstāka tiesas spriedumos pār ģildēm.”⁷¹

Otrkārt, šeit būtu jājautā, kam tad bija domāts (dārgais) pāvesta mandāts, ja tolaik vācu tirgotāji jau bija organizējušies kā grupa un (kā vismaz apgalvo hronists Heinrihs) bija panākuši lēmuma pieņemšanu par ostas vietas pārcelšanu. Kas bija “šie, [kas], neievērodami pāvesta norādījumu un noniecinādami tirgotāju kopīgo lēmumu, ar savu kuģi aizbrauca lejup pa Daugavu”? Ja nepieļauj varbūtību, ka tie varētu būt bijuši savrupi sakšu tirgo-

70 ZÜHLKE, Bischof (kā 62. atsauce), S. 83.

71 [...] *nulla gilda communis sine episcopi auctoritate statuetur nec ex ea iudici civitatis in aliquo detrahatur, quia super gildas est principale iudicium*. HUB I, Nr. 88, S. 38. Šeit tulkojums no latīņu valodas latviešu valodā – Andris Levāns.

72 Dipl. Dan. I.3, Nr. 63, S. 93–95.

73 JAHNKE, Handelsstrukturen
(kā 36. atsauce).

74 MARKUS (kā 57. atsauce), S. 13.

75 JAHNKE, Handelsstrukturen
(kā 36. atsauce), S. 161–162.

tāji, kuri nebija sakšu-vācu tirgotāju kopienā, tad starp latīņu tirgotājiem kā vērā ņemama grupa atliek vēl vienīgi skandināvi. Viņi tirdzniecībai pa *Austrvegr* līniju, kas veda pa Daugavu un caur Zemgales ostu, bija pievērsušies jau krietnu laiku pirms sakšiem. Skandināviem jau bija savas tradīcijas un, visticamāk, arī savi attīstīti noteikumi par tirdzniecību šajā vietā, tāpēc, domājams, tiem bija arī maz intereses savu tirgošanos ar līviem, respektīvi, ar Daugavas tirgotājiem, pārvirzīt uz citu tirdzniecības vietu un uz citiem nosacījumiem. Skandināvu tirgotāji jau ap 1177. gadu tika sūdzējušies par aizvien pieaugušo konkurenci, kādu radot citi (sakšu) tirgotāji,⁷² turklāt 13. gadsimtā tā tikai pieņēmas, sakšu tirgotājiem ar laiku ietekmes ziņā ņemot virsroku.⁷³ Gotlandē abas tirgotāju grupas acīmredzot ir spējušas veidot simbiotisku apvienību, par ko var spriest pēc kopīgas piedalīšanās Svētā Olava baznīcas Akergarnē celtniecībā.⁷⁴ Turpretim Rīgā, šķiet, jau nu sāka dominēt vācu tāltirgotāji.

Tirgus vietas pārcelšana no Zemgales ostas uz vācu pilsētu Rīgu ir klasisks piemērs jauna placdarma radīšanai, kur vecie konkurenti tiek piespiesti iekļauties jaunajās struktūrās. Ar pāvesta mandātu skandināvu tirgotājus ar viņu tirgus pieredzi varēja piespiest iekļauties sakšu-vācu pilsētas tirgus modelī. Tas nodrošināja ne tikai telpu pārvaldījumiem⁷⁵ un līdz ar to krusta karotāju papildinājumu, bet arī labākas tirgošanās iespējas pašiem vācu tirgotājiem, kuri tagad varēja organizēt tirdzniecības darījumus atbilstoši iespējām, ko pavēra viņu pašu tiesiskās normas.

Atbilstoši šādam skatījumam Rīgas pilsētas “dibināšana” 1201. gadā interpretējama kā viens no svarīgākajiem starpposmiem starp diviem *moyenne durées* posmiem. Tirdzniecības ceļi un mērķi, kopumā ņemot, mainījās visai maz, turpretim kultūras telpā un politiskajā vidē notika lielas izmaiņas. Uz zināmu laiku tirdzniecību starp Krievzemi un Rietumiem pārņēma vācu tirgotāji, kuri ar savu *doxa* (šeit: vispārpieņemto lietu kārtību) būtiski izmainīja sociālo un kultūras vidi un no tirgus izspieda skandināvu “kolēģus”. Ļoti iespējams, ka Rīgas tirgus dibināšana notika, tieši pateicoties sakšu tirgotāju aktīvai darbībai, lai arī apliecināties Rīgas bīskapa priekšā viņiem neizdevās. Gan Livonijas Heinriha hronika, gan Rīgas pilsētas tiesības mēģina mazināt respektīvi ignorēt pašu tirgotāju intereses un patstāvību. Taču reizē maz ticams, vai konkrētajā vietā un laikā maz

būtu varēts dibināt Rīgas baznīcu bez tirgotāju klātbūtnes, viņu jau iebrauktajiem tirdzniecības ceļiem un iedibinātajiem kontaktiem ar viņu līvu tirgus partneriem. Livonijas kolonizēšanu, kas sākās no Rīgas, var aplūkot – un tas ir jādara – arī no šāda skatu punkta.

Katrā ziņā 13. gadsimta sākumā vēl nebūt nebija skaidrs, vai Livonijas integrācija notiks sakšu vai skandināvu zīmē. Jāņem vērā, ka tajā pašā gadā, kad tika dibināta Rīga, Dānijas karalistē tika iekļauta Lībeka un ka Dānija savās varas robežās tiecās iekļaut arī visu Livoniju. To paturot prātā, neizbrīna fakts, ka Lundas arhibīskaps Andress Sunesens ne tikai devās “krusta karā” uz austrumiem, tajā iekļaujot arī Somiju un Sāmsalu, bet ieplānoja ceļojumu tieši uz Rīgu, kur pavadīja veselu ziemu (1206/1207), Rīgas garīdzniecībai noturot “teoloģiskas” pamācības. Šī garīgā amata pildīšana simboliski var tikt interpretēta arī kā valdnieka amata izpilde.⁷⁶ Tāpat ļoti iespējams, ka dāņu karalis Valdemars II 1218. gadā spieda Rīgas bīskapu Albertu uz vasaļu attiecību veidošanu ar Dānijas karalisti,⁷⁷ ko viņš atkārtoti uzsvēra 1220./1221. gadā, bloķējot preču piegādes līnijas, kas caur Lībeku veda uz Rīgu.⁷⁸ 1218. gadā Valdemara II plānotais krusta karš pret igauņu zemēm uzskatāms par šīs attīstības konsekventu nobeigumu.⁷⁹ Dānijai gan neizdevās pilnībā izvērst savu varu, jo pēc tam, kad 1223. gadā Šverīnes grāfs saņēma gūstā karali Valdemaru II un viņa dēlu, dāņu impērija sabruka. Dāņiem savu varu apliecināt izdevās vien Igaunijā.

Moyenne durée second: sakšu-vācu tirgotāju laiks

13. gadsimta sākumā aizsāktie tirdzniecības sakari, kādi veidojās starp Baltijas jūras reģiona nu jau “vācu” pilsētām un vēlākās Hanzas ietvaros, kopumā ņemot, ir laikam visspilgtākā *moyenne durée* posma izpausme vēlajos viduslaikos un agrajos jaunajos laikos. To raksturo divas būtiskas iezīmes. Pirmkārt, vairākos posmos novietojumu un saturu mainīja tirdzniecība ar Krievzemi, otrkārt, mainījās Livonijas stāvoklis kopumā, pateicoties iekarojumiem un kolonizācijai, – tā no zemes, kam brauca cauri, pārtapa par nozīmīgu preču ražotāju ar patstāvīgu statusu.

76 TORBEN KJERSGAARD NIELSEN: The Missionary Man. Archbishop Anders Sunesen and the Baltic Crusades, 1206–1221, in: MURRAY, Crusade and Conversion (kā 54. atsauce), pp. 95–117; LAURITZ WEIBULL: Skānes Kyrka. Från älsta tid till Jacob Erlandsens död 1274 [Baznīca Skonē. No senākajiem laikiem līdz Jakoba Erlandsena nāvei 1274. gadā], Köbenhavn 1946, s. 186.

77 KURT VILLADS JENSEN: Danske Korstog. Krig og mission i Østersøen [Dāņu krusta karš. Karš un misionēšana Baltijas jūrā], Köbenhavn 2004, s. 199–225. Par šo jautājumu skat. HCL (kā 61. atsauce), S. 147, hier Anm. 3.

78 Urkundenbuch der Stadt Lübeck (turpmāk: UBStL) I, Nr. 46. Par tirgus politikas izpausmēm skat. RADTKE (kā 41. atsauce), S. 461–462.

79 JENSEN (sk. 77. atsauce), S. 199–231.

80 Par to kopumā skat. SELART, Livland und die Rus' (kā 60. atsauce).

81 Skat., piem., ELENA A. RYBINA: Über den Novgoroder Handelsvertrag des ausgehenden 12. Jahrhunderts, in: KLAUS FRIEDLAND (Hrsg.): Visby-Colloquium des Hansischen Geschichtsvereins, 15.–18. Juni 1984, Köln et al. 1987 (Quellen und Darstellungen zur Hansischen Geschichte, N.F., 32), S. 125–128; ANNA L. CHOROŠKEVIČ: Der Ostseehandel und der deutsch-russisch-gotländische Vertrag 1191/1192, in: Der hansische Sonderweg? (kā 42. atsauce), S. 1–12. Skat. arī GOETZ, Deutsch-Russische Handelsverträge (kā 39. atsauce), Nr. 16c: Abgaben der Deutschen an die Freitagskirche (Vāciešu nodevas Piektdienas baznīcai), S. 140: *Si hospes veniens de superioribus partibus terre versus Gotlandiam ire voluerit [...].*

- 82 JAHNKE, Homines Imperii (kā 35. atsauce), S. 29–47.
- 83 HUB I, Nr. 786, S. 272–273: *secundum jus illud, quod nunc a mercatoribus in Gotlandia observatur.*
- 84 UBStL I, Nr. 688, S. 619–621.
- 85 HUB I, Nr. 1299, S. 434–435; JAHNKE, Homines imperii (kā 35. atsauce), S. 45–47.
- 86 Skat. arī STUART JENKS: Zum hansischen Gästerecht, in: *Hansische Geschichtsblätter* 114 (1996), S. 3–60, hier S. 36–42, 57–58; NORBERT ANGERMANN: Die Stellung der livländischen Städte in der hansischen Gemeinschaft, in: *Hansische Geschichtsblätter* 113 (1995), S. 111–125, hier S. 120–123; ANNA L. CHOROŠKEVIČ: Der Handel Rigas mit Polock im 14./15. Jahrhundert, in: NORBERT ANGERMANN, PAUL KAEGBEIN (Hrsg.): Fernhandel und Handelspolitik der baltischen Städte in der Hansezeit. Beiträge zur Erforschung mittelalterlicher und frühneuzeitlicher Handelsbeziehungen und -wege im europäischen Rahmen, Lüneburg 2001 (Schriften der Baltischen Historischen Kommission, 11), S. 137–155; SABINE WEEDE: Der Revaler Rußlandhandel im Mittelalter, in: NORBERT ANGERMANN, WILHELM LENZ (Hrsg.): Reval, Handel und Wandel vom 13. bis zum 20. Jahrhundert, Lüneburg 1997 (Schriften der Baltischen Historischen Kommission, 8), S. 87–109; GERD HOLLIHN: Die Stapel- und Gästepolitik Rigas in der Ordenszeit (1201–1562). Ein Beitrag zur Wirtschaftsgeschichte Rigas in der Hansezeit, in: *Hansische Geschichtsblätter* 60 (1935), S. 89–207; WOLFGANG SCHLÜTER: Die Nowgoroder Schra in sieben Fassungen vom XIII. bis XVII. Jahrhundert, Dorpat 1911, V.2, V.139 un V.141; Die Recesse und andere Akten der Hansetage (turpmāk: HR), I. Reihe, Bd. 4, hrsg. v. KARL KOPPMANN, Leipzig 1877, Nr. 47, S. 52–55.
- 87 CARSTEN JAHNKE: *Die Hanse*, Stuttgart 2014, S. 134–139; ECKHARD GROTH: Das Verhältnis der livländischen Städte zum Nowgoroder Hansekontor im 14. Jahrhundert, Hamburg 1999 (Die Baltische Reihe, H. 4); ERIK TIBERG: Om Vilkokoren för Moskoviens Baltiska Handel, 1487–1547, och handelsn roll i utrikespolitiken [Par noteikumiem Maskavas tirdzniecībai Baltijā 1487–1547 un tirdzniecības lomu ārpolitikā], Bd. I–II, Diss., Uppsala 1975, s. 97–156; E. TIBERG: Moskau, Livland und die Hanse 1487–1547, in: *Hansische Geschichtsblätter* 93 (1975), S. 13–70; THOMAS ESPER: Russia and the Baltic 1494–1538, in: *Slavic Review* XXV (1966), pp. 458–474.
- 88 BIRTE SCHUBERT: Die russische Kaufmannschaft und ihre Beziehung zur Hanse, in: *Der hansische Sonderweg?* (kā 42. atsauce), S. 13–22, hier S. 15. Skat. arī GOETZ, Handelsverträge (kā 38. atsauce), Nr. 5, hier S. 81; Nr. 22a, hier S. 160, Schluß.
- 89 PAUL JOHANSEN, HEINZ VON ZUR MÜHLEN: Deutsch und Undeutsch im mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Reval, Köln et al. 1973 (Ostmitteleuropa in Vergangenheit und Gegenwart, 15), S. 48–51. Skat. arī HR I.3, S. 477.

Ja vispirms palūkojas, kā attīstījās tirdzniecība ar Krievzemi, proti, Novgorodu un Pleskavu,⁸⁰ Rietumu pusē atbildība un koordinācija gluži dabiski vispirms bija Visbijas tirgotāju rokās Gotlandē.⁸¹ Šeit arī 13. gadsimta sākumā rodami aizsākumi Visbijas tirdzniecības kantora (*Staven von Visby*) izveidei.⁸² Taču kopš brīža, kad vācu tirgotāji Livonijā nostabilizējās ilgstoši, Visbijas tirdzniecības kantora vara nonāca interešu konfliktā ar Lībeku un Livoniju, kuras turklāt vēl cīnījās par ietekmi savā starpā. Vēl 1277. gadā Rīgas arhibīskaps Johanss I svešzemju tirgotājiem, kas iegriezās pilsētā, bija atvēlējis tiesības strīdu gadījumā taisnību iztiesāt pēc “tādām pašām tiesībām, kādas tirgotāji ievēro Gotlandē”⁸³ un viņu apelācijas adresēt Visbijai, bet 1299. gadā šīs tiesības tirgotājiem tika atsauktas, apelācijas instanci pārceļot uz Lībeku.⁸⁴ Jau gadu iepriekš Visbijas kantorim tika liegtas tiesības izmantot savu zīmogu.⁸⁵ Vienlaikus vairāk un vairāk ikdienas pārraudzība pār tirdzniecības atbalsta punktiem Krievzemē pārgāja pirmām kārtām Tallinas un Tērbatas kompetencē,⁸⁶ līdz brīdim, kad tirdzniecība pēc 1494. gada pilnīgi pārvirzījās uz Livoniju.⁸⁷

Šajā laikā mainījās arī krievu tirgotāju loma un rīcības modelis. Līdz 12. gadsimta beigām viņi vēl brauca tālu uz Rietumiem, bet 1259. gadā nedevās tālāk par “Gotu krastu”⁸⁸ un vēlāk brauca vairs tikai uz Livonijas pilsētām, kur gan krievu tirgotāju brīvās tirdzniecības tiesības tika drastiski ierobežotas.⁸⁹ Krievu tirgotāju darījumi ar laiku tika atspiesti arvien vairāk atpakaļ uz apgabaliem, no kurienes

nāca preces un kur tos savukārt ierobežoja bajāri. Šis process noritēja vienlaikus ar sakšu tirgotāju aktivitātēm Livonijā, kuri gribēja monopolizēt arī līdzšinējo krievu tirgotāju uz vietas pārstāvēto tirgus nišu.⁹⁰

Plašā mērogā raugoties, Livonija laika posmā no 12. līdz 15. gadsimtam piedzīvoja būtiskas izmaiņas, no tranzītzemes pārvēršoties par placdarmu ar savu statusu un patstāvīgu attīstības dinamiku. Tādējādi Livonija tika cieši integrēta Rietumu kultūrtelpā, kas nozīmēja arī latīņu kristietības robežu paplašināšanu austrumu virzienā. Taču par spīti šīm pārmaiņām Livonija arvien, līdz pat 16./17. gadsimtam, saglabāja savas pozīcijas kā vārti uz Krievzemes tirgu.⁹¹

Livonijas pilsētas

Līdztekus šim norisēm, Rietumu tirgotāju dzīvesveida spēcīgi ietekmēta, Livonijā veidojās pilsētu kultūra.⁹² Guvis impulsus no Rīgas un Tallinas, 13. gadsimta gaitā visā Livonijā sāka veidoties pilsētu tīkls ar aptuveni 20 pilsētām,⁹³ kur neatkarīgi no piederības teritoriālajam valdījumam bija vērojama izteikta tiekšanās uz Rietumu tirdzniecības pilsētu gaisotni. Bija arī vēl apmēram 50 miestu un tirgus vietas, kur apmetās pilsoņi. Rīgas pilsētas tiesībās tika pārņemti būtiskākie Hamburgas pilsētas tiesību regulējumi,⁹⁴ turpretim Tallinai, lai gan tolaik tā bija dāņu pilsēta, 1248. gadā tika piešķirtas Lībekas tiesības.⁹⁵ Minētās pilsētu tiesības kļuva par paraugu arī vairākumā citu pilsētu dibināšanas gadījumu visā Livonijā.⁹⁶ Šajās pilsētās vācu ienestais un dominējošais tirgotāju elites *habitus*, no vienas puses, ļoti būtiski paātrināja šo pilsētu integrēšanos Rietumu kultūras un ekonomikas telpā, taču vienlaikus arī veicināja Livonijai rakturīgo atšķirību veidošanos starp “vācu” un “nevācu” (*undeutsch*) iedzīvotāju grupām, turklāt jāpiezīmē, ka dāņi un skandināvi arī tika uztverti par “nevāciem”,⁹⁷ kas vairāk runā par šī dalījuma *sociālo*, proti, “pilsētas” un “nepilsētas”, un mazāk etnisko raksturu.

Livonijas pilsētām piemita divējādas funkcijas. No vienas puses, jo īpaši Rīga, Tallina un Tērbata, daļēji arī Pērnavā un Hāpsalū, kalpoja kā piestātnes starpreģionālajām tāltirdzniec-

90 VILHO NIITEMAA: Die un-deutsche Frage in der Politik der livländischen Städte im Mittelalter, Helsinki 1949 (Suomalaisen Tiedeakatemia Toimituksia. Annales Academiae Scientiarum Fennicae, Ser. B, 64), S. 58–60.

91 Apkopojoshi skat. HANS-HEINRICH NOLTE: Zur Stellung Osteuropas im internationalen System der frühen Neuzeit. Außenhandel und Sozialgeschichte bei der Bestimmung der Regionen, in: Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, N.F., 28 (1980), 2, S. 161–197; ARTUR ATTMAN: Den ryska Marknaden i 1500-tallets Baltiska Politik 1558–1595 [Krievijas tirgus 16. gadsimta Baltijas politikā 1558–1595], Lund 1944, s. 15–41.

92 Ieskatam par Igauniju skat. ANTON PÄRN: Die Städtegründungen in Estland. Eine Analyse der Einflüsse auf die Siedlungsentwicklung, in: JÖRN STAECKER (Hrsg.): The European Frontier. Clashes and Compromises in the Middle Ages. International Symposium of the Culture Clash and Compromise (CCC) Project and the Department of Archaeology, Lund University, October 13–15, 2000, Lund 2004, pp. 259–282.

93 ANGERMANN (kā 86. atsauce), S. 112; JOHANSEN (kā 1. atsauce), S. 30–34.

94 JAKOB GOTTLIEB LEONHARD NAPIERSKY: Die Quellen des Rigischen Stadtrechts bis zum Jahre 1673, Riga 1876.

95 Lübecki õiguse Tallinna Koodex / Der Revaler Kodex des Lübischen Rechts, 1282, hrsg. von TIINA KALA, Tallinn 1998.

96 JOHANSEN (kā 1. atsauce), S. 29–30.

97 TIINA KALA: Gab es eine „nationale“ Frage im mittelalterlichen Reval, in: Forschungen zur baltischen Geschichte 7 (2012), S. 11–34, hier S. 18.

- 98 VILHO NIITEMAA: Der Binnenhandel in der Politik der livländischen Städte im Mittelalter, Helsinki 1952 (Annales Academiae Scientiarum Fennicae, Ser. B, 76), S. 48–56.
- 99 ILGVARS MISĀNS: Die Städte als politischer Faktor in Livland zur Hansezeit, in: NORBERT ANGERMANN (Hrsg.): Städtisches Leben im Baltikum zur Zeit der Hanse, Lüneburg 2003 (Baltische Seminare der Carl-Schirren-Gesellschaft, 10), S. 21–42.
- 100 INNA PÓLTSAM: Das Alltagsleben in den Kleinstädten Estlands im Mittelalter, in: ANGERMANN, Städtisches Leben im Baltikum (kā 99. atsauce), S. 157–175.
- 101 [...] *cum nos invicem esse debemus sicut duo brachia crucifixi*. UBStL I, Nr. 360, S. 336.
- 102 ANGERMANN (kā 86. atsauce), S. 115.
- 103 [...] *volumus enim ut sicut in Riga unum ius habent peregrini cum urbanis et urbani cum peregrinis*. Das älteste unter Bischof Albert I. aufgezeichnete Rigische Stadtrecht, nach der Urschrift mit einem Vorwort und mit Anmerkungen, hrsg. v. JAKOB GOTTLIEB LEONHARD NAPIERSKY (nebst Facsimile), in: Archiv für die Geschichte Liv-, Ehst- und Curlands, I, Dorpat 1842, S. 3–19, hier S. 11. Skat. arī ierobežojumus Rīgas pilsētas rīkojumā svētoceļotājiem un viesiem, § 1, bei NAPIERSKY, Quellen des Rigischen Stadtrechts (kā 94. atsauce), S. 142.
- 104 CLARA REDLICH: Das älteste Riga und die Stuben zu Münster und Soest, in: Zeitschrift für Ostforschung 37 (1988), S. 555–580.
- 105 ANGERMANN (sk. 86. atsauce), S. 115.
- 106 ROLF HAMMEL-KIESOW: Die Hanse, 4. Aufl., München 2000, S. 51–53.
- 107 THOMAS BRÜCK: Zwischen ständischer Repräsentanz und Interessenkonflikten. Bemerkungen zur Entwicklung der Großen Gilde in Riga im ersten Drittel des 15. Jahrhunderts, in: NILS JÖRN, DETLEF KATTINGER, HORST WERNICKE (Hrsg.): Genossenschaftliche Strukturen in der Hanse, Köln et al. 1999 (Quellen und Darstellungen zur hansischen Geschichte, 48), S. 239–271, hier S. 240–241.
- 108 CARSTEN JAHNKE: Handelsnetze im Ostseeraum, in: GERHARD FOUQUET, HANS-JÖRG GILOMEN (Hrsg.): Netzwerke im Europäischen Handel des Mittelalters, Ostfildern 2010 (Vorträge und Forschungen, 72), S. 189–212; C. JAHNKE: Geld, Geschäfte, Informationen. Der Aufbau hansischer Handelsgesellschaften und ihre Verdienstmöglichkeiten, Lübeck 2007 (Handel, Geld und Politik, 9).
- 109 TIINA KALA, JUHAN KREEM, ANU MÄND: Die Bruderschaft der Schwarzhäupter im Mittelalter, in: Tallinna Mustpead. Die Revaler Schwarzhäupter. Geschichte und Schätze einer Bruderschaft, Tallinn 1999, S. 61–66; FRIEDRICH AMELUNG, BARON GEORGES WRANGELL: Geschichte der Revaler Schwarzenhäupter, Reval 1930.

cības līnijām. Vienlaikus tās koordinēja tirgus preču plūsmu gan pašā Livonijā,⁹⁸ gan arī starp Livoniju un tai piegulošajiem reģioniem.⁹⁹ Mazpilsētas tāpat gādāja arī par vietējo pircēju vajadzību apmierināšanu.¹⁰⁰

Lielās tirdzniecības pilsētas sākumā uzturēja īpaši ciešus kontaktus ar ieceļotāju dzimtajām pilsētām. 1274. gadā Tallinas pilsētas dāņu fogts saikni starp savu pilsētu un Lībeku salīdzināja ar krucifiksa divām rokām – “mēs esam viens ar otru saistīti kā krucifiksa abas rokas”,¹⁰¹ kas saistāms ar to, ka 13. gadsimta izskaņā Livonijas pilsētās uzturējās vairāk svešu caurbraucēju tirgotāju (*mercatores frequentates*) nekā pašu pilsoņu (*cives*).¹⁰² Senākās Rīgas pilsētas tiesības liecina, ka abu grupu juridiskais statuss neatšķīrās: “Mēs arīdzan gribam, ka iebrucējiem Rīgā būtu tādas pašas tiesības kā pilsētniekiem un pilsētniekiem – tādas pašas kā iebrucējiem”.¹⁰³ Tā nebūt nav nejaušība, ka Lielā ģilde Rīgā radusies no 14. gadsimta Minsteres istabas (*Münsterstube*) un ka tur tāpat ir bijusi arī Zēstas istaba (*Soester Stube*).¹⁰⁴ 1231. gadā Rīgā arī lībekiešiem tika piešķirta pašiem sava tirdzniecības sēta.¹⁰⁵ Tirgotāju sastāvs sāka mainīties tikai 14. gadsimtā, kad līdz ar apvērsumu komercijā Ziemeļeiropas tirgotāji sāka tirdzniecību regulēt no darba telpām savās dzimtajās pilsētās,¹⁰⁶ un *manentes* arvien vairāk izjuta *frequentates* konkurenci.¹⁰⁷ Livonija kļuva par daļu no Ziemeļeiropas, vēlāk par daļu no Hanzas tirdzniecības tīkla, kurā patstāvīgi tirgotāji, uzturoties savās pilsētās, kārtoja darījumus ar saviem tirdzniecības tīkla partneriem.¹⁰⁸ Livonijā no Saksijas, Vestfālenes un vēlākās Hanzas telpas ieceļojušie tirgotāji lielākoties bija kļuvuši par pastāvīgiem šī reģiona iedzīvotājiem. Caurbraucēji vai uz laiku ieceļojušie tirgotāji, piemēram, Tallinā veidoja īpašu Melngalvju brālību.¹⁰⁹ Tirgotāji,

kas nu bija apmetušies Livonijas pilsētās, tāpat kā arī citur Hanzas telpā,¹¹⁰ ieguva teikšanu pilsētu rātēs, kur, vai nu sadarbojoties, vai arī nonākot konfliktos ar pilsētu senjoriem, mēģināja aizstāvēt savas politiskās intereses. Viduslaiku gaitā, vismaz runājot par konkrētām pilsētām, tas noveda pie aizvien lielākas šo pilsētu patstāvības, kas savukārt raisīja ar emancipāciju saistītus konfliktus, tādējādi piekopjot politiku, kas veicināja vēl lielāku norobežošanos no citām tirdzniecības pilsētām.¹¹¹

Sākotnējai ciešajai saiknei, kāda pastāvēja, piemēram, starp Tallinu un Lībeku, nevajadzētu maldināt, jo pilsētu pamatintereses izrietēja no sava reģiona un pašu tirdzniecības interesēm. Līdz ar to Livonijas pilsētas gan pašā Livonijā, gan attiecīgajā teritoriālo varu kopībā (*Herrschaftsverband*) gluži dabiski pārstāvēja savas interešu grupas. Tā, piemēram, Rīga, Tērbata un Tallina kopš 1307. gada piedalījās tā dēvētajās Livonijas teritoriālo kungu sanākmēs (*Herrentage*).¹¹² Pat ja nenonāca līdz ciešas pilsētu apvienības izveidošanai,¹¹³ un šo pilsētu ietekme uz Livonijas iekšpolitikas procesiem kopumā arvien vēl ir visai strīdīgs jautājums,¹¹⁴ aktu materiāli, kas saglabājušies no Igaunijas un Livonijas pilsētu sanāksmēm (*Städtetage*), tomēr sniedz pārliecinošu iespaidu par minēto pilsētu nozīmi Igaunijas un Livonijas varu reprezentējošo spēku apvienībā.¹¹⁵ Jānorāda tomēr, ka salīdzinājumā ar citām Baltijas jūras reģiona pilsētām pat Livonijas lielo pilsētu iekšpolitiskā loma un teritoriālā vara bija drīzāk maza¹¹⁶ – turklāt neraugoties uz faktu, ka Rīgai bija piešķirta trešā daļa no pirmajiem teritoriālajiem iekarojumiem.¹¹⁷

Šī pilsētu grupa deva savu ieguldījumu arī Hanzas attīstībā un organizatoriskajā izveidē. Jau 14. gadsimta pirmajā pusē Livonijas pilsētas (loģiskā kārtā) kopā ar Gotlandi un zviedru pilsētām bija

110 HAMMEL-KIESOW (sk. 106. atsauce), S. 53.

111 ILGVARS MISĀNS: Zusammenarbeit und Konkurrenz: Riga, Dorpat und Reval auf den livländischen Städtetagen, in: JÖRN / KATTINGER / WERNICKE (kā 107. atsauce), S. 273–285, hier S. 281–283; NILS JÖRN: Die Emanzipationsbestrebungen der livländischen Städte in der Hanse in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts, in: NILS JÖRN, WERNER PARAVICINI, HORST WERNICKE (Hrsg.): Hansekaufleute in Brügge, Teil 4: Beiträge der internationalen Tagung in Brügge, April 1996, Frankfurt a. M. 2000 (Kieler Werkstücke, Reihe D, 13), S. 249–282; ANGERMANN (kā 86. atsauce), S. 116; JOHANSEN (kā 1. atsauce), S. 45–51. HR I.1., Nr. 473, S. 423–424.

112 JAN KOSTRZAK: Die Ständeprobleme in Altlivland im 15. Jahrhundert, in: HARTMUT BOOCKMANN, ELISABETH MÜLLER-LUCKNER (Hrsg.): Die Anfänge der ständischen Vertretungen in Preußen und seinen Nachbarländern, München 1992 (Schriften des Historischen Kollegs, Kolloquien 16), S. 151–157, hier S. 154–156; ILGVARS MISĀNS: Organisation und Ablauf der livländischen Land- und Städtetage, in: Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands 51 (2005), S. 49–62.

113 ANGERMANN (kā 86. atsauce), S. 116–117.

114 Skat. arī PÄRTEL PIIRIMÄE: Staatenbund oder Ständestaat. Der livländische Landtag im Zeitalter Wolters von Plettenberg (1404–1535), in: Forschungen zur baltischen Geschichte 8 (2013), S. 40–80, hier S. 58–59; ILGVARS MISĀNS: Die späten Anfänge städtischer Zusammenarbeit in Alt-Livland, in: ORTWIN PELC, GETRUD PICKHAN (Hrsg.): Zwischen Lübeck und Novgorod. Wirtschaft, Politik und Kultur im Ostseeraum vom frühen Mittelalter bis ins 20. Jahrhundert. Norbert Angermann zum 60. Geburtstag, Lüneburg 1996, S. 89–98, hier S. 96–97.

115 Akten und Rezesse der livländischen Städtetage, Bd. 1, hrsg. v. OTTO STAVENHAGEN, LEONID ARBUSOW JR., Riga 1907–1933; Bd. 2, hrsg. v. ALBERT BAUER, Riga 1934–1938; Bd. 3, hrsg. v. LEONID ARBUSOW SEN., Riga 1910.

116 Skat. JOHANSEN (kā 1. atsauce), S. 29–37.

117 Ibidem, S. 13–15.

- 118 MISÄNS, Die späten Anfänge (kā 114. atsauce), S. 97; BERNHARD A. HOLLANDER: Die livländischen Städtetage bis zum Jahr 1500. Programmschrift der Stadt-Realschule, Rīga 1888, S. 6. HR. I.1., Nr. 169–171, S. 100–103.
- 119 HR I.1, Nr. 200, hier S. 127.
- 120 HR I.3, S. 52–53; HOLLANDER (kā 118. atsauce), S. 7–8.
- 121 JOHANSEN (kā 1. atsauce), S. 33–34.
- 122 CARSTEN JAHNKE: Hansisch oder nicht hansisch? Die kleinen und die großen Hansestädte, in: JUHAN KREEM, JÜRGEN SARNOWSKY (Hrsg.): „Hansisch“ oder „nicht-hansisch“. Das Beispiel der kleinen Städte und Livlands in der Hanse, Wismar 2019 (Hansische Studien, 27), S. 1–22.
- 123 HOLLANDER (kā 118. atsauce), S. 8–9.
- 124 CARSTEN JAHNKE: Die Hanse. Überlegungen zur Entwicklung des Hansebegriffes und der Hanse als Institution resp. Organisation, in: Hansische Geschichtsblätter 131 (2013), S. 1–32.
- 125 ANGERMANN (kā 86. atsauce), S. 118.
- 126 JÖRN (kā 111. atsauce), S. 272–282.

iedalītas kopīgā trešdaļā Briges kantorī. 1352. gadā Lībeka uzaicināja Rīgu, Tallinu un Tērbatu kopā ar citām “Austrumu pilsētām” (*osterschen steden*), respektīvi, “pilsētas no Austrumu apgabaliem” (*civitates partes orientales*) kā atsevišķu pilsētu saimi paust nostāju konkrētos tirdzniecības politikas jautājumos un izteikt savu viedokli nākamajā vardu pilsētu sanāksmē.¹¹⁸ 1355. gada janvārī tās līdz šim zināmajos avotos pirmo reizi minētas kā “Livonijas pilsētas” (*Liiflandeschen stede*),¹¹⁹ savukārt Novgorodā 1363. gadā un Brigē 1373./1376. gadā tās jau tiek nodalītas no Gotlandes.¹²⁰ Pauls Johansens kā Hanzas pilsētas Livonijā pirmām kārtām min Rīgu, Tērbatu, Tallinu, tālāk – Pērnavu, Cēsis, Valmieru, Vīlandi, Limbažus un Koknesi, kā arī mazpilsētas – Straupi, Kuldīgu un Ventspili.¹²¹ Jāpiezīmē gan, ka Johansena un 20. gadsimta 40. gados vēstures pētniecībā par aktuāliem uzskatītie Hanzas piederības kritēriji mūsdienās tiek stipri apstrīdēti.¹²² Reģionālās attiecības, ko noteica ģeogrāfiskais, ekonomiskais un politiskais raksturs, dabiskā ceļā veicināja šo pilsētu ciešāku saliedētību, ko, Hanzai aizvien vairāk attīstoties, attiecīgi arī ataino tās pārstāvniecību / kantoru veidošanās ārzemēs. Tāpēc, iespējams, ir arī likumsakarīgi, ka senākā saglabājusies liecība par Livonijas pilsētu sanākumi 1365. gadā meklējama Briges kantora kompetencē esošo notikumu kontekstā.¹²³

Ja Hanzu redz kā apvienību dažādu reģionālu interešu kopībai, kura izveidojās 14. gadsimta nogalē¹²⁴ un kuras mērķis bija saglabāt un aizsargāt tirdzniecības politikas intereses, tad jāatzīst, ka Livonijas pilsētām tajā bija salīdzinoši svarīga loma. Hanzā visupirms šīs pilsētas sākumā rūpējās par savām trešdaļas interesēm Briges, Novgorodas un Londonas kantoros,¹²⁵ vēlāk gādāja arī par Austrumu tirgus iespējām un tirgus ceļiem uz Krievzemi un uz Lietuvu.¹²⁶

Samērā ātri Rīga iekaroja sev pozīcijas Ziemeļjūras pilsētu tirgū, kas gan prasīja izvērstāku politiku. Nedaudz vēlāk Rīgai sekoja arī Tallina. Preču transports un kuģu satiksme no Livonijas caur Baltijas jūru uz Ziemeļjūras ostām un par tās drošību bija jā rūpējās, kas nāca par labu Livonijas pilsētu saliedētībai un stimulēja tās sadarbības. Tādā veidā kā Baltijas jūras reģiona “vācu” tirgotāju pārstāves Austrumos Livonijas pilsētas kļuva par aktīvu Hanzas rašanās un formēšanās procesa sastāvdaļu.

Livonijas pilsētu tirdzniecības intereses pamatā bija orientētas uz četrām jomām. Austrumos, kā jau minēts, tā bija tirgošanās ar Krievzemi un Lietuvu. Tai nāca klāt reģionālā tirdzniecība Baltijas jūras telpas austrumos, kas sniedzās no Botnijas līča, pāri Somu jūras līcim līdz pat Pomerelijai.¹²⁷ Livonijas pilsētām arī bija nozīmīga loma starpreģionālajā tirdzniecībā visā Baltijas jūras telpā kopumā, kur regulāra satiksme pirmām kārtām Rīgu un Tallinu saistīja ar Lībeku, kā arī citām vendu pilsētām.¹²⁸ Paralēli, vēlākais, kopš 15. gadsimta par teju svarīgāko Livonijas pilsētu tirdzniecības saikni veidojās aizjūras satiksme, kas veda cauri Ēresunda jūras šaurumam uz Rietumiem un deva iespēju arvien vairāk realizēt savus produktus – labību un linus – un importēt lielos daudzumos sāli un citas preces.¹²⁹ Šāda tirdzniecības attīstība ļāva Livonijas pilsētām ātri vien atbrīvoties no savu veco vendu partneru ietekmes.

Kopš 13. gadsimta stabili ekonomiski integrējoties Rietumeiropas tirdzniecības tīklā un vēlākajā Hanzā, Livonija un Livonijas pilsētas kļuva par neatņemamu tirdzniecības telpas sastāvdaļu, kurā noteikšana bija vāciešiem. Livonijas pilsētas savā pašizpratnē bija veidojušās spēcīgā vācu tirgotāju *doxa* ietekmē.¹³⁰ Vēl jo vairāk šis efekts pastiprinājās, pateicoties laulību saitēm un pastāvīgai vācu tirgotāju, tirgotāju mācekļu un amatnieku ieceļošanai Livonijas pilsētās. Livonijas pilsētu elites bija daļa no Rietumu pasaules neatkarīgi no pilsētas iedzīvotāju dalījuma “vācos” un “nevācos”. Tieši šīs elites pamatā veidoja pilsētu tēlu politiskā, ekonomiskā, kā arī kultūras ziņā.

Vienlaikus Livonijas pilsētas attīstījās par ekonomisku partneri, kurām pašām bija savas intereses un kuru saimnieciskie kontakti sniedzās tālu ārpus Baltijas jūras telpas robežām. Livonijas pilsētu iesaistīšanās holandiešu tirgū, kā arī pieaugošā interese par tiešu sāls importu no Bajē

127 TAPIO SALMINEN: Medeltiden i Vanda och Helsinga socken [Viduslaiki Vantā un Helsingas pagastā], Keuru 2015, s. 251–452; CARSTEN JAHNKE: Netzwerke in Handel und Kommunikation an der Wende vom 15. zum 16. Jahrhundert am Beispiel zweier Revaler Kaufleute, Habilitationsschrift, Kiel 2004, URL: <https://www.hansischergeschichtsverein.de/vereinsfremde-literatur> (skatīts 24.11.2019.); JORMA AHVENAINEN: Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter, Helsingfors 1963 (Societas Scientiarum Fennica. Commentationes Humanorum Litterarum, 34.2); FRIEDRICH GEORG VON BUNGE: Das Herzogtum Esthland unter den Königen von Dänemark, Gotha 1877, S. 221–224.

128 JAHNKE, Netzwerke in Handel (kā 127. atsauce).

129 KLAUS MILITZER: Der Handel der livländischen Kaufleute mit Brügge und London, in: ANGERMANN, Städtisches Leben im Baltikum (kā 99. atsauce), S. 231–255; MILJA VAN TIELHOF: The ‘Mother of all Trades’. The Baltic Grain Trade in Amsterdam from the late 16th to the early 19th Century, Leiden 2002 (The Northern World, 3); HEINZ VON ZUR MÜHLEN: Hansische Warenlieferungen nach Reval 1426–1427, in: ANGERMANN / KAEGBEIN (kā 88. atsauce), S. 157–176; HANS-JÜRGEN VOGTHERR: Livlandhandel und Livlandverkehr Lübecks am Ende des 15. Jahrhunderts, in: ANGERMANN / KAEGBEIN (kā 88. atsauce), S. 201–237; JÜRI KIVIMÄE: Die Rolle von Dorpat [Tartu] im hansisch-russischen Handel im Spätmittelalter, in: Steinbrücke. Estnische Historische Zeitschrift 1 (1998), S. 9–17; JÜRI KIVIMÄE: Reval – Lübeck – Amsterdam. The Triangle of Trade on the Eve of the Livonian War (1554–1557), in: Amsterdamse Historische Reeks, Grote Serie 5, Hilversum 1988 (From Dunker to Danzig), pp. 299–315; PIERRE JEANNIN: Les relations économiques de villes de la Baltique avec Anvers au XVIme siècle, in: Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 43 (1956), S. 193–217, 323–355.

130 MRSÄNS, Die späten Anfänge (kā 114. atsauce), S. 90–91.

131 Ieskatam STUART JENKS: Der hansische Salzhandel im 15. Jahrhundert im Spiegel des Danziger Pfundzollbuchs von 1409, in: RAINER S. ELKAR et al. (Hrsg.): „Vom rechten Maß der Dinge“. Beiträge zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Festschrift für Harald Witthöft zum 65. Geburtstag, St. Katharinen 1996, Teil 1, S. 257–284, hier S. 257–261.

132 BUNGE (kā 127. atsauce).

133 TIINA KALA: Esimesed tallinlased [Pirmie tallinieši], in: T. KALA (red.): Kui vana on Tallinn?, Tallinn 2004 (Tallinna Linnaarhiivi Toimetised, 8), lk. 80–101.

134 RIIS, Imperium (kā 59. atsauce), S. 82.

135 THOMAS RIIS: Die Administration Estlands zur Dänenzeit, in: ZENON HUBERT NOWAK (Hrsg.): Die Rolle der Ritterorden in der mittelalterlichen Kultur, Toruń 1985 (Ordines militares. Colloquia Torunensia Historica, 2), S. 117–127; BUNGE, Das Herzogthum Estland (kā 127. atsauce).

136 JAHNKE, Geschichte Dänemarks (kā 46. atsauce), S. 86–95.

137 RIIS, Imperium (kā 59. atsauce), S. 81–83.

un Atlantijas okeāna telpas,¹³¹ tāpat arī tirdzniecības plūsmas izmaiņas virzienā uz Novgorodu un Krievzemi kopumā izmaiņa ekonomiski politiskās attiecības, jo īpaši ar vendlu pilsētām.

Šīs emancipācijas kustības beigās Livonija un visupirms jau Rīga izrādījās ieguvējas, kas uzskatāmi sāka izpausties, vēlākais, 17. gadsimtā, Rīgai ietekmes un iedzīvotāju skaita ziņā pārspējot Lībeku un citas vecās Hanzas pilsētas. Senais tranzīta reģions beidzot arī pats sevī bija atrisījis varas potences.

Īso krīžu periodu konjunktūras vēsture: Livonija un Skandināvija

Kamēr vācu un vācbaltiešu vēsturnieki, runājot par laika posmu no 13. līdz 16. gadsimtam, primāri interesējās par sakšiem un Vācu ordeni, skandināvu skatījums uz Livoniju šajā laikā nepelnīti gandrīz slidzis aizmirstībā. Skandināvu karaļi Livoniju nekādā gadījumā nav ignorējuši, tāpat kā viņi vairāku gadsimtu garumā nekad nebija zaudējuši interesi par Livonijas zemēm. Īpaši tas attiecas uz Dāniju, kas 1218. gadā spēja Igauniju iekarot un integrēt Dānijas karalistē.¹³² Dāņu valdnieki ekonomisku apsvērumu dēļ atbalstīja vācu tirgotājus,¹³³ kuru tirdzniecībai īpaši par labu nāca Lībekas pilsētas tiesību piešķiršana Tallinai.¹³⁴ Konkrētās dāņu varas izpausmes Livonijā līdz šim gan ir maz pētītas.¹³⁵

Jāatzīmē, ka dāņu vara kopumā 13. gadsimta nogalē un 14. gadsimta sākumā piedzīvoja eksistenciālu krīzi, kad, uzvarētājam Valdemaram II krietot Šverīnes grāfa gūstā, Dānijas karaliste zaudēja visus savus līdz 1218. gadam iekarotos apgabalus, izņemot Igauniju. Valdemara II pēcteču veltīgie mēģinājumi tos atgūt noveda Dānijas karalisti līdz dziļai parādu krīzei, kas rezultējās ar pilnīgu karalistes zemju ieķīlāšanu (kas atkal neskāra vienīgi Igauniju) un monarhijas *de facto* likvidēšanu 1326. gadā.¹³⁶

Igaunija šajā laikā atradās Dānijas karaliskā pārvaldnieka pārraudzībā, kas sadarbojās ar dāņu un vācu padomniekiem.¹³⁷ Katrā ziņā Igaunija nonāca dāņu politikas pabērna lomā, un karaļnams to uzlūkoja par tirgošanās objektu. Šajā sakarībā kļūst saprotamas Igaunijas pavalstnieku bažas, liekot (nevarī-

gajam) karalim Kristoferam 1329. gadā dot rakstisku solījumu par šīs zemes daļas neatsavināmību. Karalim vajadzēja apstiprināt, ka “mūsu mīļoto Igaunijas zemi [...] nedrīkstam mēs vai mūsu pēcteči ar pārdošanu, ieķīlāšanu, maiņu vai jebkādā citā veidā nākotnē atsvešināt kronim vai mūsu Dānijas karalistei”,¹³⁸ lai gan tikai divus mēnešus vēlāk hercogiste tika izlēnota Knudam Porseim.¹³⁹ Tas viss neko gan nelīdzēja, jo Kristofera dēls Oto jau 1333. gadā no Igaunijas atteicās, to kā pūru novēlot māsai Margarētei, kura slēdza laulību ar Ludvigu no Brandenburgas.¹⁴⁰ Tam piekrita arī Oto brālis Valdemars Aterdags, kurš 1340. gadā šo darījumu apstiprināja.¹⁴¹ Valdemars 1341. gadā par Igauniju no sava svaiņa atkārtoti saņēma naudu,¹⁴² tikai lai 1341. gada 21. maijā mēģinātu Igauniju par 13 000 sudraba markām pārdot Vācu ordenim,¹⁴³ kas 1346. gadā arī izdevās, summai pieaugot līdz 19 000 sudraba markām.¹⁴⁴ Valdemaram Aterdagam Dānijas atgūšana rūpēja vairāk par Livonijas respektīvi Igaunijas likteni un tās ekonomisko stāvokli.

Situācija mainījās, reģenta pienākumus pārņemot viņa meitai Norvēģijas Margarētei un audzudēlam Pomerānijas Erikam.¹⁴⁵ Atsaucoties uz līguma punktu, ka Igaunija *a / corona uel regno nostro / Dacia* nekad nedrīkst tikt atdalīta, abi mērķtiecīgi virzījās uz to, lai palielinātu Dānijas ietekmi, proti, lai atgūtu zemes un tādā veidā panāktu lielāku ietekmi uz tirdzniecību ar Krievzemi.¹⁴⁶ Skandināvijas valdniekiem jaunas iespējas pirmām kartām jau pavēra Vācu ordeņa vājināšanās pēc Žalgires kaujas 1410. gadā.

Laikā pēc 1411. gada Dānija aktīvi mēģināja Igauniju atgūt ar iefiltrēšanās un tiesiska rakstura strīdu palīdzību.¹⁴⁷ Pēc Pomerānijas Erika gāšanas un dinastiju nomaiņas Dānijā 1448. gadā šī politika tika turpināta. Tāpat, izmantojot iekšpolitiskos konfliktus Livonijā, arī Zviedrijas karalis

138 Dipl. Dan. II.10, Nr. 152, S. 155–156, hier S. 156: *terram nostram dilectam Estonie [...] per nos aut per nostros / successores / uendicione impignoratione / c[ommu]tacione / seu quocumque alio modo nunquam imperpetuum a / corona uel regno nostro / Dacia debeat alienari*. Tulkojums no latīņu valodas latviešu valodā – Andris Levāns.

139 Riis, Imperium (kā 59. atsauce), S. 87–88.

140 Codex Diplomaticus Brandenburgensis. Samm-lung der Urkunden, Chroniken und sonstigen Geschichtsquellen für die Geschichte der Mark Brandenburg und ihrer Regenten, hrsg. v. ADOLPH FRIEDRICH JOHANN RIEDEL, Berlin 1838-1869, Bd. II, Nr. 688, S. 78–79; Nr. 690, S. 80–81.

141 Dipl. Dan. III.1, Nr. 15.

142 Dipl. Dan. III.1, Nr. 141.

143 Dipl. Dan. III.1, Nr. 171.

144 Dipl. Dan. III.2, Nr. 269, ipaši Nr. 273, kā arī 278–279 un 286.

145 JUHAN VASAR: Taani püüded Eestimaa taavalutamiseks 1411–1422 [Dāņu centieni iekarot Igauniju 1411–1422], Tartu 1930.

146 MIKAEL KRISTIAN HANSEN: Die Kalmarer Union und der Deutsche Orden 1410–1423: Die Estlandfrage, in: Forschungen zur baltischen Geschichte 4 (2009), S. 11–39, hier S. 14–23.

147 Riis, Imperium (kā 59. atsauce), S. 95–103. ZENON HUBERT NOWAK: Współpraca polityczna państw Unii Polsko-Litewskiej i Unii Kalmarskiej w latach 1411–1425 [Polijas–Lietuvas ūnijas un Kalmaras ūnijas valstu sadarbība 1411–1425], Toruń 1996; THOMAS RIIS: Der polnisch-dänische Vertrag 1419 und die Vormachtstellung im Ostseegebiet, in: T. Riis (Hrsg.): Studien zur Geschichte des Ostseeraumes, Bd. 1, Odense 1995, S. 67–78; VASAR (kā 145. atsauce).

148 GUSTAF ADOLF LÖGDBERG: De nordiska Konungarna och Tyska Orden 1441–1457 [Skandināvijas karaļi un Vācu ordenis 1441–1457], Uppsala 1935; WILLIAM CHRISTENSEN: Unioneskongerne og Hansestæderne 1439–1466 [Unijas karaļi un Hanzas pilsētas 1439–1466], København 1895; ARNOLD WOLTMANN: Der Hochmeister Winrich v. Kniprode und seine nordische Politik, Diss. phil. Berlin, 21. Dezember 1901, Wittingen 1901, par laiku līdz 1360. gadam skat. 18.–24. lpp.; ARTHUR WILLIAM JULIUS MOLLERUP: Danmarks Forhold Til Lifland: Fra Salget af Estland til Ordensstatens Opløsning (1346–1561) [Dānijas attiecības ar Livoniju: no Igaunijas pārdošanas līdz ordenvalsts likvidēšanai (1346–1561)], København 1880.

149 HAIN REBASS: Infiltration och Handel. Studier i senmedeltida nordisk Balticumpolitik i tiden omkring 1440–1479 [Iesaistšanās un tirdzniecība. Pētījumi par vēlo viduslaiku Skandināvijas Baltijas politiku laikā ap 1440.–1479. gadu], Göteborg 1976 (Medelanden från Historiska institutionen i Göteborg, 11), s. 237.

150 Ibidem, s. 238.

151 Ibidem.

152 “[...] flera varann oberoende källor [...] explicit merkantila och andra materiella aspirationer bakom danskt och svenskt intresse för Estland och Livland”. Ibidem, s. 239.

153 VOLKER SERESSE: Des Königs „arme weit abgelegene Untterthanen“. Oesel unter dänischer Herrschaft 1559/84–1613, Frankfurt a. M. 1996.

mēģināja saglabāt ietekmi pār tirdzniecības ceļiem uz austrumiem.¹⁴⁸ Tā, piemēram, Tallinas bīskapijas domkapituls 1446., 1453. un 1456. gadā, Sāmsalas-Lēnemā domkapituls 1446., 1450. un 1457.–1463. gadā, Tērbatas domkapituls 1446. un 1450. gadā, Kurzemes domkapituls 1450. gadā un Rīgas domkapituls 1475.–1477. gadā nepārprotamās konfliktsituācijās ar Vācu ordeni meklēja aizsardzību un savu privilēģiju apstiprinājumu pie Ziemeļu zemju karaļiem.¹⁴⁹ Vienlaikus, piemēram, Dānijas karalis Kristians I 1455. gadā bloķēja Livonijas tirdzniecības ostas un sākot ar 1457. gadu izdarīja pastāvīgu spiedienu uz Vācu ordeni un Livonijas teritorijām, par ko liecina arī titula *Dux Estonie* atjaunošana monarha titulātūrā.¹⁵⁰ Tāpat arī Zviedrijas karaļi mēģināja ietekmēt Livonijas pilsētu politiku un tirdzniecību.¹⁵¹

Kopumā ņemot, arī pēc 1346. gada Livonija arvien bija nozīmīga skandināvu valdniekiem. Viņu centieni nepārtraukti (izņemot vien īslaicīgu iekšpolitisku krīžu brīžus) bija vērsti uz to, lai saglabātu vai atgūtu ietekmi Livonijā. Kā secinājis Hains Rebass: “Vairāki viens no otra neatkarīgi avoti nepārprotami norāda uz merkantiliem un citiem materiāliem nolūkiem, kas stāvēja aiz dāņu un zviedru interesēm attiecībā uz Igauniju un Livoniju.”¹⁵² Pat ja Livonijas elites un tirdzniecība viduslaiku izskaņā šķita esam spēcīgā vācu *habitus* ietekmē, situācija nebūt nebija tik nepārprotama. Neizbrīna tas, ka gan Dānija, iegūstot Sāmsalu,¹⁵³ gan vēlāk arī Zviedrija, iebrūkot Livonijā, gribēja šīs zemes iegūt sev. Gan ģeogrāfiskā, gan mentālā ziņā tās bija tuvas Skandināvijai. Par Livoniju un tās tirdzniecības ceļiem līdz pat jaunajiem laikiem interesējās gan vācieši, gan skandināvi.

Long durée Livonijas vēsturē

Aplūkojot vēsturisko attīstību Baltijas jūras telpas austrumos no 8. līdz 17. gadsimtam, jāsecina, ka viens *long durée* faktors arvien tomēr saglabājas nemainīgs, proti, Livonijas kā vienotājas loma starp Krievzemi un Lietuvu, no vienas, un Baltijas jūras reģiona rietumdaļu, no otras puses.

Šajā *long durée* ir nodalāmi vismaz divi, ja ne pat trīs *moyenne durée* posmi. No 8. līdz 12. gadsimtam vēlākā Livonija pirmām kārtām bija tranzītelpa, kur svešo tirgotāju veiksmē vai neveiksmē bija atkarīga no sadarbības ar vietējiem iedzīvotājiem. Šajā periodā Livonija galvenokārt atradās skandināvu tirgotāju interešu lokā.

Vācu tirgotāju iespēšanās Baltijas jūras reģiona tirdzniecībā un ar to saistītā dzīvesveida maiņa ir izšķirošais *événement* ne tikai Livonijas, bet visa Baltijas jūras reģiona viduslaiku vēsturē. Līdz ar šo tirgotāju uznākšanu uz skatuves aizsākās otrs *moyenne durée* posms, kura laikā Livonija no tranzītreģiona transformējās par patstāvīgu tirdzniecības reģionu un kurā Austrumu tirdzniecība aizvien vairāk pārvirzījās uz Rietumiem. Šī fāze, kas, plašāk raugoties, ir saistāma ar pilsētu un Hanzas attīstību, izšķiroši ir ietekmējusi gan Livonijas tēlu, gan skatījumu uz Livoniju. Zeme, kurai zīmoģu uzspieda tās elites, kļuva par neatņemamu Rietumu kultūras un ekonomikas telpas sastāvdaļu. Taču nebūt nebija tā, ka Skandināvija no Livonijas tiktu izstumta. Mainījās tikai ietvars, proti, skandināvu ietekme atkāpās, priekšplānā izvirzoties vāciskajam.

Līdz ar ekonomiskajām izmaiņām 15. un 16. gadsimtā aizsākās *moyenne durée* trešais posms, kurā Livonijas tirdzniecību un nozīmīgumu arvien vairāk noteica zemē saraģotās produkcijas potenciāls, kā arī tirdzniecības sakari, kas sniedzās krietni tālāk par Baltijas jūras reģiona robeģām. Taču šīm izmaiņām jau vairs nebija ietekmes uz to, kāds veidoģās skatģjums uz Livoniju, pat neraģoties uz apstākli, ka zeme drģz atkal nonāca skandināvu un vēlāk krievu varā.

Gan no skandināvu, gan no Hanzas perspektģvas lģkoģoties, Livonija bija (un ir) neatņemama daģa no pasaules, kurā tai bija paģai savas intereses. Ekonomiskajiem komģonentiem piemģta un arvien vģl piemģt noteicoģi liels svars šģs zemes vēsturģ un attģstģbā. No šāda skatu punkta raģoties, Livonija varģt tieģām arī bija “sava laikģmeta, klimata, veģetācijas [...], kultģras un ekonomikas” gģstekģne (*un prisonnier des siģcles durant, de climats, de vģgģtations [...] de cultures et d'ģconomie*).

Livonia from a Scandinavian and Hanseatic Perspective

Connections and Contacts in the Baltic Sea Area in the Middle Ages

Carsten Jahnke

The history of medieval Livonia can be seen as a *longue durée* in the terms of Fernand Braudel. The area was a *prisonnier des siècles durant, de climats, de végétations [...] de cultures* and – foremost – *d'économie*. In this long-term perspective three *moyenne durées* can be seen. In the early Middle Ages the areas on the Baltic east coast were a transit point on the greater East-West passage between Byzantium / Russia and the West. During this phase the Livonians held a key-position for a secure transit-way and commercial possibilities. Through this they also appeared into the focus of the Scandinavians, who not only passed through this area, fighting and trading but also settled there. In the 12th century more and more Saxonian merchants came into this area of trade and slowly but surely got the upper hand. The most important *événement* in this period of transition was the 'foundation' of Riga in 1201. It is the symbol of the second *moyenne durée*, during which Saxonian merchants and knights with their German *doxa* dominated the picture. During this phase Livonia was one of the most important transit-areas of the trade between Russia and the territories of the later Hanse. In the 15th century the area entered the third *moyenne durée*, during which Livonia developed its own standing as an independent producer and an active trading-partner with the northern and western part of Europe. Even if we can divide the *longue durée* of the history of Livonia into several phases, it was the economy and connected to this the *doxa* of the merchants, that had the most important influence on the development of Livonia and the Livonians. The area was a real *prisonnier de cultures et d'économie*.

Sāncensība un sadarbība Livonijas attiecībās ar Vācu ordeni Prūsijā, Lietuvu un Poliju viduslaikos

Romans Čaja

Raksts nekādā gadījumā nepretendē uz izsmeļošu divpusēju attiecību atainojumu starp Livoniju un nosaukumā minētajiem zemju valdījumiem un politiskajiem subjektiem, jo šādam uzdevumam būtu nepieciešama vismaz monogrāfija. Ņemot vērā nozīmīgo vietu un lomu, kāda Livonijai piemītusi kopējā politisko, sociālo un ekonomisko attiecību tīklā Baltijas jūras telpas dienvidaustrumu daļā, par izejas punktu apskatam izvēlēta multilaterāla perspektīva.

Mūs interesējošai problemātikai īpaši nozīmīgas ir attiecības, kādas veidojās starp Vācu ordeni Prūsijā un Livoniju, taču šajā kontekstā uzmanība jāpievērš arī Livonijas attiecībām ar Lietuvu un Polijas karalisti. Hronoloģiskās robežas rakstā izvērtējam problēmas atainojumam iezīmē 1237. gads, kad pēc pāvesta iniciatīvas zobenbrāļi tika iekļauti Vācu ordenī, un 1525. gads, kad Prūsijā notika Vācu ordeņa sekularizēšana.

Viens no ievērojamākajiem Baltijas zemju vēstures pētniekiem Manfreds Helmans ir norādījis: “Livonijas vēsture atšķirībā no Prūsijas vēstures ir kas vairāk nekā tikai Vācu ordeņa vēsture [...]”¹ Jau šī iemesla dēļ vien Livonijas un zemes valdījumu tai kaimiņos savstarpējo attiecību analizē uzmanība pievēršama ne tikai Vācu ordeņa Livonijas atzaram, bet arī garīgajiem zemeskungiem un Livonijas pilsētām. Raksta struktūras pamatā ir Manfreda Helmana ieviestā periodizācija, kas izriet no Livoni-

- 1 „[...] die Geschichte Livlands im Unterschied zu der Preußens ist nicht nur ein Stück Geschichte des Deutschen Ordens [...]“ MANFRED HELLMANN: Der Deutsche Orden in Livland, in: ZENON HUBERT NOWAK (Hrsg.): Die Rolle der Ritterorden in der mittelalterlichen Kultur, Toruń 1985 (Ordines Militares. Colloquia Torunensia Historica, 3), S. 105–116, hier S. 116.
- 2 MANFRED HELLMANN: Die Stellung des livländischen Ordenszweiges zur Gesamtpolitik des Deutschen Ordens vom 13. bis zum 16. Jahrhundert, in: UDO ARNOLD (Hrsg.): Von Akkon bis Wien. Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens vom 13. bis zum 20. Jahrhundert, Marburg 1978 (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, 20), S. 6–13; Helmana periodizāciju pārņēmuši arī Lucs Fenske un Klauss Milicers: LUTZ FENSKE, KLAUS MILITZER (Hrsg.): Ritterbrüder im Livländischen Zweig des Deutschen Ordens, Köln – Wien 1993 (Quellen und Studien zur baltischen Geschichte, 12), S. 14–17.

- 3 HELLMANN, Die Stellung des livländischen Ordenszweiges (kā 2. atsauce), S. 8–9; BERNHART JÄHNIG: Die Verfassung und Verwaltung des Deutschen Ordens und seiner Herrschaft in Livland, Berlin 2011, S. 141–142; DIETER WOJTECKI: Zur Identität einiger livländischer Landmeister des Deutschen Ordens im 13. Jahrhundert, in: Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands 20 (1971), S. 40–68, hier S. 66–68.
- 4 ALEXANDER BARANOV: Die Frühzeit des Deutschen Ordens in Livland und die Eroberung Kurlands. Ein peripheres Tätigkeitsfeld? in: ANTI SELART, MATTHIAS THUMSER (Hrsg.): Livland – eine Region am Ende der Welt? Forschungen zum Verhältnis zwischen Zentrum und Peripherie im späten Mittelalter / Livonia – a Region at the End of the World? Studies on the Relations between Centre and Periphery in the Later Middle Ages, Köln et al. 2017 (Quellen und Studien zur baltischen Geschichte, 27), S. 315–347, hier S. 320–347.
- 5 MARC LÖWENER: Die Einrichtung von Verwaltungsstrukturen in Preußen durch den Deutschen Orden bis zur Mitte des 13. Jahrhunderts, Wiesbaden 1998 (Deutsches Historisches Institut Warschau. Quellen und Studien, 7), S. 78–84, 127–135; KLAUS MILITZER: Von Akkon zur Marienburg. Verfassung, Verwaltung und Sozialstruktur des Deutschen Ordens 1190–1309, Marburg 1999 (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, 56), S. 342, 364–375.
- 6 DIETER WOJTECKI: Studien zur Personengeschichte des Deutschen Orden im 13. Jahrhundert, Wiesbaden 1971 (Quellen und Studien zur Geschichte des östlichen Europa, 3), S. 133–135; FENSKE / MILITZER (kā 2. atsauce), S. 278; MACIEJ DORNA: Die Brüder des Deutschen Ordens in Preußen 1228–1309. Eine

jas un Prūsijas trim zīmīgiem attiecību posmiem, proti, tas ir laiks no 1237. līdz 1309. gadam, no 1309. līdz 1411. gadam un no 1411. līdz 1525. gadam.²

I

Ņemot vērā līdzšinējo pētījumu rezultātus, var droši teikt, ka laika posmā starp Zobenbrāļu ordeņa iekļaušanu Vācu ordenī un virsmestra rezidences pārcelšanu uz Marienburgu (1309) ordeņa vadībai bija raksturīgi centieni vienkopus koncentrēt varu pār Prūsiju un Livoniju. Acīmredzot ordeņa vadība šajā laikā arī piekopa politiku, kas bija orientēta uz Livonijas savrupās attīstības ierobežošanu un ordeņa Livonijas atzara interešu pakļaušanu Vācu ordeņa Prūsijā interesēm.³ Savukārt jaunākie pētījumi piedāvā citu perspektīvu, skatot Livonijas vietu un nozīmi Vācu ordeņa vadības īstenotajā politikā krietni plašākā politisko un baznīcas struktūru kontekstā.⁴

Arī pētījumi, kas pievēršas Livonijas zemes mestru dzīvesgājumam 13. gadsimtā, zināmā mērā ļauj modificēt tēzi par Livonijas pakļautību Vācu ordeņa Prūsijā politiskajiem mērķiem. Šķiet, ka sākot ar 13. gadsimta 80. gadiem Vācu ordeņa vadība Baltijas jūras telpā tiecās uz vienotas politikas īstenošanu, kā arī uz augstāko amatu Prūsijā un Livonijā sasaistīšanu ar visa ordeņa pārvaldes struktūrām. Nozīmīgāko amatpersonu pieredzei bija jābūt tādai, kas ļautu aptvert garīgo korporāciju spektru plašā reģionā. Ordeņa kapituls Marburgā par Livonijas zemes mestru (1237–1239) ievēlēja Prūsijas zemes mestru Hermani Balku (1230–1239), kura galvenais uzdevums bija pievienot Zobenbrāļu ordeni un pārņemt tā īpašumu Livonijā.⁵ Viņa pēctecis Livonijā Dītrihs no Grīningenes (1238–1246) uz īsu brīdi apvienoja Livonijas zemes mestra amatu ar ordeņa Vācu mestra vietnieka pienākumu pildīšanu (1245), pēc tam bija Prūsijas zemes mestra (1247–1254) un ordeņa Vācu mestra amatā (1254–1256).⁶ Laikā, kad Konrads no Feihtvanges pildīja Livonijas zemes mestra pienākumus (1279–1281) un vienlaikus viņš tika iecelts arī par Prūsijas zemes mestru (1279–1280), notika abu zemes mestru amatu apvienošana sava veida personālūnijā. Viņa amatu karjera aptvēra visas vietas, kur ordenis izvērsa savas aktīvi-

tātes, un visas ordeņa zemes. Pirms Konrads nonāca pie Baltijas jūras, viņš bija zemes komturs Austrijā un, iespējams, arī Vācu ordeņa treslers (mantzinis) Svētajā zemē. Atstājis Livoniju, Konrads pildīja zemes komtura pienākumus Frankonijā un laika posmā no 1291. līdz 1296. gadam bija Vācu ordeņa virsmestrs.⁷ Savukārt Prūsijas zemes mestrs Mangolds (1280–1283) no 1281. līdz 1283. gadam pildīja arī Livonijas zemes mestra amatu.⁸ Šis nelielais uzskaitījums rāda, ka tikai izņēmuma kārtā varas apvienošana pār Vācu ordeņa zemēm Baltijas jūras telpā ir koncentrējusies vienās rokās. Bez jau iepriekš minētajiem ordeņa brāļiem Livonijā no Prūsijas ieradās divi zemes mestri – Burkards no Hornhauzenes (1257–1260) un Konrads no Hatšteinas (1288–1289). Konrads gan vēl no Livonijas atgriezās Prūsijā, kur pildīja komtura amatu Brandenburgā.⁹ Taču, tā kā vairākumā gadījumu trūkst informācijas par zemes mestru dzīvesgājumu, nav pamata apgalvot, ka Vācu ordenis Prūsijā būtu piešķīris īpašu nozīmi zemes komтуру rekrutēšanai Livonijā.

II

Udo Arnolds jau pirms 20 gadiem norādīja uz visai pretrunīgu tendenci Vācu ordeņa attīstībā, proti, no vienas puses, tam piemita eiropaisks vēriens, taču, no otras puses, notika arī ordeņa piesaiste konkrētiem reģioniem. Krusta karu ideoloģija, cīņa pret pagānismu, iekarojumi un teritoriju veidošana radīja vienotus nosacījumus Vācu ordenim darbības izvēšanai Baltijas jūras telpā.¹⁰ Taču tiklab ir arī skaidri redzamas reģionālas atšķirības, kādas bija vērojamas Livonijas un Prūsijas iekšpolitiskajā un ārpolitiskajā situācijā. Kundzību pār zemi Vislas upes lejtecē Vācu ordenis veidoja tikai un vienīgi paša spēkiem, bet, pārņemot Zobenbrāļu ordeņa mantojumu, tas saskārās ar jau izveidotu teritoriālu iedalījumu un baznīcas struktūru. Poļu un pomereļu hercogistes, kas robežojās ar Prūsiju, 13. gadsimtā neapdraudēja Vācu ordeņa varas iedibināšanu. Turpretim situācija Livonijā bija citāda – tur bez iekšējiem konfliktiem Vācu ordenim nopietnus sarežģījumus sagādāja arī sadursmes ar rutēņu un lietuviešu kņaziem / kunigaišiem.¹¹ Līdz pat 13. gadsimta 60. gadiem lietuvieši organizēja vismaz 29 karagājienu

prosopographische Studie, Wien et al. 2012, S. 142–152.

- 7 UDO ARNOLD: Konrad von Feuchtwangen, in: Preußenland 13 (1975), S. 2–34; DORNA (kā 6. atsauce), S. 283–285.
- 8 FENSKE / MILITZER (kā 2. atsauce), S. 437–438; DORNA (kā 6. atsauce), S. 311–313.
- 9 FENSKE / MILITZER (kā 2. atsauce), S. 296, 347–348; DORNA (kā 6. atsauce), S. 129, 303.
- 10 UDO ARNOLD: Europa und die Region. Widerstreitende Kräfte in der Entwicklung des Deutschen Ordens im Mittelalter, in: ZENON HUBERT NOWAK (Hrsg.): Ritterorden und Region – politische, soziale und wirtschaftliche Verbindungen im Mittelalter, Toruń 1995 (Ordines Militares. Colloquia Torunensia Historica, 8), S. 161–172.
- 11 JÄHNIG, Verfassung (kā 3. atsauce), S. 33–57; HELLMANN, Der Deutsche Orden (kā 1. atsauce), S. 109–111; ANTI SELART: Livonia, Rus' and the Baltic Crusades in the thirteenth century, Leiden – Boston 2015 (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages 450–1450, 29), pp. 142–148.

- 12 HENRYK ŁOWMIAŃSKI: Agresja Zakonu Krzyżackiego na Litwę w w. XII–XV [Vācu ordeņa agresija Lietuvā no 12.–15. gs.], in: H. ŁOWMIAŃSKI: Prusy, Litwa, Krzyżacy, Warszawa 1989, s. 179–226, tut s. 195.
- 13 MANFRED HELLMANN: Das Lettland im Mittelalter. Studien zur ostbaltischen Frühzeit und lettischen Stammesgeschichte, insbesondere Lettgallens, Münster – Köln 1954, S. 178–187; M. HELLMANN: Die Erzbischöfe von Riga und Litauen vom 13. bis zum 15. Jahrhundert, in: ZENON HUBERT NOWAK (red.): Balticum. Studia z dziejów gospodarki i kultury ofiarowane Marianowi Biskupowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin, Toruń 1992, s. 123–130; KRZYSZTOF STOPKA: Próby chrystianizacji Litwy w latach 1248–1263 [Lietuvas kristianizācijas mēģinājumi 1248–1263], in: Analecta Cracoviensia 19 (1987), s. 1–65, tut s. 11–18; SELART, Livonia (kā 11. atsauce), pp. 199–208; MATHIAS NIENDORF: Das Großfürstentum Litauen, in: KARSTEN BRÜGGEMANN, DETLEF HENNING, KONRAD MAIER, RALPH TUCHTENHAGEN (Hrsg.): Das Baltikum. Geschichte einer europäischen Region, Bd. I: Von der Vor- und Frühgeschichte bis zum Ende des Mittelalters, [Stuttgart] 2018, S. 501–542, hier S. 514.
- 14 „[...] hätte der Orden einen Teil seiner Legitimation im Osten als Kämpfer gegen die Heiden verloren.“ FENSKE / MILITZER (kā 2. atsauce), S. 222; vgl. auch WOJTECKI, Zur Identität (kā 3. atsauce), S. 43; MANFRED HELLMANN: Der Deutsche Orden und die Königskrönung des Mindaugas, in: Zeitschrift für Ostforschung 3 (1954), S. 387–396, hier S. 392.
- 15 MILITZER, Von Akkon zur Marienburg (kā 5. atsauce), S. 375–376; SŁAWOMIR JÓZWIĄK: Specjalni wysłannicy wielkich mistrzów do Prus i Inflant. Przyczynek do funkcjonowania centralnych i terytorialnych organów władzy zakonu krzyżackiego w połowie XIII wieku [Virsmestru īpašie sūtņi Prūsijā un Livonijā. Apskats par Vācu ordeņa centrālo un teritoriālo varas institūciju darbību 13. gadsimta vidū], in: Roczniki Humanistyczne 48 (2000), 2, s. 191–203, tut s. 192–197.

uz Livoniju, uz Prūsiju – tikai divus. Un tikai 13. gadsimta 80. gados Vācu ordeņa cīņu, kas bija vērstas pret Lietuvu, smagumcentrs no Livonijas pamazām pārvirzījās uz Prūsiju.¹²

Jau ap 13. gadsimta vidu sāka iezīmēties Vācu ordeņa Livonijas atzara īpaša attīstības specifika, kas izpaudās politikā pret Lietuvas kunigaišiem. Livonijas zemes mestrs Andreass no Felbenas (1248–1253) pieņēma Lietuvas lielkunigaiša Mindauga (ap 1238–1263) piedāvājumu veidot politiski militāru aliansi. 1250. gadā arī notika Livonijas zemes mestra un Lietuvas valdnieka tikšanās, kuras laikā ordeņa priesteris Kristians kristīja kunigaiti Mindaugu un viņa ģimenes piederīgos, tāpat arī viņam pietuvinātos ļaudis. Savienība ar kunigaiti būtiski stiprināja Vācu ordeņa ietekmi Lietuvā un tā pozīcijas strīdā ar Rīgas arhibīskapu Albertu Zūrbēru (*Suerbeer*, 1253–1273). Šo attiecību dēļ ordenim tika piešķirtas privilēģijas, kas tam deva nominālas tiesības uz Žemaitiju.¹³ Andreasa no Felbenas pret kunigaiti Mindaugu piekoptā politika, kas tika īstenota Vācu ordeņa Livonijas atzara interesēs, saskārās ar arhibīskapa Alberta II un ordeņa brāļu Prūsijā pretestību, jo līdz ar Lietuvas kristianizēšanu “ordenis kā cīnītājs pret pagāniem austrumos būtu zaudējis daļu savas leģitimitātes”¹⁴

1253. gadā Andreass no Felbenas no zemes mestra amata tika atcelts, un Eberhards no Sainas (1253–1254), kurš no 1251. līdz 1254. gadam kā ordeņa virsmestra pārstāvis ar īpašām pilnvarām attiecībā uz Prūsiju un Livoniju rīkojās pie Baltijas jūras, mēģināja ierobežot Vācu ordeņa Livonijas atzara tieksmi pēc patstāvības. Pils būvniecība Klaipēdā 1252. gadā bija iecerēta, lai nodrošinātu zemes ceļu starp Livoniju un Prūsiju.¹⁵ 1260. gadā ordeņa Prūsijas un Livonijas atzars devās kopējā karagājienā uz Žemaitiju. Karaspēka daļas, ko komandēja Livonijas zemes mestrs Burkards no

Hornhauzenes un Vācu ordeņa maršals Heinrihs Botels, 1260. gada 13. jūnijā Durbes kaujā iznīcināši sakāva lietuvieši un žemaiši. Livonijas karaspēks Prūsijā ieradās 1262. un 1267. gadā – prūšu sacelšanās laikā.¹⁶

III

13. gadsimta otrajā pusē jau kļuva skaidri redzami Vācu ordeņa centieni panākt dominanci Livonijā. Šī mērķa realizēšana bija saistīta arī ar cīņu par varu pār Rīgas pilsētu, kā arī ar Vācu ordeņa tiekšanos savai varai pakļaut Rīgas arhibīskapiju un citas Livonijas bīskapijas.¹⁷ Konflikts kļuva par ilgstošu viduslaiku Livonijas politiskās sistēmas sastāvdaļu, kas iespaidoja arī to, kā Livonijai veidojās politiskās attiecības ar kaimiņiem. Saistībā ar konfliktu ar Vācu ordeni Rīgas pilsētas rāte un domkapituls 1298. gadā noslēdza aliansi ar Lietuvas kunigaiti Vīteni (ap 1295–1316), kā rezultātā lietuviešu karaspēks iebruka Vācu ordenim piederošajās teritorijās pie Daugavas.¹⁸

Pieaugot pretenzijām uz kundzību pār zemi, 13. gadsimta 90. gados jau skaidri iezīmējas Vācu ordeņa Livonijas atzara savrupā attīstība. Tā atspoguļota “Livonijas atskaņu hronikā”, kur zobenbrāļi tiek iekļauti Vācu ordeņa vēsturiskajā tradīcijā. Zīmīgi, ka 13. gadsimta 90. gados sarakstītās hronikas recepcija ordeņa zemē Prūsijā notika tikai 14. un 15. gadsimtā.¹⁹

Kopš 13. gadsimta beigām Livonijas ordeņa brāļu patstāvība pieauga, arī vēlot amatā savu zemes mestru. Kopš zemes mestra Halta (1290–1293) amata laika izvēle tika atstāta tikai un vienīgi Livonijas Vācu ordeņa atzara augstāko amatpersonu ziņā. Lai arī 1309. gadā notikusī ordeņa galvenās rezidences pārcelšana uz Prūsiju stiprināja virsmestra pozīcijas pret Livonijas zemes mestru,

16 DORNA (kā 6. atsauce), S. 129; FENSKE / MILITZER (kā 2. atsauce), S. 347; KRZYSZTOF KWIATKOWSKI, MARIA MOLEND: Wojska zakonu niemieckiego w Prusach 1230–1525: korporacja, jej pruskie władztwo, zbrojni, kultura wojny i aktywność militarna [Vācu ordeņa karaspēks Prūsijā 1230–1525: korporācija, tās pārvalde Prūsijā, ieroči, karošanas kultūra un militārā darbība], Toruń 2016 (Dzieje Zakonu Niemieckiego, 3), s. 149.

17 MANFRED HELLMANN: Der Deutsche Orden und die Stadt Riga, in: UDO ARNOLD (Hrsg.): Stadt und Orden. Das Verhältnis des Deutschen Ordens zu den Städten in Livland, Preußen und im Deutschen Reich, Marburg 1993 (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, 44), S. 1–33, hier S. 15–17; JÄHNIG, Verfassung (kā 3. atsauce), S. 79–80, 84.

18 CONSTANTIN METTIG: Geschichte der Stadt Riga, Riga 1897, S. 50–51.

19 HELLMANN, Der Deutsche Orden (kā 1. atsauce), S. 114–115; UDO ARNOLD: (Art.) Livländische Reichchronik, in: KURT RUH (Hrsg.): Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserslexikon, Bd. 5, Berlin 1985, Sp. 855–862, hier Sp. 861; ARNO MENTZEL-REUTERS: Von der Ordenschronik zur Landesgeschichte. Die Herausbildung der altpreußischen Landeshistoriographie im 16. Jahrhundert, in: KLAUS GARBER, MANFRED KOMOROWSKI (Hrsg.): Kulturgeschichte Ostpreußens in der Frühen Neuzeit, Tübingen 1997, S. 581–637, hier S. 595; ALAN V. MURRAY: The Structure, Genre and Intended Audience of the Livonian Rhymed Chronicle, in: A. V. MURRAY (ed.): Crusade and Conversion on the Baltic Frontier 1150–1500, London – New York 2001, pp. 235–253, here p. 239, 249; RASMA LAZDA-CAZERS: Landscape as Other in the Livländische Reichchronik, in: Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik 65 (2009), pp. 183–209, here p. 186.

- 20 JÄHNIG, Verfassung (kā 3. atsauce), S. 142; FENSKE / MILITZER (kā 2. atsauce), S. 28; JOHANNES GÖTZ: Verbunden mit der Marienburg. Livländischer und preußischer Deutschordenszweig bis zum Ausbruch des Zungenstreites 1438, in: SELART / THUMSER (kā 4. atsauce), S. 371–414, hier S. 385; SONJA NEITMANN: Von der Grafschaft Mark nach Livland: Ritterbrüder aus Westfalen im livländischen Deutschen Orden, Köln – Wien 1993 (Veröffentlichungen aus den Archiven Preußischer Kulturbesitz, 3), S. 62–63; JUHAN KREEM: Der Orden, in: BRÜGGEMANN / HENNING / MAIER / TUCHTENHAGEN (kā 13. atsauce), S. 59–277, hier S. 265.
- 21 JÄHNIG, Verfassung (kā 3. atsauce), S. 209–211; GÖTZ (kā 20. atsauce), S. 380–382; UDO ARNOLD: Die Schriflichkeit des Deutschen Ordens am Beispiel der Visitationen, in: ROMAN CZAJA, JÜRGEN SARNOWSKY (Hrsg.): Die Rolle der Schriflichkeit in den geistlichen Ritterorden des Mittelalters: innere Organisation, Sozialstruktur, Politik, Toruń 2009 (Ordines Militares. Colloquia Torunensia Historica, 15), S. 7–38, hier S. 21.
- 22 MILITZER, Von Akkon zur Marienburg (kā 5. atsauce), S. 436–439.
- 23 „[...] auch die für Livland so typischen Herkunftsregionen, also Westfalen und benachbarten Gebiete, bis 1300 als Heimatregion preußischer Gebietiger vorkamen [...]“ HARTMUT BOOCKMANN: Herkunft und Einsatzgebiet. Beobachtungen am Beispiel des Deutschen Ordens, in: ZENON HUBERT NOWAK (Hrsg.): Ritterorden und Region – politische, soziale und wirtschaftliche Verbindungen im Mittelalter, Toruń 1995 (Ordines Militares. Colloquia Torunensia Historica, 8), S. 7–21, hier S. 8.
- 24 NEITMANN (kā 20. atsauce), S. 85; FENSKE / MILITZER (kā 2. atsauce), S. 35–38; MARIAN BISKUP: Livland als politischer Faktor im Ostseeraum zur Zeit der Kalmarer Union (1397–1521), in: ZENON HUBERT NOWAK (Hrsg.): Der Deutsche Orden in der Zeit der Kalmarer Union 1397–1521, Toruń 1999 (Ordines Militares. Colloquia Torunensia Historica, 10), S. 99–135, hier S. 104.
- 25 BOOCKMANN, Herkunft (kā 23. atsauce), S. 8.
- 26 JÄHNIG, Verfassung (kā 3. atsauce), S. 140; ANTI SELART: Sie kommen und sie gehen. Zentrale Orte, Randgebiete und die Livländer im Mittelalter, in: SELART / THUMSER (kā 4. atsauce), S. 35, autors norāda, ka lielākā daļa priesteru – atšķirībā no ordeņa brāļiem priesteriem – nāca no Livonijas.

taču šīs pārmaiņas nekādā gadījumā nespēja apturēt Livonijas politiskās sistēmas savrupo attīstības gaitu. Vācu ordeņa Livonijas atzars arvien patūrēja savu patstāvību svarīgāko amatu ieņemšanā. Formāli Livonijas zemes mestru iecēla ordeņa virsmestrs un ģenerālkapituls, taču amatam tika izraudzīti tikai kandidāti no Livonijas.²⁰ No Prūsijas uz Livoniju 14. un 15. gadsimtā sūtītās vizitācijas nešaubīgi bija svarīga ordeņa virsmestra virskundzības demonstrēšana, taču tās nekādā gadījumā nenoveda pie pasākumiem, kuru mērķis būtu patiesa ordeņa vadības Marienburgā ietekmes palielināšana Livonijā.²¹

Livonijas atzara īpatnību salīdzinājumā ar Vācu ordeni Prūsijā noteica atšķirības ordeņa bruņinieku izcelsmē, kas, spriežot pēc līdzšinējiem pētījumiem, izteiktāk ir vērojamas tikai 14. gadsimta gaitā.²² Hartmuts Bokmans norāda: “Livonijai tik tipiskie izcelsmes reģioni, proti, Vestfālene un tās kaimiņu apgabali, līdz 1300. gadam bija arī Prūsijas atzara pavēlnieku dzimtās vietas [...]”²³ Sonja Neitmane konstatē, ka Vācu ordeņa Livonijas atzarā līdz 14. gadsimta vidum līdzās vestfāliešu vairākumam bija arī brāļi no visa lejasvācu reģiona. Tikai 14. gadsimta otrajā pusē attīstījās Livonijai raksturīga dihotomiska struktūra, kurā vairākumu veidoja brāļi no Vestfālenes, bet otrajā vietā ierindojās Reinzemē dzimušie.²⁴ Turpretim Prūsijā 14. un 15. gadsimtā starp ordeņa brāļu izcelsmes reģioniem sāka dominēt Reinzeme un Vācijas dienvidrietumu apgabals.²⁵ Būtiska atšķirība starp Livoniju un Prūsiju bija arī vērojama priesteru brāļu rekrutēšanā. Ja salīdzina situāciju ar Prūsiju, ordeņa Livonijas atzarā nav rodams liecības par vietējas izcelsmes garīdzniekiem.²⁶ Personālās saiknes starp ordeņa Livonijas un Prūsijas atzaru bija ļoti ierobežotas. Zināmi ir tikai daži ordeņa brāļi, kuri pēc sava amata vietas izpildes beigām Livonijā būtu stājušies amatā arī Prū-

sijā. Piemēram, zemes mestrs Burhards no Dreilēbenas (1340–1345) 1346. gadā tika iecelts par komturu Strasburgā.²⁷ Daudz labāk dokumentēta ir Prūsijas priesteru brāļu un kancelejas personāla klātbūtne Livonijas konventos.²⁸

Manfreds Helmans norāda, ka 14. gadsimtā Vācu ordeņa Livonijas atzars “rīkojās patstāvīgi, gan ne vienmēr precīzi saskaņā ar ordeņa vadību, taču kopumā izturējās lojāli”.²⁹ Līdzās citiem faktoriem Livonijas un Prūsijas sadarbību ietekmēja arī Livonijas politiskās sistēmas citādība. Livonijas zemes mestrs cīņā par valdošo stāvokli ne vienmēr varēja rēķināties ar pilnīgu virsmestra atbalstu. 1318. gadā zemes mestrs Gotfrīds no Jorkas (1309–1322) kopā ar virsmestru Karlu no Trīras (1311–1324) piedalījās sarunās pāvesta kūrījā Aviņonā par konfliktu ar Rīgas arhibīskapijas garīdzniecību par Daugavgrīvas klostera pārņemšanu (1305) un iegādi savā īpašumā.³⁰ 1366. gadā ordeņa virsmestrs Vinrihs no Kniprodes (1351–1382) bija šķīrējtiesnesis strīdā starp Rīgas arhibīskapu un domkapitulu, no vienas puses, un Vācu ordeņa Livonijas atzaru un zemes mestru, no otras puses.³¹ Konfliktā starp Tērbatas bīskapu un ordeņa Livonijas atzaru ordeņa virsmestrs Konrads no Jungingenas (1393–1407) 1397. gadā izšķīra strīdu ordenim par sliktu. Pēc Bernharta Jēniga domām, ordeņa vadībai, kura gribēja realizēt savus ambiciozos mērķus gan attiecībā uz politiku Baltijas jūras telpā, gan pret Polijas–Lietuvas ūniju (1385), visvairāk rūpēja saspīlējuma mazināšana Livonijā.³²

Līdzīgi kā 13. gadsimtā, arī tagad ordeņa vadība zemes mestram Livonijā kritiskās situācijās sniedza militāru palīdzību. Prūsijas vienības atbalstīja ordeņa Livonijas atzaru, lietuviešu kunigaitim Alģirdam iebrūkot 1342. vai 1343. gadā. Pēc tam, kad 1343. gadā bija sākusies igauņu (Svētā Jura nakts) sacelšanās, ordenis izmantoja dāņu

27 FENSKE / MILITZER (kā 2. atsauce), S. 181–182; NEITMANN (kā 20. atsauce), S. 65–69.

28 JÄHNIG, Verfassung (kā 3. atsauce), S. 140, 176; SELART, Sie kommen (kā 26. atsauce), S. 46–48.

29 „[...] handelt [der livländische Ordenszweig; R.Č.] selbständig, keineswegs immer in genauer Übereinstimmung mit der Ordensleitung, aber im ganzen loyal.“ HELLMANN, Die Stellung (kā 2. atsauce), S. 12.

30 ULRICH NIEß: Hochmeister Karl von Trier (1311–1324). Stationen einer Karriere im Deutschen Orden, Marburg 1992 (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, 47), S. 130–134.

31 MANFRED HELLMANN: Der Deutsche Orden und die Stadt Riga, in: UDO ARNOLD (Hrsg.): Stadt und Orden. Das Verhältnis des Deutschen Ordens zu den Städten in Livland, Preußen und im Deutschen Reich, Marburg 1993 (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, 44), S. 1–33, hier S. 22–23.

32 BERNHART JÄHNIG: Johann von Wallenrode O. T.: Erzbischof von Riga, Königlicher Rat, Deutschordensdiplomats und Bischof von Lüttich im Zeitalter des Schismas und des Konstanzer Konzils (um 1370–1419), Bonn – Bad Godesberg 1970 (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, 24), S. 10–26; MANFRED HELLMANN: Livland und das Reich. Das Problem ihrer gegenseitigen Beziehungen, München 1989, S. 32; ILGVARS MISĀNS: Beziehungen und Konflikte im 14. und 15. Jahrhundert, in: BRÜGGEMANN / HENNING / MAIER / TUCHTENHAGEN (kā 13. atsauce), S. 377–396, hier S. 381–382.

33 SŁAWOMIR JÓZWIĄK: Wyprawa armii krzyżackiej z Prus do Estonii w latach 1343–1344 [Vācu ordeņa karaspēka ekspedīcija no Prūsijas un Livoniju (1343–1344)], in: Komunikaty Mazursko Warmińskie 4 (2002), s. 495–500.

34 *Item in eisdem annis prope Carnisprivium de Lyvoniam multitudine magna populi venit in Pruziam et postea convertit se contra paganos et cum eis Pruteni. Sed magister cum fratribus pensavit, quod huiusmodi transitus de cetero non induceret profectum.* Wigand von Marburg: Nowa Kronika Pruska [Jaunā Prūsijas hronika], oprac. SŁAWOMIR ZONENBERG, KRZYSZTOF KWIATKOWSKI, Toruń 2017, s. 190. Par norādi uz šo avotu izsaku pateicību Dr. Kšištofam Kvjatkovskim.

35 KWIATKOWSKI (kā 16. atsauce), s. 280; MAREK RADOCH: Walki Zakonu Krzyżackiego o Żmudź od połowy XIII wieku do 1411 roku [Vācu ordeņa cīņas par Žemaitiju no 13. gadsimta vidus līdz 1411. gadam], Olsztyn 2011, s. 50–53.

36 NEITMANN (kā 20. atsauce), S. 64.

37 ALYDAS NIKŽENTAITIS: Wielkie Księstwo Litewskie, Królestwo Polskie i państwo zakonu krzyżackiego w XIV wieku [Lietuvas lielkunigaitija, Polijas karaliste un Vācu ordeņa valsts 14. gadsimtā], in: BOGUSŁAW DYBAŚ, DARIUSZ MAKIELLA (red.): Prusy i Inflanty między średniowieczem a nowożytnością: państwo – społeczeństwo – kultura: zbiór studiów, Toruń 2003, s. 9–16, tut s. 13; A. NIKŽENTAITIS: Litauen unter den Grossfürsten Gedimin (1316–1341) und Olgerd (1345–1377), in: MARC LÖWENER (Hrsg.): Die „Blüte“ der Staaten des östlichen Europa im 14. Jahrhundert, Wiesbaden 2004 (Quellen und Studien. Deutsches Historisches Institut Warschau, 14), S. 65–76, hier S. 72–73.

varas vājumu, lai paplašinātu savas varas robežas. Nemieri tika apspiesti ar Prūsijas militāro vienību atbalstu. 1346. gadā ordeņa virsmestrs Heinrihs Duzemers (*Dusemer*, 1345–1351) finansēja Ziemeļigaunijas atpirkšanu no Dānijas karaļa. Lai arī Prūsijai un Livonijai Lietuva bija kopējs ienaidnieks,³³ nevar runāt par pilnīgu sadarbību un pret Lietuvas lielkunigaitiju vērsto militāro pasākumu koordināciju. Kopēji karagājieni tika organizēti, izsverot individuālu nepieciešamību, kā arī īpaša apdraudējuma gadījumos. Šķiet, ka ordeņa vadība ir uzskatījusi, ka katram ordeņa atzaram ir jārikojas pašam savā frontē. Šādi secināt vedina Viganda (*Wigand*) no Marburgas hronikas fragments, kurā atainots kopējs Livonijas un Prūsijas karagājieni pret Lietuvu: “Tālāk, šī gada pēdējās dienās ap gavēni Prūsijā ieradās liels daudzums ļaužu no Livonijas un pēc tam devās pret pagāniem, ar viņiem kopā arī prūši. Taču mestrs ar ordeņa brāļiem domāja, ka šāda veida karagājieni nākotnē nedos nekādu labumu.”³⁴ Militārie pasākumi visbiežāk tika koordinēti, iebrūkot Žemaitijā 1333., 1339., 1348. gadā, kā arī no 1357. līdz 1358. gadam un arī 1379. gadā; retāk tie notika Augšlietuvā (Aukštaitijā).³⁵ 14. gadsimtā ordeņa Livonijas atzars militāru palīdzību Prūsijai sniedza tikai izņēmuma gadījumos, kā tas notika, piemēram, 1331. gadā karojot pret Polijas karali.³⁶

IV

Livonijas politiskā sašķeltība iespaidoja arī attiecības ar Lietuvu. Rīga gan ekonomisku, gan politisku apsvērumu dēļ bija ieinteresēta miermīlīgu kontaktu uzturēšanā ar savu austrumu kaimiņu. Lidzīgi kā 13. gadsimta beigās Rīgas pilsēta un arhibīskaps atbalstu pret Vācu ordeni (1323–1324) meklēja savienībā ar Lietuvas kunigaišiem. 1338. gadā Lietuva un Livonija noslēdza līgumu, ar ko abu zemju tirgotājiem tika nodrošināti mierīgi pārvietošanās ceļi, pa kuriem tirgotāji varēja ceļot pat karadarbības apstākļos.³⁷

Prūsijas un Livonijas savstarpējo kontaktu atsevišķa sfēra bija saistīta ar pilsētām un to dalību Hanzas tirdzniecībā un Hanzas politiski organizatoriskajā darbībā. Prūsijas un Livonijas pilsētu plašā tirdzniecība balstījās uz līdzīgiem pamatiem, proti, uz starpniecību starp apgabaliem Austrumos, kur tika iegūtas

izejvielas, un Rietumu tirgus centriem, no kuriem Baltijas jūras telpā ievada greznumlietas. Taču mūs interesējošajām pilsētām bija dažāda saimnieciskā bāze, turklāt būtiska nozīme bija tam, ka Tallinai, Rīgai un Tērbatai bija piekļuve Hanzas pārstāvniecībai Novgorodā, kā arī citām rutēņu zemēm, arī Lietuvai.³⁸ Savukārt Prūsijas pilsētu kontakti pārsvarā iesniedzās zemēs, kas atradās Vislas baseinā.³⁹ Livonijas pilsētu galvenais partneris Hanzā 14. gadsimtā bija Lībeka un citas vendu pilsētas: “Mēs saderam kopā kā krucifiksa rokas.”⁴⁰ 14. gadsimta otrajā pusē arī Prūsijas pilsētu tirgotāji mēģināja pa zemes ceļu sasniegt Novgorodu, ko Livonijas un vendu pilsētas uztvēra kā neatļautu konkurenci.⁴¹ Prūsijas un Livonijas sadarbība Hanzā līdz 14. gadsimta otrajai pusei bija samērā maz jūtama. Hanzas pārstāvniecībā Brigē Livonijas tirgotāji ietilpa vienā organizatoriskā vienībā – trešdaļā – kopā ar tirgotājiem no Gotlandes un Zviedrijas. Vienīgi Hanzas kantorī Londonā Zviedrijas–Gotlandes tirgotāji bija iekļauti kopējā trešdaļā ar Prūsijas tirgotājiem. Pamatojoties uz avotos atrodamo informāciju, var teikt, ka tirdznieciski un organizatoriski kontakti starp Tallinu, Rīgu un Dancigu intensīvāki kļuva tikai kopš 14. gadsimta beigām. Šis pārmaiņas radīja tas, ka abos reģionos tirdzniecībā ar Rietumeiropu pieauga nīderlandiešu kravas pakalpojumu nozīme, kā arī mainījās Hanzas iekšējā komunikācijas sistēma. Elbinga un Danciga (pēc 1410. gada tikai Danciga) kļuva par “starpniecības centru” Hanzas korespondencei ar Livoniju un Poliju.⁴²

38 NORBERT ANGERMANN: Die Stellung der livländischen Städte in der hansischen Gemeinschaft, in: *Hansische Geschichtsblätter* 113 (1995), S. 111–125; N. ANGERMANN: Der hansische Rußlandhandel. Zur Forschungslage, in: N. ANGERMANN, KLAUS FRIEDLAND: *Novgorod. Markt und Kontor der Hanse, Köln et al.* 2002, S. 5–14.

39 ROMAN CZAJA: Die Entwicklung des Handels der preußischen Hansestädte im 13. und 14. Jahrhundert, in: ZENON HUBERT NOWAK, JANUSZ TANDECKI (Hrsg.): *Die preußischen Hansestädte und ihre Stellung im Nord- und Ostseeraum des Mittelalters, Toruń* 1998, S. 35–50.

40 ANGERMANN, Die Stellung (kā 38. atsauce), S. 115–116; ILGVARS MISĀNS: Riga – ein Vorort der livländischen Städte im Mittelalter? in: I. MISĀNS, HORST WERNICKE (Hrsg.): *Riga und der Ostseeraum. Von der Gründung 1201 bis in die Frühe Neuzeit, Marburg* 2005 (Tagungen zur Ostmitteleuropa-Forschung, 22), S. 169–179, hier S. 172–174. Sīkāk skat. Karstena Jānkes raksta 101. atsauci šajā krājumā.

41 ILGVARS MISĀNS: Die skandinavische und preußische Politik der livländischen Städte vor der Kalmarer Union, in: NOWAK, *Der Deutsche Orden* (kā 24. atsauce), S. 135–150, hier S. 142–143.

42 ILGVARS MISĀNS: Riga, Dorpat und Reval im Spannungsfeld zwischen den wendischen und preußischen Städten vom Ende des 14. bis zur Mitte des 15. Jahrhunderts, in: DYBAŚ / MAKIELLA (kā 37. atsauce), S. 29–43, hier S. 33; JÜRGEN SARNOWSKY: Die preußischen Städte in der Hanse, in: *Hansische Geschichtsblätter* 112 (1994), S. 97–124, hier S. 109–111; J. SARNOWSKY: Riga und Danzig im 15. Jahrhundert, in: MISĀNS / WERNICKE (kā 40. atsauce), S. 193–210, hier S. 194–197; IVAR LEIMUS, ANU MÄND: Reval (Tallinn). A city emerging from maritime trade, in: WIM BLOCKMANS, MIKHAIL KROM, JUSTYNA WUBS-MROZEWICZ (eds.): *The Routledge Handbook of Maritime Trade around Europe 1300–1600*, Oxon 2017, pp. 273–291, here pp. 281–282.

- 43 BISKUP, Livland (kā 24. atsauce) S. 107–108; GÖTZ, Verbunden mit der Marienburg (kā 20. atsauce), S. 372; MISĀNS, Beziehungen (kā 32. atsauce), S. 389.
- 44 OSKAR STAVENHAGEN: Livland und die Schlacht bei Tannenberg, in: Baltische Monatsschrift 54 (1902), S. 235–265, 310–398, hier S. 249–262; JAN KOSTRZAK: Stanowisko inflanckich władz zakonnych wobec wojen polsko-krzyżackich w latach 1409–1522 [Livonijas Vācu ordeņa atzara institūciju attiecība pret poļu un Vācu ordeņa kariem (1409–1522)], in: Zapiski Historyczne 34 (1974), 4, s. 7–28; 2: 35 (1975), 1, s. 33–52; tut 1, s. 11–12.
- 45 BISKUP, Livland (kā 24. atsauce), S. 107; PAUL VON OSTEN-SACKEN: Livländisch-russische Beziehungen während der Regierung des Großfürsten Witowt von Litauen 1392–1430, in: Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Esth- und Kurlands 20 (1910), 2, 169–294, hier S. 210, 224–227; NORBERT ANGERMANN: Livländisch-russische Beziehungen im Mittelalter, in: N. ANGERMANN, ILGVARS MISĀNS (Hrsg.): Wolter von Plettenberg und das mittelalterliche Livland, Lüneburg 2001 (Schriften der Baltischen Historischen Kommission, 7), S. 129–143, hier S. 139.

Pētniecībā valda vienprātīgs uzskats, ka Vācu ordeņa sakāve karā pret Polijas karalisti un Lietuvas lielkunigaitiju, kas norisinājās laikā no 1409. līdz 1411. gadam, iezīmēja pagriezieni Livonijas un Prūsijas savstarpējās attiecībās.⁴³ Neapšaubot šo viedokli, jānorāda tomēr, ka zaudētais karš bija katalizators politiskajām un sociālajām norisēm, kuru aizsākums meklējams krietni agrāk. Jau 14. gadsimta beigās starp Poliju un Lietuvu noslēgtās ūnijas un Baltijas jūras zemju saimnieciskās krīzes dēļ daudz manāmākas kļuva jau agrāk pastāvošās atšķirības starp Prūsiju un Livoniju. Tas attiecas uz ārpolitisko situāciju, varas struktūrām un ordeņa brāļu izcelsmes reģioniem.

Vācu ordeņa un Polijas–Lietuvas ūnijas ilggadējā konflikta ietekmē mainījās lomas Prūsijas un Livonijas attiecībās. Iepriekšējā gadsimtā attiecību vadmotīvs starp Vācu ordeņa virsmestru un tā Livonijas atzaru bija sadarbība vai palīdzība Livonijai, bet tagad militārs un finansiāls atbalsts tika pieprasīts no Livonijas. Galvenais temats iekšpolitikā arvien saglabājās zemes mestra cīņa par Rīgas un Livonijas bīskapiju pakļaušanu. Lietuvas lielkunigaitijas savienība ar Polijas karalisti pastiprināja ārpolitisko prioritāšu atšķirības Prūsijas un Livonijas ordeņa atzarā. Vācu ordenim Prūsijā par svarīgāko jautājumu kļuva cīņa par Polijas–Lietuvas ūnijas šķelšanu, jo tādā veidā tas gribēja pasargāt sevi no Polijas teritoriālajām prasībām. Savukārt ordeņa Livonijas atzaram prioritāte bija miera saglabāšana ar Lietuvu, kas bija vitāli nepieciešama saimnieciskajiem kontaktiem. Nozīmīga bija arī aizsardzība pret krievu kņazistu draudiem un nodrošināšanās pret Dānijas karaļa pretenzijām uz Ziemeļigauniju.⁴⁴ Polijas–Lietuvas ūnijas šķelšana Livonijai bija sekundāras nozīmes jautājums; svarīgi tas bija tikai tik daudz, cik skāra Lietuvas lielkunigaitijas pozīciju vājināšanu Austrumeiropā.

Sekas tam visam bija zemes mestra Konrada no Fitinghofas (1401–1413) pieaugošā patstāvība ārpolitikā. Prūsijas un Livonijas interešu atšķirības izpaudās, Vācu ordeņa Livonijas atzaram savienībā ar Lietuvas lielkunigaiti Vītautu (1392–1430) karojot pret Pleskavu (1406–1409).⁴⁵ Livonijas zemes mestrs tikai 1410. gada 28. maijā lauza mieru ar Lietuvas lielkunigaiti. Taču tiešu uzbrukumu Lietuvai Konrads no Fitinghofas nesāka, balstoties uz to,

ka karš bija jāpiesaka trīs mēnešus iepriekš.⁴⁶ Livonijas karaspēka vienības Prūsijā ieradās tikai pēc cīņas pie Žalgires.⁴⁷ Pleskavas un Novgorodas draudu dēļ Livonijas mestrs bija spiests samazināt militāro iesaistīšanos aktivitātēs Prūsijā un mēģināja panākt, lai virsmestrs pārtrauc karu ar Poliju un Lietuvu. Konrads no Fītinghofas piedalījās miera sarunās, kā arī miera noslēgšanā ar Poliju un Lietuvu 1411. gada 1. februārī Tornā.⁴⁸

Ordeņa Livonijas atzara piedalīšanās karā nozīmēja zemes mestra politiskās nozīmes pieaugumu, jo viņš ar savu politisko un militāro atbalstu izglāba virsmestra kundzību pār Prūsiju. Izmantojot jaunā zemes mestra Dītriha Torka (1413–1415) apstiprināšanu pēc ievēlēšanas amatā, virsmestrs Heinrihs no Plauenas (1410–1413) 1413. gadā mēģināja panākt ordeņa vadības varas pārākuma nostiprināšanu Livonijā. Marienburgā izstrādātie mestra amatā ievēlēšanas noteikumi (*Wahlkapitulationen*) Vācu ordeņa Livonijas atzaram un zemes mestram līdžās citiem nosacījumiem uzlika arī par pienākumu vajadzības gadījumā Prūsijai sniegt militāru, finansiālu un diplomātisku palīdzību, turklāt Livonijas zemes mestrs nedrīkstēja bez ordeņa virsmestra piekrišanas nedz pieteikt karu, nedz slēgt mieru.⁴⁹ Šis rīkojums gan būtu uzlūkojams tikai kā rezultāts arī citos līmeņos konstatējamam Heinriha no Plauenas priekšstatam par varas centralizāciju virsmestra rokās, taču tas nekādā gadījumā neatbilda politiskajai realitātei. Nākamajos gados vērojama Livonijas atbalsts Prūsijai neizrietēja no rīkojumā ietvertu saistību realizēšanas, kā to uztvēris Jans Koščaks,⁵⁰ bet gan no pašas Livonijas politiskajām interesēm. Zemes mestri Vācu ordenim Prūsijā sniedza ierobežotu militāru atbalstu turpmākajos karos ar Poliju (1414, 1422), kā arī būtisku saimniecisku palīdzību, kas izpaudās, piemēram, kā labības piegāde kara nopostītajai Prūsijai.

Tajā pašā laikā Vācu ordeņa Livonijas atzara vadība arī tiecās uz miera saglabāšanu ar Lietuvu. Ņemot vērā pieaugošos kara draudus no Polijas–Lietuvas ūnijas 1421. gadā, Livonijas zemes mestrs skaidri pauda virsmestram Livonijas partikulārās intereses un atteicās sniegt saimniecisku palīdzību Prūsijai, to pamatojot ar nepieciešamību stiprināt un apgādāt Livonijas ordeņa pili: “[...] tā kā mēs vēl arvien esam tajā pašā posta un bēdu stāvoklī, mums jāpatur zeme un ēkas, turklāt tas viss jāuztur ar

46 SŁAWOMIR JÓZWIAK et al.: *Wojna Polski i Litwy z zakonem krzyżackim* [Polijas un Lietuvas karš ar Vācu ordeni], Malbork 2010, s. 225.

47 Ibidem, S. 539–540; KOSTRZAK, Stanowisko (kā 44. atsaucē), 1, s. 16–17; STAVENHAGEN, Livland (kā 44. atsaucē), S. 333–334.

48 JÓZWIAK et al. (kā 46. atsaucē), s. 704–710.

49 GÖTZ, Verbunden mit der Marienburg (kā 20. atsaucē), S. 400–403; JÄHNIG, Verfassung (kā 3. atsaucē), S. 142–143; NEITMANN (kā 20. atsaucē), S. 100–102.

50 KOSTRZAK, Stanowisko (kā 44. atsaucē), 1, s. 24–27; 2, s. 34–37.

51 [...] *das wir also abir vortan in denselbigen notin und kummer sitzen bleiben, sullen wir die lant und heusser beholten, das wir alls das müssen mit gelde uswege, des wir zu allir nordurft bedurften, und wir auch desse jar sunderlich und ofte viel grossir summe geldes dorobir in unses ordins heftige noet und nut haben most usgebe.* Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten, hrsg. v. FRIEDRICH GEORG VON BUNGE, Bd. 5, Reval 1862, Nr. 2531, Sp. 716; WILHELM NÖBEL: Michael Kuchmeister, Hochmeister des Deutschen Ordens 1414–1422, Bad Godesberg 1969 (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, 5), S. 94–95.

- 52 KOSTRZAK, Stanowisko (kā 44. atsauce), II, s. 46–47.
- 53 ERICH WEISE (Hrsg.): Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preußen im 15. Jahrhundert, Bd. 1, Marburg 1970, Nr. 154, S. 164; CARL AUGUST LÜCKERATH: Paul von Rusdorf, Hochmeister des Deutschen Ordens 1422–1441, Bad Godesberg 1969 (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, 15), S. 53; KLAUS NEITMANN: Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preußen 1230–1449. Studien zur Diplomatie eines deutschen Territorialstaates, Köln – Wien 1986, S. 174–184; Götz (kā 20. atsauce), S. 389–390.
- 54 BISKUP, Livland (kā 24. atsauce), S. 111–114; NEITMANN (kā 53. atsauce), S. 208–212; Götz (kā 20. atsauce), S. 405–406.
- 55 JAN KOSTRZAK: Frühe Formen des altlivländischen Landtages, in: Jahrbücher für Geschichte Osteuropas 32 (1984), 2, S. 163–198, hier S. 191–193; J. KOSTRZAK: Die Ständeprobleme in Altlivland im 15. Jahrhundert, in: HARTMUT BOOCKMANN, ELISABETH MÜLLER-LUCKNER (Hrsg.): Die Anfänge der ständischen Vertretungen in Preußen und seinen Nachbarländern, München 1992, S. 151–158, hier S. 154–155.

to naudu, kas mums nepieciešama visām vajadzībām; tāpat arī mums šajā gadā vēl bez tā bija jātērē īpašas un pat vēl lielākas naudas summas, nekā tas bija jādara mūsu ordenim smagā posta un vajadzību laikā”.⁵¹ 1421. gadā Zigfrīds Landers no Španheimas (1415–1424) lūdza virsmestru piekrist separāta miera slēgšanai ar Lietuvu, jo nedrošais politiskais stāvoklis apgrūtinot tirdzniecības attīstību, kas nebija Rīgas pilsētas interesēs.⁵² Par Vācu ordeņa Livonijas atzara nozīmīgo politisko un militāro lomu ordeņa konfliktā ar Poliju un Lietuvu liecina Livonijas komturu piedalīšanās miera sarunās, pēc kurām 1422. gada 27. septembrī tika noslēgts Melno ezera miera līgums. Tajā Vācu ordenis beidzot atteicās no tiesībām uz Žemaitiju. Miera līguma apstiprināšanā ar zīmīgiem piedalījās 21 Vācu ordeņa pārstāvis no Livonijas, Kurzemes un Tallinas bīskapi, bruņniecības pārstāvji, kā arī divas pilsētas – Kuldīga un Tallina.⁵³

Pamatā tam, kādēļ zemes mestrs Cise no Rutenbergu dzimtas (1424–1433) iesaistījās iekšējās cīņās par troni Lietuvā pēc kunigaiša Vītauta nāves, pirmām kārtām bija Livonijas politiskās intereses, ne tik daudz lojalitāte pret virsmestru. Savienība ar kunigaiti Švitrigaili (1431) beidza pastāvēt līdz ar Livonijas militāro vienību sakāvi pie Sventājas upes pie Vilkomiras 1435. gada 1. septembrī. Tā paša gada pēdējā dienā noslēgtais Bržeščas līgums beidzot pielika punktu Prūsijas un Livonijas sadarbībai, kas bija orientēta uz Polijas–Lietuvas ūnijas šķelšanu. Dokumentu apstiprināja arī ordeņa Livonijas atzara augstākās amatpersonas un Livonijas kārtu pārstāvji.⁵⁴ Livonijas zemes mestra iesaistīšanās karā pret Lietuvu, kas beidzās ar sakāvi, vājināja viņa pozīcijas Livonijā, un bīskapiem un Livonijas kārtām atvieglāja landtāgā Valkā 1435. gada decembrī noslēgt visaptverošu vienošanos.⁵⁵

VI

Vācu ordeņa Livonijas atzara patstāvība un ordeņa vadības (Marienburgā) bezpalīdzība par svarīgāko amatu ieņemšanu Livonijā atklājās strīdā, kas 1438. gadā izvērtās starp virsmestra Paula no Rusdorfas (1422–1441) atbalstīto reinzemiešu partiju un livoniešu favorīti partiju, kuras pārstāvji runāja lejasvācu valodā. Beigās tas noveda pat pie tā, ka virsmestrs atteicās no

amata un Prūsijā nostiprinājās kārtu opozīcija. Rezultātā 1440. gadā tika nodibināta Prūsijas savienība. 1441. gadā jaunais virsmestrs Konrads no Erlihshauzenes (1441–1449) Livonijas zemes mestra amatā apstiprināja lejasvācu partijas kandidātu Finki no Overbergu dzimtas (*Vincke von Overberg*, 1439–1450).⁵⁶

Trīspadsmitgadu kara laikā (1454–1466) Livonijas militārās vienības ordeņa virsmestram sniedza visai ierobežotu atbalstu – gan militārā, gan finansiālā jomā. Livonijas pārstāvji – ordeņa maršals un pilsētu sūtņi – 1464. gada vasarā kopā ar vendu pilsētām gan mēģināja rast izlīgumu starp abām konfliktējošām pusēm, taču vairs nepiedalījās miera sarunās, kas 1466. gadā rezultējās ar Tornas miera noslēgšanu.⁵⁷ 15. gadsimta otrajā pusē un 16. gadsimta sākumā zemes mestri savu ārpolitiku veidoja pavisam patstāvīgi, īpaši attiecībās ar Pleskavu un Novgorodu, tāpat arī Maskavu un Lietuvas lielkunigaitiju.⁵⁸ Ņemot vērā arvien pieaugošos draudus, kādus kopš 15. gadsimta beigām Livonijai radīja Maskavas lielkņaziste, ordeņa virsmestri mēģināja Livonijas atzaru atbalstīt, taču viņu aktivitātes saskārās ar kārtu pretestību Prūsijā. 1501. gadā jautājumā par piekrišanu nodevām Livonijas atbalstam Kēnigsbergas vecpilsētas birģermeistars atbildēja, “ka tās [kārtas; R. Č.] to dara, tikai izrādot savu žēlastību, un ne aiz pienākuma, jo nav parādā Livonijai palīdzību” un viss, kas saistās ar Livoniju, attiecas uz ordeņa pavēlniekiem, bet ne uz zemi.⁵⁹

Nākamo divdesmit gadu laikā izrādījās, ka attiecībās starp Vācu ordeņa Prūsijas atzaru un Livonijas atzaru savstarpējā palīdzība un atbalsts kļuva arvien problemātiskāki, kas izskaidrojams ar ļoti atšķirīgajiem Prūsijas un Livonijas politiskajiem mērķiem. Livonijas zemes mestrs Volters no Plettenbergas (1494–1535) 1501. gadā noslēdza miera līgumu ar Lietuvu, kas bija pretrunā ar ordeņa

56 LÜCKERATH (kā 53. atsauce), S. 177–184; NEITMANN (kā 20. atsauce), S. 138–148; ALEKSANDR I. FILJUŠKIN: Das mittelalterliche Livland und seine Nachbarmächte: Äußere Beziehungen im späten 14. und 15. Jahrhundert, in: BRÜGGEMANN / HENNING / MAIER / TUCHTENHAGEN (kā 13. atsauce), S. 397–422, hier S. 401–402.

57 MARIAN BISKUP: Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim 1454–1466 [Trīspadsmit gadu karš ar Vācu ordeni 1454–1466], Warszawa 1967, s. 430–431, 658–659.

58 MAIKE SACH: Hochmeister und Großfürst. Die Beziehungen zwischen dem Deutschen Orden in Preussen und dem Moskauer Staat um die Wende zur Neuzeit, Stuttgart 2002 (Quellen und Studien zur Geschichte des Östlichen Europa, 62), S. 98–106; HARALD COSACK: Livland und Rußland zur Zeit des Ordensmeisters Johann Freitag, T. 1, in: Hansische Geschichtsblätter 28 (1923), S. 1–60; T. II, in: Ibidem, 31 (1926), S. 72–115; T. 3, in: Ibidem, 32 (1927), S. 81–121; ELKE WIMMER: Die Rußlandpolitik Wolters von Plettenberg, in: NORBERT ANGERMANN (Hrsg.): Wolter von Plettenberg. Der größte Ordensmeisters Livlands, Lüneburg 1985, S. 101–112; MATTHIAS THUMSER: Antirussische Propaganda in der „Schönen Historie von wunderbaren Geschäften der Herren zu Livland mit den Russen und Tataren“, in: M. THUMSER (Hrsg.): Geschichtsschreibung im mittelalterlichen Livland, Münster 2011 (Schriften der Baltischen Historischen Kommission, 18), S. 133–153, hier S. 134–135; MARINA BESSUDNOVA: Groß-Novgorod zwischen Moskau und Livland um die Wende vom 15. zum 16. Jahrhundert, in: N. ANGERMANN, KARSTEN BRÜGGEMANN, INNA PÓLTSAM-JÜRJO (Hrsg.): Die baltischen Länder und Europa in der Frühen Neuzeit, Köln et al. 2015, S. 67–104, hier S. 91–93.

59 [...] *das sie allein seiner Gnade zu gefallen thun und ausz keiner pflicht, dan sie nicht schuldig sein gen Eifland zu helfen.* MAX TOEPPEN (Hrsg.): Acten der Ständetage Preußens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens, Bd. 5: 1458–1525, Leipzig 1886, S. 466–467; MARIAN BISKUP: Polska a Zakon Krzyżacki w Prusach w początkach XVI wieku. U źródeł sekularyzacji Prus Krzyżackich [Polija un Vācu ordenis Prūsijā 16. gadsimta sākumā. Vācu ordeņa Prūsijā sekularizācijas aizsākumi], Olsztyn 1983, s. 133.

- 60 WILHELM LENZ: Die auswärtige Politik des livländischen Ordensmeisters Wolter von Plettenberg bis 1510, Tübingen 1929, S. 27–28; BISKUP, Polska a Zakon (kā 59. atsauce), s. 103, 116–117, 498–503; SACH, Hochmeister und Großfürst, S. 283–293.
- 61 MARIAN BISKUP: “Wojna Pruska”, czyli wojna Polaki z Zakonem Krzyżackim w latach 1519–1521: U źródeł sekularyzacji Prus Krzyżackich [“Prūsijas karš”] jeb Polijas karš ar vācu ordeni (1519–1521): Vācu ordeņa Prūsijā sekularizācijas aizsākumi], Olsztyn 1991, s. 241–244, 304–306, 395; BISKUP, Livland (kā 24. atsauce), S. 128; UDO ARNOLD: Livland als Glied des Deutschen Ordens in der Epoche Wolters von Plettenberg, in: ANGERMANN, Wolter von Plettenberg (kā 58. atsauce), S. 23–47, hier S. 29–31.
- 62 MARIAN BISKUP: Das Ende des Deutschordensstaates in Preußen im Jahre 1525, in: JOSEF FLECKENSTEIN, MANFRED HELLMANN (Hrsg.): Die Geistlichen Ritterorden Europas, Sigmaringen 1980 (Vorträge und Forschungen, 26), S. 403–416, hier S. 414–415.
- 63 ANGERMANN, Die Stellung (kā 38. atsauce), S. 119.
- 64 SARNOWSKY, Die preußischen Städte (kā 42. atsauce), S. 11–112; J. SARNOWSKY: Die Entwicklung des Handels der preußischen Hansestädte im 15. Jahrhundert, in: ZENON HUBERT NOWAK, JANUSZ TANDECKI (Hrsg.): Die preußischen Hansestädte und ihre Stellung im Nord- und Ostseeraum des Mittelalters, Toruń 1998, S. 51–78, hier S. 57–59; VICTOR LAUFER: Danzigs Schiffs- und Warenverkehr am Ende des 15. Jahrhunderts, in: Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins 33 (1894), S. 1–44, hier S. 7, 14–15, 31; HENRYK SAMSONOWICZ: Handel zagraniczny Gdańska w drugiej połowie XV wieku: rejonizacja handlu na podstawie ksiąg cła palowego [Gdaņskas ārējā tirdzniecība 15. gadsimta otrajā pusē: tirdzniecības reģionalizācija, pamatojoties uz pietauvošanās nodevu grāmatām], in: Przegląd Historyczny 47 (1956), 2, s. 283–352, tut s. 289, 318–320, 342–344.
- 65 MISĀNS, Rīga, Dorpat (kā 42. atsauce), S. 37–42.

virsmestra Frīdriha no Saksijas politiskajiem plāniem, savukārt ordeņa virsmestrs pretēji Livonijas interesēm slēdza pret Poliju un Lietuvu vērstu savienību ar Maskavas lielkņazisti (1517).⁶⁰ Pēdējā ordeņzemes kara laikā ar Poliju (1519–1521) Volters no Pletenbergas Prūsijai sniedza vairs tikai pieticīgu militāru un finansiālu atbalstu. Kā atļdzību viņš no virsmestra saņēma pilnas valdīšanas tiesības Harjumā un Virumā, kā arī viņam tika apstiprinātas Vācu ordeņa Livonijas atzara tiesības zemes mestra amatam izvirzīt tikai vienu kandidātu.⁶¹ Tas bija pēdējais solis Vācu ordeņa Livonijas atzara ceļā uz patstāvības iegūšanu no virsmestra varas. Līdz ar Albrehta no Hoencollernu (*Hohenzollern*) dzimtas 1525. gada 8. aprīlī noslēgto Krakovas līgumu ar Poliju beidzās Livonijas atkarība no Prūsijas.⁶²

Laikā, kad vājinājās saites starp Vācu ordeņa Livonijas atzaru un Prūsijas atzaru, ir skaidri saskatāms, ka intensīvākas kļuva attiecības starp Dancīgu un Livonijas pilsētām, galvenokārt Rīgu un Tallīnu. Norberts Angermans konstatē,⁶³ ka Dancīga 15. gadsimtā kļuva par Rīgas otro svarīgāko tirdzniecības partneri tūlīt aiz Lībekas. Saglabājušies avoti norāda arī uz kuģu satiksmes atjaunošanu starp Livonijas pilsētām (īpaši Tallīnu un Rīgu) un Dancīgu 15. gadsimta gaitā. Dancīgas pilsētas rāte kopā ar Lībeku atbalstīja Rīgu kara laikā ar Vācu ordeni (1481–1491).⁶⁴ Livonijas un Prūsijas pilsētu sadarbību Hanzā 15. gadsimtā noteica ne tikai ģeogrāfiskais tuvums, bet arī saimnieciskās intereses.⁶⁵

Rezumējot jāuzsver, ka Vācu ordeņa Prūsijas atzara, Lietuvas un Polijas attiecības ar Livoniju viduslaikos nekādā gadījumā nav izvērtēja-

mas tikai Vācu ordeņa Prūsijas un Livonijas atzaru attiecību aspektā. Šajā rakstā, kurā mēģināts aptvert Livonijas un tās kaimiņteritoriju attiecību daudzpusīgo raksturu, kur būtiska nozīme bija arī Livonijas pilsētām (galvenokārt Rīgai) un bīskapiem, dominēja tieši šī perspektīva. Šo kontaktu atsevišķie līmeņi izceļas arī ar sev vien piemītošu dinamiku. Tā, piemēram, Livonijas pilsētu saimnieciskās saiknes ar Lietuvu un Prūsiju attīstījās lielākoties neatkarīgi no politiskajām attiecībām ar Vācu ordeni.

Competition and Cooperation in the Relationships among the State of the Teutonic Order in Prussia, Lithuania, Poland and Livonia in the Middle Ages

Roman Czaja

The author makes an attempt to illustrate the relationship between Livonia and the state of the Teutonic Order in Prussia in the context of the relations of both regions with Lithuania and Poland. The chronological scope of the presented research covers the time period between 1237 and 1525. Livonia's situation was distinct from that of Prussia primarily due to the internal conflicts between the Teutonic Order and the authorities of the episcopal territories, as well as the threat posed by Lithuania and the Ruthenian principalities. Until the 1280s, the central authorities of the Teutonic Order were eager to pursue a unified policy on the Baltic Sea coast. However, from the 1290s, the distinctness of the Livonian branch of the Teutonic Order started to be clearly marked. The transfer of the seat of the Grand Master to Prussia in 1309 did not stop the development of the specificity of the Livonian political system. The Livonian branch of the Teutonic Order retained its independence despite the fact that its model of the organisation of territorial administration was taken from Prussia. In the 13th and 14th centuries, the army of the Teutonic Order in Prussia supported the Livonian Land Master in times of crisis; nevertheless, joint military actions against a common opponent, such as the Grand Duchy of Lithuania, were exceptional. It was Livonia's political interests, not loyalty to the Grand Master in Prussia that determined the involvement of the Livonian Masters in the war of the Teutonic Order's state in Prussia against the Polish-Lithuanian union in the 15th century. At the beginning of the 16th century, the cooperation between the Prussian and Livonian branches of the Teutonic Order was only a result of specific political goals of Prussia and Livonia and their plans regarding Poland, Lithuania and the Grand Duchy of Moscow. The paper considers also contacts between Prussian and Livonian cities and towns, and their participation in the Hanseatic trade and Hansa's political and organisational activities. The author concludes that economic relations developed independently of political relations. In the second half of the 15th century, when the ties between the Prussian and Livonian branches of the Teutonic Order loosened, it was the relationship between Gdańsk (Danzig) and Livonian cities, mainly Riga and Tallinn, that intensified.

Rietumu modelis un iezemieši

Lībieši un topošie latvieši viduslaiku Livonijā

Ilgvars Misāns

Jēdziens “Rietumu modelis” tāpat kā “Rietumu pasaule” ir abstrakts, taču attiecībā uz viduslaikiem tā saturu nav grūti konkretizēt. Kā galvenās iezīmes, kas raksturo šo modeli, būtu izceļamas latīņu kristietība un ar to saistītā kultūra, romiešu tiesībās sakņota tiesiskuma izpratne, feodālā hierarhija un pilsēta – komūna kā tiesiski autonoma vienība ar savu pilsoņu kopumu.¹

I

Līdz 12. un 13. gadsimta mijai Austrumbaltija atradās ārpus civilizētās pasaules robežām. Tās baltu un somu izcelsmes pamatiedzīvotāji – viņu apzīmēšanai lietosim Indriķa Šterna piedāvāto terminu “iezemieši”² – tiešā saskarsmē ar Rietumeiropai raksturīgo dzīves kārtību, reliģiskās, sociālās un ekonomiskās dzīves organizāciju un kultūras tradīcijām nonāca labākajā gadījumā ierobežotā apjomā. Sistemātiska Austrumbaltijas rietumnieciskošana sākas līdz ar pirmo mūra piļu celtniecību Ikšķilē un Mārtiņsalā, kuras Daugavas lībiešu / līvu apdzīvotajā teritorijā pēc kristīgā misionāra Meinarda iniciatīvas aizsardzībai pret lietuviešu sirojumiem uzbūvēja no Gotlandes ataicinātie akmeņkaļi.³ Tādējādi iezemieši ne vien praksē iepazinās ar Rietumu tehnoloģiju izmantojumu,⁴ bet arī notika iejaukšanās vietējās varas struktūrās. Ir pamats domāt, ka Meinards

- 1 ANDRIS LEVĀNS: Politiskās organizācijas modeļi viduslaiku Livonijā 13.–16. gadsimtā: manifestācijas un leģitīmācijas formas, in: TĀLAVS JUNDZIS, GUNTIS ZEMĪTIS (red.): Latvija un latvieši. 2. sēj. Valstiskums Latvijā un Latvijas valsts – izcīnītā un zaudētā, Rīga 2013, 52.–76. lpp., šeit 58. lpp.; KASPARS KĻAVIŅŠ: Kas izveidoja un aizsargāja Livoniju?, in: K. KĻAVIŅŠ: apStāvēšana, Rīga 2009, 7.–20. lpp., šeit 15. lpp.
- 2 INDRIĶIS ŠTERNS: Latvijas vēsture 1290–1500, Rīga 1997, 606. lpp.
- 3 Indriķa hronika / Henrici chronicon, tulk. Ā[BRAMS] FELDHŪNS un koment. ĒVALDS MUGURĒVIČS, Rīga 1993, I.5–7 (turpmāk: IH).

- 4 Par tolaik Austrumbaltijas iedzīvotāju vidū valdošo izpratnes trūkumu par Rietumos izmantotajām celtniecības tehnoloģijām liecina hronista Heinriha stāsts par zemgaļu mēģinājumu ar garām kuģu tauvām Iksķilē celto mūra pili ievilkt Daugavā. Skat. IH (kā 3. atsauce), I.6; RAFAL SIMIŃSKI: Deutsche und Liven. Die Begegnung zweier Kulturen auf dem baltischen Boden um die Wende vom 12. zum 13. Jahrhundert, in: KAROL SAUERLAND (Hrsg.): Kulturtransfer Polen-Deutschland. Wechselbeziehungen in Sprache, Kultur und Gesellschaft, Bd. 2, Bonn 2001, S. 19–27, hier S. 23.
- 5 RAOUL ZÜHLKE: Bischof Meinhard von Üxküll: Ein friedlicher Missionar? Ansätze zu einer Neubewertung. Ein quellenkundiger Werkstattbericht, in: Hansische Geschichtsblätter 127 (2009), S. 101–121, hier S. 112–113.
- 6 MANFRED HELLMANN: Bischof Meinhard und die Eigenart der kirchlicher Organisation in den baltischen Ländern, in: MICHELE MACCARONE (ed.): Gli inizi del cristianesimo in Livonia-Lettonia: Atti del Colloquio Internazionale di Storia Ecclesiastica in Occasione dell'VIII Centenario della Chiesa in Livonia (1186–1986), Roma, 24–25 Giugno 1986 / Pontificio Comitato di scienze storiche, Città del Vaticano 1989, S. 9–30, hier S. 23–26; ZÜHLKE (kā 5. atsauce), S. 117–120; EVA EIHMANE: Baltijas kristianizācija un krusta kari, in: LĪGA BEIŅŅA (sast.): Kristietības ienākšana Līvzemē. Zinātniska konference, veltīta Krimuldas baznīcas astoņsimtgadei 2005. gada 9. jūnijā, [Rīga] 2005, 5.–13. lpp., šeit 7. lpp.
- 7 Par etniskā un sociālā ziņā daudzveidīgo migrāciju uz Livoniju sīkāk skat. ANTI SELART: Sie kommen und sie gehen. Zentrale Orte, Randgebiete und die Livländer im Mittelalter, in: ANTI SELART, MATTHIAS THUMSER (Hrsg.): Livland – eine Region am Ende der Welt? Forschungen zum Verhältnis zwischen Zentrum und Peripherie im späten Mittelalter / Livonia – a Region at the End of the World? Studies on the Relations between Centre and Periphery in the Later Middle Ages, Köln et al. 2017 (Quellen und Studien zur baltischen Geschichte, 27), S. 27–60, hier S. 30–33.

mērķtiecīgi atbalstīja lībiešu vecākos, kuri izšķīrās par kristietības pieņemšanu vai radija iespaidu, ka domā par kristīšanos.⁵ 1186. gadā ar Brēmenes arhibīskapa un domkapitula lēmumu tika izveidota pirmā bīskapija Austrumbaltijā (pāvesta kūrījas apstiprinājumu tā saņēma divus gadus vēlāk), un Meinards kopā ar garīdzniekiem un mūkiem no Iksķiles kā galvenā misionēšanas centra turpināja kristīgās mācības sludināšanu jau bīskapa statusā. Taču drīz vien kļuva skaidrs, ka miermīlīga kristietības izplatīšana negūst stabilus panākumus, un ap gadsimtu miju jaunās ticības vārdā tika uzsākti krusta kari.⁶ Sākot ar 12. gadsimta beigām uz dzīvi pakļautajā un jaunkristītajā teritorijā, kuru sāka saukt par Livoniju, arvien lielākā skaitā pārcēlās dažādu kārtu piederīgie – prelāti, zemākās garīdzniecības pārstāvji, klosteru mūki un garīgo bruņinieku ordeņu brāļi, bruņinieki un pilsētu iedzīvotāji – no zemēm ar ilgstošākām kristietības tradīcijām un civilizācijas pieredzi, proti, tagadējās Ziemeļvācijas, Holandes un Dānijas.⁷ Uzreiz gan jāteic, ka Dānijas faktors tiešā veidā, turklāt salīdzinoši nelielā apjomā ietekmēja vienīgi Ziemeļigaunijas attīstību un, ievērojot raksta fokusu, tā ietekme netiks analizēta.

Līdz ar pakļaušanos iekarotājiem jaunkristītie tika konfrontēti ar jaunu politisko kārtību, kas viņiem nozīmēja atteikšanos no politiskās patstāvības, ja vien tā nebija zaudēta jau agrāk, nonākot krievu kņazu meslu atkarībā. Pēc visa spriežot, savu politisko bezspēcību jaunkristītie sāka apzināties visai drīz. Jaunā ticības pieņemšana, pat ja sākotnēji saskarsme ar to bija pavisam virspusēja, bija saistīta ar atteikšanos no senču paražām un agrākā dzīvesveida maiņu. Disciplinējošie pasākumi no Romas katoļu baznīcas puses raisīja vēlmi pretoties, kas savukārt iekarotājiem lika raudzīties uz jaunkristītajiem ar neuzticēšanos. Jaunie zemeskungi nodrošināja neofītiem aizsardzību pret ārē-

jiem ienaidniekiem un pagāniem, taču iezemieši bija spiesti pakļauties jaunajai varai un maksāt nodevas.⁸

Noliksīm malā jau kopš apgaismības laikmeta daudz cilāto jautājumu par Austrumbaltijas krusta karu morālo vērtējumu, kas lielākoties tiek aplūkots nevis viduslaiku kontekstā, bet modernā laikmeta izpratnē par vēsturisko taisnīgumu un netaisnīgumu, kā arī priekšstatiem par brīvību un neatkarību kā universālām vērtībām ar eksistenciālu nozīmi.⁹ Pievērsīsimies Austrumbaltijas rietumnieciskošanai no socioloģiskā skatu punkta, lai noskaidrotu, kāda vieta Livonijā, respektīvi, bīskapu un Zobenbrāļu (kopš 1237. gada Vācu) ordeņa kontrolētajā politiskajā un sociālajā veidojumā, bija atvēlēta iezemiešiem.

Iekarotāji un ieceļotāji nāca no augstāk attīstītās latīņu kristīgās kultūrtelpas, un viņi ne tikai pievērsa autohtonos iedzīvotājus kristietībai, bet ieviesa Livonijā arī Rietumeiropai raksturīgās varas struktūras un likumus, daudzveidīgas tehniskas inovācijas (piemēram, ūdens un vēja dzirnavas), dibināja pilsētas un uz esošās sociālo attiecību bāzes izveidoja jaunu sabiedrības modeli.¹⁰ Augot ienācēju skaitam, Austrumbaltijas reģions piedzīvoja dinamiskas pārmaiņas teju visās jomās. To rezultātu Pauls Johansens 1963. gadā ir raksturojis šādiem vārdiem:

“Pāri vietējiem izpletās vāciešu [veidota] sociāla konstrukcija, kas atspoguļoja visu viduslaiku dzīves raibumu viņu dzimtenē. Tajā ietilpa gan visu pakāpju katoļu garīdzniecība no arhibīskapa līdz ubagotājmūkam, gan Vācu ordenis ar brāļiem bruņiniekiem, priesterbrāļiem un brāļiem lajiem, gan algotņi (“melngalvi”) un kungu kalpi pilīs, tad pirmām kārtām laicīgā bruņniecība un [tās; I. M.] vienības jeb dižciltīgie vasaļi un visbeidzot pilsētas ar to pilsoņu sociālo kārtību, līdzīgi kā Lībekā”.¹¹

Vienīgi jāpiebilst, ka Paula Johansena lietotais termins “vācieši”, kas tiek izmantots privileģēto Livonijas iedzīvotāju – iekarotāju un to pēcteču, kā arī no dažādām, pārsvarā Ziemeļvācijas, zemēm ieceļojušo imigrantu – apzīmēšanai (to lieto arī daudzi citi autori), būtu vispirms traktējams sociālā nozīmē. Šim sociālajam virsslānim piederīgos cilvēkus savā starpā saistīja viduslejasvācu valoda, taču viņi sevi neuztvēra kā piederīgus vienai etniskai kopībai mūsdienu izpratnē. Līdzīgi arī Livonijas

8 HEINZ VON ZUR MÜHLEN: Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit (etwa 1180–1561), in: GERT VON PISTOHLKORS (Hrsg.): Deutsche Geschichte im Osten Europas. Baltische Länder, Berlin 1994, S. 25–172, hier S. 123.

9 EIHMANE (kā 6. atsauce), 5.–6. lpp.; KĻAVIŅŠ, Kas izveidoja (kā 1. atsauce), 13.–14. lpp.

10 TIINA KALA: The Incorporation of the Northern Baltic Lands into the Western Christian World, in: ALAN V. MURRAY (ed.): Crusade and Conversion on the Baltic Frontier 1150–1500, Burlington 2001, pp. 3–20, here p. 3.

11 „Über die Einheimischen aber erhob sich das soziale Gebäude der Deutschen, das die ganze Buntheit des mittelalterlichen Lebens im Mutterlande widerspiegelte: es gab die katholische Geistlichkeit aller Stufen vom Erzbischof bis zum Bettelmönch, es gab den Deutschen Orden mit Ritter-, Priester und Laienbrüdern, es gab die Söldnermannschaften („Schwarzhäupter“ und Herrendiener) auf den Schlössern, dann vor allem die weltlichen Ritter- und Mannschaften oder adligen Lehnsleute und schließlich die Städte mit ihrer sozialen Ordnung des Bürgertums, ähnlich wie in Lübeck.“ PAUL JOHANSEN: Nationale Vorurteile und Minderwertigkeitsgefühle als sozialer Faktor im mittelalterlichen Livland, in: Alteuropa und die moderne Gesellschaft. Festschrift für Otto Brunner, Göttingen 1963, S. 88–117, hier S. 103.

- 12 Skat. KASPARS KĻAVIŅŠ: Latviešu pilsētnieki un pasaka par zemnieku tautu, in: KĻAVIŅŠ, apStāvēšana (kā 1. atsauce), 146.–155. lpp., šeit 148.–150. lpp. Skat. arī Karstena Jānkes rakstu un Jana Rīdigerā eseju šajā krājumā.
- 13 JOHANSEN (kā 11. atsauce), S. 103.
- 14 ALEXANDER DROST: Historische Grenzräume im Ostseeraum: Livland. Borderland-Theorien und kulturelle Schichten, in: ALEXANDER DROST, MICHAEL NORTH (Hrsg.): Neuerfindung des Raumes. Grenzüberschreitungen und Neuordnungen, Köln 2013, S. 113–141, hier S. 125.
- 15 ENN TARVEL: Die Entstehung der grundherrschaftlichen und gutsherrschaftlichen Agrarstrukturen in Estland im 13. und 14. Jahrhundert, in: DETLEF KATTINGER, JENS E. OLESEN, HORST WERNICKE (Hrsg.): Der Ostseeraum und Kontinentaleuropa 1100–1600. Einflußnahme – Rezeption – Wandel, Schwertin 2004 (Culture Clash or Compromise, 8), S. 119–122, hier S. 119–120.

autohtonie iedzīvotāji, kas avotos tiek saukti par “nevāciešiem” jeb “nevāciem” (*Undeutsche*), līdz reformācijai, kad notika draudzīgu dalīšana pēc valodu un līdz ar to etniskā principa, viduslaikos neapzinājās sevi kā latviešus vai igauņus.¹²

II

Ikviens neofīts, pieņemot kristietību, formāli kļuva par pilnvērtīgu kristiešu kopienas – *societas christiana* – locekli. Tās vienotāja bija Romas katoļu baznīca, un pagānu iekļaušana Baznīcas klēpī jau arī bija deklarētais krusta karu virsmērķis. Baznīca rūpējās par visu kristiešu dvēselēm, un jaunpienācēji, saņemot kristīgo žēlastību, no savas puses uzņēmās pienākumu Baznīcu uzturēt, maksājot desmito tiesu. Neatkarīgi no tā, vai jaunā ticība tika pieņemta brīvprātīgi vai uzspiesta ar varu, jaunkristītajiem tika solīta kristīga brīvība un pārējo kristiešu brālīga mīlestība. Uzreiz gan jāuzsver, ka Livonijā ieceļojušie vācieši ar brīvību šajā gadījumā nesaprata neko vairāk kā ticīga cilvēka dvēseles glābšanu, to atbrīvojot no ļaunuma un herēzes. Tāpat arī kristīgā mīlestība tika traktēta nevis kā laicīgas dzīves pamatnorma, bet gan abstraktā nozīmē – kā cilvēku brālība Dieva un Debesu priekšā. Hronistam Livonijas Heinriham (Indriķim) kristietis varēja būt cita kristieša brālis un vienlaikus arī kungs. Iezemiešiem, kuri tikai sāka apgūt kristīgās mācības pamatus un kuriem kristiešu mentalitāte vēl bija sveša, šāda veida morāle, ciktāl viņi to bija spējīgi izprast, visticamāk, izklausījās pēc vāji maskētas liekulības.¹³

Ja kristietības ieviešana tās izplatītājiem pati par sevi nedeva nekādas tiesības pār neofītiem, ar varas kompetencēm bija citādi. Kristīgās ticības izplatīšana tika izmantota kā varas īstenošanas instruments,¹⁴ un tās pieņemšana no iezemiešu puses tika interpretēta arī kā iekarotāju laicīgās virsvaras atzīšana.¹⁵ Turklāt jaunie kungi bija pārliecināti par savu pārakumu un domāja, ka vietējās ciltis nav spējīgas pašas sevi pārvaldīt. Lai tās pilnvērtīgi pievērstu jaunajai ticībai, tika uzskatīts par nepieciešamu iedibināt stingru likumīgu kārtību. Apliecinājums tam ir hronista Heinriha daiļrunīgi aprakstītā epizode par notikumiem 1206./1207. gada ziemā:

“Turaidieši, saņēmuši svētās kristības mistērijas ar visām garīgajām tiesībām, lūdza savu priesteri Alebrandu viņiem stāvēt klāt gan garīgajās tiesībās, gan laicīgajās tiesas lietās atbilstoši tam, ko saucam par laicīgajām tiesībām, saskaņā ar kristiešu likumiem [izcēlums; I. M.]. Līvu tauta agrāk bija ļoti negodīga, ikviens atņēma savam tuvākajam, kas tam piederēja; tāpēc kristījot tāda veida varmācība, laupīšana, zagšana un jebkura tamlīdzīga rīcība tika noliegta. [...] Tāpēc priesterim Alebrandam sākumā uzdeva uzklaut ne vien garīgās lietās, bet arī laicīgās. Un viņš godīgi – gan Dieva, gan arī savu grēku dēļ – pildīja viņam uzlikto pienākumu.”¹⁶

Nav pamata akli uzticēties hronista attēlotās teju vai idilliskās ainas vēsturiskajam patiesīgumam. Grūti iedomāties, ka jaun-kristītie pēc pašu iniciatīvas būtu lūguši pret viņiem piemērot svešus un nezināmus likumus. Svarīgāks šajā izklāstā ir kas cits – no vienas puses, konstatējums, ka līdz ar kristību iezemieši ir ieguvuši visas garīgās tiesības, no otras, vēlme viņus iekļaut laicīgā kristīgā sabiedrībā, pakļaujot šīs sabiedrības likumu autoritātei un tādējādi padarot par labākiem kristiešiem. Cita lieta, ka teorija no prakses varēja ievērojami atšķirties. Heinrihs turpina:

“Pirmajā gadā šī kristiešu paraža līviem bija pa prātam, jo šādas fogtejas amatu pildīja godīgi cilvēki, bet vēlāk tas visā Līvmē, Letgalē un Igaunijā ļoti izvirta dažādu laju kārtas laicīgo tiesnešu rokās, kuri, pildot fogtejas amatu, vairāk domāja par sava maka pildīšanu nekā par Dieva taisnību.”¹⁷

Hronists zina arī stāstīt, ka atšķirībā no pirmā tiesneša godavīra un garīdznieka nākamais Turaidas fogts – bruņinieks krustnesis Gotfrīds – pildījis savu amatu netaisnīgi, turklāt, savācis milzumu naudas un dāvanu, lauvas tiesu no iegūtā piesavinājies sev.¹⁸ No citētā hronikas fragmenta redzams, ka Turaidas gadījums nebija vienīgais – vācu tiesnešu iecelšana kļuva par vispārpieņemtu praksi “Līvmē, Letgalē un Igaunijā”.

13. gadsimtā, pakļaujoties jaunajai varai (vienošanās nosacījumi ir saglabājušies par Kursu un Zemgali)¹⁹, iezemieši atzina zemeskungu, proti, bīskapa vai ordeņa, tiesu varu, kas ietvēra tiesas spriešanas tiesības zemeskungu nozīmētiem fogtiem. Sākoties lēņu piešķiršanai, daļa no zemeskungu varas kompetencēm gan nonāca vasaļu rokās, kas viņiem pavēra iespēju savos lēņos

16 *Thoredenses vero receptis sacri baptismatis misterii cum omni iure spirituali rogant sacerdotem suum Alabrandum, ut sicut in iure spirituali, sic et eos expediat in civilibus causis, quod nos dicimus in iure seculari, secundum iura christianorum. Gens enim Lyvonum quondam erat perfidissima et unusquisque proximo suo quod habebat auferebat, et ideo in baptismo huiusmodi prohibita sunt violentia, rapina, furta et hiis similia. [...] Unde Alebrando sacerdoti tam de spiritualibus causis quam de civilibus audiendis primitus iniunctum est. At ille iniunctum sibi officium tam propter Deum quam pro peccatis suis fideliter administrans. IH (kā 3. atsauce), X.15.*

17 *Placuit autem Lyvonibus ista christianorum consuetudo primo anno, eo quod per fideles huiusmodi advocacie amministraretur officium, quod postea per manus diversorum iudicum secularium laycorum per universam Lyvoniam et Lettbi-galliam et Estoniam nimis est depravatum, qui magis pro burse sue implecione quam iustice Dei intuitu huiusmodi advocacie officium exercuerunt. Ibidem.*

18 Ibidem, XI.4.

19 FRIEDRICH GEORG VON BUNGE (Hrsg.): Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten (turpmāk: LUB), Abt. I, Bd. 1, Reval 1853, Nr. 405, Sp. 508–509; Nr. 430, Sp. 542–544.

- 20 ARVEDS ŠVĀBE: Zemes attiecību un zemes reformu vēsture Latvijā, in: ARTURS ALBERINGS (sast.): Latvijas agrārā reforma. Agrārās reformas desmit gadu atceri, Rīga 1930, 7.–176. lpp., šeit 35. lpp.; JUHAN KREEM: Der weltliche Adel, in: KARSTEN BRÜGGEMANN, DETLEF HENNING, KONRAD MAIER, RALPH TUCHTENHAGEN (Hrsg.): Das Baltikum. Geschichte einer europäischen Region. Bd. 1: Von der Vor- und Frühgeschichte bis zum Ende des Mittelalters, [Stuttgart] 2018, S. 278–296, hier S. 288–289.
- 21 LEONID ARBUSOW: Die altlivländischen Bauernrechte. Neu hrsg. von LEONID ARBUSOW. Mit einem Anhang von Urkunden, in: Mitteilungen aus der livländischen Geschichte 23 (1924–1926), S. 1–144, hier S. 7–10; MÜHLEN, Livland (kā 8. atsauce), S. 124.
- 22 Vartberges Hermaņa Livonijas hronika / Hermann von Wartberge hronicon Livoniae, tulk. un koment. ĒVALDS MUGURĒVIČS, Rīga 2005, 70.–71. lpp.
- 23 ARBUSOW, Bauernrechte (kā 21. atsauce), S. 12–14.
- 24 E[RKKI] O[LAVI] KUUSJO: Die rechtliche und wirtschaftliche Stellung der Pfarrkirchen in Alt-Livland, Helsinki 1953 (Annales Academiae Scientiarum Fennicae, Ser. B, T. 2), S. 35–37; TIINA KALA: Die Kirche, in: BRÜGGEMANN / HENNING / MAIER / TUCHTENHAGEN (kā 20. atsauce), S. 224–258, hier S. 237; RAFAL SIMIŃSKI: Die lokalen Grenzen in Livland im 13. und 14. Jahrhundert. Entstehung und Funktion, in: ULRICH KNEFELKAMP, KRISTIAN BOSSELMANN-CYRAN (Hrsg.): Grenze und Grenzüberschreitung im Mittelalter. 11. Symposium des Mediävistenverbandes vom 14.–17. März 2005 in Frankfurt an der Oder, Berlin 2007, S. 93–106, hier S. 95–96; ANTI SELART: Die Rolle des Deutschen Ordens bei der Entstehung der Pfarrorganisation in Livland, in: Ordines Militares. Colloquia Torunensia Historica. Yearbook for the Study of the Military Orders 23 (2018), S. 43–74, hier S. 56–63.

uzurpēt atsevišķas tiesības, ieskaitot tiesu jomu. Tomēr, tā kā viduslaikos Romas katoļu pasaulē valdīja princips, saskaņā ar kuru par apsūdzētā vainu vai nevainīgumu lēma viņa kārtas piederīgie, tiesas spriešana tika atstāta pašu zemnieku ziņā. Spriedumu apstiprināja un tā izpildi uzraudzīja augstāka vara, ko pārstāvēja vietējais vasalis vai fogts, kurš arī vadīja tiesas sēdi.²⁰

Laika gaitā seno vietējo paražu tiesību nozīme mazinājās, un zemnieku likumos tika iestrādātas ģermāņu zemēs lietotās tiesību normas.²¹ Vartberges Hermaņa hronikā pieminēts, ka 1324. gadā Vācu ordeņa Livonijas zemes mestrs Reimars Hāne letiem (*Livonibus et Lettonibus*) atjaunojis dažus likumus, rīkojumus un statūtus.²² Leonīds Arbuzovs jun. pieļauj iespēju, ka jau šajā laikā eksistējušas kodificētas uz iezemiešiem attiecinātas tiesības. Pēc viņa domām, tās varētu būt bijušas spēkā līdz pat 16. gadsimta sākumam, kad zemnieku likumdošanā iesākās jauna fāze.²³

III

Līdz ar iezemiešu kristīšanu un kristietības izplatīšanos Livonijā būtiski mainījās vietējo iedzīvotāju kulta tradīcijas, viņu reliģiskā dzīve tika pakļauta Romas katoļu baznīcas normām. Jau kopš 13. gadsimta sākās draudžu izveide un tika izvēsta baznīcu celtniecība. Par pamatu draudžu novadu struktūrai tika izmantots vēl pirms krusta kariem pastāvošais telpiskais dalījums. Baznīcas tika celtas pēc iespējas katrā novadā, turklāt ne vienmēr lielākajā ciemā, bet gan vēsturiskā novada vidusdaļā, senpils tuvumā, kas gan nenozīmēja, ka nevarēja tikt radīti arī jauni draudžu novadi ar mākslīgām robežām.²⁴ Balstoties uz visai skopajām vēstures avotos atrodamajām ziņām, pētniekiem līdz šim mūsdienu Latvijas teritorijā viduslaikos ir izdevies konstatēt 23 draudžu novadus, kas atradušies

Rīgas arhibīskapijā, 31 Vācu ordenim piederošajās zemēs un septiņus Kurzemes bīskapijā. Lielākajos draudžu novados eksistēja arī filiālbaznīcas, kā arī vairākas kapelas, kuru precīzs skaits nav nosakāms, lai gan var pieņemt, ka vienā novadā to varēja būt pat pāris desmiti.²⁵

Lai gan viduslaiku gaitā Livonijā izveidojās un pakāpeniski attīstījās kristīgo svētvietu tīkls, pat vēl 15. gadsimtā pilnībā nebija izzudušas senās pagāniskās paražas, to skaitā apbedīšanas rituāli – mirušo kremēšana un piedevu došana kapā. Šajā laikā zemniekiem vēl arvien bija visai aptuvenus priekšstats par kristīgās mācības saturu un problēmas ar tās morāles principu, to skaitā laulības noteikumu, ievērošanu. 1428. gada Rīgas baznīcas provinces koncilā pieņemtajos statūtos tika pausts satraukums par to, ka zemnieki par savu dievu uzskata pārkonu un pielūdz čūskas, kokus, kā arī citas dabas radības, sagaidot, ka tie palīdzēs vairot mantu un glābs nelaimē.²⁶ Pēc visa spriežot, kristietība ārpus pilsētām Livonijas iezemiešu vidū iesakņojās palēnām, vēl ilgu laiku jaunajai ticībai sadzīvojot ar senākiem kultiskiem priekšstatiem, tos pilnīgi neizskaužot. Kā secinājusi Tīna Kala, “sākotnēji importētie reliģijas un kultūras jauninājumi tika pārņemti izlases veidā, tie tika salāgoti ar agrākajām ticības formām un piemēroti zemnieku dzīves realitātei. Galu galā tie kļuva par daļu no autohtono iedzīvotāju paštēla.”²⁷ Tomēr kopumā vēlajos viduslaikos autohtonie iedzīvotāji vismaz populārā līmenī katolicismu bija pieņēmuši.²⁸

IV

Laicīgās dzīves organizāciju jauniegūtajās teritorijās iekarotāji veidoja, balstoties uz latīņu kristīgajai Eiropai raksturīgiem feodālo jeb senjora–vasaļu attiecību pamatiem. Ikšķīlei bija lemts kļūt ne tikai par centru, no kura Latvijas teritorijā tika uzsākta kristīgās ticības izplatīšana, bet – kopā ar Lielvārdi – arī par vietu, kur aizsākās feodālās hierarhijas un laicīgo vasaļu kārtas izveide Livonijā. 1201. gadā bīskaps Alberts izlēņoja Ikšķīles un Lielvārdes pili vācu vasaļiem – Dānielam un Konrādam no Meiendorpas. Hronists Heinrihs viņus raksturo kā dižciltīgus vīrus.²⁹ Tobrīd gan bīskapam Albertam kā garīgai personai nebija nekādu likumīgu tiesību pār minētajiem

25 ANDRIS CAUNE, IEVA OSE: Latvijas viduslaiku mūra baznīcas 12. gs. beigās – 16. gs. sākums. Enciklopēdija, Rīga 2010, 22.–27. lpp.

26 HERMANN HILDEBRAND (Hrsg.): Liv-, Est und Curländisches Urkundenbuch, Abt. I, Bd. 7, Riga – Moskau 1881, Nr. 690, § 27, S. 482–483; KALA, Kirche (kā 24. atsauce), S. 254; ŠTERNS, Latvijas vēsture (kā 2. atsauce), 60.–61. lpp.

27 „Die ursprünglich importierten religiösen und kulturellen Erneuerungen wurden wahlweise übernommen, mit früheren Glaubensformen in Beziehung gesetzt und an die Realitäten des bäuerlichen Lebens angepasst. Sie wurden schließlich zu einem Teil des Selbstbildes der einheimischen Bevölkerung.“ KALA, Kirche (kā 24. atsauce), S. 258.

28 KALA, Incorporation (kā 10. atsauce), p. 19.

29 IH, (kā 3. atsauce), V.1.

- 30 Ibidem, X.17; A[UGUSTS] TENTELIS: Latvieši ordeņa laikā, in: FR[ANCIS] BALODIS, P[ĒTERIS] ŠMITS (red.): Latvieši. Rakstu krājums, Rīga 1930, 121.–138. lpp., šeit 125. lpp.; INDRIĶIS ŠTERNS: Senlatvijas izlēpošana, in: Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls 1998, 1, 28.–40. lpp., šeit 30.–33. lpp.; TARVEL (kā 15. atsauce), S. 120; skat. arī Mīhkela Mēsalu rakstu šajā krājumā.
- 31 SIMIŅSKI, Grenzen (kā 24. atsauce), S. 95.
- 32 LUB (kā 19. atsauce), Nr. 405, Sp. 508; Nr. 430, Sp. 543; ŠTERNS, Latvijas vēsture (kā 2. atsauce), 429.–430. lpp.; TENTELIS (kā 30. atsauce), 134. lpp. Detalizētu skaidrojumu par desmitās tiesas, kunga tiesas un klaušu saistību saturu skat. ŠVĀBE (kā 20. atsauce), 43.–56. lpp.
- 33 JOHANSEN (kā 11. atsauce), S. 102; ANDRIS ŠNĒ: The Emergence of Livonia: The Transformations of Social and Political Structures in the Territory of Latvia during the Twelfth and Thirteenth Centuries, in: ALAN V. MURRAY (ed.): The Clash of Cultures on the Medieval Baltic Frontier, Farnham – Burlington 2009, pp. 53–71, here pp. 62–64.

laicīgajiem īpašumiem. Tikai pēc tam, kad 1207. gadā Alberts, nonācis Vācijas karaļa Filipa galmā, pakļāva Livoniju Svētās Romas impērijai, saņemot to atpakaļ kā lēni, viņš Livonijā formāli legalizēja savas iepriekš neeksistējošās laicīgā valdnieka tiesības. Bīskapam Albertam bija nepieciešama augstāka sankcija, lai varētu leģitimēt svešas teritorijas sagrābšanu un tās iedzīvotāju pakļaušanu, praksē visu savas varas reālpolitisko konstrukciju balstot uz spēku.³⁰

Sākoties lēņu piešķiršanai un to apsaimniekošanai, mainījās līdzšinējā iezemiešu dzīves kārtība un veidojās jauns telpiskais iedalījums ar jauniem centriem. Ieceļotāji no Rietumiem sāka celt jaunas pilis, un agrākie pilsnovadi pilnībā vai daļēji tika pārveidoti atbilstoši jaunajai realitātei. Lokālajā līmenī radās jauni centri, pakāpeniski mainījās iekšējās robežas, un agrākās, pirms krusta kariem eksistējušās struktūras tika integrētas jaunā telpiskā ietvarā.³¹ Pēc iezemiešu pakļaušanas līdzšinējās īpašuma tiesības viņiem netika atņemtas. Taču jaunie zemeskungi pakļauto novadu iedzīvotājiem no apstrādātās zemes lika maksāt nodevas – gan kā desmito, gan kā kunga tiesu. Nodevu apjoms bija svārstīgs – no ceturtdaļas līdz desmitdaļai ražas.³² Iezemiešu pienākumos ietilpa arī piedalīšanās klaušu darbos, ceļot un uzturot aizsardzības un infrastruktūras objektus, kas bijī nozīmīgi visiem zemes iedzīvotājiem – pilis, baznīcas, ceļus un tiltus.

Laikā, kad notika saskarsme un sadursmes ar krustnešiem, vietējās sabiedrībās bija sākušies sociālās diferenciacijas procesi, taču stingra feodāla hierarhija vēl nebija izveidojusies. Ir pamats runāt par privileģēta augšslāņa – zemes un ciemu vecāko – eksistenci. Tomēr vietējo valdnieku vara nebija institucionālizēta un tiesiski vai ideoloģiski pamatota. Sabiedrības kodolu veidoja brīvie ļaudis, respektīvi, zemnieki ar savām saimēm. Uz zemākā sociālā pakāpiena atradās vergi jeb dreļļi.³³ Līdz ar pakļaušanu iekarotāju likumiem un noteikumiem iezemiešiem tika atrasta vieta jaunajā zemes pārvaldes un aizsardzības modelī, un viņi tika iesaistīti jauna veida sociālo attiecību tīklā. Iezemiešu vecākajiem, kuri vietējo iedzīvotāju uztverē bija apveltīti ar varas autoritāti, iekarotāji bieži vien ļāva noteiktā apjomā saglabāt vadošas pozīcijas. Tas sekmēja bīskapa un ordeņa varas iedibināšanu. Pēc pakļaušanās jaunajiem kungiem daļa vietējo iedzīvotāju ar laiku tika padarīti par nebrīviem

ļaudīm, citi saimniekoja kā brīvzemnieki, bet bija arī dižciltīgie un brīvie, kas kļuva piederīgi vai pietuvināti jaunajai elitei. Izsekot šī sociālās diferenciacijas procesa detaļām nav iespējams nepietiekamo avotu dēļ, taču nav šaubu, ka uz augstāku vietu jaunā sociālā veidojuma augšgalā pirmām kārtām varēja pretendēt vietējās sociālās elites pārstāvji. Tiesa gan, jāpieņem, ka daļa no iezemiešu dižciltīgajiem samērā drīz tika asimilēti, un līdz ar to jautājums par viņu izcelsmi zaudēja aktualitāti.³⁴

Kā viens no pirmajiem kvēliem jaunās ticības un jaunās sociālās kārtības atbalstītājiem no vietējo vidus būtu minams lībiešu vecākais Kaupo, kurš pēc pāvesta Innocenta III apmeklēšanas Romā apliecināja sevi kā uzticamu kristieti un jaunajiem zemeskungiņiem lojālu karotāju. Bīskapam Albertam Kaupo pie-saistīšana bija labs ieguvums – viņš bija salīdzinoši ietekmīgs valdnieks, bet reizē arī pietiekami sīks, lai ar viņu varētu nerē-ķināties un izmantot kā ieroci, lai stiprinātu iekarotāju varu Austrumbaltijā.³⁵

1207. gadā Alberts kļuva par Kokneses valdnieka Vetsekes kungu. Pēc Livonijas Heinriha sniegtās versijas, Vetseke apmaiņā pret palīdzību cīņai ar lietuviešiem piedāvāja Albertam pusī no savas zemes un pils. Lai arī hronists notikušo darī-jumu netraktē kā izlēņošanas aktu, Indriķis Šterns ir pārlieci-nāts, ka tas atbilst senjora un vasaļa attiecību pazīmēm. Uz to norāda arī tālākais notikumu apraksts hronikā. Pēc tam, kad Alberta vācu vasalis Lielvārdes Dāniels ar saviem ļaudīm bija ielauzies Kokneses pilī un sagūstījis Vetseki, bīskaps incidentu risināja no feodālā senjora pozīcijām kā konfliktu starp diviem vasaļiem, turklāt sākotnēji nosodot Dāniela vardarbību un nostājoties Vetsekes pusē. Cita lieta, ka vēlāk pēc neveiksmī-gās sacelšanās pret vācu kungiem Vetseke zaudēja savu statusu, nodedzināja Kokneses pili un aizbēga uz Krievzemi.³⁶

Savukārt Jersikas Visvaldis vasaļatkarībā no Alberta 1209. gadā nonāca pēc tam, kad Alberts bija nopostījis Visvalža pili un sagūstījis viņa sievu. Jersikas valdnieks bija spiests nodot Rīgas bīskapam savu “senču mantojumu” un uzreiz pēc tam, izņē-mot daļu novadu, to saņēma atpakaļ kā lēni. Aplēņošana notika Rīgā, Sv. Pētera baznīcas kapsētā, ievērojot visas obligātās procedūras, tātad oficiālu liecinieku klātbūtnē.³⁷ Iezemiešiem un krie-

34 KREEM (kā 20. atsauce), S. 280.

35 IH (kā 3. atsauce), VII.3; X.10, 13; XIV.5, 8, 10, 12; XV.2 u.c.; DETLEF KATTINGER: Mentalitätsgeschichtliche Fragestellungen in bezug auf den Wandel von Regionen im Ostseeraum am Beispiel Schwedens und des Ostbaltikums (1100–1400), in: JÖRN STAECKER (ed.): The Reception of Medieval Europe in the Baltic Sea Region. Papers of the XIIth Visby Symposium held at Gotland University, Visby, Visby 2009 (Acta Visbyensia, XII), S. 15–32, hier S. 24; GUNTIS ZEMĪTIS: Kaupo – nodevējs vai laikmeta pretrunu upuris? Pārrunu kārtībā, in: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis A, 1995, 11/12, 27.–33. lpp., šeit 30.–31. lpp.

36 IH (kā 3. atsauce), XI.2, 8–9; INDRIĶIS ŠTERNS: Latvijas vēsture 1180–1290, Rīga 2002, 299.–300. lpp.

37 IH (kā 3. atsauce), XIII.4; HERMANN VON BRUININGK, NIKOLAUS BUSCH (Hrsg.): Livländische Güterurkunden (aus den Jahren 1207 bis 1500), Bd. 1, Riga 1908, Nr. 2, S. 2–3.

- 38 ŠTERNS, Latvijas vēsture (kā 36. atsauce), 301.–303. lpp.
- 39 LUB (kā 19. atsauce), Nr. 246, Sp. 319–320; Nr. 247, Sp. 320–321.
- 40 Franciska no Moliano izmeklēšanas protokols 1312. gadā. Liecinieku nopratināšana par notikumiem Livonijā 13.–14. gadsimta mijā / Franciscus de Moliano, *Conscriptio inquisitionis testium 1312*, tulk. un koment. ĒVALDS MUGURĒVIČS, Rīga 2010, 358./359. lpp., § 267–272; INDRIKIS ŠTERNS: Vasāju muižu sākumi viduslaiku Latvijā, in: *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls* 1994, 3, 130.–171. lpp., šeit 132. lpp.; ŠTERNS, Latvijas vēsture (kā 2. atsauce), 461. lpp.; AGRIS DZENIS: Kuršu ķoniņi un citi lēņavīri Latvijā. Septiņsimt gadus ilga brīvības saglabāšanās pieredze Latvijā, Rīga 2014, 43. lpp.; MUNTIS AUNS: Livonija un latvieši, in: *Latvija un latvieši. Akadēmiski raksti*, 2. sēj., Rīga 2018, 214.–246. lpp., šeit 226. lpp.
- 41 DZENIS (kā 40. atsauce), 41. lpp.; T[EOODORS] ZEIDS: Feodālisms Livonijā, Rīga 1951, 84. lpp.; KREEM (kā 20. atsauce), S. 283.

viem, kuri šajā ceremonijā noskatījās kopā ar vācu augstmaņiem, garīdzniekiem, bruņiniekiem un tirgotājiem, šis ritualizētais komendācijas akts kļuva par uzskatāmu jauno varas attiecību un sociālo pārmaiņu demonstrāciju. Tiesa gan, vēlāk Visvaldis tika apsūdzēts sadarbībā ar lietuviešiem, un viņš un viņa mantinieki lēni zaudēja.³⁸ 13. gadsimta vidū šo pašu pakļaušanas formu – dāvinājuma saņemšanu ar tā daļēju atpakaļizlēņošanu dāvinātājam – izmantoja arī Kurzemes bīskaps un Vācu ordenis.³⁹

Jaunie zemeskungi vasaļu statusā sev piesaistīja ne tikai autohtonos novadu un zemju valdniekus, bet arī citus lojālus iezemiešus neatkarīgi no viņu sociālās piederības. Tādā veidā feodālo attiecību saites tika attiecinātas uz arvien plašāku personu loku. Bieži tiek pieminēta 13. gadsimta beigās notikusī četrdesmit Aiviekstes novada latgaļu vasaļu izčeļošana uz Lietuvu pēc tam, kad Rīgas arhibīskapijas pārvalde bija atteikusies celt mūra pili pagānu iebrukumu atvairīšanai.⁴⁰ Tik liels vadoņu skaits vienā novadā nav iedomājams, tātad tie, visticamāk, būs bijuši nelielu lēņu turētāji. Pēc krusta karu beigām par galveno militāro spēku Rīgas arhibīskapijā kļuva lielie vasaļi, un tur lielas zemes platības kontrolēja vairākas ietekmīgākās vācu vasaļu dzimtas. Sīkie vietējās izcelsmes vasaļi nereti bija pakļauti nevis tieši zemeskungam, bet kādam lielākam vācu vasalim. Savukārt ordeņa un ar to cieši saistītās Kurzemes bīskapijas teritorijā, kur karaspēka pamatu veidoja smagi bruņotie ordeņbrāļi, nebija vajadzības pēc militāri spēcīga vasaļu karaspēka, tādēļ lielas zemes platības netika izlēņotas. Salīdzinot ar arhibīskapijas teritoriju, tur lēņi bija daudz mazāki, turklāt vasaļiem nebija tiesu varas pār zemniekiem.⁴¹

V

Latviešu vēstures literatūrā vietējās izcelsmes lēņa vīrus tradicionāli sauc par leimaņiem. Atšķirībā no bruņiniekiem, kam tika piešķirti apjomīgi un prestiži lēņi bruņās tērptu jātnieku uzturēšanai un kuru turētājiem ienākumus nodrošināja nebrīvo ļaužu darbs, kā arī atkarīgo zemnieku nodevas un klausas, iezemieši saņēma platības ziņā ievērojami mazākus lēņus. Tos viņi kopā ar saimi un kalpiem lielākoties apsaimniekoja paši. Šie lēņi tika piešķirti pēc vietējo, respektīvi, lībiešu un kuršu, tie-

sībām (*na Liveszchen rechte; na Kurschem rechte*).⁴² To turētāji bija brīvi cilvēki, kas nemaksāja nodevas un miera laikā ar savu zirgu, ieročiem un visu nepieciešamo pildīja dienestu – apsarga, ziņneša vai līdzīgā statusā, bet kara gadījumā dienēja vieglajā kavalērijā. Jāpiebilst, ka par izlēņošanas objektu varēja būt ne tikai zeme, bet arī dzirnavas, krogi, pārceltuves vai citi labumi, no kuriem varēja gūt ienākumus. Tie varēja tikt piešķirti arī nedziļciltīgas izcelsmes ļaudīm, to skaitā iezemiešiem.⁴³

Īpašu latviešu vēsturnieku uzmanību ir izpelnījušies Kurzemes lēņavīri, t. s. kuršu ķoniņi.⁴⁴ Nav skaidrs, vai runa šajā gadījumā ir par tiesībvēsturisku reliktu (proti, Heinriha hronikā pieminēto *seniores* un *meliores* pēctečiem) vai arī par Vācu ordeņa administrācijas radītu un uzturētu īpašu sociālu slāni.⁴⁵ Pieejot jautājumam formāli, var apgalvot, ka atsevišķas kuršu ķoniņu dzimtas, kā Peniķi un Tontegodes, kā arī dažas citas, ir saņēmušas tikpat vērtīgus lēņus kā vācu vasaļi. Tie tika piešķirti “uz mūžīgiem laikiem” un ar mantošanas tiesībām.⁴⁶ Kā lēņu turētāji šie iezemiešu vasaļi – tāpat kā vācu dziļciltīgie – ieguva no sava zemeskunga līdzdalības tiesības varas formēšanā noteiktā varas telpas daļā.⁴⁷ Savā ziņā šos t. s. ķoniņus var uzskatīt par privilēģētu sabiedrības daļu, taču viņu īpašais statuss izpaudās tikai attiecībā pret citiem iezemiešiem. Ietekmes un materiālo resursu ziņā viņi krietni atpalika no dziļciltīgajām vācu bruņinieku dzimtām un Livonijas bruņniecības elitei nebūtu pieskaitāmi. Kaut arī Peniķi droši vien ir izcēlušies uz pārējo iezemiešu fona, ir pārspīlēti šīs dzimtas stāvokli ordeņa karaspēkā saukt par izcilu, tāpat kā kādu 16. gadsimta vidū avotos vārdā nenosauktu ķoniņu uzskatīt par ievērojamu ordeņa karavadoni.⁴⁸

Nešķiet pārlicinošs Indriķa Šterna pieņēmums, ka pēc sagrāves 1410. gada Žalgires / Tannenbergas kaujā ordenis būtu izrādījis speciālu ieinteresētību Livonijas iezemiešu vasaļu vadītas vietējo karotāju apakšvienības izveidē, kā arī gribējies īpaši uzturēt iezemiešu vasaļu kārtu kā pretsvaru varenajiem vācu vasaļiem.⁴⁹ Nav pierādījumu, ka Livonijas zemeskungi pret iezemiešu vasaļiem būtu piekropuši citādu politiku nekā pret vācu vasaļiem. Nekas arī neliecina, ka 15. gadsimtā starp vācu un iezemiešu vasaļiem būtu pastāvējušas nopietnas etniska rakstura pretrunas. Šterns raksta par vācu vasaļu nacionālo pašlepnumu, saimniecisko

42 Sikāk skat. INDRĪKIS ŠTERNS: Lēņa tiesības un nevācu vasaļi Latvijā, in: Archīvs. Raksti par latviskām problēmām II (1971), 47.–92. lpp.; ŠTERNS, Latvijas vēsture (kā 2. atsauce), 458.–461. lpp.

43 KASPARS KĻAVIŅŠ: The Significance of the Local Baltic Peoples in the Defence of Livonia (Late Thirteenth-Sixteenth Centuries), in: ALAN V. MURRAY (ed.): The Clash of Cultures on the Medieval Baltic Frontier, Farnham – Burlington 2009, pp. 321–340, here p. 337; INNA PŪLTSAM-JŪRJO: Die autochthone Bevölkerung, in: BRÜGGEMANN / HENNING / MAIER / TUCHTENHAGEN (kā 20. atsauce), S. 341–377, hier S. 359; DZENIS (kā 40. atsauce), 40.–41. lpp.; J[EVGENIJA] L. NAZAROVA: Istorija lejmanov v Livonii. Mestnoe zemlevladienje v Latvii i Estonii, Moskva 1990, s. 77–78.

44 Nesen iznākusi Agra Dzeņa monogrāfija (skat. 40. atsauci) šo interesi ir aktualizējusi no jauna.

45 KREEM (kā 20. atsauce), S. 283; DZENIS (kā 40. atsauce), 40. lpp.

46 EDGARS DUNSDORFS: Deviņvīru spēks. Deviņu latviešu vīru deviņi stāsti deviņos Latvijas vēstures gadsimtos, Stokholma 1956, 77.–78. lpp.; DZENIS (kā 40. atsauce), 42. lpp.

47 LEVĀNS (kā 1. atsauce), 67.–68. lpp.

48 DZENIS (kā 40. atsauce), 65. lpp.

49 ŠTERNS, Latvijas vēsture (kā 2. atsauce), 470.–471. lpp.

- 50 Ibidem, 471. lpp.
 51 Ibidem, 472.–473. lpp.
 52 Skat. KREEM (kā 20. atsauce), S. 282–283.
 53 “Ja vēlamies šos lēņus saukt par muižām, tad jāatzīst, ka par pirmajiem muižniekiem Latvijā kļuva agrākie iezemiešu kungi” (ŠTERNS, Vasaļu muižu sākumi [kā 40. atsauce], 132.–133. lpp.).
 54 Ibidem, 133.–146. lpp.
 55 V[ASILIJŠ] DOROŠENKO: Pāreja uz kļaušu muižas saimniecību Vidzemes bruņinieku muižās, in: Vēstures problēmas II (1958), 7.–49. lpp., īpaši 12., 49. lpp.
 56 DUNSDORFS (kā 46. atsauce), 63., 90.–91. lpp.

nenovīdību un augsto dižciltības apziņu, kuru dēļ viņi esot pretojušies zemeskungu centieniem radīt nozīmīgu iezemiešu vasaļu sabiedrību.⁵⁰ Taču, ja vācu vasaļiem patiešām būtu piemītusi pārākuma apziņa un augstprātīga attieksme pret iezemiešu vasaļiem, grūti izskaidrot autohtono iedzīvotāju vasaļu dzimtu pārvācošanos.⁵¹ Pat ja starp iezemiešu un vācu vasaļiem arī pastāvēja plaša, tad tā, šķiet, izpaudās ne tik daudz etniskā, cik sociālā un materiālā ziņā. Atšķirības kritērijs bija vasaļa statuss un dzīvesveids, to skaitā spēja sevi reprezentēt. Tā savukārt bija atkarīga no turības, proti, valdījumā esošās zemes lieluma. Tie zemes turētāji, kuri savu lēni apsaimniekoja paši, viduslaiku sabiedrībā netika uzskatīti par augstākajai kārtai piederīgiem. Pat pārticīgākie iezemiešu vasaļi no varenākajiem vācu kungiem krietni atpalika lēņu lieluma ziņā.⁵² Tomēr nav pierādījumu, ka viņi būtu izpelnījušies vācu vasaļu nicināšanu etniskās izcelsmes dēļ.

VI

Piešķirtajos lēņa valdījumos vasaļi gan ievāca kunga tiesu, gan arī ierīkoja muižu saimniecības. Par to, kā jēdziens “muiža” Livonijā būtu interpretējams un kad būtu konstatējami muižu sākumi, vēsturnieku domas dalās. Indriķa Šterna ieskatā, par muižām būtu uzskatāmi gan lielo vasaļu – lēņu kungu – pārvaldītās ēkas un zemes kopums, gan arī saimniecības, kuras sīko lēņu saņēmēji apstrādāja pašu spēkiem.⁵³ Šterns 14. gadsimta avotos ir saskaitījis 27 lībiešu un, viņa terminoloģiju lietojot, latviešu muižas, kā arī trīs vācu muižas, bet 15. gadsimtā vismaz 15 iezemiešu (septiņas no tām pastāvējušas jau agrāk) un 19 vācu muižas.⁵⁴ Savukārt Vasilija Dorošenko interpretācijā būtiska muižas pazīme ir tās rīcībā esošās aramzemes parādīšanās un piespiedu kļaušu darbaspēka izmantošana, un viņš uzskatīja, ka nav iespējams runāt par strukturētu muižu kompleksu pastāvēšanu jau 14. gadsimtā.⁵⁵ Arī Edgars Dunsdorfs nošķir 14. gadsimtā konstatējamās muižu aizmetņus no 15. gadsimta “īstajām muižām”, kurās muižnieks jau pats organizēja lauku apstrādāšanu.⁵⁶

Muižu izveide uz vasaļiem izlēņotās zemes bija ilgstošs un pakāpenisks process. 13. gadsimtā par normu tika uzskatīta vasaļu uzturēšanās senjoru pilīs, un tas, cik bieži viņi bija

sastopami savos lēņu valdījumos, nav zināms.⁵⁷ Taču dzīvošana zemeskunga tuvumā bija apgrūtināša kaut vai tādēļ, ka lielākajā daļā piļu nebija pietiekami daudz telpas vasaļu ģimenes un saimes vajadzībām. Sprotama ir vasaļu vēlme apmesties savos lēņu valdījumos, kas nozīmēja arī lielāku neatkarību no senjora. Tiklīdz tas bija iespējams, ar resursiem labāk nodrošinātās lielās vasaļu dzimtas sāka celt savas pilis. Tomēr uzsākt sistemātisku saimniekošanu nebija viegli, jo 13. un 14. gadsimtā Livonija daudz cieta no gandrīz nepārtrauktajiem kariem, kā arī lietuvišu un krievu iebrukumiem. Daudzviet zemnieki bija nogalināti, aizbēguši vai aizvesti gūstā. Ir pamats domāt, ka muižu izveide notika, pa daļai sākot apstrādāt bezsaimnieka meža zemi un starp zemnieku saimniecībām palikušās neizmantojās zemes strēmeles (strejgabalus), pa daļai pārņemot pamestās zemnieku zemes, kas karu, postījumu un sērgu dēļ bija palikušas bez saimniekiem. Tas gan nenoliedz iespēju, ka vienā otrā gadījumā zemniekiem tīrumi varēja tikt atņemti ar varu.⁵⁸

Sākotnēji vācu vasaļiem piešķirto lēņu bija salīdzinoši maz un to robežas nesaskārās. Situācija mainījās, pakāpeniski nostiprinoties muižu saimniecībām un pieaugot intensīvākai zemes izmantošanai. Tad arī zemes īpašumu un valdījumu robežas tika konkretizētas un marķētas dabā. Palielinoties piļu un muižu kā saimniecisko centru nozīmei, to klātbūtne arvien vairāk sāka ietekmēt apkārtējo zemnieku dzīvi, kam attiecībā ar muižu bija jāpilda noteiktas nodevu un klaušu saistības. Tiesa gan, konkrēti dokumenti, kas ļautu spriest, kā notika valdnieku un padoto komunikācija un kā zemeskungiem un vasaļiem izdevās panākt savlaicīgu nodevu nomaksu un klaušu darbu izpildi, nav zināmi.⁵⁹

VII

15. gadsimtā muižu saimniecību attīstību stimulēja pieprasījuma pieaugums pēc lauksaimniecības produkcijas ārējos tirgos. Tās ražošanas kāpinājumu apgrūtināja darbaspēka trūkums, jo iekšējo un ārējo karu, kā arī neražu un mēra dēļ bija samazinājies zemnieku skaits. Kādu laiku kā darbaspēks muižās tika izmantoti dreļļi, respektīvi, vergi – karagūstekņi un parādu verdzībā nonākušie ļaudis. Šai iedzīvotāju kategori-

57 KREEM (kā 20. atsauce), S. 289; ŠTERNS, Vasaļu muižu sākumi (kā 40. atsauce), 133. lpp.

58 MANFRED HELLMANN: Das Lettenland im Mittelalter. Studien zur ostbaltischen Frühzeit und lettischen Stammesgeschichte, insbesondere Lettgallens, Münster – Köln 1954 (Beiträge zur Geschichte Osteuropas, 1), S. 224, 231; Švābe (kā 20. atsauce), 60.–65. lpp.; ŠTERNS, Vasaļu muižu sākumi (kā 40. atsauce), 160.–161., 166. lpp.

59 SIMIŅSKI, Grenzen (kā 24. atsauce), S. 96–97; IEVA OSE: Pilis kā Livonijas laika varas centri Latvijas teritorijā 13.–16. gadsimtā, in: JUNDZIS / ZEMĪTIS (kā 1. atsauce), 77.–98. lpp., šeit 91.–92. lpp.; HELLMANN, Lettenland (kā 58. atsauce), S. 232–233.

- 60 Sikāk skat. ŠVĀBE (kā 20. atsauce), 71.–73. lpp.; TENTELIS (kā 30. atsauce), 135.–136. lpp.; ZEIDS (kā 41. atsauce), 92.–93. lpp.; MÜHLEN, Livland (kā 8. atsauce), 125. lpp.; DZENIS (kā 40. atsauce), 38., 104. lpp.
- 61 VILHO NIITEMAA: Die uestische Frage in der Politik der livländischen Städte im Mittelalter, Helsinki 1949 (Annales Academiae Scientiarum Fennicae, Ser. B, T. 64), S. 87–88; DUNSDORFS (kā 46. atsauce), 92. lpp.; AUNS (kā 40. atsauce), 230. lpp.
- 62 ŠVĀBE (kā 20. atsauce), 71.–90. lpp.; HELLMANN, Lettenland (kā 58. atsauce), S. 238–239; CHRISTOPH SCHMIDT: Leibeigenschaft im Ostseeraum. Versuch einer Typologie, Köln 1997, S. 53–54; AUNS (kā 40. atsauce), 230. lpp.
- 63 NAZAROVA (kā 43. atsauce), s. 116.
- 64 MÜHLEN, Livland (kā 8. atsauce), S. 125–126; PŪLTSAM-JŪRJO (kā 43. atsauce), S. 369.
- 65 HELLMANN, Lettenland (kā 58. atsauce), S. 238; PŪLTSAM-JŪRJO (kā 43. atsauce), S. 360; ŠTERNS, Latvijas vēsture (kā 2. atsauce), 458.–460. lpp.

jai 15. gadsimta pirmajā pusē pakāpeniski izzūd, muižnieki kļuva darbus arvien vairāk mēģināja uzspiest apkārtējiem zemniekiem.⁶⁰ Vasāļi viņiem pakļautos zemniekus sāka traktēt kā savus privātus pavalstniekus, un klausās, kas iepriekš pastāvēja kā publiski tiesisks pienākums, piemēram, piedalīšanās militāro būvju celšanā, 15. gadsimtā tika papildinātas ar lauksaimniecības klausām. Līdz ar to gadsimta otrajā pusē zemnieki arvien vairāk tika piesaistīti zemei, citiem vārdiem sakot, ieviesās dzimtbūšana.⁶¹ Eksistē arī cits dzimtbūšanas rašanās skaidrojums, kas saistīts ar t. s. parādnieku teoriju. Tās aizstāvji norāda, ka jau sākot ar 14. gadsimtu daļa zemnieku saimniecību postījumu un neražu dēļ izputēja un vairs nespēja samaksāt kunga tiesu, kā arī bija spiesti aizņemties no kungiem sēklu un lopus, tā pamazām nonākot parādu atkarībā no muižas.⁶² Droši vien daļa taisnības ir kā vieniem, tā otriem autoriem – dzimtbūšana Livonijā ieviesās, summējoties un mijiedarbojoties vairākiem faktoriem.

Par vispārēju iezemiešu sociālā un politiskā stāvokļa pasliktināšanos liecina arī tas, ka 15. gadsimtā savus lēņus pazaudēja daudzi leimaņi, kļūstot par atkarīgiem ļaudīm. Viņi pakāpeniski saplūda ar nebrīvajiem zemniekiem.⁶³ Sekas bija daudzu agrāko, to skaitā ieroču nēsāšanas, tiesību zaudējums. Jāņem gan arī vērā, ka neatkarīgi no iepriekš aprakstītajiem ekonomiskajiem un sociālajiem procesiem viduslaiku beigās, mainoties karošanas tehnikai un pieaugot algotņu karaspēka nozīmei, vasāļu loma karaspēkā mazinājās. Pienākumu doties karā sāka aizstāt ar nodevām.⁶⁴

Vēl jāpiemin, ka daļa iezemiešu savus laukus apstrādāja, būdami brīvnieku statusā, taču viņu skaits, šķiet, nebija liels. Brīvnieki tiek traktēti kā iedzīvotāju kārtā, kas nav pieskaitāma vasāļiem (viņu zemes īpašumam nebija lēņtiesiska pamata), bet nav uzskatāmi arī par atkarīgajiem zemniekiem. Tie bija materiālā ziņā salīdzinoši labi situēti ļaudis, kas, tāpat kā leimaņi, gan strādāja paši, gan arī izmantoja kalpu darbaspēku. Domājams, ka no klausām un nodevām brīvnieki atpirkās ar maksājumiem naudā.⁶⁵ Mēģinot noteikt šai kategorijai piederīgo iezemiešu vietu Livonijas sociālajā modelī, nevajadzētu aizrauties ar brīvības jēdziena absolutizēšanu. Jāpatur prātā nozīme, kāda viduslaikos bija kārtu atšķirībām. Ikviens fiziska darba darītājs tā vai

citādi bija saistīts ar kādu sociālā ziņā augstāk stāvošu kungu, un, pēc tā laika priekšstatiem, būt brīvam – mūsdienu izpratnē – zemniekam nepienācās. Vispārīgos vilcienos ar brīvību saprata tiesības piedalīties tiesas spriešanā, rīkoties ar kustamo mantu, izvēlēties laulāto u. tml. Tātad runa ir ne vairāk kā par zināmu zemnieka rīcības brīvību, kā arī neatkarību no cita kunga.⁶⁶

Viduslaiku beigu posmā parādījās jauna zemniecības sociāla kategorija – iebūvieši. Runa ir par sikzemniekiem, kas ar ciema kopienas atļauju ierīkoja savas sētas un tīrumus uz agrāk neapstrādātās vai pamestas zemes ārpus ciemu robežām. Viņi gan netika uzskatīti par pilnvērtīgiem saimniekiem un nemaksāja pilnu nodokli. Pie zemākās zemnieku sociālās kategorijas piederēja vaļinieki, kas iztiku pelnīja kā dienas strādnieki vai tika nodarbināti vasāju un arkla zemnieku saimniecībās. Kā atsevišķa kategorija būtu minami kalpi, kuru sociālais prestižs bija zemāks nekā vaļiniekiem. 15. gadsimtā šajās divās sociālajās grupās iekļāvās agrākie dreļļi.⁶⁷

VIII

Citādas socializācijas iespējas nekā laukos iezemiešiem pavērās vācu zemeskungu dibinātajās Rietumeiropas tipa pilsētās. Uzreiz gan jāteic, ka, runājot par Latvijas teritoriju, ziņas avotos par iezemiešu stāvokli mazpilsētās ir ļoti skopas, tādēļ detalizētāk raksturot ir iespējams vienīgi autohtonās izcelsmes Rīgas iedzīvotājus. No iezemiešu vides nākušo Livonijas pilsētnieku vēsturi viduslaikos pieņemts iedalīt divos periodos – no 13. gadsimta līdz 14. gadsimta vidum un no 14. gadsimta vidus līdz 15. gadsimta beigām. Galvenā atšķirība izpaužas apstākļi, ka pirmajā posmā, ko Vilho Nitemā ir nosaucis par iekarojumu periodu (*Eroberungsperiode*)⁶⁸, vācu un vietējās izcelsmes pilsoņi baudīja vienādas tiesības, bet otrajā iezemiešiem savas etniskās izcelsmes dēļ bija jāastopas ar ierobežojumiem un diskrimināciju dažās saimnieciskās darbības un sadzīves jomās.⁶⁹ Nepārprotamas liecības par autohtono un vācu iedzīvotāju ciešo līdzās pastāvēšanu Rīgā jau kopš 13. gadsimta sniedz Andra Caunes veiktie arheoloģiskie izrakumi. Tajos lielā skaitā konstatētas gan vietējo iedzīvotāju guļbūves, gan vācu celtniecības tradīcijās celtās statņu ēkas.⁷⁰ Lai arī nekustamā īpašuma iegāde kļūšanai

66 NIITEMAA (kā 61. atsaucē), S. 16.

67 ŠTERNS, Latvijas vēsture (kā 2. atsaucē), 531.–532. lpp.; PŪLSAM-JŪRJO (kā 43. atsaucē), S. 360–362; MÜHLEN, Livland (kā 8. atsaucē), S. 125.

68 NIITEMAA (kā 61. atsaucē), S. 15–46.

69 MANFRED HELLMANN: Gilden, Zünfte und Ämter in den livländischen Städten unter besonderen Berücksichtigung der „Undeutschen“, in: HELMUT MAUER, HANS PATZE (Hrsg.): Festschrift für Bernt Schwineköper zu seinem siebzigsten Geburtstag, Sigmaringen 1982, S. 325–335, hier S. 326, 334–335.

70 ANDRIS CAUNE: Rīgas 12.–14. gadsimta ēku tipi pēc arheoloģisko izrakumu liecībām, in: A. CAUNE: Pētījumi Rīgas arheoloģijā. Rakstu izlase, Rīga 2007, 225.–240. lpp.

71 MANFRED HELLMANN: Sozialer und wirtschaftlicher Wandel in Alt-Livland im 14. Jahrhundert, in: Gesellschaftsgeschichte. Festschrift für Karl Bosl zum 80. Geburtstag, Bd. 1, München 1988, S. 227–248, hier S. 234.

72 NIITEMAA (kā 61. atsauce), S. 50–52.

73 LEONID ARBUSOW: Studien zur lettischen Bevölkerung Rīgas im Mittelalter und im 16. Jahrhundert, in: Latvijas Augstskolas Raksti / Acta Universitatis Latviensis I (1921), S. 76–100, hier S. 87. Arī Indriķis Šterns šo aplēsi vērtē kā ticamu. Skat. ŠTERNŠ, Latvijas vēsture (kā 2. atsauce), 273. lpp.

74 ŠTERNŠ, Latvijas vēsture (kā 2. atsauce), 247. lpp.

75 HEINZ VON ZUR MÜHLEN: Zur Frühgeschichte der Revaler Gilden, in: NORBERT ANGERMANN, WILHELM LENZ (Hrsg.): Reval. Handel und Wandel vom 13. bis zum 20. Jahrhundert, Lüneburg 1997, S. 15–42, hier S. 40–41.

76 NIITEMAA (kā 61. atsauce), S. 54–56; HELLMANN, Wandel (kā 71. atsauce), S. 235.

par Rīgas pilsoni netika pieprasīta kā obligāts priekšnoteikums, daudziem iezemiešiem tie piederēja.⁷¹

Līdz 14. gadsimta vidum iezemieši Rīgā varēja brīvi nodarboties gan ar tirdzniecību, gan amatniecību vai arī ar preču transportu un pārkraušanu. Lai iegūtu pilsoņa tiesības, pietika samaksāt 12 ēres un vēlāk pusi mārkas – summas mainījās atkarībā no ekonomiskās situācijas –, taču jebkurā gadījumā tās bija salīdzinoši nelielas. Šo iespēju izmantoja arī daudzi iezemieši, to skaitā agrākie zemnieki, kuri apmetās pilsētā uz dzīvi.⁷² Rīgas Doma baznīcas prāvests Teodorihš Nāgels 15. gadsimta vidū apgalvoja, ka no Rīgas iedzīvotāju kopskaita viena trešdaļa esot iezemieši (*Letten unde Undutschen*).⁷³

Kā jebkurā Rietumeiropas tipa pilsētā, arī Rīgā izveidojās ģildes. Domājams, ka sākotnēji tās bija vispārēja rakstura brālības ar reliģisku un sabiedrisku ievirzi to locekļu – brāļu un māsu – savstarpējam atbalstam, dievbijības apliecināšanai un dzīru rīkošanai. Ar laiku, augot iedzīvotāju skaitam un pilsētas ekonomikai kļūstot diferencētākai, ģildes sāka specializēties konkrētās saimnieciskās darbības jomās. Diskutabls ir jautājums, vai par vecāko būtu uzskatāma Rīgas Svētā krusta un Svētās Trīsvienības ģilde (latviešu vēstures literatūrā tā sastopama arī ar nosaukumu Svētā Gara brālība⁷⁴), kuras statūtus rāte apstiprinājusi, iespējams, 1252. gadā. Heincs fon cur Mīlens min argumentus, kas liek šo dokumentu un līdz ar to arī minētās brālības darbības sākumu datēt simts gadus vēlāk.⁷⁵ Rāte bija ieinteresēta šo ģildi atbalstīt, jo tā palīdzēja kontrolēt pilsētnieku dzīvi, vienlaikus sekmējot dažādas izcelsmes Rīgas iedzīvotāju integrāciju. Neatkarīgi no sociālā stāvokļa un amata tajā tika uzņemti visi gribētāji (izņemot vienīgi audējus un pirtniekus), protams, ar nosacījumu, ka tiks samaksāta dalības maksa. Tā bija salīdzinoši zema, kas pavēra iespēju kļūt par ģildes locekļiem arī mazturīgajiem gan vietējās, gan vācu izcelsmes iedzīvotājiem.⁷⁶

Sākot ar 14. gadsimta otro pusi iezemieši ar dažādu aizliegumu palīdzību tika izspiesti no tirdzniecības. Līdztekus vecākajām parādījās arī jaunas ģildes un amatu apvienības, kas tāpat kā iepriekš balstījās uz kristīgās brālības un sabiedriskuma pamatiem, tomēr to biedru atlasē tika ņemti vērā amata piederība un etniskā izcelsme. Tā kā lielā daļā no jaunajām ģildēm un

amatu apvienībām iezemiešu izcelsmes rīdziniekiem pieja tika liegta, var runāt par jauna posma iestāšanos attiecībās starp Rīgas vācu un autohtonās izcelsmes pilsoņiem. To raksturo kontroles pārņemšana pār tirdzniecību un amatniecību no Rīgas vācu iedzīvotāju puses un viņu vēlme pēc iespējas izstumt no šīm sfērām iezemiešu konkurentus. Kā cēlonis šim pavērsienam vēstures literatūrā tiek minēta vairāku faktoru mijiedarbība. Laika ziņā uzkrītoša ir sakritība ar 1343. gada igauņu sacelšanos, lai gan tiešu norāžu, ka tā būtu radījusi starpetnisku spriedzi Livonijas pilsētās, nav. Sava nozīme varēja būt vispārējai tendencei, kas šajā laikā iezīmējās Viduseiropas pilsētās – dažas iedzīvotāju grupas arvien vairāk sāka apzināties savas specifiskās profesionālās intereses un bija ieinteresētas tās aizstāvēt. Jāņem vērā arī demogrāfiskās pārmaiņas, ko 14. gadsimtā izraisīja mēra izplatīšanās. Kaut arī vācieši Rīgas iedzīvotāju vidū bija vairākumā, pastāvēja bažas, ka masveida potenciālu jaunpienācēju ieceļošana no laukiem varētu apdraudēt viņu vadošās pozīcijas pilsētā.⁷⁷ Uzskaitīt visas cunftes, kas no sava vidus izslēdza iezemiešus, nav iespējams. Dažādu amatu šrāgas liecina, ka sākot ar 14. gadsimta otro pusi šādi rīkojās lielākā daļa korporāciju. Jāteic gan, ka runa šajā gadījumā nav par mērķtiecīgu pilsētas vadības politiku, bet drīzāk par atsevišķu amatnieku un tirgotāju korporāciju lēmumu, kas sekoja vispārpieņemtai tendencei.⁷⁸ Tomēr jāpiemin, ka bija amatu apvienības, kas, spriežot pēc šrāgām, turpināja uzņemt arī autohtonās izcelsmes iedzīvotājus – zeltkaļu un kalēju zeļļus, kalējus un kažocniekus.⁷⁹

Līdz ar to vēlajos viduslaikos Rīgas iezemiešu reliģiskā un sabiedriskā dzīve ieguva ciešu saistību ar palīgamatu brālībām – Nesēju jeb Krāvēju ģildi, Liģeru brālību un Alusnesēju apvienību, kas lielākoties sastāvēja no “nevācu” izcelsmes pilsētniekiem.⁸⁰ Lai arī šīs korporācijas lielākoties aptvēra kāda konkrēta tirdzniecības palīgamata piederīgos, to pamatā nebija amatinieciski saimnieciskas intereses. Brālības vēl arvien lielā mērā saglabāja sākotnējo visām ģildēm raksturīgo reliģisko un sociālo ievirzi, kur galvenā nozīme bija kopīgām ceremonijām, lūgšanām, mirušo brāļu un mūsu piemiņas rituāliem, kā arī kopīgām dzīrēm. Kaut arī, spriežot pēc biedru sarakstos minētajiem vārdiem, liela daļa brāļu un mūsu nāca no iezemiešu vidus,

77 NIITEMAA (kā 61. atsauce), S. 57–59; HELLMANN, Wandel (kā 71. atsauce), S. 241–245; ANTI SELART: Non-German Literacy in Medieval Livonia, in: ANNA ADAMSKA, MARCO MOSTERT (eds.): Uses of the Written Word in Medieval Towns, Turnhout 2014 (Utrecht Studies in Medieval Literacy, 28), pp. 37–63, here pp. 46–47, 51; GUSTAVS STRENGA: Ethnizität und Reformation. Die Formierung der Letten als ethnische Gemeinschaft zur Zeit der Reformation in Riga, in: SUSANNE HOUSE, MADLENA MAHLING, FRIEDRICH POLLACK (Hrsg.): Reformation und Ethnizität. Sorben, Letten und Esten im 16. und 17. Jahrhundert (Schriften des Sorbischen Instituts, 67), Bautzen 2019, S. 77–97, hier S. 80–82.

78 NIITEMAA (kā 61. atsauce), S. 57–65, STRENGA (kā 77. atsauce), S. 81–82.

79 HELLMANN, Wandel (kā 71. atsauce), S. 246; ŠTERNS, Latvijas vēsture (kā 2. atsauce), 271.–272. lpp. Par cēloņiem, kas lika atsevišķu daļu amatu apvienībām pozitīvi attiekties pret iezemiešiem, var izteikti tikai minējumus. Manfreds Helmans pieņem, ka autohtonās izcelsmes amatnieki bija sevi īpaši labi apliecinājuši tieši metāla, ādas un kažokādu apstrādē un no viņiem nesot bijis saprātīgi atteikties.

80 ARBUSOW, Studien (kā 73. atsauce), S. 83; ŠTERNS, Latvijas vēsture (kā 2. atsauce), 275.–278. lpp.; STRENGA (kā 77. atsauce), S. 83–84.

81 STRENGA (kā 77. atsauce), S. 85-86.

82 LEONID ARBUSOW: Kirchliches Leben der Rigaschen Losträger im 15. Jahrhundert, in: Latvijas Augstskolas Raksti / Acta Universitatis Latviensis VI (1923), S. 185-224, hier S. 185-187.

83 „Das Christentum, dessen Übung dort zutage tritt, war von den Deutschen eingeführt, das Rigasche Gildewesen eine deutsche Einrichtung und deutsche Priester und Schreiber leiteten das kirchliche Leben der Losträger und verfassten auch ihre geschäftlichen Aufzeichnungen: aber die Gilde selbst war in unserem Zeitraum eine ganz überwiegend lettische, und in den erwähnten Quellen hat sich demgemäss das Verhalten einer Gruppe der lettischen Bevölkerung Rigas zu den allgemein gültigen Forderungen der Frömmigkeit niedergeschlagen.“ Ibidem, S. 187.

84 STRENGA (kā 77. atsauce), S. 82-83.

85 ARBUSOW, Leben (kā 82. atsauce), S. 191.

nepareizi būtu šīs amatu apvienības uzskatīt par šauri etniski un profesionāli orientētām korporācijām. To vidū bija arī vācu pilsoņi, to skaitā rātskungi un viņu sievas, bagāti tirgotāji kā arī augstākajai garīdzniecībai piederīgas personas un vienkārši priesteri.⁸¹ Leonīds Arbuzovs jun. ir norādījis, ka minētās amatu apvienības pētniekiem var būt īpaši interesantas, jo tās labāk nekā citas ļauj izsekot tam, kādas sekas bija Rietumeiropai raksturīgo dzīves formu iedēstīšanai Baltijas jūras austrumu piekrastē – vēl jo vairāk tādēļ, ka iezemiešu pamatmasa laukos dzīvoja pavisam citādos apstākļos un neizjuta tik spēcīgu organizētas dievbijības iespaidu kā pilsētas iedzīvotāji.⁸²

“Kristietību, kas tur tika piekopta, ieviesa vācieši, Rīgas ģilžu būšana bija vācu iestādījums, un vācu mācītāji un rakstveži vadīja nastu nesēju reliģisko dzīvi un veica arī tās darījumu pieprasījumus. Taču pati ģilde mūs interesējošā laika posmā absolūtā vairākumā sastāvēja no latviešiem, un minētie avoti atbilstoši tam atspoguļo vienas Rīgas latviešu iedzīvotāju grupas attieksmi pret vispārīgajām prasībām attiecībā uz dievbijību, kas bija raksturīga tam laikam.”⁸³

Jaunākajā pētījumā par autohtonajiem iedzīvotājiem vēlo viduslaiku Rīgā Gustavs Strenga secina, ka viņu statuss pilsētā nav skaidrs.⁸⁴ Kaut arī sākot ar 14. gadsimta otro pusi etniskajā piederībā balstītas sociālas atšķirības starp vāciešiem un iezemiešiem acīmredzot pieauga, līdz pat reformācijai Rīgas iedzīvotāju reliģiskā dzīve nebija etniski nošķirta. Ceļš uz rāti un ietekmīgiem amatiem autohtonās izcelsmes rīdziniekiem bija slēgts, tomēr nav arī pamata noniecināt prestižu, kāds palīgamatu apvienībām (un līdz ar to iezemiešiem) bija pilsētā. 1458. gadā Nesēju ģilde sāka vākt līdzekļus altāra un vikārija ierīkošanai cienījamā vietā – aiz pīlāra blakus rātes solam Sv. Pētera baznīcā. Līdzekļus tam ziedoja galvenokārt apvienības elites biedri, taču malā nepalika arī ierindas brāļi un māsas.⁸⁵

IX

Aprakstītajā sociālajā ietvarā viduslaiku gaitā risinājās arī etniskās konsolidācijas procesi, kuriem gan avotu nepietiekamības dēļ nav iespējams kaut cik detalizēti izsekot. Par mūsdienu Latvijas teritorijā dzīvojošo iezemiešu saplūšanu vienotā etniskā kopumā viduslaikos vēl ir pārāgri runāt. Vitolds Muižnieks uzskata, ka šajā vēstures periodā “neraugoties uz iekšēju sadrumstalotību, Livonijā pastāvēja vienota kultūrvide, kurā pakāpeniski zuda agrākajām etniskajām grupām raksturīgās atšķirības”.⁸⁶ Viņš arī uzsver, ka tieši Rīga, ņemot vērā tās politisko un saimniecisko nozīmību, piesaistīja iedzīvotājus no tuvas un tālas apkārtnes.⁸⁷ Līdztekus somugru lingvistiskajam un kultūras lokam piederīgajiem lībiešiem, kuri līdzās “vāciešiem” kļuva par tās pirmajiem pilsoņiem, viduslaiku gaitā Rīgas iedzīvotāju sastāvs strauji papildinājās ar baltu izcelsmes ieceļotājiem. Arheoloģiskajos izrakumos iegūtais materiāls liek domāt, ka visvairāk iedzīvotāju ieplūda no Zemgales un ka tieši viņi un viņu valoda kļuva par topošo Rīgas latviešu etnisko pamatu – latgaļu klātbūtne nav tik izteikti konstatējama.⁸⁸ Šķiet, ka Rīgā sāka veidoties kopīga pilsētas iezemiešu saziņas valoda, kas, domājams, bija par pamatu mūsdienu latviešu valodai, paralēli notiekot lībiešu asimilācijai.⁸⁹ Uz Rīgu kā svarīgu elementu vietējo etnosu konsolidācijā, vienlaikus, cik iespējams, mēģinot izsekot šī procesa norisēm arī citos mūsdienu Latvijas teritorijas novados, norāda arī Muntis Auns.⁹⁰ Būtisks ir viņa secinājums:

“Livonijas izveidošanās radīja visumā vienotu politisko, saimniecisko un kultūras telpu, kurā agrākajām etnisko grupu robežām vairs nebija tik svarīgas nozīmes, un šās telpas robežās apjausma par kopīgo vismaz dažos aspektos, iespējams, sāka prevalēt pār atšķirīgo. Lai gan būtu pārdroši teikt, ka Livonijas ietvars determinēja latviešu tautas izveidošanos mūsdienu veidolā, tas pilnīgi noteikti ietekmēja Latvijas teritorijā dzīvojošo etnosu konsolidāciju.”⁹¹

- 86 VITOLDS MUIŽNIEKS: No sentautām līdz tautai / On the Road from Ancient Ethnic Groups to a People, in: V. MUIŽNIEKS (sast.): Ceļā uz latviešu tautu / On the Road to Becoming Latvian, Rīga 2016, 156.–180. lpp., šeit 157. lpp.
87 Ibidem, 162.–163. lpp.
88 JĀNIS CIGLIS: Teritorija un robežas, in: MUIŽNIEKS (kā 86. atsauce), 13.–34. lpp., šeit 26.–27. lpp.
89 HELLMANN, Wandel (kā 71. atsauce), S. 236.
90 AUNS (kā 40. atsauce), 236.–245. lpp., īpaši 237. lpp.
91 Ibidem, 245. lpp.

- 92 PÖLTSAM-JÜRJO (kā
43. atsauce), S. 358.
93 HELLMANN, Lettenland
(kā 58. atsauce), S. 242.
94 OSE (kā 59. atsauce),
92.–93. lpp.

X

Tādējādi laika posmā no 13. līdz 15. gadsimtam līdz ar kristietības tradīciju ieviešanos, feodālo attiecību nostiprināšanos, vācu zemeskungu un viņu vasaļu piļu būvi un muižu saimniecību rašanos, kā arī pilsētu kā intensīvas ekonomiskās un sociālās dzīves centru uzplaukumu Austrumbaltijā bija iedibinājusies jauna dzīves kārtība un izveidota jauna pārvaldes struktūra. Pārmaiņas izjuta visi. Lauku novados par svarīgu centru, kas noteica ikviena autohtonā iedzīvotāja ikdienu, kļuva ne tikai ciems, bet arī vietējā draudzes baznīca un tuvākā pils vai muiža, kā arī krogs un dzirnavas, kas piederēja zemeskungiem, bet tika izlēnoti zemniekiem.⁹² Visi šie atskaites punkti deva iezemiešu dzīvei jaunu ietvaru ar jauniem pienākumiem, saistībām un jaunām tiesībām.⁹³ Tika izveidota feodālā hierarhija, kā arī radīta organizēta un kontrolēta nodevu ievākšanas un kļaušu izpildes sistēma. Ar tās palīdzību tika nodrošināta nocietinājumu celšana un pilnveidošana, ceļu un tiltu būve un labošana, kā arī citi kopējam labumam nozīmīgi darbi.⁹⁴ Pilnīgi mainījās to iezemiešu dzīvesveids, kas apmetās pilsētās, jo īpaši Rīgā. Viņi pielāgojās jaunajiem ekonomiskajiem apstākļiem un par spīti ierobežojumiem guva savu daļu labuma no pilsētas kopējās ekonomiskās labklājības. Iesaistīšanās ģildēs un amatu apvienībās deva viņiem jaunu grupu solidaritātes un reliģiskās dzīves pieredzi.

Katrai iezemiešu sociālajai grupai – atkarībā no statusa – jaunajā, no Rietumiem importētajā hierarhiskajā sabiedrības modelī bija atvēlēta sava vieta. Absolūti lielākā daļa Livonijas autohtono iedzīvotāju būtu pieskaitāmi *laboratores* kategorijai. Domājams, ka vairākums no viņiem viduslaiku gaitā kļuva par dzimtļaudīm, un tikai nedaudzi ieguva statusu, kas ļauj tos traktēt kā piederīgus vai pietuvinātus kungu kārtai. Salīdzinājumā ar vācu vasaļiem vietējās izcelsmes lēņa vīri iekarotāju izveidotajā varas un pārvaldes modelī atradās mazāk nozīmīgās pozīcijās, un par pilnvērtīgiem dižciltīgo kārtas piederīgajiem viņus nevar uzskatīt. Taču nav arī pamata runāt par autohtono iedzīvotāju absolūtu sociālo degradāciju.

Rezumējot visumā jāpiekrīt Paula Johansena sniegtajai viduslaiku Livonijas sociālā modeļa rekonstrukcijai, kur iezemieši

veidoja tā apakšējo pamatslāni. Pat ja saikni ar savu etniskās izcelsmes vidi saglabāja gan daudzi autohtonie pilsētu iedzīvotāji, gan arī daļa no nosacīti privileģēto kārtā iekļuvušajiem iezemiešiem, piemēram, kuršu ķoniņi, vietējiem baltu un somugru izcelsmes iedzīvotājiem Livonijas varas struktūrās nebija praktiski nekādas ietekmes.⁹⁵ Tomēr, raugoties no ģeopolitiskā skatu punkta, Austrumbaltijas nonākšana latīņu kristietības kultūrtelpā un Rietumu sociālā modeļa un tiesiskās kārtības ieviešana šīs teritorijas autohtonajiem iedzīvotājiem nozīmēja iekļaušanos tajā civilizētās Eiropas daļā, kas orientējās uz Romu. Vēsturiskā perspektīvā šie komponenti līdzās citiem faktoriem kļuva par pamatu vēlākās Latvijas un Igaunijas rietumnieciskajai orientācijai.

The Western Model and the Autochthons

The Livs and the Would-Be Latvians in Medieval Livonia

Ilgvars Misāns

Along with the expansion of Latin Christendom, a new order of life was established in the Eastern Baltics in the period from the 13th to the 15th centuries. It was marked by the introduction of the Christian traditions, the consolidation of feudal relations, the construction of castles of German rulers and their vassals and the emergence of manor farms as well as the flourishing of towns as centres of intense economic and social life. Each social group of the autochthonous population – depending on its status – was allocated a certain place in the new model of power and administration that was imported from the West.

In the course of the Middle Ages, the majority of the autochthons likely became serfs and only a few gained a status that allows qualifying them as belonging or standing close to the ruling class. The fief-holders of indigenous origin occupied less important position than the German vassals and could not be regarded as full-fledged members of the nobility. Yet there is no reason to speak about absolute social degradation of the autochthonous population either. The lifestyle of those autochthons who settled in towns, especially in Riga, was fully transformed. They adapted to the new economic conditions and, in spite of the existing restrictions, enjoyed their share of the town's economic prosperity. Membership in guilds and craft corporations gave them a new experience of group solidarity and religious life.

On the whole, the autochthonous residents of Baltic and Finno-Ugric origin had practically no influence within the power structures of medieval Livonia. From the geo-political perspective, however, the arrival of the Eastern Baltics into the cultural space of Latin Christendom and the introduction of the Western social model and legal order for the autochthons of this territory meant integration into that part of civilised Europe, which was oriented at Rome.

Krievijas karš pret “13. gadsimta NATO” jeb

Livonijas vēsture 21. gadsimta saukļos*

Anti Selarts

Krievijā kopš 1995. gada katru gadu 18. aprīlī tiek atzīmēta “Kara slavas diena – kņaza Aleksandra Ņevska vadīto krievu karavīru uzvaras diena pār vācu bruņiniekiem uz Čudu [Pei-puta; A. S.] ezera (Ledus kauja, 1242)”¹ Kauja, kas beidzās ar Novgorodas kņaza Aleksandra Jaroslaviča un viņa brāļa Suzdaļas kņaza Andreja uzvaru pār Tērbatas bīskapa un Vācu ordeņa karotājiem, patiesībā norisinājās 5. aprīlī. Atšķirība datējumā radusies, pārejot no Jūlija uz Gregora kalendāru. Jāpiebilst gan, ka pārrēķins nav korekts, jo 13. gadsimtā atšķirība bija mazāka. Ar šo valsts noteikto oficiālo svētku dienu 5. aprīlī grib konkurēt opozicionārā Krievu nācijas diena. Tās ieviešanu 1996. gadā ierosināja Eduards Ļimonovs – rakstnieks, politiķis un Krievijā aizliegtās Nacionālboļševistiskās partijas līderis.² Desmit gadus vēlāk, 2006. gadā, Ļimonovs savu iniciatīvu pamatoja ar argumentu, ka Vladimira Putina režīms esot pārāk prietumniecisks, nepietiekami patriotisks un par maz tautiski krievisks. Proti, svinot svētā Aleksandra Ņevska komandētā krievu kara spēka uzvaru “pār toreizējo NATO”, tiekot teikts “NĒ Kremļa tirāniem un tirāniņiem, kas, patriotu drānās tērpušies, vieglu roku pārdevuši Krievijas intereses un alkatīgi pierausuši savas kabatas ar zagtiem naftas dolāriem”³

1 ”День воинской славы – День победы русских воинов князя Александра Невского над немецкими рыцарями на Чудском озере (Ледовое побоище, 1242 год).“ Federal’nyj zakon ot 13.03.1995. № 32-FZ, in: Vikiteka, pieejams: <https://ru.wikisource.org/> (skatīts 14.08.2018.).

2 “Ledovoe poboišče” u Christa Spasitelja, in: Utro.ru (06.04.2004.), pieejams: <https://utro.ru/articles/2004/04/06/295418.shtml> (skatīts 14.08.2018.).

3 “[...] НЕТ кремлёвским тиранам и тиранчикам, рядящимся в патриотические одёжки, но походя продающим интересы России и судорожно набивающим свои карманы ворованными нефтедолларами.” Den’ Russkoj Nacii v Moskve, in: Limonka, Nr. 295, 2006/3, pieejams: http://limonka.nbp-info.com/limonka_1142941292_article_114304922 (skatīts 11.04.2007.).

* Raksts tapis ar Igaunijas Zinātnes veicināšanas fonda (projekts PUT 1422) atbalstu. Autors pateicas prof. Tenu Tannbergam (*Tõnu Tannberg*) no Tartu Universitātes par būtiskiem literatūras ieteikumiem.

- 4 ANTI SELART: Gab es eine altrussische Tributherrschaft in Estland (10.–12. Jahrhundert)?, in: *Forschungen zur baltischen Geschichte* 10 (2015), S. 11–30.
- 5 MARINA B. BESSUDNOVA (sost.): *Ledovoe poboišč'e v zerkale epochi. Sbornik naučnych rabot, posvjaščennyj 770-letiju bitvy na Čudskom ozere*, Lipeck 2013.
- 6 ANTI SELART: Livonia, Rus' and the Baltic Crusades in the Thirteenth Century, Leiden 2015 (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450, 29), pp. 159-170, 242-252.
- 7 ANTI SELART: Ein westfälisch-russischer Krieg 1443–1448? Bemerkungen zum Krieg des livländischen Deutschen Ordens gegen Novgorod, in: *Zeitschrift für Ostmitteleuropaforschung* 61 (2012), S. 247–262; A. SELART: Switching the Tracks. Baltic Crusades Against Russia in the Fifteenth Century, in: NORMAN HOUSLEY (ed.): *The Crusade in the Fifteenth Century. Converging and Competing cultures*, London 2017, pp. 90–106.
- 8 MARINA B. BESSUDNOVA: *Rossija i Livonia v konce XV veka. Istoki konflikta*, Moskva 2015; M. B. BESSUDNOVA: *Specifika i dinamika razvitiija ruskko-livonskich protivorečij v poslednej treći XV veka*, Lipeck 2016; ALEXANDER BARANOV: *Zwischen Bündnis und Konfrontation. Der livländische Ordensmeister Bernd von der Borch und Großfürst Ivan III. von Moskau*, in: STEPHAN FLEMIG, NORBERT KERSKEN (Hrsg.): *Akteure mittelalterlicher Außenpolitik: Das Beispiel Ostmitteleuropas*, Marburg 2017 (Tagungen zur Ostmitteleuropa-Forschung, 35), S. 127–144.
- 9 ANTI SELART: *Political Rhetoric and the Edges of Christianity: Livonia and its Evil Enemies in the Fifteenth Century*, in: GERHARD JARITZ, JUHAN KREEM (eds.): *The Edges of the Medieval World*, Budapest 2009, pp. 55–69.
- 10 KARI TARKIAINEN: *Moskoviten. Sverige och Ryssland 1478–1721 [Moskoviti. Zviedrija un Krievija 1478–1721]*, Helsingfors 2017.

Tik tieša mūsdienu politiskās institūcijas sasaiste ar viduslaiku vēsturi norāda uz ieilgušu pagātnes aktualitāti jeb vismaz uz milzīgo sociālo potenciālu, kāds piemīt konkrētu vēsturisku personu vai teju astoņsimt gadu senu notikumu instrumentalizēšanai. Attiecības starp Krievzemi un Livoniju viduslaikos patiešām bija komplicētas, kā tas starp kaimiņzemēm politiski nestabilos reģionos ir raksturīgs it visur. Novgorodai, Pleskavai un Polockai 12. gadsimtā bija politiska ietekme apgabalā, kas atbilst mūsdienu Latvijas un Igaunijas austrumdaļai, jo īpaši Daugavas apkaimē.⁴ Krusta karotājiem un Vācu ordenim 13. gadsimtā iekarojot Livoniju, vismaz laiku pa laikam kā aktīvs spēks iesaistījās arī senās krievu kņazistes, kļūstot gan par krustnešu sabiedrotajām, gan konkurentēm. Nedz Krievzeme, nedz Livonija tolaik nebija politiski vienotas, kas pavēra iespēju neskaitāmām politiskām un militārām kombinācijām un spēku grupēšanās variantiem. Tādējādi arī militāri nozīmīgāko kauju gadījumos – 1242. gadā uz Peipusa ezera⁵ un 1268. gadā pie Rakveres – priekšplānā neizvirzījās konflikti starp Rietumiem un Austrumiem, kā tos vēlākos laikmetos ideoloģiski konstruēja vēsturnieki, bet to pamatā bija konkrēti un drīzāk “lokāli vēsturiski” vai “reģionāli vēsturiski” cēloņi.⁶ Kopumā visā viduslaiku periodā Senās Krievzemes kņazistes un Livonijas garīgie zemes valdījumi, neraugoties uz atsevišķiem militāriem robežkonfliktiem, drīzāk bija partneri nekā pretinieki. Politiskais un militārais līdzsvars, kas pastāvēja viduslaiku Livonijā gar tās austrumu robežu, izzuda tikai 15. gadsimta otrajā pusē.⁷ Ap 15. un 16. gadsimta miju saistībā ar Novgorodas (1478) un Pleskavas (1510) pievienošanu Maskavas lielvalstij pie Livonijas austrumu robežas valdīja teju vai nepārtraukta politiska spriedze, kas īpaši izpaudās karos, kuri norisinājās laikā no 1480. līdz 1481. gadam un no 1501. līdz 1502. gadam.⁸ Bīstamība, ko nesa shizmatiskais krievu kaimiņš un kas sen jau Livonijā bija kļuvis par diplomātiskās retorikas toposu,⁹ pēkšņi pārtapa par realitāti. Kaut arī nākamais atklātais karš ar krieviem sākās tikai 1558. gadā, Livonija – tāpat kā Zviedrija¹⁰ un īpaši

Polija–Lietuva¹¹ – piederēja pie zemēm, kuras agrajos jaunajos laikos savā pašatainojumā redzēja sevi kā (īstās) Kristus tautas aizsargvalni pret krieviem jeb moskovītiem. 1503.–1506. gadā un 1507.–1510. gadā vairākās Svētās Romas impērijas bīskapijās tika sludināta grēku atlaišana par palīdzības sniegšanu Livonijai cīņā pret krieviem un tatāriem,¹² kas uz zināmu laiku ļoti spēcīgi aktualizēja iepriekš minēto toposu.¹³

II

Tradicionālajā krievu historiogrāfijā šīs tematikas zinātniskai izpētei līdz šim ir veltīts maz uzmanības, kas, ņemot vērā tās ideoloģisko noslogojumu, patiesībā ir pārsteidzoši. Saskaņā ar vēstures zinātnes organizāciju Krievijā, īpaši padomju periodā, viduslaiku Livonija pieder “tēvzemes”, tātad Krievijas vēsturei. Atbilstoši tam krievu vēsturnieki, kuri interesējās par Livoniju (ar dažiem izņēmumiem), patiesībā nemaz īsti nebija sagatavoti nedz darbam ar avotiem, kas nav krievu valodā, nedz arī ar pētniecisko literatūru svešvalodās.¹⁴ Līdz ar to priekšstati par Vācu ordeņa vēsturi Krievijā bieži un labākajā gadījumā ir virspusēji, taču nereti tie ir bijuši arī neapšaubāmi aplami.¹⁵ Līdzīgi arī Rietumu zinātniskajā literatūrā par viduslaiku Krievijas vēsturi samērā bieži gadās sastapties ar priekšstatu, ka Livonija – reģions, kas sastāvēja no vairākiem valdījumiem un kam bija raksturīgi nopietni iekšēji konflikti –, bez ierunām tiek asociēts tikai un vienīgi ar Vācu ordeni.¹⁶

Ar šo tematiku saistīto jautājumu lokam patiešām piemīt dziļš polemisks saturs. Lielkņazs Aleksandrs Jaroslavičs, “Neviskis” (1249/1252–1263), jau Pētera I (1682–1725) laikā tika pasludināts par “valsts svēto”.¹⁷ Taču kauja uz ledus, kas patiesībā 13. gadsimtā Livonijas krusta karu laikā bija viena no daudzām un nebūt ne lielākā vai liktenī-

- 11 PAUL SRODECKI: Antemurale Christianitatis. Zur Genese der Bollwerksrhetorik im östlichen Mitteleuropa an der Schwelle vom Mittelalter zur Frühen Neuzeit, Husum 2015.
- 12 STUART JENKS (ed.): Documents on the Papal Plenary Indulgences 1300–1517 Preached in the *Regnum Teutonicum*, Leiden 2018, pp. 458–501, 519–560.
- 13 MATTHIAS THUMSER: Antirussische Propaganda in der ‚Schönen Historie von wunderbaren Geschäften der Herren zu Livland mit den Russen und Tataren‘, in: M. THUMSER (Hrsg.): Geschichtsschreibung im mittelalterlichen Livland, Berlin 2011, S. 133–154; JUHAN KREEM: Crusading Traditions and Chivalric Ideals: The Mentality of the Teutonic Order in Livonia at the Beginning of the Sixteenth Century, in: *Crusades 12* (2013), pp. 233–250; MADIS MAASING: Infidel Turks and Schismatic Russians in Late Medieval Livonia, in: CORDELIA HEß, JONATHAN ADAMS (eds.): Fear and Loathing in the North. Jews and Muslims in Medieval Scandinavia and the Baltic Region, Berlin 2015, pp. 347–388.
- 14 BESSUDNOVA, Rossija i Livonia (kā 8. atsaucē), s. 36–44. Salīdz. MICHAİL A. BOJCOV: Die Mediävistik in Russland an der Schwelle des neuen Jahrhunderts, in: HANS-WERNER GOETZ, JÖRN JARNUT (Hrsg.): Mediävistik im 21. Jahrhundert. Stand und Perspektiven der internationalen und interdisziplinären Mittelalterforschung, München 2003, S. 41–54, hier S. 45–46.
- 15 VERA I. MATUSOVA [MATUZOVA]: Zur Rezeption des Deutschen Ordens in Rußland, in: ZENON HUBERT NOWAK, ROMAN CZAJA (Hrsg.): Vergangenheit und Gegenwart der Ritterorden. Die Rezeption der Idee und die Wirklichkeit, Toruń 2001 (Ordines Militares. Colloquia Torunensia Historica, 11), S. 133–144; WALERY W. GONCZAROW [VALERIJ V. GONČAROV], WIERA I. MATUZOWA [VERA I. MATUZOVA]: Badania nad Zakonem Krzyżackim w historiografii rosyjskiej (1995–2005) [Vācu ordeņa vēstures pētījumi Krievijas historiogrāfijā (1995–2005)], in: *Zapiski Historyczne* 71 (2006), 4, s. 107–114; ANTI SELART: Der Livländische Deutsche Orden und Russland, in: HUBERT HOUBEN, KRISTJAN TOOMASPOEG (eds.): L'Ordine Teutonico tra Mediterraneo e Baltico. Incontri e scontri tra religioni, popoli e culture / Der Deutsche Orden zwischen Mittelmeerraum und Baltikum. Begegnungen und Konfrontationen zwischen Religionen, Völker und Kulturen, Galatina 2008, S. 253–287, hier S. 254–256.
- 16 Piem., MAUREEN PERRIE (ed.): *The Cambridge History of Russia*, Vol. 1: From Early Rus' to 1689, Cambridge 2006, p. 31, 101, 161.

- 17 ANTI SELART: Aleksander Nevski: Märkmeid ühe püha suurvürsti postuumse karjääri kohta [Aleksandrs Ņevskis: piezīmes par kāda svētā lielkņaza pēcnāves karjeru], in: Akadeemia (2000), 1, lk. 115–148; FRITJOF B. ŠENK [FRITJOF BENJAMIN SCHENK]: Političeskij mif i kollektivnaja identičnost': mif Aleksandra Nevskogo v rossijskoj istorii (1263–1998), in: Ab Imperio (2001), 1–2, s. 141–164; FRITJOF BENJAMIN SCHENK: Aleksandr Nevskij, Heiliger – Fürst – Nationalheld, Köln 2004; MARI ISOAHO: The Warrior in God's Favour. The Image of Alexander Nevskiy as a Hero Confronting the Western Crusaders, in: TUOMAS M. S. LEHTONEN, KURT VILLADS JENSEN (eds.): Medieval History Writing and Crusading Ideology, Helsinki 2005 (Studia Fennica Historica, 9), pp. 284–301.
- 18 DITTMAR DAHLMANN: Der Russische Sieg über die „teutonischen Ritter“ auf dem Peipussee 1242, in: GERD KRUMEICH, SUSANNE BRANDT (Hrsg.): Schlachtenmythen. Ereignis – Erzählung – Erinnerung, Köln 2003 (Europäische Geschichtsdarstellungen, 2), S. 63–75; DONALD OSTROWSKI: Alexander Nevskii's "Battle on the Ice": The Creation of a Legend, in: Russian History. Histoire Russe 33 (2006), pp. 289–312; RICHARD HELLIE: Alexander Nevski's April 5 1242 Battle on the Ice', in: Russian History. Histoire Russe 33 (2006), pp. 283–287; JUKKA KORPELA: Święty Aleksander Newski i jego zwięciŝstwa nad Newą (1240 r.) oraz na jeziorze Pejpus (1242 r.). Wizerunek bohatera widzianego przez pryzmat polityki [Svētais Aleksandrs Ņevskis un uzvara pie Ņevas (1240) un uz Peipusa ezera (1242). Varoņa tēls skatīts caur politikas prizmu], in: JAN M. PIKORSKI (red.): Wojna, pamięć, tożsamość. O bitwach i mitach bitewnych, Warszawa 2012, s. 248–271.
- 19 GEORGIJ V. VERNADSKIJ: Dva podviga sv. Aleksandra Nevskogo, in: Evrazijskij vremennik 4 (1925), s. 318–337.
- 20 SCHENK, Aleksandr Nevskij (kā 18. atsaucē), s. 252–265; SERGEJ P. RYBAKOV: Aleksandr Nevskij v trudach evrazijcev, in: ANATOLIJ V. TORKUNOV (sost.): Aleksandr Nevskij. Gosudar', diplomat, vojn, Moskva 2014, s. 371–382, 524–525.
- 21 Skat., piem., jau 1942. gadā tapušo pētījumu: BORIS F. PORŠNEV: Ledovoe poboišče i vseirnaja istorija, in: Doklady i soobščeniija istoričeskogo fakul'teta MGU 5 (1947), s. 29–45.
- 22 MARK BASSIN: The Gumilev Mystique. Biopolitics, Eurasianism, and the Construction of Community in Modern Russia, Ithaca 2016.

gākā, 20. gadsimtā ieguvusi īpašu politisku nozīmi.¹⁸ Uz viduslaikiem vairākkārt tika projicēti ne tikai 20. gadsimta krievu–vācu konflikti; pārneses tika veidotas, akcentējot pretējās pozīcijas arī Aukstā kara laikā; vēl vairāk, tā tika izmanota, runājot par vispārējo Krievijas attieksmi pret Rietumiem. Emigrējušais krievu vēsturnieks Georgijs Vernadskis 1925. gadā publicēja rakstu “Divi svētā Aleksandra Ņevska varoņdarbi”¹⁹. Publikācija pieskaitāma pie svarīgākajiem tā dēvētās Eirāzijas krievu domātāju skolas ideoloģiskajiem tekstiem, kas uzsvēra, ka Krievija nav piederīga Eiropai, bet gan veido patstāvīgu Eirāzijas civilizāciju. Pēc Vernadskas ieskatiem, Aleksandrs Jaroslavičs šajā kontekstā veicis divus varonīgus darbus: pirmkārt, viņš 1242. gadā kaujas laukā pieveica krievu lielāko un senāko ienaidnieku – Rietumus – un vienlaikus atzina mongoļu hegemoniju, kas līdz ar to Krievzemei garantēja mieru un īstās ticības – pareizticības – saglabāšanu. Otrkārt, ar to Ņevskis ielika pamatus Krievijas impērijas izveidei nākotnē.²⁰ Pēc Otrā pasaules kara šī shēma – iesākumā bez reliģiozas ezoterikas – pakāpeniski tika pārņemta Padomju Savienībā,²¹ līdz 20. gadsimta 80. gados kļuva par galveno paradigmu padomju vēstures zinātnē, jo īpaši pateicoties Ņeva Gumileva publikācijām.²²

III

Īpaši aktīva kņaza un kaujas instrumentalizēšana aktuālās politikas kontekstā Padomju Savienībā aizsākās 20. gadsimta 30. gadu otrajā pusē. Krievu rakstnieks Konstantīns Simonovs 1937. gadā publicēja poēmu “Kauja uz ledus” (*Ledovoe poboišče*),

kurā tiek vilktas nepārprotamas paralēles starp viduslaikiem, Pirmo pasaules karu un tā brīža padomju–vācu attiecībām.²³

Taču par svarīgāko darbu šajā sakarā kļūva Sergeja Eizenšteina mākslas filma “Aleksandrs Ņevskis” (1938),²⁴ kurā necilvēcīgajiem, dzelzs bruņās tērptajiem vācu bruņiniekiem tika pretstatīts tautai tuvais kņazs – varonis. Filmā atveidotais kņaza tēls, tāpat kā Vācu ordeņa bruņinieki, radīja pateicīgu augsni antivāciskajai propagandai vācu–padomju kara laikā no 1941. līdz 1945. gadam.

Attiecīgi 1942. gadā gan ar teksta, gan ilustratīvā materiāla palīdzību tika intensīvi apcerēta Ledus kaujas 700. gadadiena.²⁵ Vienlaikus tā kļūva par aizvien izteiktāku nacionāli krievisku propagandu.²⁶ Kara laikā tika attīstīta arī oficiālā padomju tēze par krieviem kā par ievērojamo un izcilo nāciju.²⁷ Līdz ar to Klausu Vašika apgalvojums, ka padomju kara propaganda esot bijusi bez nacionālistiskas ievirzes,²⁸ drīzāk atspoguļo vēlmju domāšanu. Arī daudzās vēsturiskās paralēles starp Aleksandru Ņevski, kurš pirmām kārtām tika pozicionēts kā vācu uzvarētājs, un tobrīd aktuālo karu lielākoties noderēja nacionālā naida uzkurināšanai pret vāciešiem.²⁹ Pat padomju igauņu bērnu preses izdevuma “Pionieris” 1945. gada numura galvenajā rakstā Padomju Savienības uzvara pār nacionālsociālistisko Vāciju tika sasaistīta ar Ledus kauju – kā slāvu tautu gadu simtiem ilgušo cīņu pret vācu agresiju.³⁰ Kara laikā varas uztverē notikusī krievu pareizticīgās baznīcas zināma rehabilitēšana jau toreiz noveda pie reliģiskās un laicīgās uztveres simbiozes, par ko liecina, piemēram, par baznīcas naudu apbruņotā aviācijas eskadriļa “Aleksandrs Ņevskis”.³¹

Pēc Otrā pasaules kara vāciešu vietā par Krievijas galveno vēsturisko ienaidnieku kļūva Rietumi, un to iemiesoja bezpersoniska, taču agresīva

23 MICHAİL JU. MJAGKOV, NIKITA A. ASTAŠIN: *Obraz Aleksandra Nevskogo nakanune i v gody Velikoj Otečestvennoj*, in: TORĶUNOV (kā 20. atsauce), s. 383–406, 526–527, tut s. 385.

24 SCHENK, Aleksandr Nevskij (kā 17. atsauce), s. 288–373.

25 TATJANA G. KOLOSKOVA: *Sovetskij političeskij plakat kak istoričeskij istočnik*, in: LJUBOV I. SKRIPKINA (red.): *Teorija i praktika muzejnogo dela v Rossii na rubeže XX–XXI vekov*, Moskva 2001, s. 328–334.

26 ALEKSANDR DUBROVSKIJ: *Vlast' i istoričeskaja mysl' v SSSR (1930–1950-e gg.)*, Moskva 2017, s. 328–329.

27 ALEKSEJ JU. KOŽEVNIKOV: *Russkij sovetskij patriotizm v gody Velikoj Otečestvennoj vojny i v poslevoennyj period (1941–1953)*, in: VALERIJ V. ŽURAVLEV (red.): *Patriotizm i nacionalizm kak faktory rossijskoj istorii (konec XVIII v. – 1991. g.)*, Moskva 2015, s. 615–665; EPP ANNUS: *Ma tōstan klaasi vene rahva terviseks: sotskolonialismi diskursiivsed alustalad [Es paceļu glāzi par krievu tautu: padomju kolonialisma diskursiivie pamati]*, in: *Methis. Studia humaniora Estonica* 16 (2017), lk. 4–26.

28 KLAUS WASCHIK: *Metamorphosen des Bösen. Semiotische Grundlagen deutsch-russischer Feindbilder in der Plakatpropaganda der 1930er bis 1950er Jahre*, in: KARL EIMERMACHER, ASTRID VOLPERT (Hrsg.): *Verführungen der Gewalt. Russen und Deutsche im Ersten und Zweiten Weltkrieg*, München 2005, S. 297–339, hier S. 337–338.

29 ELENA S. SENJAVSKAJA: *Protivniki Rossii v vojnach XX veka: evoljucija “obraza vraga” v soznanii armii i obščestva*, Moskva 2006, s. 80–84.

30 *Venelased on preislasi alati peksnud [Krievi vienmēr ir sasīstusī prūšus]*, in: *Pioneer. Laste ajakiri* (1945), 5, lk. 130–131.

31 TATJANA TŠCHUMATSCHENKO: *Spenden und Gebete für den Sieg. Die Russisch-Orthodoxe Kirche zur Zeit des Krieges der UdSSR mit Hitlerdeutschland*, in: EIMERMACHER / VOLPERT (kā 28. atsauce), S. 849–886, hier S. 882.

“Kurš pret mums zobenu cels, no zobena arī kritīs!”, Viktors Ivanovs, 1942. Padomju plakātā, izmantojot motīvus un citātu no Sergeja Eizenšteina filmas “Aleksandrs Ņevskis” (1938), stāsts par kauju uz Peipusa ezera ledus tiek sasaistīts ar Sarkanās armijas cīņu Otrā pasaules kara laikā. Pastkarte, Latvijas Nacionālās bibliotēkas krājums

1242 г.
1942 г.

ПУСТЬ ВОДОХНОВАЕТ ВАС
В ЭТОЙ ВОЙНЕ
МУЖЕСТВЕННЫЙ ОБРАЗ
НАШИХ ВЕЛИКИХ ПРЕДКОВ.
И. Сталин.

КТО С МЕЧОМ К НАМ ВОЙДЕТ,
ОТ МЕЧА И ПОГИБНЕТ!

“pāvesta vara” vai “feodālisms”, respektīvi, “feodālie kungi”.³² Šī šķietamā Rietumu un it kā pret Krieviju vērstā koalīcija tika pasniegta kā pret padomju režīmu vērstas antikomunistiskās kooperācijas simbols.

Padomju propagandā NATO bija demokrātijas valstu iemiesojums, un tās Padomju Savienības iedzīvotājiem 20. gadsimta 50.–80. gados tika atainotas, piemēram, katru dienu publicētās karikatūrās kā līdz zobiem apbruņota kapitālistu kompānija, kam cilindrus rotā dolāru zīmes simbols un ko izriko pēc darbaļaužu šķiras asinīm alkstošais tēvocis Sems (*Uncle Sam*).³³

Kopumā Aleksandra Ņevska persona bija tik spēcīgi iesakņojusies padomju, precīzāk, padomju–krievu, kultūrā, ka viņš līdzās Dmitrijam Donskojam (1359–1389) un Pēterim I pat pēc Komunistiskās partijas XX kongresa (1956) un oficiālās “personības kulta” nosodišanas piederēja pie nedaudzajiem publiski cildinātajiem kņaziem un cariem.³⁴ Aleksandrs Ņevskis kļuva par padomju propagandas personu. Šī cildināšana noveda gan pie kurioziem, gan arī ietvēra satīru. Ja, piemēram, 1966. gada pavasarī Padomju Igaunijas mazpilsētiņā Mustvē pie Peipusa ezera par godu pasaulvēsturiskai Ledus kaujai tika organizētas peldēšanas sacensības āliņģi,³⁵ lokālā mērogā šo pasākumu droši vien patiešām varēja uztvert nopietni. Savukārt pazīstamais igauņu rakstnieks Jāns Kross jau 1961. gadā kādā dzejolī nepārprotami ar ironiju padomju milicim lika runāt, izmantojot tā laika laikrakstu leksiku: “Un viņš domāja: “Tad, kad paaugstināsies / pakalpojumu kultūra un vēl / apzinīgāka kļūs cieņa / pret mūsu pagātņi, // varbūt te beidzot pēc gadiem / diviem trim tiks atvērta, / piemēram, Aleksandra Ņevska / vārdā nosauktā Leļļu klīnika.”³⁶ Šāds izteiksmes veids katrā ziņā bija ļoti neparasts. Oficiāli spēkā bija tēze par kņaza pareizo un tālredzīgo izpratni, ka patiesais un bīstamais Krievijas ienaidnieks atrodas nevis Mongoļu impērijā, bet gan Rietumos.³⁷

- 32 HANS-HEINRICH NOLTE: „Drang nach Osten“. Sowjetische Geschichtsschreibung der deutschen Ostexpansion, Köln 1976, S. 205–218; MARI ISOAHO: The Image of Aleksandr Nevskiy in Medieval Russia. Warrior and Saint, Leiden 2006, pp. 100–101; SCHENK, Aleksandr Nevskij (kā 17. atsauce), s. 420–424.
- 33 FRANK ALTHAUS, MARK SUTCLIFFE: Drawing the Curtain. The Cold War in Cartoons, London 2012.
- 34 DUBROVSKIJ (kā 26. atsauce), s. 404.
- 35 Jäälahingu mälestamiseks [Pieminot Ledus kauju], in: Pilt ja Sõna, 1966, 9, lk. 11.
- 36 JAAN KROSS: Lauljad laevavööridel [Dziedātāji kuģu priekšgalos], Tallinn 1966, lk. 41: “Päkapikk” (Rūķītis): “ning ta mõtles: ‘Siis, kui tõuseb / teeninduskultuur ja veelgi / teadlikumaks muutub austus / meie mineviku vastu, / avatakse siin ehk viimaks / paari-kolme aasta pärast / näiteks ‘Aleksander Nevski / nimeline Nukukliinik’”. Poēma sarakstīta 1961. gadā. Tulkojums no igauņu valodas latviešu valodā – Maima Grinberga, 2019.
- 37 Skat., piem., universitāšu un pedagoģisko augstskolu mācību izdevumus: ANTON I. KOZAČENKO: Bor’ba narodov našej strany za nezavisimost’ v XIII v., in: PETR I. KABANOV, VLADIMIR V. MAVRODIN (red.): Istorija SSSR, Tom 1: S drevnejšich vremen do 1861 goda, izdanije 3, Moskva 1974, s. 123–139, tut s. 137; ALEKSEJ K. LEONT’EV: Ustanovlenie mongolo-tatarskogo iga nad Rus’ju i ego poseldstvija, in: BORIS A. RYBAKOV (red.): Istorija SSSR s drevnejšich vremen do konca XVIII veka, Moskva 1975, s. 125–129, tut s. 126.

- 38 SERGEJ V. BELECKIJ, D. N. SATYREVA: Pskov i orden v pervoj treti XIII veka, in: JURIJ K. BEGUNOV, ANATOLIJ N. KIRPIČNIKOV (red.): Knjaz' Aleksandr Nevskij i ego epocha. Issledovanija i materialy, S.-Peterburg 1995, s. 81–85; Diskussija, in: VASILIJ D. BELECKIJ (red.): Drevnij Pskov. Issledovanija srednevekovogo goroda, Sankt-Peterburg 1994, s. 136–149.
- 39 Piem., MICHAEL I. CHITROV: Svjatoj blagovernnyj velikij knjaz' Aleksandr Jaroslavič Nevskij. Podrobnoe žizneopisanie s risunkami, planami i kartami, Moskva 1991 (pirmizdevums 1893).
- 40 SCHENK, Aleksandr Nevskij (kā 18. atsauce), s. 430–434.
- 41 JOHN H. LIND: Early Russian-Swedish Rivalry. The Battle on the Neva in 1240 and Birger Magnussons' Second Crusade to Tavastia, in: Scandinavian Journal of History 16 (1991), pp. 269–295; MIKELE KOLUČČI [MICHELE COLUCCI]: Pervonačal'naja redakcija "Žitija Aleksandra Nevskogo": zametki po istorii teksta, in: Trudy Otdela drevnerusskoj literatury 50 (1997), s. 252–260; DONALD OSTROWSKI: Redacting the Life of Alexander Nevskii, in: CHESTER S. L. DUNNING, RUSSELL E. MARTIN, DANIEL ROWLAND (eds.): Rude & Barbarous Kingdom Revisited. Essays in Russian History and Culture in Honor of Robert O. Crummey, Bloomington 2008, pp. 23–40; DONALD OSTROWSKI: Dressing a Wolf in Sheep's Clothing: Toward Understanding the Composition of the Life of Alexander Nevskii, in: Russian History 40 (2013), pp. 41–67; ANTI SELART: K istorii teksta Žitija Aleksandra Nevskogo. Ėpizod o papskich posannikach, in: Marina B. Bessudnova (sost.): Strany Baltii i russkij Severo-Zapad: istoričeskij opyt vzaimodejstvija, Velikij Novgorod 2018, s. 58–67.
- 42 IGOR' N. DANILEVSKIJ: Russkie zemli glazami sovremennikov i potomkov (XII–XIV vv.), Moskva 2000, s. 181–206; I. N. DANILEVSKIJ: Verificiruemaja informacija o Ledovom poboišče, in: TAT'JANA E. NAMESTNIKOVA (red.): Regional'nye Čudskie čtenija. Sbornik materialov 2010 goda, Pskov 2011, s. 9–22.
- 43 IGOR' N. DANILEVSKIJ: Ledovoe poboišče: smena obraza, in: Otečestvennye zapiski (2004), 5, s. 28–40; I. N. DANILEVSKIJ: Aleksandr Nevskij: paradoksy istoričeskoj pamjati, in: LORINA P. REPINA (red.): "Čep' vremen". Problemy istoričeskogo soznanija, Moskva 2005, s. 119–132; I. N. DANILEVSKIJ: Aleksandr Nevskij i Tevtonskij orden, in: Slovo.ru: Baltijskij akcent (2011), 3–4, s. 105–111.

Ledus kauja, kas, vēlākais, sākot ar 20. gadsimta 40. gadiem, attēlojot Krievijas attiecības ar Rietumiem, ieguva aizvien lielāku simbolisku vērtību, ar laiku ieņēma stingras pozīcijas arī padomju, respektīvi, krievu, historiogrāfijā un publicistikā kā notikums ar pasaulvēsturisku nozīmi. Tas, kā par kauju tiek runāts un rakstīts, ļoti jūtīgā veidā atspoguļo atšķirīgos priekšstatus par Krievijas vietu un lomu pasaulē. Tieši politisko pārmaiņu laikā, ap 1990. gadu, iznāca publikācijas, kuras apšaubīja oficiālajā padomju vēstures rakstniecībā pārstāvēto tradicionālo priekšstatu par varonīgo kauju un tās pasaulvēsturisko nozīmi³⁸ un tādā veidā iestājās par labāku Krievijas un visas Eiropas vēstures integrāciju. Tajā pašā laikā notika arī atgriešanās pie tradicionālajiem pareizticīgās baznīcas attēlojumiem, kas izpaudās, piemēram, jaunu hagiogrāfisku kņaza dzīves aprakstu radīšanā.³⁹

Vēsturiskajos sacerējumos kņazs Aleksandrs Nevskis vispārinātā veidā tika attēlots kā karavadonis, kurš aizstāv Krievzemi pret Rietumu agresiju, bet istā pētniecība koncentrējās uz konkrētiem, ideoloģiski vairāk vai mazāk neitrāliem jautājumiem, kā kauju norises vietas, personu biogrāfijas vai avotu tekstoloģija.⁴⁰ Jaunākajā historiogrāfijā kopš 20. gadsimta 90. gadiem tiek apšaubīti daudzi tradicionālā satura atainojuma aspekti.⁴¹ Īpaši Maskavas vēsturnieks Igors Daņilevskis savās publikācijās ir atkārtoti kritiski pievērsies avotu informācijai⁴² un tematizējis jautājumu par politizēto tēlu, kādu krievu kultūrā veido svētais kņazs un viņa izcīnītās uzvaras.⁴³

Ar to Daņilevskis ir padarījis sevi par uzbrukuma mērķi kritiķiem, kuri pārstāv tradicionālo viedokli, tādā veidā uzstājoties kā krievu nacionālā goda aizstāvji. Jau 1989. gadā Krievijā iznākušās britu slāvista Džona Fenela grāmatas par

Krievzemi 13. gadsimtā tulkojums⁴⁴ izraisīja asu kritiku, jo tajā tika apšaubīta Aleksandra Ņevska lielā vēsturiskā loma un viņa kauju nozīme cīņā pret Rietumu pretiniekiem. Abi autori – Fenels un Daņiļevskis – tika vainoti prietumnieciskas (un tātad pretkrieviskas) gaisotnes radīšanā.⁴⁵ Nākamo impulsu polemikai Aleksandra Ņevska aizstāvībā deva Fritjofa Benjamina Šenka monogrāfijas tulkojums krievu valodā (2007),⁴⁶ kas tematizē svētā kņaza nozīmi krievu kultūratmiņā.⁴⁷ Šenkam, kurš savā darbā pievērsās kņaza tēla (krievu kultūrā) politiskās vēstures izpētei, vairākkārt tika pārmesta krievu dižgara noniecināšana. Jāsaka gan, ka autori no akadēmiskajām aprindām pārsvarā tomēr nepārkāpa vispārpieņemto zinātnisko diskusiju robežas un izvairījās no tiešām politiskām vai personīgām provokācijām pret viņu oponentiem.⁴⁸ Savukārt baznīca apmierinājās ar argumentu, ka šis vācu autors vienkārši neesot spējis saprast kņaza patiesi brīnišķīgo un brīnumdarītāja būtību.⁴⁹ Proti, “svētais kņazs Aleksandrs Ņevskis Rietumu antikristīgo dabu atpazīna jau pašos pamatos. [...] tatāri prasīja meslus, [...] un viņiem bija vajadzīga matērija, savukārt Rietumiem – krievu cilvēka dvēsele, kuru tie mēģināja un [arvien vēl; A. S.] mēģina pārveidot pēc sava gīmja un līdzības.”⁵⁰

Mēs redzam, ka kņaza gāšana no pjedestāla vai viņa īpašā un nacionāli vēsturiskā nozīmīguma apšaubīšana, pat ja tas tiek darīts akadēmiskās publikācijās, tiek uztverta kā pret Krieviju vērstas akts. “Liberāļi” (t. i., demokrātiskā opozīcija Krievijā) un tādi autori kā Fritjofs Šenks “netiešā veidā iestāta, ka nekādas Aleksandra cīņas neesot bijis, tāpat kā neesot bijusi un nevarēja būt nekāda Rietumu agresija pret Krievzemi. Kam un kāpēc tas šodien ir vajadzīgs, lasītājs [...] sapratīs pats. Cīņa turpinās.”⁵¹

Tradicionālās nostājas aizstāvēšana zinātniskajās vai vismaz akadēmiskajās aprindās ir savijusies ar kritiku, kas vērstā pret daudziem vēstures ataino-

44 JOHN FENNEL: *The Crisis of Medieval Russia, 1200–1304*, London 1983; JOHN FENNEL: *Krīzīis srednevekovoj Rusi 1200–1304*, Moskva 1989.

45 Piem., ALEKSANDR UŽANKOV: *Mež dvuch zol. Istoričeskij vybor Aleksandra Nevskogo*, in: *Rossija XXI* (1999), 2, s. 102–143; VLADIMIR A. ARTAMONOV: *Aleksandr Nevskij – predteča rossijskich deržavnikov*, in: *Odigitrija. Pravoslavie ili smert'* (11.03.2016.), pieejams: <http://www.odigitrija.by/2016/03/11/aleksandr-nevskij-predtecha-rossijskix-derzhavnikov/> (skatīts 28.08.2018.).

46 FRIT'OF BENJAMIN ŠENK [FRITHJOF BENJAMIN SCHENK]: *Aleksandr Nevskij v ruskoj kul'turnoj pamjati: svjatoj, pravitel', nacional'nyj geroj (1263–2000)*, Moskva 2007.

47 SCHENK, Aleksandr Nevskij (kā 17. atsauce).

48 JURIJ V. KRIVOŠEEV, ROMAN A. SOKOLOV: *Aleksandr Nevskij. Ēpoča i pamjat'. Istoričeskie očerki*, Sankt-Peterburg 2009; R. A. SOKOLOV: *Aleksandr Nevskij v sovremennoj istoriografii*, in: *TORKUNOV* (kā 20. atsauce), s. 407–438; JURIJ V. KRIVOŠEEV, R. A. SOKOLOV: *Aleksandr Nevskij. Issledovanija i issledovateli*, Sankt-Peterburg 2018, s. 87–88, 104–105, 113–118, 246–247; VADIM V. DOLGOV: *Biografija Aleksandra Nevskogo v zerkale "istoričeskogo narrativa"*, in: *Drevnjaja Rus': vo vremeni, v ličnostjach, v idejach* 5 (2016), s. 190–212.

49 KAREN STEPANJAN: *Boj za istoriju*, in: *Russkij Dom* (2008), 9, pieejams: <http://www.russdom.ru/node/737> (skatīts 16.05.2018.).

50 “Св. князь Александр Невский промыслительно разглядел антихристианскую сущность Запада [...] татарам нужна дань [...] Им нужна материя, а Западу – душа русского человека, которую Запад пытался и пытается пересоздать по своему образу у подобию.” VLADIMIR V. VASILIK: *Ličnost' Sv. Aleksandra Nevskogo v kontekste civilizacionnogo protivostojanija Rusi i Zapada. Opyt pročtenija ego žitija*, in: JURIJ V. KRIVOŠEEV, ROMAN A. SOKOLOV (red.): *Aleksandr Nevskij i Ledovoe poboišče*, Sankt-Peterburg, 2014, s. 20–37, tur s. 34–35.

51 “[...] подспудно внушает и мысль о том, что не было и борьбы Александра, как и не было и быть не могло никакой агрессии против Руси с Запада. Кому и зачем это нужно сейчас, читатель [...] поймет сам. Борьба продолжается.” NATALIJA PRONINA: *Aleksandr Nevskij. Nacional'nyj geroj ili predatel'?*, Moskva 2008, s. 268.

- 52 DMITRIJ VOLODICHIN: Fenomen fol'k-istorii, in: Otečestvennaja istorija (2000), 4, s. 16–24.
- 53 NIKOLAJ SELIŠČEV: Jubilej Nevskoj bitvy, in: Russkij Vestnik (26.06.2010.), pieejams: <http://www.rv.ru/content.php3?id=8546> (skatīts 11.05.2018.).
- 54 VADIM V. DOLGOV: Aleksandr Nevskij, in: Voprosy istorii (2015), 10, s. 17–36.
V. V. DOLGOV, Biografija Aleksandra Nevskogo (kā 48. atsaucē), s. 190–212. Skat. arī KRIVOŠEEV / SOKOLOV, Aleksandr Nevskij. Issledovanija i issledovateli (kā 48. atsaucē), s. 264–271. Tas pats teksts angļu val.: ROMAN A. SOKOLOV: Science and Pseudo-science in Modern Studies of Aleksandr Nevskii, in: Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. Serija 2. Istorija 62 (2017), 1, s. 215–223.
- 55 ALEKSANDR N. NESTERENKO: Ložnye narrativy biografii Aleksandra Nevskogo v otečestvennoj istoriografii, in: Voprosy istorii (2016), 1, s. 103–114.
- 56 VADIM V. DOLGOV: Aleksandr Nevskij v zerkale al'ternativnoj istorii, in: Voprosy Istorii (2016), 11, s. 89–97.
- 57 “[...] либо Шенк отрабатывает неведомый мне социальный заказ, либо не умеет работать с документами.” VLADIMIR POTRESOV: Ledovoe pobojšče: Pravda, mify, lož', Moskva 2017, s. 127.

jumiem, kuri pārstāv mūsdienu Krievijā par *folk-history* dēvēto žanru.⁵² Runa ir par dažādiem pseidozinātniskiem, sazvērnieciski teorētiskiem vai vienkārši neprofesionāliem vēstures atspoguļojumiem, kas tomēr sabiedrībā nereti kļūst diezgan populāri. Aleksandra Ņevska vai Ledus kaujas apšaubīšana tiek uztverta kā organizēta agresija pret visu krievisko un Krievijas vēsturi.⁵³ Turklāt robeža starp zinātnisko un nezinātnisko šeit ir visai izplūdusi. Udmurtijas Valsts universitātes vēsturnieks Vadims Dolgova iestājās par tradicionālā patriotiskā kņaza vēsturiskā tēla uzturēšanu un polemizēja gan ar Džonu Fenelu, gan ar Ļevu Gumļevu.⁵⁴ Savukārt pret viņu ar asu kritiku vērsās kādas Maskavas augstskolas filozofijas docents Aleksandrs Ņesterenko. Kaut arī šī kā neprofesionāla vērtējamā kritika drīzāk būtu piešķaitāma *folk-history* žanram, tā tomēr tika publicēta vēstures literatūras jomā savulaik respektablajā izdevumā *Voprosy istorii*,⁵⁵ un Dolgova rakstu uztvēra arī kā pietiekami nopietnu, lai uz to atbildētu.⁵⁶ Vladimirs Potresovs, kura tēvs Aleksandrs Potresovs laikā no 1957. līdz 1962. gadam vadīja ekspedīciju Peipusa ezerā, lai lokalizētu kaujas norises vietu, savā šīs kaujas aizstāvībai vēltītā rakstā nevairās pat no visai rupjas ironijas, sapludinot ezoterisku un pseidozinātnisku notikumu atainojumu ar nepatriotisko (“liberālo”) un citu valstu vēsturnieku nopelumu. Īpaši sarkastisku kritiku viņš adresēja Igoram Daņilevskim un Fritjofam Šenkam, pret Šenku vērsoties pat ļoti tieši: “[...] vai nu Šenks atpeln kādu man nezināmu sociālu pasūtījumu, vai neprot strādāt ar dokumentiem.”⁵⁷

V

Līdzīga Aleksandra Ņevska tēla un Ledus kaujas atainojuma dinamika vērojama populārajās sabiedriskajās medijās. Sergeja Eizenšteina filma un pagājušā gadsimta 40. gadu attēlu propaganda radījusi stereotipisku priekšstatu, kādam būtu jāizskatās Aleksandram Ņevskim. Tas atvieglo kņaza personas komerciālo izmantošanu vizuālai popularizēšanai. Tajā pašā laikā kņazs lielai sabiedrības daļai šobrīd patiešām ir kļuvis par centrālo politisko, turklāt nereti vienlaikus arī par reliģisko identifikācijas figūru. 20. gadsimta 90. gados tika nepārprotami likta vienlīdzības zīme starp kņaza Aleksandra pretiniekiem un škie-

tamajiem jaunajiem Krievijas ienaidniekiem, kas īpaši izpau-
dās radikālos krievu nacionālistu izteikumos. Šī pielīdzināšana
balstās uz to, ka Krievzemes ienaidnieki viduslaikos bija faktiski
tie paši, kas ap 2000. gadu. NATO pielīdzināšana Vācu orde-
nim atrodama 1997. gadā fantāzijas žanru pārstāvošā krievu
rakstnieka Jurija Ņikitina grāmatā *Jarost'* (Niknums). Darbs
iekļaujas ciklā *Russkie idut* (Krievi nāk), kas ir izspēlēta utopija
par NATO intervenci Krievijā un tai sekojošo, nenovēršamo
krievu uzvaru.⁵⁸ Sanktpēterburgas vēsturnieks Igors Frojanovs
NATO paplašināšanu austrumu virzienā 1997. gadā salīdzināja
ar krusta kariem Baltijā.⁵⁹ Aleksandrs Barkašovs, neonacistis-
kās kustības *Russkoe nacional'noe edinstvo* (Krievu nacionālā
vienotība) līderis, 1998. gadā deklarēja, ka Krievijas drošība
balstās pareizticībā un ka Ledus kauja 1242. gadā bija cīņa pret
“Antikrista valsti”.⁶⁰ 2002. gadā krievu pareizticīgās baznīcas
aktīvisti Aleksandra Ņevska un Ledus kaujas vārdā protestēja
pret Romas katoļu baznīcas celšanu Pleskavā.⁶¹ Taču, kopumā
ņemot, gadu tūkstošu mijā (1990–2000) Krievijas publiskajos
medijos tā bija margināla tēma, un pareizticīgās baznīcas vai
tautiski ekstrēmās publikācijās tai bija vien sekundāra nozīme.

Arī valsts, respektīvi, valsts institūcijas, toreiz vēl distancējās no
pārāk uzkrītošu paralēlu vilkšanas starp viduslaikiem un mūs-
dienām. Animācijas filma mūzikas video ierakstam *Novaja
zarja* (Jaunā ausma, 2005),⁶² ko izpilda krievu dziedātājs Oļegs
Gazmanovs, televīzijā netika pārraidīta.⁶³ Šeit cīnās Aleksand-
ram Ņevskim līdzīgi senkrievu varoņi, daži dekorējušies ar sar-
kanu zvaigzni, pret Krievijas ienaidniekiem – valsts zagļiem,
“NATAS” [!] bruņutankiem, kurus vada ļaunas mikipeles; tur-
klāt kadrā snaiktās amerikāņu, britu, japāņu u. c. rokas, kas
Krieviju tīko sadalīt gabalos kā kūku. Beigās pret Matiasa Rusta
lidmašīnu ar uzvarošiem panākumiem cīnās sarkanzvaigžņots
divgalvu ērglis, kam acīmredzot jāsimbolizē padomju valsts bez-
spēcība, sākoties *perestroikas* ērai. Nepārprotami, ka video sižeta
veidotāji apzināti operē ar vairākiem stereotipiskiem priekš-
statiem un attēliem, turklāt iesaistot un sasaistot gan “balto”,
gan “sarkano” simboliku. Pašā centrā, pretstatīts Rietumiem,
stāv arhetipisks “senkrievu varonis”, kas zināms no ilustrāci-
jām un plakātiem ar Aleksandru Ņevski un viņa karapulku.
2006. gada pavasarī Krievijas televīzijā populārajā šovā *Gorodok*

58 JURIJ NIKITIN: Jarost', Moskva
2006. Livonijas–Krievijas
attiecības 16. gadsimtā, kā
arī attiecības starp Padomju
Savienību un Rietumeiropu
autors savā darbā *Psy gospodni*
(Tā Kunga suņi) atveidojis
paralēli Valentīna Pikuļa
(1928–1990) populārajam
vēsturiskajiem romāniem:
VALENTIN PIKUL': Sobranie
sočinenij, Tom 21, Moskva
1996, s. 44–49, 58–59. Par
šo norādi esmu pateicīgs
Aleksandram Filjuškinam
(Sanktpēterburga). Skat.

NIKOLAJ KONJAEV: Valentin
Pikul', Moskva 2007, s. 398.

59 SERGEJ IVANOV: Krestonato,
in: IGOR' JA. FROJANOV:
Molitva za Rossiju. Publicis-
tika raznych let, Sankt-Pe-
tersburg 2008, s. 265–282,
tut s. 271–272.

60 Interv'ju s rukovoditelem
“Russkogo nacional'nogo
edinstva” (RNE) Alek-
sandrom Petrovičem Barka-
šovym, in: Russkij porjadok
(1998), 1 (46), s. 1–2.

61 JURIJ KLICKENKO: 760-letie
Ledovogo pobojšča, in: Pravo-
slavie.ru (16.04.2002.), pieej-
ams: <http://www.pravoslavie.ru/archiv/ledovbitva.htm>
(skatīts 20.02.2018.).

62 OLEG GAZMANOV: Novaja
zarja, in: Youtube.com
(01.11.2013.), pieejams:
<https://youtu.be/kQJm-2d6IBsQ>
(skatīts 21.08.2018.).
Šis ir Gazmanova oficiālais
videokanāls.

63 Novyj klip Gazmanova o
vragach Rossii i bor'be s nimi
ne puskajut v ēfir. On vycho-
dit v internete, in: newsru.
com (01.11.2005.), pieejams:
<https://www.newsru.com/cinema/01nov2005/gazmanov.html>
(skatīts 21.08.2018.).

- 64 Zakryt' televizionnuju programmu "Gorodok" potrebovali predstaviteli pravoslavno-patriotičeskogo dviženija "Aleksandr Nevskij", in: Echo Moskvu (30.03.2006.), pieejams: <https://echo.msk.ru/news/302698.html> (skatīts 11.05.2018.).
- 65 ELENA ŠIRJAeva: Spasibo rodnoj milicij za ich sčastlivoe dejstvo, in: Pskovskaja gubernija Nr. 14 (333) 11.–17.04.2007., pieejams: http://gubernia.pskovregion.org/number_333/08.php (skatīts 11.05.2018.).
- 66 Šeit: Krievijas opozīcijas partiju apvienība 2006–2010.
- 67 "Ливонский орден (НАТО XIII века) был отброшен, экспансия 'цивилизованной' Европы была надолго остановлена. Современное НАТО как псы-рыцари минувших веков воспользовались смутным временем и подобрались к нашим границам. Путин – не Невский, новую орду сможет остановить только Другая Россия!" Aleksandr Nevskij vstupil v NBP, in: Informacionnoe agenstvo Stringer (30.03.2007.), pieejams: <http://www.stringer.ru/publication.mhtml?Part=48&PubID=7280> (skatīts 22.08.2018.).
- 68 МАКСИМ KISELEV: Žest'. Oblastnye vlasti nadejutsja, čto Aleksandr Nevskij ešče ne raz pomožet pskovičam, in: Pskovskaja Gubernija Nr. 16 (335) 25.04.–01.05.2007., pieejams: http://gubernia.pskovregion.org/number_335/09.php (skatīts 11.05.2018.). Viborgas mērs 2013. gadā aizliedza vēstures rekonstrukcijas grupas bruņinieku spēli, jo "Vācu ordenis Krievzemei ir vēsturiski naidīga struktūra, pret ko varonīgi cīnījās svētais labticīgais kņazs Aleksandrs Ņevskis [...], tādēļ šī ordeņa propaganda nav patriotiska un neatbilst tagadējās Krievijas Federācijas iekšpolitikas realitātem" ("Тевтонский орден" – исторически сложившаяся враждебная структура для Руси, с которым героически сражался Святой Благоверный Князь Александр Невский [...] В этой связи пропаганда данного Ордена путем проведения его массовых мероприятий представляется непатриотичным и не отвечающим реалиям современной внутренней политики Российской Федерации."), skat. Molodoj činovnik zapretil rycarskij festival', in: Nezavisimyj Vyborgskij portal (17.04.2013.), pieejams: <http://www.vyborg.to/news/smi/604-molodoj-chinovnik-zapretil-ryczarskij-festival> (skatīts 18.05.2018.).

(1993–2012) demonstrēja skeču par slaveno Ledus kauju. Humoristiskā veidā tajā tika apspēlēta skolu mācību grāmatās izplatītā Ledus kaujas versija, saskaņā ar kuru smagie vācu bruņinieki esot ielūzusi ledū, jo tas neesot izturējis bruņinieku smagumu, bet senkrievu cīnītāji, kas esot bijuši ļoti viegli, skečā tiek rādīti kaili. Sanktpēterburgā kāda iniciatīvas grupa panāca, ka raidījums tiek iesūdzēts tiesā par krievu tautas apvainošanu.⁶⁴ Plašākas publiskas rezonanses šī gadījuma dēļ gan nebija.

Oficiālās varas iestādes lika šķēršļus arī Krievu nācijas dienas atzīmēšanai 2007. gada 5. aprīlī Pleskavā. Zīmīgā kārtā akciju aizkavēt gribētāju skaits bija krietni lielāks par paša samērā marginālā pasākuma dalībnieku skaitu.⁶⁵ Organizētāju uzsaukumā izskanēja, ka "Livonijas ordenis (13. gadsimta NATO) tika atspiests atpakaļ un "civilizētās" Eiropas ekspansija uz ilgu laiku apturēta. Tagadējie NATO spēki – kā tādi pagājušo laiku suņi bruņinieki – izmantoja juku laikus un pielavījās mūsu robežām. Putins nav Ņevskis, un Jauno Ordu var apstādināt tikai *Druvāģa Rossija* [Cita Krievija]⁶⁶⁶⁷ Ledus kaujas atceres dienas oficiālo svinību programmā 22. aprīlī Pleskavā pie Aleksandra Ņevska pieminēja notika arī vēstures rekonstrukcijas grupu inscenēta kauja. Organizētājiem gan vajadzēja atteikties grupai no Rīgas, jo dalībnieki bija noņemti pie Pleskavas stacionētās gaisa spēku divīzijas teritorijā, kas Latvijas pilsoņiem kā NATO dalībvalsts pārstāvjiem bija slēgta.⁶⁸

Nepilnus desmit gadus vēlāk jau šī leksika, kas šķietamos mūsdienu Krievijas galvenos ienaidniekus saistīja ar viduslaikiem, kļuva par – pārsvarā gan "patriotisko" mediju –

Sakauto muzejs, Kukrīnīksi, 1952. Padomju plakātā cita citai blakus sarindotas krievu vēsturiskās uzvaras pār kariķētā veidā attēlotiem ārzemniekiem – Vācu ordeņa bruņiniekiem, Zviedrijas karali Karlu XII, Napoleonu, Hitleru un japāņu samuraju. Postaments zem citāta no 1938. gada filmas “Aleksandrs Ņevskis” atstāts tukšs nākotnes uzbrucējiem. Pastkarte, Latvijas Nacionālās bibliotēkas krājums

mainstream daļu. Būtisks pagrieziena punkts iezīmējās vienlaikus ar valdību kritizējošām demonstrācijām Maskavā un citās lielpilsētās 2012. gadā, kā arī pēc diviem gadiem, 2014. gadā, kad Krievija demonstrēja agresiju pret Ukrainu. Tas bija brīdis, kad oficiālais patriotisms Krievijā kļuva arvien vairāk antirietumniecisks, nacionāls un reliģiski pareizticīgs, attiecīgi radot arī rezonansi centrālajos, t. i., oficiālajos, medijos. Viduslaiku garīgajiem bruņinieku ordeņiem nu bija lemts kļūt par NATO priekštečiem, kas atbilstoši šādam redzējumam kalpoja toreizējās “globalizācijas” (šajā kontekstā interpretējamās kā Rietumu deģenerēto vērtību hegemonijas) interesēm un uzbruka Krievijai.⁶⁹ Modernās Eiropas integrācijai tiek piedēvēta līdzība ar viduslaiku krusta kariem, kas, šādi raugoties, tika uztverts kā kaut kas negatīvs.⁷⁰ Teikums: “Mūsu priekšteči [pie Peipusa ezera; A. S.] sagrāva viduslaiku NATO” tagad izskanēja bez

69 VADIM BONDAR: Kak Nevskij ne stal Gorbačevym, in: Gazeta “Kul’tura” (14.04.2015.), pieejams: <http://portal-kultura.ru/articles/history/98104-kak-nevskiy-ne-stal-gorbachevym/> (skatīts 11.05.2018.).

70 EGOR CHOLMOGOROV: Byl pervyj natisik nemcev strasen... in: Gazeta “Kul’tura” (12.04.2017.), pieejams: <http://portal-kultura.ru/articles/history/158191-sorvan-naya-evrointegratsiya/> (skatīts 11.05.2018.).

- 71 “Наши предки наголову разбили средневековое НАТО.” Den’ roždenija ruskoj nacii. V étot den’ naši predki nagolovu razbili srednevekovoe NATO, in: Novorossija (06.04.2016.), pieejams: <http://novorus.info/news/events/46527-den-rozhdeniya-russkoj-nacii-v-etot-den-nashi-predki-nagolovu-razbili-srednevekovoe-nato.html> (skatīts 15.05.2018.).
- 72 “Тогда на Русь вел войска Андреас фон Фельфен, потом Карл XII, Наполеон, Гитлер. А что-нибудь по сути изменилось за тысячу лет? Пожалуй, только имена главарей и оружие.” ВЛАДИМИР ВУЧКОВ: Ne bej ležačego. Natovskij flot idet k beregam Rossii, in: RIA Novosti (25.11.2016.), pieejams: <https://ria.ru/accents/20161125/1482163794.html> (skatīts 15.05.2018.). Skat. arī МИХАИЛ ОСИРОВ: Pervaja bitva Rossii i NATO, in: ugra-news.ru (05.04.2017.), pieejams: <https://ugra-news.ru/blog/05042017/46392> (skatīts 15.05.2018.).
- 73 Ar to acimredzot bija domāta Eiropas ziemeļaustrumu daļa vai Krievzemes ziemeļrietumi.
- 74 “Ледовое побоище решительно изменило геостратегическую ситуацию на северо-западе Европы. Если далекие потомки тевтонцев сегодня жаждут реванша на Чудском озере, их ждет традиционно ‘теплый прием’. Жаль, что Литва выступает на стороне своего старинного геополитического противника.” Aleksandr Chrolenko: “Tevtoncy” Baltii gotovjatsja k revanšu na Čudskom ozere, in: Sputnik Lietuva (15.06.2017.), pieejams: <https://ru.sputniknews.lt/columnists/20170615/3226351/militarizacija-stran-baltii-i-reakcija-rossii.html> (skatīts 15.05.2018.).
- 75 “Указывать на актуальный характер почитания Александра Невского, боровшегося с западноевропейской экспансией.” Kak zaveščal velikij Nevskij, in: fontanka.ru (03.09.2017.), pieejams: <https://www.fontanka.ru/2017/09/03/036/> (skatīts 11.05.2018.).
- 76 Jubilejas atzīmēšanas datums balstās pieņēmumā, ka Aleksandrs Ņevskis ir dzimis 1221. gadā. Skat. ВЛАДИМИР А. КУЧКИН: O date roždenija Aleksandra Nevskogo, in: Voprosy istorii (1986), 2, s. 174–176.
- 77 Aleksandr Nevskij predopredlil civilizacionnoe razvitie Rossii, in: Russkaja narodnaja linija (15.03.2017.), pieejams: http://ruskline.ru/news_rl/2017/03/15/aleksandr_nevskij_predopredelil_civilizacionnoe_razvitie_rossii/ (skatīts 11.05.2018.).

jebkādiem aplinkiem.⁷¹ Valsts ziņu aģentūra *RIA Novosti* salīdzināja Vācu ordeni ar NATO un tā atzara Livonijā pilis ar ASV raķešu bāzēm: “Toreiz [13. gadsimta 40. gados; A. S.] Andreass fon Felbens [Vācu Ordeņa Livonijas atzara mestrs; A. S.] veda savu karaspēku kaujā pret Krievzemi, tad Karls XII, Napoleons, Hitleri. Bet vai šo tūkstoš gadu laikā kaut kas ir mainījies? Šķiet, ka tikai vadoņu vārdi un ieroči.”⁷²

Cita Krievijas valsts preses aģentūra *Sputnik* 2017. gada vasarā paziņoja, ka Vācu ordenis uzlūkojams par NATO prototipu. “Ledus kauja Eiropas ziemeļrietumos [173] izšķiroši izmainīja ģeostatrēģisko stāvokli. Ja ordeņa bruņinieku attālie pēcteči šodien uz Peipusa ezera vēlas revanšu, viņi arvien ir ‘laipni lūgti’. Žēl tikai, ka Lietuva [mūsdienās; A. S.] turas kopā ar savu seno ģeopolitisko pretinieku [Vāciju; A. S.]”⁷⁴ Krusta procesijas sagatavošanas laikā Sanktpēterburgā 2017. gada septembrī krievu pareizticīgās baznīcas lokālās eparhijas pārvalde mudināja savus priesterus: tiem esot “jānorāda uz Aleksandra Ņevska, kurš apturēja Rietumeiropas ekspansiju, godināšanas aktualitāti”, lai mobilizētu baznīcai piederīgos kuplai dalībai procesijas gājienā pa galveno pilsētas ielu, Ņevska prospektu.⁷⁵

VI

2017. gada martā Aleksandra Ņevska 800. dzimšanas dienai (2021)⁷⁶ veltīto svinību komitejas atklāšanas sanāksmē Maskavas patriarhs Kirils uzsvēra, ka Aleksandram izdevās atsist Rietumu agresiju un tādējādi panākt Krievzemei izlīgumu ar Austrumiem. Patriarhs kņazu pirmām kārtām izcēla kā karavadoni un tēvzemes aizstāvi un tikai pēc tam kā svēto.⁷⁷ “Aleksandra Ņevska vēsturiskā izvēle” ir iekļauta Krievijas skolu programmas obligāto tēmu sarakstā, un tai skolēni ir jāapgaismo, ka “mūsdie-

nās, tāpat kā toreiz, Rietumu spēku spiediens uz Krieviju arvien vēl turpinās [...]. No mums tāpat kā toreiz tiek prasīta atteikšanās no patstāvīgas iekšējās un ārējās politikas [...]. Taču Krievija, mēs ar jums, krievu tauta, šādā stāvoklī nevaram eksistēt [...], mums ir nepieciešama spēcīga vara un spēcīga valsts. Tās abas mums šodien ir [...]. Taču mūsu šodienas stāvokļa pirmavots rodams kņaza Aleksandra Ņevska lielajā veikumā, kurš izdarīja savu neklūdīgo vēsturisko izvēli.”⁷⁸

Savukārt Vladimirs Putins šobrīd šajā sakarā ir uzņēmies pavisam citu lomu. Aleksejs Riļejevs, kurš ir valdības kontrolei pakļautās, kreisi nacionāli orientētās partijas *Rodina* līderis, 2018. gada 5. aprīlī deklarēja: “Ir pagājuši 776 gadi, taču nekas nav mainījies [...]. Mums arī šodien jāriko aizstāvēšanās karš [...]. Mums arvien ir veicies ar karavadoņiem. Arī patlaban Krievijai ir paveicies. Vladimirs Putins dara to pašu, ko 13. gadsimtā mūsu zemes labā darīja Aleksandrs Ņevskis. Mēs atkal esam spiesti meklēt sabiedrotos Āzijā, jo kristīgā pasaule atrodas stāvoklī, kas līdzinās maniākāli depresīvai psihozei.”⁷⁹ Dienu vēlāk arī Krievijas ārlietu ministrs Sergejs Lavrovs, atbildot uz izvirzīto apsūdzību saistībā ar atentātu, kas tika vērst pret bijušo slepenā dienesta aģentu Sergeju Skripaļu Solsberijā, atsaucās uz svētā kņaza vārdiem: “Dieva būtība nav spēkā, bet gan patiesībā.”⁸⁰

Padomju Savienībā Aleksandram Ņevskim vai ar viņu saistītajiem vēsturiskajiem notikumiem bija veltīti vien nedaudzi pieminekļi. Milzīgais, vairāk nekā 30 metru augstais Ledus kaujas atceres monuments, kura izveide tika iniciēta 20. gadsimta 60. gados un kam, pēc sākotnējās ieceres, būtu vajadzējis atrasties uz Peipusa ezera, tika pabeigts tikai 1993. gadā un beigās novietots uz sauszemes netālu no Pleskavas.⁸¹ Savukārt laikā pēc 1990. gada kņazs Krievijā ir spējis iemantot neskaitāmus pieminekļus.⁸² 2016. gadā Krievijas

78 “[...] сейчас, как и тогда, продолжается давление на Россию западных сил [...] Как и тогда от нас требуют отказа от самостоятельной внешней и внутренней политики, другими словами требуют полного подчинения [...] Но Россия, мы с вами, русский народ, не можем существовать в таком состоянии [...] нам нужна сильная власть и сильное государство. И то, и другое у нас сегодня есть [...] А первоосновой нашего нынешнего состояния как раз и являются подвиги князя Александра Невского, сделавшего свой безошибочный исторический выбор.” МИШАИЛ В. ЖЕРЕВКИН: *Istoričeskij vybor Aleksandra Nevskogo*, in: *Nauka, obrazovanie i kul'tura* (2017), 3 (18), s. 13–19. Skat. arī OLEG TEOR (red.): *Aleksandr Nevskij na straže Otečestva. 770-letie Ledovogo poboišča. Sbornik materialov III Meždunarodých Aleksandro-Nevskich čtenij*, Pskov 2012.

79 “776 лет прошло с тех пор, а ничего не изменилось [...] Мы вынуждены вести оборонительную войну и сегодня [...] Нам всегда везло с полководцами. Повезло России и сейчас. Владимир Путин делает то же самое, что делал в XIII веке для нашей земли Александр Невский. Мы снова вынуждены искать союзников в Азии, поскольку христианский мир находится в состоянии маниакально-депрессивного психоза.” АЛЕКСЕЈ RYLEEV: *Nam vseгда vезло s полководcami. Povezlo Rossii i seččas*, in: *Partija Rodina Rossija* (05.05.2018.), pieejams: <http://rodina.ru/novosti/Aleksej-Ryleev-Nam-vseгда-vezlo-s-polkovodcami-Povezlo-Rossii-i-sečchas> (skatīts 22.08.2018.).

80 “[...] не в силе Бог, а в правде”. *Vystuplenie i otvety na voprosy SMI Ministra inostraných del Rossii S. V. Lavrova po itogam SMID SNG*, Minsk, 6 aprēļa 2018, in: *Ministerstvo inostraných del Rossijskoj Federacii* (06.05.2018.), pieejams: http://www.mid.ru/ru/press_service/minister_speeches/-/asset_publisher/70-vQR5KJWVmR/content/id/3155286 (skatīts 18.06.2018.). Vairāk par citāta nozīmi skat.: DANILEVSKIJ, *Russkie zemli* (kā 43. atsauce), s. 184, 362.

81 VLADIMIR A. POTRESOV: *Pamjatnik Aleksandru Nevskomu na gore Sokolicha: dramatičeskaja sud'ba monumenta v dokumentach, ili diskussija na temu: "Kuda že smotret' konju?"*, in: *NAMESTNIKOVA* (kā 42. atsauce), s. 54–61.

82 АЛЕКСЕЈ S. KLEMEŠOV: *Pamjatniki Aleksandru Nevskomu*, in: *TORKUNOV* (kā 20. atsauce), s. 335–358, 519–522; АЛЕКСАНДР I. ФИЛУШКИН: *Kogda i začem stali stavit' pamjatniki istoričeskim personažam Drevnej Rusi?*, in: *Drevnjaja Rus' vo vremeni, v ličnostjach, v idejach* 7 (2017), s. 382–397, *tut s. 387–390.*

83 ФИЛЮШКИН (kā 83. atsauce), s. 295.

84 Ближе к русскому миру i Rossii: v Luganske ustanovili zakladnoj kamen' s rodimy Aleksandra Nevskogo, in: Informacionnoe agenstvo Istock (08.11.2016.), pieejams: <http://miaistok.su/blizhe-k-russkomu-miru-i-rossii-v-luganske-ustanovili-zakladnoj-kamen-s-rodimy-aleksandra-nevskogo/> (skatīts 15.05.2018.).

85 "Ne mešat, a ukrašaet": na ploščadi Vasilevskogo otkryli pamjatnik Aleksandru Nevskomu, in: kgd.ru (18.04.2018.), pieejams: <https://kgd.ru/news/society/item/72176-ne-meshaet-a-ukrašaet-na-ploshhadi-vasilevskogo-otkryli-pamyatnik-aleksandru-nevskomu> 18.04.2018. (skatīts 15.05.2018.).

86 Skat. arī: DAVID BRANDENBERGER: National Bolshevism. Stalinist Mass Culture and the Formation of Modern Russian National Identity, 1931–1956, Cambridge / Mass 2002.

87 Skat. salīdzinājumam STEFAN SAMERSKI (Hrsg.): Die Renaissance der Nationalpatrone. Erinnerungskulturen in Ostmitteleuropa im 20./21. Jahrhundert, Köln 2007.

varas partijas *Edinaja Rossija* (Vienotā Krievija) vietējā organizācija Rostovā pie Donas pat nāca klajā ar priekšlikumu, ka līdz 2021. gadam "kauju slavas vietās" gar Krievijas robežu varētu tikt izveidota vesela Aleksandra Ņevska pieminekļu ķēde.⁸³ Pamatakmens 2016. gadā tika ielikts arī topošajam Aleksandra Ņevska piemineklim Luhanskā, lai akcentētu iekarotās Ukrainas krieviskumu.⁸⁴ Kņazam veltītā pieminekļa atklāšanā Kaļiņingradā 2018. gadā izskanēja runas par Krievijas rietumu robežas aizsargāšanu.⁸⁵ Tātad patiesībā runa nav par vēsturiskajiem pieminekļiem, bet gan par mūsdienu politisku akciju ar demonstratīvu ievirzi.

Aleksandrs Ņevskis un NATO Krievijas politiski idejiskajā pasaulē sader kopā, jo abi kā atslēgvārdi iemieso dažas nozīmīgas idejas, kuras, tiesa, ar nelielām modifikācijām dažādos laikos un dažādos politiskos režīmos arvien ir bijušas nozīmīgas.⁸⁶ Kas attiecas uz Aleksandra Jaroslaviča – 13. gadsimta svētā lielkņaza – politisko un ideoloģisko instrumentalizēšanu, viņam var piedēvēt praktiski visu. Viņš ir gan pareizticīgo svētais, gan valdnieks monarhs, gan padomju tautas vadonis. Viņš ir arī krievu patriots, lielvaras dibinātājs, kara varonis. Un, pateicoties kaujām pie Ņevas upes 1240. gadā un uz Peipusa ezera 1242. gadā, viņš ir piemērots arī "karotāju karotāja pret Rietumiem" lomai.

Rietumus kā Krievijas pretinieku un ienaidnieku senkrievu–livoniešu attiecību kontekstā jau viduslaikos iemieso pāvests un pirmām kārtām Vācu ordenis. Padomju propagandā tika pamatīgi nostiprināts priekšstats, ka mūsdienās līdzīgu lomu spēlē NATO, kas esot no viena centra vadīts, pret padomju sistēmu, t. i., pret Krieviju, vērsts agresīvs spēks. Saskatīt līdzību starp Vācu ordeni un NATO tik tiešām nav grūti. Aleksandra Ņevska vēsturiskā nozīme apvienojumā ar pretstāvi Rietumiem ir koncepts, kas palīdz 20. gadsimta Krievijai antagোনistiskos politiskos režīmus apvienot vienā kopējā, pozitīvā vēstures naratīvā.⁸⁷ Mūsdienu Krievijas politiskā režīma un tā ārpolitisko ambīciju leģitimēšanai tiek izvīrīta tēze, ka Krie-

vijai jau kopš seniem laikiem ir bijuši vieni un tie paši ienaidnieki.⁸⁸ Pie Rietumu ienaidniekiem Krievijas vēsturē viduslaikos tāpat pieder: Livonija, respektīvi, Baltija, Vācu ordenis un pāvesta institūcija. Nepārtrauktā, centrāli vadītā, ideoloģiskā Rietumu cīņa pret Krieviju un pareizticīgo baznīcu esot sākusies 15. gadsimtā.⁸⁹ Rietumi jau viduslaikos esot ieviesuši Krievzemei nelabvēlīgus un naidīgus tirdzniecības ierobežojumus.⁹⁰ Rietumu politika pret Krieviju savukārt šajā kontekstā parasti tiek saistīta ar zemes vājumu, Padomju Savienības sabrukumu, grūtajiem 20. gadsimta 90. gadiem, opozīciju pret Vladimiru Putinu, sabiedrības sekularizēšanos un tikumisko pagrimumu. Šādu historiogrāfijas tradīciju un politiskās konjunktūras arvien pieaugošo sabiedrības klerikalizācijas un populāras ezoterikas sajaukumu nereti pat uztur akadēmisko aprindu autori, pie kuriem pieskaitāmi universitāšu docētāji – profesori Igors Frojanovs, Jeļena Lapteva, Aleksandrs Užankovs un Vladimirs Vasiliks, docents Mihails Žerebkins, kā arī akadēmisko institūtu līdzstrādnieki Vladimirs Artamonovs un Karens Stepanjans. Taču kopumā viņi Krievijā strādājošo vēsturnieku vidū veido tikai marginālu grupu.

NATO pielīdzināšana Vācu ordenim diezgan skaidri pauž Krievijas priekšstatu par to, ka nedz Livonijai viduslaikos, nedz Baltijas valstīm mūsdienās nevarēja un nevar būt patstāvīga politiska loma. Pāvests un Vācu ordenis bija spēki, kuri nebija reģionāli ierobežoti un kuru “demonizēšanai” historiogrāfijā ir ilgstošāka tradīcija arī ārpus Krievijas.⁹¹ Tāpat kā Livonija Rietumiem viduslaikos neesot bijusi nekas vairāk kā sava veida Rietumu placdarms pret Krievzemi, tā, no attiecīgā skatpunkta raugoties, arī Igaunija, Latvija un Lietuva tagad ir ASV, NATO un Eiropas Savienībai sava veida “vasaļi” jeb Rietumu “okupētās” teritorijas. Līdz ar to vēsture nav tikai pagātnes mācība, tā ir arī atskaites punkts, uz ko vienmēr var paļauties.

88 Skat., piem., POTRESOV, Ledovoe pobojšče (kā 57. atsauce), s. 162; Press-konferencia v TASS, in: Istoriko-kul'turny centr “Samolva” (15.05.2018.), pieejams: <http://ледовое-побоище.рф/news-15-05-2018.html> (skatīts 28.08.2018.).

89 IGOR' JA. FROJANOV: Drama russoj istorii. Na putjach k Opričnine, Moskva 2007; I. JA. FROJANOV, Jad eresi, in: I. JA. FROJANOV, Molitva (kā 60. atsauce), s. 605–619.

90 ELENA V. LAPTEVA: Srednevekoveye antirossijskie sancii: k istorii voprosa, in: Aktual'nye problemy rossijskogo prava 2015, 6 (55), s. 22–27; E. V. LAPTEVA: K voprosu ob istorii antirossijskich sankcij, in: Istoriko-ekonomičeskie issledovanija 18 (2017), s. 669–692.

91 Par Vācu ordeni skat. SVEN EKDAHL: Crusades and Colonization in the Baltic, in: HELEN J. NICHOLSON (ed.): Palgrave Advances in the Crusades, Houndmills 2005, pp. 172–203.

War between Russia and NATO in the 13th Century

The History of Medieval Livonia in the Political Slogans of the 21st Century

Anti Selart

The paper discusses some modern developments in the public image of Prince Alexander Nevsky (c. 1220–1263) and the ‘Battle on the Ice’ on the Lake Peipus between the Rus’ and Livonian troops in 1242. They continuously have served the political propaganda in the Soviet Union and Russia, especially prominently since the late 1930s. Eduard Limonov, the leader of the Russian National Bolshevics, probably was the first in 2006 to call the medieval Teutonic Order the ‘NATO of its time’. In the 1950s–1980s the Soviet propaganda created the enemy image of NATO, which personified the majority of ‘Western’ democracies. It also popularised Alexander Nevsky as a Russian national hero who countered the ‘Western aggression’. From the *Perestroika* period onwards, the critical research of these images in Russia has been repeatedly confronted with criticism by nationalist authors. The latter also compared the medieval Baltic Crusades to NATO eastward enlargement, attributing to both events predominantly an anti-Russian and anti-Orthodox character. However, the topic originally remained relatively unimportant and was restricted to marginal, anti-Putinist and extremist publications. The situation changed after the anti-governmental protests in 2012 and the Russian aggression against the Ukraine in 2014. Then the propagandist image of the Teutonic Order as the ‘medieval NATO’ was adopted by the Russian governmental and mainstream media. The crusades began to be seen as a parallel process to modern EU expansion, perceived in negative sense. In some publications, Vladimir Putin started to be compared to Alexander Nevsky in the role of the great anti-Western leader of the Russian nation. The current political regime in Russia and its foreign policy are legitimised by the claim that Russia has always had the same enemies: the ‘West’ allegedly has constantly tried to conquer and subjugate Russia, and uses the Baltic countries as the bridgehead of the planned aggression.

Viduslaiku Livonijas
tematika
jauno vēstures
pētnieku darbos

Mihkels Mēsalu

Ķeizars un Livonijas zemeskungi laika posmā
no 1199. līdz 1486. gadam

Rūta Brusbārde

Divu kungu pilsēta. Rīgas pilsētas rātskungi –
starp Rīgas arhibīskapu un Vācu ordeņa
Livonijas mestru (1415–1470)

Jārons Šternheims

Vācu ordeņa Livonijas atzars un ārējā politika tā dēvētajā
strīdā par Rīgas arhibīskapiju (1480–1483)

Ķeizars un Livonijas zemeskungi laika posmā no 1199. līdz 1486. gadam

Mihkels Mēsalu

Viduslaiku Livonija bija reģions, kurā varas nesēji attiecības ar romiešu-vācu karali jeb Svētās Romas impērijas ķeizaru veidoja un uzturēja paši pēc savas iniciatīvas, nebūdami pakļauti ķeizara spiedienam. Tas ir ārkārtīgi interesants gadījums, kura tuvāka aplūkošana varētu dot jaunas atziņas, ne tikai raugoties uz impērijas “satversmi”, bet arī uz varas attiecību veidošanās būtību viduslaikos. Pārsteidzošā kārtā pie šiem jautājumiem ir relatīvi maz strādāts, un mūsu rīcībā esošie pētījumi ir vai nu vispārīga rakstura pārskati¹, vai – gluži pretēji – tie koncentrējas uz atsevišķiem gadījumiem un ļoti konkrētiem fenomeniem.² Līdz ar to Livonijas attiecības ar ķeizaru un impēriju ir nepieciešams izpētīt detalizētāk. Raksts piedāvā manas disertācijas būtiskākās atziņas.³

Pētījuma izejas punkts bija Svētās Romas impērijas satversme vēlajos viduslaikos; tā iezīmē arī darba hronoloģiskās robežas. Izmaiņas impērijas satversmē 15. gadsimta beigās, kuru apzīmēšanai tiek lietots

- 1 OTTO HARNACK: Livland als Glied des deutschen Reichs von dreizehnten bis zum sechzehnten Jahrhundert, in: Preußische Jahrbücher 67 (1891), S. 364–378; LEONID ARBUSOV: Livland – Mark des Reiches 1207–1561. Ein Abschnitt deutscher Verfassungs- und Rechtsgeschichte, Riga 1944 (Ostlandreihe. Schriften zur Kunde des Reichskommisariats Ostland, 1); MANFRED HELLMANN: Livland und das Reich. Das Problem ihrer gegenseitigen Beziehungen, München 1989 (Bayerische Akademie der Wissenschaften, phil-hist Klasse. Sitzungsberichte, 6); ANDRIS LEVANS: Das Imperium Romanum und Livland im Mittelalter: Zwischen verfassungsrechtlicher Wirklichkeit und Imagination, in: KARSTEN BRÜGGEMANN, DETLEF HENNING, KONRAD MAIER, RALPH TUCHTENHAGEN (Hrsg.): Das Baltikum. Geschichte einer europäischen Region, Bd. 1: Von der Vor- und Frühgeschichte bis zum Ende des Mittelalters, [Stuttgart] 2018, S. 576–619.
- 2 FRIEDRICH KOCH: Livland und das Reich bis zum Jahre 1225, Posen 1943 (Quellen und Forschungen zur baltischen Geschichte, 4); MANFRED HELLMANN: Altlivland und das Reich, in: INGE AUERBACH, ANDREAS HILLGRUBER, GOTTFRIED SCHRAMM (Hrsg.): Felder und Vorfelder russischer Geschichte. Studien zu Ehren von Peter Scheibert, Freiburg 1985, S. 61–75; BERND ULRICH HUCKER: Die imperiale Politik Ottos IV. im baltischen Raum und ihre personellen und materiellen Grundlagen, in: KLAUS FRIEDLAND (Hrsg.): Visby-Colloquium des Hansischen Geschichtsvereins, 15.–18. Juni 1984. Köln – Wien 1987 (Quellen und Darstellungen zur hansischen Geschichte, N.F., 32, S. 41–67; ELKE WIMMER: Livland – ein Problem der habsburgisch-russischen Beziehungen in der Zeit Maximilians I.? in: NORBERT ANGERMANN (Hrsg.): Deutschland – Livland – Rußland. Ihre Beziehungen vom 15. bis zum 17. Jahrhundert. Beiträge aus dem Historischen Seminar der Universität Hamburg, Lüneburg 1988, S. 53–110; KLAUS NEITMANN: Um die

- Einheit Livlands. Der Griff des Ordensmeisters Bernd von Borch nach dem Erzstift Riga um 1480, in: HANS ROTHE (Hrsg.): Deutsche im Nordosten Europas, Köln – Wien 1991 (Studien zum Deutschtum im Osten, 22), S. 109–137; BERNHARD DIESTELKAMP: Die Reichsgerichtsbarkeit in den Ostseeländern, in: NIELS JÖRN, MICHAEL NORTH (Hrsg.): Die Integration des südlichen Ostseeraumes in das Alte Reich, Köln et al. 2000, S. 13–38; DIETMAR WILLOWEIT: Livland, das Reich und das Rechtsdenken des Mittelalters, in: ANDREAS FIJAL, HANS-JÖRG LEUCHE, HANS-JOCHEN SCHIEWER (Hrsg.): *Juristen werdent herren uferden*. Recht – Geschichte – Philologie. Kolloquium zum 60. Geburtstag von Friedrich Ebel, Göttingen 2006, S. 179–188; JÖRG SCHWARZ: Zwischen Kaiser und Papst. Der Rigaer Erzbistumsstreit 1480–1483, in: Zeitschrift für Historische Forschung 34 (2007), S. 373–402; BERNHART JÄHNIG: Der Deutsche Orden und die livländischen Bischöfe im Spannungsfeld von Kaiser und Papst, in: B. JÄHNIG: Vorträge und Forschungen zur Geschichte des Preußenlandes und des Deutschen Ordens im Mittelalter. Ausgewählte Beiträge zum 70. Geburtstag am 7. Oktober 2011, Münster 2011 (Quellen und Darstellungen zur Geschichte Westpreußens, 34), S. 442–456; VALDA KĻAVA: Livonija Svētajā Romas impērijā: problēmas izpēte un attiecību piemērs no 16. gadsimta vidus, in: Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls 2014, 1, 126.–155. lpp.; BERNHARD DEMEL: Zur Reichspolitik des livländischen Ordenszweiges in den Jahren 1521 bis 1561/1562, in: Ordines Militares. Colloquia Torunensia Historica. Yearbook for the Study of the Military Orders 20 (2015), S. 145–172; MADIS MAASING: Livland und die Reichstage (1520–1555), in: ANTI SELART, MATTHIAS THUMSER (Hrsg.): Livland – eine Region am Ende der Welt? Forschungen zum Verhältnis zwischen Zentrum und Peripherie im späten Mittelalter / Livonia – a Region at the End of the World? Studies on the Relations between Centre and Periphery in the Later Middle Ages, Köln et al. 2017 (Quellen und Studien zur baltischen Geschichte, 27), S. 283–312.
- 3 MIHKEL MÄESALU: Liivimaa ja Püha Rooma keisririik 1199–1486 [Livonija un Svētā Romas impērija 1199–1486], Doktoritöö, Tartu 2017.
- 4 PETER MORAW: Königliche Herrschaft und Verwaltung im spätmittelalterlichen Reich (ca. 1350–1450), in: REINHARD SCHNEIDER (Hrsg.): Das spätmittelalterliche Königtum im europäischen Vergleich, Sigmaringen 1987 (Vorträge und Forschungen, 32), S. 185–200; P. MORAW: Zur staatlich-organisatorischen Integration des Reiches im Mittelalter, in: WILHELM BRAUNEDER (Hrsg.): Staatliche Vereinigung: Fördernde und hemmende Elemente in der deutschen Geschichte. Tagung der Vereinigung für Verfassungsgeschichte in Hofgeismar vom 13.3.–15.3.1995, Berlin 1997 (Beihefte zu „Der Staat“, 12), S. 7–36; P. MORAW: Politische Landschaften im mittelalterlichen Reich: Probleme der Handlungsdichte, in: KARL-HEINZ SPIESS (Hrsg.): Landschaften im Mittelalter, Stuttgart 2006, S. 153–166; PAUL-JOACHIM HEINIG: Kaiser Friedrich III. (1440–1493). Hof, Regierung und Politik, Bd. 1–3, Köln et al. 1997 (Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte. Beihefte zur J. F. Böhmer, Regesta imperii, 17), jēdziens “satversmes sablīvēšanās” (*Verdichtung*), nosaka arī aplūkojamā laikposma beigas. Tas sakrīt ar Svētās Romas impērijas ķeizara Frīdriha III (1452–1493) dēla Maksimiliana I kronēšanu par romiešu karali 1486. gadā, aizsākot ķeizara Frīdriha III un viņa dēla Maksimiliana I dubultvaldīšanas laiku. Ķeizara valdīšanai vēlajos viduslaikos piemita galvenokārt “reaģējošs” raksturs. Reģionālie varas nesēji, lai leģitimētu gan savus valdījumus un tiesības uz tiem, gan arī savu politisko rīcību un nodomus, vērsās pie ķeizara un cerēja, ka ar ķeizara tiesas pilnvaru palīdzību no saviem pretiniekiem varēs panākt savu mērķu īstenošanu vai vismaz rast risinājumus konfliktu situācijās. Citiem vārdiem – reģionālajiem varas nesējiem, īpaši tiem, kuru teritorijas atradās tālu prom no intensīvas ķeizara ietekmes, ķeizars bija svarīgs galvenokārt sava leģitimējošā un konfliktus risinošā potenciāla dēļ. Tātad ķeizara leģitimējošā autoritāte bija spēkā arī ārpus viņa tiešās sankciju sfēras, taču ne katrā konkrētājā gadījumā. Protams, arī ķeizars centās īstenot pats savus politiskos mērķus, taču viņa iespējas to darīt visos impērijas reģionos nebija vienādas.⁴ Tā dēvētajos “karalim tālajos” (*königsfern*) impērijas reģionos, pie kuriem vēlajos viduslaikos piederēja visa Ziemeļvācija, viņš varēja ietekmēt “tikai topošos vai jau esošos zemeskungus, viņa iespaids uz to padotajiem bija minimāls, līdz ar to viņam nebija tikpat kā nekādu cerību uz ilglaicīgiem panākumiem”⁵
- Šis nelielais ieskicējums, kas raksturo ķeizara leģitimitātes un klātesamības attiecības, atklāj kādu citu ļoti svarīgu kritēriju, pēc kā vadoties kāds karalim tāls nomales

apgabals varēja tikt pieskaitīts impērijai, kā tas bija Livonijas gadījumā, proti – tā bija ķeizara autoritātes atzīšana pašā reģionā. Ja Livonijas zemeskungi savu rīcības brīvību mēģināja saglabāt un paplašināt ar ķeizara dotas leģitimitātes palīdzību un ja šie centieni reģionā tika uzlūkoti kā likumīgi, tad var teikt, ka ķeizara autoritāte tika respektēta kā piemērojams spēks, kaut varbūt arī iesaistītās puses, kuras ar ķeizara palīdzību uz vietas mēģināja īstenot savus mērķus, ne vienmēr konkrētajā gadījumā guva panākumus.

Šī raksta pamatuzdevums ir noskaidrot, vai Livoniju var uzskatīt par karalim tālu impērijas reģionu. Tas tiks darīts, pētot Livonijas zemeskungu attiecības ar Svētās Romas impērijas ķeizaru jeb romiešu karali, uzmanības lokā iekļaujot arī tos nedaudzos momentus, kad impērija, respektīvi, ķeizars, demonstrēja interesi par Livoniju. Tas, kāda loma attiecībām ar ķeizaru un impēriju bija zemeskungu valdīšanas tiesību leģitimēšanā un viņu iekšējā konkurences cīņā Livonijā, bija fundamentāli svarīgi, lai varētu novērtēt nozīmi, kādu šīm attiecībām piešķīra Livonijas zemeskungi.

I

Livonijas zemes valdījumi izveidojās 13. gadsimtā krusta karu gaitā, iekarojot, pakļaujot un misioņējot autohtonās tautas. Trīs no šiem zemeskungiem – Rīgas, Tērbatas un Sāmsalas-Lēnemā bīskapi – kļuva par romiešu karaļa vasaļiem *feudum oblatum* formā. Tas nozīmē – viņi karalim prezentēja savas valdījuma tiesības un apgabalus un saņēma tos kā atpakaļ dotus lēņus.⁶ Rīgas bīskaps Alberts (1199–1229) jau 1207. gada pavasarī romiešu karalim Filipam no Švābijas (1198–1208) kā lēņa kungam nodeva vasaļa uzticības zvērestu;⁷ viņa brālis Tērbatas bīskaps Hermans

hier Bd. 3, S. 1317–1346; KARL-FRIEDRICH KRIEGER: König, Reich und Reichsreform im Spätmittelalter, 2. Aufl., München 2005 (Enzyklopädie deutscher Geschichte, 14); SABINE WEFERS: Das politische System Kaiser Sigmunds, Stuttgart 1989 (Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz, 138 / Beiträge zur Sozial- und Verfassungsgeschichte des Alten Reiches, 10); S. WEFERS: Das Primat der Außenpolitik. Das politische System des Reichs im 15. Jahrhundert, Berlin 2013.

- 5 „[...] nur noch den werdenden oder schon gewordenen Landesherren gegenüber, kaum mehr deren Untertanen, so daß er auch kaum auf dauernde Erfolge hoffen konnte.“ PETER MORAW: Von offener Verfassung zur gestalteten Verdichtung. Das Reich im späten Mittelalter 1250 bis 1490, Berlin 1985 (Propyläen Geschichte Deutschlands, 3), S. 175.
- 6 KOCH (kā 2. atsauce), S. 22–24; FRIEDRICH BENVINGHOVEN: Zur Rolle des Schwertbrüderordens und des Deutschen Ordens im politischen Gefüge Alt-Livlands, in: Zeitschrift für Ostforschung 41 (1992), S. 161–184, hier S. 168–173; WILLOWEIT (kā 2. atsauce), S. 180–188. Sal. ERNST PITZ: Papstreskript und Kaiserreskript im Mittelalter, Tübingen 1971 (Bibliothek des deutschen historischen Instituts in Rom, 36), S. 31–33, 192–200; HELLMANN, Altlivland (kā 2. atsauce), S. 66–75; HELLMANN, Livland (kā 1. atsauce), S. 7–11.
- 7 LEONID ARBUSOW, ALBERT BAUER (Hrsg.): Henrici chronicon Livoniae / Heinrichs livländische Chronik, 2. Aufl., Hannover 1955 (Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicum in usum scholarum separatim editi, [31]) (turpmāk HCL), X.17 un XI.3.
- 8 FRIEDRICH GEORG V. BUNGE, HERMANN HILDEBRAND et al. (Hrsg.): Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch, Abt. I, Bd. 1–13, Reval et al. 1853–2018 (turpmāk LUB), hier Bd. I, 1, Nr. 64; JOHANN FRIEDRICH BÖHMER, JULIUS FICKER et al. (Hrsg.): Regesta imperii V. Die Regesten des Kaiserreichs unter Philipp, Otto IV., Friedrich II., Heinrich (VII.), Conrad IV., Heinrich Raspe, Wilhelm und Richard, 1198–1272. Nach der Neubearbeitung und dem Nachlasse Johann Friedrich Böhmer's neu hrsg. und erg., Bd. 1–4, Innsbruck et al. 1881–1983 (Regesta Imperii V), hier Bd. 1, Nr. 3991 (turpmāk: Regesta Imperii). Par šī dokumenta autentiskumus skat. KOCH (kā 2. atsauce), S. 60–68.

- 9 LUB I, 1, Nr. 67–68; Regesta Imperii V, 1, Nr. 3995–3996. Par Tērbatas bīskapa dokumenta autentiskumu skat. PAUL ZINSMAYER: Studien zu den Urkunden Heinrichs (VII.) und Konrads IV., in: Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins 100 (1952), S. 445–565, hier S. 514–516. – Autora interpretācija par tekstā minēto dokumentu saturu, ka karalis Heinrihs (VII.) 1225. gadā “pēc bīskapu Alberta un Hermana lūguma no viņu bīskapijām” būtu izveidojis markgrāfistes, ir zinātniski nekorekta. Ar šo interpretāciju autors atreferē pētnieciskajā literatūrā vēl līdz pat 20. gadsimta nogalei sastopamo viedokli, ka šajos dokumentos termins *marchia* nozīmē ‘markgrāfiste’. Jaunākos pētījumos, piem., HELLMANN, Livland (kā 1. atsaucē), S. 11, arī WILLOWEIT (kā 2. atsaucē), S. 183–184, šāds uzskats ir atspēkots kā nepamatots. Ar terminu *marca*, *marchia* viduslaiku Eiropā apzīmēja teritoriju nomalē vai pierobežā. Rīgas un Tērbatas bīskapijas ne 13. gadsimtā, ne arī vēlāk nav bijušas grāfistes. (Krājuma sastādītāja Andra Levāna komentārs)
- 10 LUB I, 6, Nr. 2718; Regesta Imperii V, 1, Nr. 4122.
- 11 LUB I, 1, Nr. 19, 25, 90, 100, 127; LUB I, 3, Nr. 93b; Regesta Imperii V, 1, Nr. 462, 496, 1613, 1692, 1997, 4102.
- 12 LUB I, 1, Nr. 185; Regesta Imperii V, 1, Nr. 3479. Sal. RUDOLPH PHILIPPI, AUGUST SERAPHIM (Hrsg.): Preußisches Urkundenbuch, Bd. 1, Königsberg 1882–1909 (turpmāk: PUB), Nr. 56. Par Rimini Zelta bullas datējumu skat. TOMASZ JASIŃSKI: Kruschwitz, Rimini und die Grundlagen des preußischen Ordenslandes. Urkundenstudien zur Frühzeit des Deutschen Ordens im Ostseeraum, Marburg 2008 (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, 63; Veröffentlichungen der Internationalen Historischen Kommission zur Erforschung des Deutschen Ordens, 8).
- 13 Skat. arī INGRID MATISON: Die Lehnsexemption des Deutschen Ordens und dessen staatsrechtliche Stellung in Preußen, in: Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 21 (1965), S. 194–248; MARIAN DYGO: The German Empire and the Grand Master of the Teutonic Order in the Light of the Golden Bull of Rimini, in: Acta Poloniae Historica 61 (1990), pp. 33–61.

(1220/1224–1248) 1225. gada novembrī zvērēja uzticību karalim Heinriham (VII) (1220–1235).⁸ 1225. gadā Heinrihs (VII) pēc bīskapu Alberta un Hermana lūguma no viņu bīskapijām izveidoja markgrāfistes.⁹ Savukārt Sāmsalas-Lēnemā bīskaps Gotfrīds (1227–1234), kurš par karaļa Heinriha vasali kļuva 1228. gadā,¹⁰ šādas grāfistes izveidi uzskatīja par nevajadzīgu. Acīmredzot karalis, minētajiem bīskapiem piešķirdams lēņa valdījumus un dibinādams abas markgrāfistes, nerīkojās savu interešu vadīts, bet reaģēja uz bīskapu lūgumiem.

Arī Zobenbrāļu ordenis, lai apstiprinātu savas teritorijas un varas kompetences un nonāktu impērijas paspārnē, vērsās ar lūgumu pie ķeizariem Oto IV (1198–1218) un Frīdriha II (1212–1250), kā arī pie karaļa Heinriha (VII).¹¹ Pēc Zobenbrāļu ordeņa inkorporācijas Vācu ordenī 1237. gadā Vācu ordenis vairs neuzskatīja par nepieciešamu no jauna apstiprināt savus īpašumus Livonijā. Taču 1245. gadā Frīdrihs II pēc Vācu ordeņa virsmestra ierosinājuma ordenim piešķīra visas pagāniskās zemes Kurzemē, Zemgalē un Lietuvā, kuras ordenis jau bija iekarojis vai nākotnē iekaros, turklāt ar tieši tādām pašām valdīšanas kompetencēm, kādas ar Rimini Zelta bullu ķeizars tam ap 1235. gadu bija piešķīris Prūsijā.¹² Nedz Zobenbrāļu ordenis, nedz Vācu ordenis šo apstiprinājumu sakarā lēņa attiecībās ar ķeizaru nestājās. Tomēr ordeņa brāļi ķeizara dokumentos tika apzīmēti kā *fideles nostri*, proti, kā ķeizaram uzticami padotie.¹³

Par minēto dokumentu izmantošanu 13. gadsimta gaitā ir ļoti maz informācijas. Lai noskaidrotu, kāpēc Livonijas zemeskungi savu valdīšanas tiesību leģitīmāciju nav uzskatījuši par pietiekamu un šo trūkumu ir mēģinājuši novērst ar ķeizara autoritātes palīdzību, nav cita ceļa kā vien izteikt pieņēmumus, kuri izriet no šo dokumentu satura un politiskās un sociālās situācijas, kāda tolaik

valdija reģionā. Vispirms ir jāatzīst, ka reģions, kas pazīstams kā viduslaiku Livonija, ar tā telpisko ietvaru, varas attiecībām un teritorijām 13. gadsimta gaitā izveidojās tikai pakāpeniski, turklāt tas uzlūkojams kā tur aktīvi esošo politisko spēlētāju rīcības, sadarbības, konfrontācijas un sāncensības rezultāts. Varas attiecības Livonijā, īpaši 13. gadsimta pirmajā pusē, bija diezgan nestabilas un pakļautas spējām pārmaiņām. Ļoti ticams, ka šajā visnotaļ sarežģītajā situācijā zemeskungi centās, cik labi vien iespējams, lai nostiprinātu savas valdīšanas tiesības, teritorijas un prasības.

Valdošais slānis zemeskungu valdījumos Livonijā pamatā nāca no impērijas ziemeļu reģioniem. Viņu teritoriālos valdījumus regulāri apmeklēja krusta karotāji, tirgotāji un garīdznieki no tām pašām izcelsmes vietām.¹⁴ Svētās Romas impērijā garīgie impērijas fīrsti laicīgās valdīšanas tiesības parasti saņēma lēņa veidā no ķeizara.¹⁵ Tātad Livonijas garīgajiem zemes kungiem (arī garīgie bruņinieku ordeņi drīzāk būtu uzlūkojami kā garīgie zemes kungi), lai nodrošinātos pret visu no impērijas nākušo personu potenciālajiem iebildumiem par viņu varas īstenošanas likumību, bija nepieciešama ar ķeizara dokumentiem panākama leģitimācija. Varbūt tāpēc Rīgas, Tērbatas un Sāmsalas-Lēnemā bīskapu zemes valdījumu izveide notika vienlaikus ar stāšanos lēņa attiecībās ar romiešu karali.

Par iemeslu, kas mudināja iegūt leģitimāciju no ķeizara, varēja būt arī bažas, ka laicīgus valdījumus Livonijā¹⁶ varētu mēģināt izveidot kāds no ietekmīgajiem krusta karotājiem. Vislielākais apdraudējums nāca no Dānijas karaļa Valdemara II (1202–1241), kurš pakļāva vairākus austrumbaltu un igauņu apdzīvotus apgabalus un laika posmā no 1219. līdz 1222. gadam šajā reģionā ieguva gandrīz hegemoniālu stāvokli.¹⁷ Laikā no 1220. līdz 1222. gadam Rīgas bīskaps

- 14 LEONID ARBUSOW: Die deutsche Einwanderung im 13. Jahrhundert, in: CARL ENGEL (Hrsg.): Ostbaltische Frühzeit, Leipzig 1939 (Baltische Lande, 1), S. 355–384; ASTAF V. TRANSEHE-ROSENECK: Die ritterlichen Livlandfahrer des 13. Jahrhunderts. Eine genealogische Untersuchung, Würzburg 1960 (Marburger Ostforschungen, 12); FRIEDRICH BENNINGHOVEN: Der Orden der Schwertbrüder. *Fratres milicie Christi de Livonia*, Köln – Graz 1965 (Ostmitteleuropa in Vergangenheit und Gegenwart, 9), S. 420–460; BERND ULRICH HUCKER: Expansion nach Übersee. Zur Auswanderung Niederdeutscher in das Ostbaltikum im 12. und 13. Jahrhundert, in: WILFRIED KÜRSCHNER, HERMANN V. LAER (Hrsg.): Zwischen Heimat und Fremde: Aussiedler, Ausländer, Asylanten, Cloppenburg 1993 (Vechtaer Universitätsschriften, 11), S. 55–73; ANTI SELART: Sie kommen und sie gehen. Zentrale Orte, Randgebiete und die Livländer im Mittelalter, in: SELART / THUMSER (kā 2. a. sauce), S. 27–60.
- 15 KARL-FRIEDRICH KRIEGER: Die Lehnsheoheit der deutschen Könige im Spätmittelalter, Aalen 1979 (Untersuchungen zur deutschen Staats- und Rechtsgeschichte, N.F., 23), S. 235–259 und 364–373; STEFFEN SCHLINKER: Fürstenamt und Rezeption. Reichsfürstenstand und gelehrte Literatur im späten Mittelalter, Köln et al. 1999 (Forschungen zur deutschen Rechtsgeschichte, 18), S. 40–43.
- 16 BERND ULRICH HUCKER: Liv- und estländische Königspläne? in: MANFRED HELLMANN (Hrsg.): Studien über die Anfänge der Mission in Livland, Sigmaringen 1989 (Vorträge und Forschungen. Sonderband, 37), S. 65–106; B. U. HUCKER: Der Plan eines christlichen Königreiches in Livland, in: MICHELE MACCARONE (ed.): Gli inizi del Cristianesimo in Livonia-Lettonia. Atti del Colloquio Internazionale di Storia Ecclesiastica in Occasione dell' VIII Centenario della Chiesa in Livonia (1186–1986), Roma, 24–25 Giugno 1986, Città del Vaticano 1989 (Pontificio Comitato di Scienze Storiche. Atti e Documenti, 1), S. 97–125; B. U. HUCKER: „Fürst aller Christen Livlands.“ Bernhard II. und sein Sohn Hermann II. zur Lippe, in: JUTTA PRIEUR (Hrsg.): Lippe und Livland. Mittelalterliche Herrschaftsbildung im Zeichen der Rose. Ergebnisse der Tagung „Lippe und Livland“, Detmold und Lemgo 2006, Bielefeld 2008, S. 169–184.

- 17 Par Valdemara II aktivitātēm Livonijā skat. RICHARD HAUSMANN: Das Ringen der Deutschen und Dänen um den Besitz Estlands bis 1227, Leipzig 1871; ENN TARVEL: Die dänische Ostseepolitik im 11.–13. Jahrhundert, in: ANKE WESSE (Hrsg.): Studien zur Archäologie des Ostseeraumes. Von der Eisenzeit zum Mittelalter. Festschrift für Michael Müller-Wille, Neumünster 1998, S. 53–59, hier S. 56–58; THOMAS RIIS: Das mittelalterliche dänische Ostseemittelalter, Odense 2003 (Studien zur Geschichte des Ostseeraumes, 4), S. 65–73, 79; TYGE ANDERSEN, PRIIT RAUDKIVI: Vöimühängud Põhja-Eestis aastail 1219–1238. Ajaloolis-sotsioloogilisi aspekte [Varas spēles Ziemeļgaunijā 1219–1238. Vēsturiski socioloģiskie aspekti], in: Acta Historica Tallinensia 13 (2008), lk. 3–24; MIHKEL MÄESALU: Pāpstliche Gewalt im Kreuzzugsgebiet: Gründete Wilhelm von Modena in Estland einen „Pufferstaat“? in: Forschungen zur baltischen Geschichte 6 (2011), S. 11–29; ANE L. BYSTED, KURT VILLADS JENSEN, CARSTEN SELCH JENSEN, JOHN H. LIND: Jerusalem in the North. Denmark and the Baltic Crusades, 1100–1522, Turnhout 2012 (Ostremer. Studies in the Crusades and the Latin East, 1), pp. 195–225. JOHN H. LIND: Dannebrog and the Danish Crusades to Estonia, in: JENS E. OLESEN (ed.): Denmark and Estonia 1219–2019. Selected Studies on common Relations, Greifswald 2019 (Studien zur Geschichte der Ostseeregion, 1), pp. 7–41; CARSTEN SELCH JENSEN: The Lord's Vineyard – Henry of Livonia and the Danish Conquest of Estonia, in: OLESEN (kā 17. atsauce), pp. 41–57.
- 18 HCL, XXIV.2–4 un XXVI.2.
- 19 FRIEDRICH GEORG V. BUNGE: Die Stadt Riga im dreizehnten und vierzehnten Jahrhundert. Geschichte, Verfassung und Rechtszustand, Leipzig 1878, S. 18–19; GUSTAV ADOLF DONNER: Kardinal Wilhelm von Sabina, Bischof von Modena 1222–1234, päpstlicher Legat in den Nordischen Ländern († 1251), Helsingfors 1929 (Commentationes Humanarum Litterarum 2, 5), S. 98–102, 118–130; BENNINGHOVEN, Orden (kā 14. atsauce), S. 196–203; BERNHART JÄHNIG: Rechtsgrundlagen der Deutschordensherrschaft in Livland. Von den kirchenrechtlichen Regelungen der Schwertbrüderzeit bis zur Abwehr lehnrechtlicher Forderungen der Erzbischöfe im 14. Jahrhundert, in: Zapiski Historyczne 57 (1992), 4, S. 7–23; B. JÄHNIG: Verfassung und Verwaltung des Deutschen Ordens und seiner Herrschaft in Livland, Berlin 2011 (Schriften der Baltischen Historischen Kommission, 16), S. 20–21.

un Zobenbrāļu ordenis netiešā veidā akceptēja dāņu karaļa augstāk stāvošo varu.¹⁸ Sabrūkot Valdemara hegemonijai Livonijā, kam par iemeslu bija viņa nonākšana Šverīnes grāfa Heinriha I (1194–1228) gūstā 1223. gada maijā un igauņu sacelšanās 1222./1223. gada ziemā, visus dāņu varai pakļautos apgabalus ieņēma Zobenbrāļu ordenis un bīskapi. Tas, ka vislielākā ķeizara dokumentu koncentrēšanās Livonijā 13. gadsimtā konstatējama laika posmā no 1225. līdz 1228. gadam, ļoti iespējams, norāda uz zemeskungu centieniem panākt, lai viņu valdījumi būtu piederīgi Svētās Romas impērijai. Tos izraisīja ne tikai nepieciešamība atsavināties no iepriekšējām saistībām ar karali Valdemaru II; viņiem arī rūpēja savu teritoriju pasargāšana no iespējamām dāņu karaļa prasībām, kas varētu sekot, mēģinot atjaunot tiesības uz reiz iekarotajiem apgabaliem.

Beigu beigās ir arī norādes, kas liecina, ka zemeskungi ķeizara autoritāti izmantoja arī savstarpējā sāncensībā. Rīgas, Tērbatas un Sāmsalas-Lēnemā bīskapiju impērijas lēņi aptvēra arī tās viņu diecēžu zemes, kas bija pakļautas Zobenbrāļu ordeņa varai, kaut arī bīskapi tur bija atteikušies no savas laicīgās jurisdikcijas par labu ordenim. Acīmredzot bīskapi tādā veidā centās demonstrēt savu pārākumu pār zobenbrāļiem. Savukārt zobenbrāļi mēģināja ar ķeizara autoritātes palīdzību nodrošināt savu neatkarību no bīskapu varas laicīgajos jautājumos. Fakts, ka pāvesta legāts Vilhelms no Modenas tieši šajā laikā, 1225. un 1226. gadā, mēģināja pielikt punktu vairākiem strīdiem, kas risinājās starp bīskapiem un Zobenbrāļu ordeni (un skāra arī, piemēram, jautājumu par bīskapa autoritātes būtību attiecībā uz zobenbrāļiem), varētu arī norādīt uz tiešu kopsakarību ar šajā laikā iegūtajām ķeizara jeb romiešu karaļa privilēģijām.¹⁹ Īsi sakot, Livonijas zemeskungiem 13. gadsimta pirmajā pusē bija vairāki iemesli, lai ar ķeizariskās leģitimitācijas palī-

dzību nostiprinātu savas iegūtās pozīcijas un paplašinātu savu rīcības brīvību.

Taču jāpiezīmē, ka ne visi Livonijas bīskapi bija lēņa attiecībās ar Svētās Romas impērijas ķeizaru. Par bīskapiem no Sēlijas-Zemgales diecēzes, kas eksistēja laika posmā no 1218./1219. līdz 1251. gadam, trūkst informācijas par ķeizara dokumentiem, ko varētu skaidrot arī ar arhivāliju zudumu. Taču, no otras puses, var būt, ka Zemgales bīskapiem arī nebija tik steidzamā kārtā nepieciešama iemesla, lai ar ķeizara leģitimāciju gādātu sev atbalstu. Viņi nepakļāvās arī Dānijas karalim, un viņu zemes valdījums, ko tie zaudēja zemgaļu sacelšanās laikā 1236./1237. gada ziemā, salīdzinājumā ar citu Livonijas bīskapu zemes valdījumiem bija krietni pieticīgāks.²⁰ Kurzemes bīskapi, kuru diecēze bija nodibināta 1234. gadā, savu zemes valdījumu varēja izveidot tikai 13. gadsimta 50. gados un nostiprināt tikai 13. gadsimta otrajā pusē.²¹ Tobrīd varas attiecību tradīcijas Livonijā lielākoties jau bija izveidojušās, un iepriekš aprakstītais leģitimācijas trūkums vairs nebija tik izteikts kā agrāk. Kopš 13. gadsimta beigām Kurzemes bīskapi un domkungi bija Vācu ordeņa brāļi priesteri.²² Vēlākais, 15. gadsimtā ordenis nepārprotami nostājās pret to, ka Livonijas bīskapi būtu lēņa attiecībās ar ķeizaru, un varbūt tāpēc Kurzemes bīskapi tikai 1521. gadā kļuva par ķeizara lēņa turētājiem.²³ Karalis Valdemars II uz pāvesta tiesas sprieduma pamata un ar pāvesta legāta starpniecību 1238. gadā saņēma atpakaļ daļu sava agrākā valdījuma apgabala Igaunijā. No šiem dāņu īpašumiem Ziemeļigaunijā tika izveidota Igaunijas hercogiste, kas līdz 1346. gadam (kad tā tika pārdota Vācu ordenim) piederēja pie Dānijas kroņa zemes un nebija tiesiskās attiecībās ar Svētās Romas impēriju.²⁴ Lundas baznīcas provincē piederošā Tallinas diecēze bija veidota pēc Dānijas parauga, un tai – atšķirībā no citām

20 BENNINGHOVEN, Orden (kā 14. atsauce), S. 255–259, 349–352; MUNTIS AUNS: Acquisition of the Acquired. The Establishing of a Real Administration in Livonia, in: NILS BLOMKVIST (ed.): Culture Clash or Compromise? The Europeanisation of the Baltic Sea Area 1100–1400 AD. Papers of the XIth Visby Symposium held at Gotland Centre for Baltic Studies, Gotland University College, Visby, October 4th–9th, 1996, Visby 1998 (Acta Visbyensia, 11), pp. 259–267, here p. 261.

21 AUNS, Acquisition (kā 20. atsauce), pp. 262–268; IVAR LEIMUS: Monetary History of Medieval Courland: Some Speculations, in: Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls 2013, 4, pp. 37–57; ALEXANDER BARANOV: Die Frühzeit des Deutschen Ordens in Livland und die Eroberung Kurlands. Ein peripheres Tätigkeitsfeld? in: SELART / THUMSER (kā 2. atsauce), S. 315–345.

22 ERWIN HERTWICH: Das Kurländische Domkapitel bis 1561. Untersuchungen über die persönliche Zusammensetzung des Kapitels hinsichtlich der Herkunft und Laufbahn seiner Bischöfe und Domherren, in: RADOSEAW BISKUP, MARIO GLAUERT (Hrsg.): Die Domkapitel des Deutschen Ordens in Preußen und Livland, Münster 2004 (Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands. Beiheft, 17), S. 147–267.

23 HERMANN HILDEBRAND: Die Arbeiten für das Liv-, est- und kurländische Urkundenbuch im Jahre 1875/76, Riga 1877, S. 96–97; MAASING (kā 2. atsauce), S. 288.

24 FRIEDRICH GEORG V. BUNGE: Das Herzogthum Estland unter den Königen von Dänemark, Leipzig 1877 (Ndr. Hannover – Döhren 1973); NIELS SKYUM-NIELESEN: Estonia under Danish Rule, in: NIELS SKYUM-NIELESEN, NIELS LUND (eds.): Danish Medieval History. New Currents, Copenhagen 1981, pp. 112–135; THOMAS RIIS: Die Administration Estlands zur Dänenzeit, in: ZENON HUBERT NOWAK (Hrsg.): Die Rolle der Ritterorden in der mittelalterlichen Kultur, Toruń 1985, S. 117–127; JENS E. OLESEN: Danish Law and Government in Medieval Estonia, in: STEINAR IMSSEN (ed.): Legislation and State Formation. Norway and its neighbours in the Middle Ages, Trondheim 2013, pp. 101–114; BYSTED / JENSEN / LIND (kā 17. atsauce), pp. 291–329.

- 25 RICHARD HASSELBLATT: Die Metropolitanverbindung Revals mit Lund, in: Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands 14 (1890), S. 461–466; PEEP PEETER REBANE: The Danish Bishops of Tallinn, in: Journal of Baltic Studies 5 (1974), pp. 315–328; KLAUS NEITMANN: Der Deutsche Orden und die Revaler Bischofserhebungen im 14. und 15. Jahrhundert, in: NORBERT ANGERMANN, WILHELM LENZ (Hrsg.): Reval. Handel und Wandel vom 13. bis zum 20. Jahrhundert, Lüneburg 1997 (Schriften der Baltischen Historischen Kommission, 8), S. 43–86.
- 26 HILDEBRAND (kā 23. atsauce), S. 96–97; MAASING (kā 2. atsauce), S. 288.
- 27 LUB I, 4, Nr. 1633: karaļa Ruprehta apstiprinājums 1402. gadā; WILHELM ALTMANN (Hrsg.): Die Urkunden Kaiser Sigismunds (1410–1437), Bd. 1–2, Innsbruck 1896–1900 (Regesta Imperii XI), hier Bd. 1, Nr. 1321: Sigismunda apstiprinājums 1414. gadā; LUB I, 9, Nr. 889: Frīdriha III apstiprinājums 1442. gadā.
- 28 LUB I, 1, Nr. 185; Regesta Imperii V, 1, Nr. 3479.
- 29 DIETER HÄGERMANN, JAAP GERARDUS KRUISHEER, ALFRED GAWLIK (Hrsg.): Die Urkunden Heinrich Raspes und Wilhelms von Holland, Hannover 1989–2006 (Monumenta Germaniae Historica. Die Urkunden der deutschen Könige und Kaiser, 18), Nr. 167.
- 30 LUB I, 1, Nr. 445, 462; JOHANN FRIEDRICH BÖHMER, OSWALD REDLICH (Hrsg.): Die Regesten des Kaiserreichs unter Rudolf, Adolf, Albrecht, Heinrich VII. 1273–1313. Nach der Neubearbeitung und dem Nachlasse Johann Friedrich Böhmer's neu hrsg. und erg., Bd. 1, Innsbruck 1898 (Regesta Imperii VI), Nr. 265, 1103.
- 31 AUGUST SERAPHIM (Hrsg.): Das Zeugenverhör des Franciscus de Moliano (1312). Quellen zur Geschichte des Deutschen Ordens, Königsberg 1912, S. 65, Beilage Nr. 1; LUB I, 1, Nr. 584.
- 32 LUB I, 2, Nr. 749, Sp. 267–268; MICHAEL MENZEL, JOHANNES WETZEL (Hrsg.): Regesten Kaiser Ludwigs des Bayern, nach Archiven und Bibliotheken geordnet, Bd. 8: Die Urkunden aus den Archiven und Bibliotheken Österreichs und Böhmens, Köln et al. 2008, Nr. 257.

Livonijas bīskapijām – nebija savas teritorijas.²⁵ Arī Tallinas bīskaps 1521. gadā kļuva par ķeizara vasali,²⁶ taču tas jau atrodas ārpus mūs interesējošā laika robežām.

II

Runājot par 13. gadsimta pirmajā pusē veidoto saistību saglabāšanu, jāuzsver, ka pastāvīgas attiecības ar ķeizaru bija tikai Vācu ordenim. Sākot valdīt katram jaunam romiešu karalim, Vācu ordeņa virsmestrs vai vācu mestrs lūdza karali atjaunot ordeņa privilēģijas.²⁷ Tātad Vācu ordeņa Livonijas zemes mestram parasti nebija iemesla lūgt atjaunot ķeizara piešķirtas privilēģijas, kas skartu tieši viņu. Pa vienam apliecinājuma dokumentam ordeņa mestrs saņēma no Frīdriha II 1245. gadā,²⁸ no Vilhelma no Holandes (1247–1256) 1252. gadā,²⁹ no Rūdolfa I (1273–1291) divus dokumentus – viens datēts ar 1274. gadu, otrs ar 1279. gadu³⁰ –, no Albrehta I (1298–1308) arī divus dokumentus, kas tika izsniegti pirms 1300. gada un nav saglabājušies,³¹ kā arī vienu apliecinājumu no Ludviga IV (1314–1347) 1332. gadā.³² Pēc ilgāka pārtraukuma ķeizara izsniegto dokumentu skaits ievērojami pieauga sākot ar ķeizara Sigismunda (1411–1437) valdīšanas laiku. Taču kopumā arī 15. gadsimtā attiecību intensitātē ir vērojamas diezgan lielas svārstības.

Parasti Vācu ordeņa Livonijas atzars ar ķeizaru komunicēja tikai ar ordeņa virsmestra starpniecību. Taču arī šajā komunikācijā bija gan pārtraukumi, gan atšķirības dažādos laikos. Ar nopietnām problēmām Vācu ordenis saskārās, kad pāvests Inocents IV (1243–1254) 1245. gadā no amata atcēla ķeizaru Frīdrihu II un virzīja jaunus kandidātus ievēlēšanai šajā pozīcijā, jo iepriekš ordenis bija atbalstījis abas konfliktā iesaistītās puses. Līdztekus ordeņa kopējām un tā atsevišķo

baleju (*Balleien*) jeb pārvaldes apgabalu interesēm ordeņa pavēlnieku un ordeņa brāļu nostāju ietekmēja arī viņu personīgās attiecības ar aprindām, kas atbalstīja vai nu Štauferu valdnieku, vai arī pāvestu.³³ Dītrihs no Grīningenes, kurš laika posmā no 1238./1239. līdz 1241. gadam un no 1242. līdz 1246. gadam bija Livonijas zemes mestrs, 1245. un 1246. gadā pāvesta kūrījā aizstāvēja Tīringenes zemes grāfa Heinriha Rases intereses, dodot savu artavu viņa ievēlēšanā par romiešu-vācu karali (1246–1247). Domājams, ka tieši izcelsmei bija izšķiroša nozīme, kāpēc Dītrihs no Grīningenes stājās Heinriha Rases dienestā. Proti, Dītrihs nāca no ministriāļu ģimenes, kas bija saistīta ar Tīringenes zemes grāfiem.³⁴ Savukārt karalis Vilhelms no Holandes ir vienīgais romiešu karalis jeb ķeizars, kurš Vācu ordeņa Livonijas atzaram ir sniedzis dāvinājumus.³⁵

13. gadsimta otrajā pusē Vācu ordeņa Livonijas atzars (domājams, ar ordeņa Vācu atzara pavēlnieku palīdzību) sazinājās ar romiešu karali. Kopš 1324. gada, kad par Vācu ordeņa virsmestra sēdekli kļuva Marienburga Prūsijā,³⁶ Vācu ordeņa Livonijas atzara mestra komunikācija ar ķeizara galmu notika caur Prūsiju. Laika gaitā Vācu ordeņa virsmestrs savu starpnieka lomu sāka uztvert gandrīz kā sava augstākā stāvokļa prerogatīvu iepretim ordeņa Livonijas atzaram un nopēla katru ordeņa mestra mēģinājumu komunicēt ar ķeizara galmu nepastarpināti.³⁷ 15. gadsimta pēdējā ceturksnī vairs nebija virsmestra spēkos šajā jautājumā panākt savu gribu. Kaut arī ordeņa mestrs Bernds no Borhu dzimtas (1471–1483) komunikācijā ar ķeizaru Frīd-

33 UDO ARNOLD: Der Deutsche Orden zwischen Kaiser und Papst im 13. Jahrhundert, in: ZENON HUBERT NOWAK (Hrsg.): Die Ritterorden zwischen geistlicher und weltlicher Macht im Mittelalter, Toruń 1990 (Ordines militares. Colloquia Torunensia Historica, 5), S. 57–70; UDO ARNOLD: Der Deutsche Orden – ein staufischer Hausorden? in: BERNHART JÄHNIG, GEORG MICHELS (Hrsg.): Der Deutsche Orden und Preussenland. Ausgewählte Aufsätze anlässlich des 65. Geburtstages, Marburg 2005 (Einzelschriften der Historischen Kommission für ost- und westpreussische Landesforschung, 26), S. 149–162; MARC LÖWENER: Die Einrichtung von Verwaltungsstrukturen in Preußen durch den Deutschen Orden bis zur Mitte des 13. Jahrhunderts, Wiesbaden 1998 (Deutsches Historisches Institut Warschau. Quellen und Studien, 7), S. 187–201; KLAUS MILITZER: Von Akkon zur Marienburg. Verfassung, Verwaltung und Sozialstruktur des Deutschen Ordens 1190–1309, Marburg 1999 (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, 56; Veröffentlichungen der Internationalen Historischen Kommission zur Erforschung des Deutschen Ordens, 9), S. 36–45, 149–151.

34 ROBERT GRAMSCH: Deutschordensdiplomaten in den Verhandlungen zwischen Innocenz IV. und Heinrich Raspe 1244–1246, in: MATTHIAS WERNER (Hrsg.): Heinrich Raspe – Landgraf von Thüringen und römischer König (1227–1247). Fürsten, König und Reich in spätstaufischer Zeit, Frankfurt am Main et al. 2003 (Jenaer Beiträge zur Geschichte, 3), S. 317–358.

35 Viņš Vācu ordeņa Livonijas atzaram dāvināja Brikenas draudzes baznīcas un Gērmaras kapelas patronāta tiesības, skat. HÄGERMANN / KRUISHEER / GAWLIK (kā 29. atsauce), Nr. 167. Skat. arī BERND ULRICH HUCKER: Das Problem von Herrschaft und Freiheit in den Landsgemeinden und Adels Herrschaften des Mittelalters im Niederweserraum, Phil. diss., Münster 1978, S. 313–314, 318.

36 KLAUS MILITZER: Die Übersiedlung Siegfrieds von Feuchtwangen in die Marienburg, in: ROMAN CZAJA, JÜRGEN SARNOWSKY (Hrsg.): Die Ritterorden in Umbruchs- und Krisenzeiten. The Military Orders in Times of Change and Crisis, Toruń 2011 (Ordines Militares. Colloquia Torunensia Historica. Yearbook for the Study of the Military Orders, 16), S. 47–61; ULRICH NIESS: Hochmeister Karl von Trier (1311–1324). Stationen einer Karriere im Deutschen Orden, Marburg 1992 (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, 47), S. 188–190.

37 Piemēram, LUB I, 5, Nr. 2596.

38 LUB I, 13, Nr. 825; ERICH JOACHIM, WALTHER HUBATSCH: Regesta historico-diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum 1198–1525, Pars I: Index Tabularii Ordinis S. Mariae Theutonicorum. Regesten zum Ordenbriefarchiv, Bd. 1–2, Göttingen 1948–1950, hier Bd. 2, Nr. 16867; CARL EDUARD NAPIERSKY (Hrsg.): Index corporis historico-diplomatici Livoniae, Esthoniae, Curoniae, Bd. 1–2, Riga – Dorpat 1833, hier Bd. 2, Nr. 2187 (ar kļūdainu datējumu); LUB I, 14: Livonijas zemes mestra vēstule virsmestram, 25.01.1480; virsmestra vēstule ordeņa mestram, laikā starp 28.10. un 22.12.1483.

- 39 LUB I, 13, Nr. 428; GUSTAV V. MALLINCKRODT (Hrsg.): Urkundenbuch der Familie von Mallinckrodt, Bd. 1–2, Bonn 1911, hier Bd. 1, Nr. 392; JOACHIM / HUBATSCH (kā 38. atsauce), Bd. 2, Nr. 16937, 16950; NAPIERSKY, Index (skat. 38. ats.), Bd. 2, Nr. 2149, 2132; LUB I, 14: Livonijas zemes mestra vēstule virsmestram, pēc 22.01.1481; Livonijas zemes mestra vēstule virsmestram, 10.02.1481; instrukcijas virsmestra sagatavotajiem sūtņiem ceļā uz Livoniju, laikā starp 25.04. un 15.06.1481; SCHWARZ (kā 2. atsauce), S. 388–392.
- 40 FRIEDRICH GEORG V. BUNGE: Livland, die Wiege der Deutschen Weihbischöfe, Leipzig 1875, S. 47–63; JOHN B. FREED: The Friars and German Society in the Thirteenth Century, Cambridge / Mass. 1977 (The Mediaeval Academy of America. Publications, 86), pp. 152–153; HUCKER, Problem (kā 35. atsauce), S. 306–307, 311–318; ANTI SELART: Die Bettelmönche im Ostseeraum zur Zeit des Erzbischofs Albert Suerbeer (Mitte des 13. Jahrhunderts), in: Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung 56 (2007), S. 475–499, hier S. 480–481; GRAMSCH (kā 34. atsauce), S. 349–351.
- 41 BERNHART JÄHNIG: Zur Persönlichkeit des Dorpater Bischofs Dietrich Damerow, in: Beiträge zur Geschichte Westpreußens 6 (1980), S. 5–22, hier S. 9–13; PETER MORAW: Grundzüge der Kanzleigeschichte Kaiser Karls IV. (1346–1378), in: Zeitschrift für Historische Forschung 12 (1985), S. 11–42, hier S. 38; P. MORAW: Gelehrte Juristen im Dienst der deutschen Könige des späten Mittelalters (1273–1493), in: P. MORAW: Gesammelte Beiträge zur deutschen und europäischen Universitätsgeschichte: Strukturen, Personen, Entwicklungen, Leiden – Boston 2008 (Education and Society in the Middle Ages and Renaissance, 31), S. 465–540, hier S. 484; HEINZ THOMAS: Frankreich, Karl IV. und das Große Schisma, in: PETER MORAW (Hrsg.): „Bündnissysteme“ und „Außenpolitik“ im späten Mittelalter, Berlin 1988 (Zeitschrift für Historische Forschung. Beihefte, 5), S. 69–104, hier S. 99.
- 42 ALOIS GERLICH: Die Wahl und Bestätigung des Churer Bischofs Johannes Abundi, in: ANTON HAIDACHER, HANS EBERHARD MAYER (Hrsg.): Festschrift Karl Pivec. Zum 60. Geburtstag gewidmet von Kollegen, Freunden und Schülern, Innsbruck 1966 (Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft, 12), S. 81–90; BERNHART JÄHNIG: Die Rigische Sache zur Zeit des Erzbischofs Johannes Ambundii (1418–1424), in: B. JÄHNIG, Vorträge (kā 2. atsauce), S. 457–486, hier S. 461–464.
- 43 BERNHART JÄHNIG: Johann von Wallenrode O. T. Erzbischof von Riga, Königlicher Rat, Deutschordensdiplomats und Bischof von Lüttich im Zeitalter des Schismas und des Konstanzer Konzils (um 1370–1419), Bonn 1970 (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, 24).

rihu III (1440–1493)³⁸ izmantoja virsmestra starpniecību, viņš tomēr arvien ar ķeizaru sazinājās pats un dažkārt to darīja, pat rīkojoties nepārprotami pret virsmestra gribu.³⁹

13. gadsimta vidū dažiem Livonijas bīskapiem veidojās saikne ar karaļiem Heinrihu Raspi un Vilhelmu no Holandes, kas bija Štauferu pretinieki,⁴⁰ taču tas nerezultējās ar lēņa attiecību veidošanu, proti, atjaunošanu. Pēc tam, līdz 14. gadsimta vidum, Livonijas bīskapiem vispār nebija kontaktu ar ķeizaru. 14. gadsimta otrajā pusē un 15. gadsimta pirmajā pusē dažiem Livonijas bīskapiem bija nozīmīgas pozīcijas ķeizaram tuvajās apriņķos. Tērbatas bīskaps Dītrihs Damerovs (1378/1379–1400)⁴¹ un Rīgas arhibīskaps Johanness Ambundi (1418–1424)⁴² pirms stāšanās amatā Livonijā bija ķeizara padomnieki. Savukārt Rīgas arhibīskaps Johanness no Vallenrodu dzimtas (1393–1418) pameta savu diecēzi, lai kļūtu par Ruprehta no Pfalcas (1400–1410) un Sigismunda diplomātu un padomnieku.⁴³

Lielākoties Livonijas bīskapi ar ķeizaru kontaktējās gan tikai nepieciešamības gadījumā, visbiežāk reizēs, kad viņiem veidojās konfliktsituācijas ar Vācu ordeni. Tātad arī lēņa attiecību atjaunošana (skat. 1. tabulu) nav uzskatāma par “normālu” investitūras procesa daļu, viņiem stājoties amatā. Taču, šķiet, ka 15. gadsimta gaitā tas mainījās. Sākot ar 1432. gadu Livonijas bīskapi saņēma regālijas vai nu pirmo divu amatā aizvadīto gadu laikā, vai tās nesaņēma vispār. Lēņu attiecību atjaunošanu vairāk vai mazāk tomēr var uzlūkot kā pret ordeņa interesēm vērstu rīcību, jo šāds solis, cita starpā, uzsvēra bīskapu neatkarību no ordeņa varas un norādīja uz to, ka bīskapu

zemes valdījumi neatšķiras no firstu valdījumiem. Ne velti arhibīskaps Johanness Ambundi, pakļaujoties tiešai ordeņa virsmestra pavēlei, atteicās no varas zīmju (regāliju) saņemšanas⁴⁴, un, šķiet, analoģiska situācija ir veidojusies arī arhibīskapa Silvestra Stodevešera (1448–1479) gadījumā.⁴⁵

⁴⁴ KURT FORSTREUTER, HANS KOEPPEN (Hrsg.): Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens an der Kurie, Bd. 1–4, Göttingen 1960–1976, hier Bd. 2, Nr. 271–272; LUB I, 5, Nr. 2262–2263; JÄHNIG, Ambundii (kā 42. atsauce), S. 464–466.

⁴⁵ LUB I, 11, Nr. 23, 26; GERT KROEGER: Erzbischof Silvester Stodewescher und sein Kampf mit dem Orden um die Herrschaft über Riga, in: Mitteilungen aus der livländischen Geschichte 24 (1930), S. 147–280, hier S. 165.

⁴⁶ MÄESALU, Liivimaa (kā 3. atsauce), lk. 54–55, 74–76, 82, 120–124, 151–166.

I. tabula. Ķeizara piešķirtie zemes lēņi Livonijas zemes kungiem laika posmā no 1207. līdz 1486. gadam⁴⁶

Vārds	Zemeskungs	Amata laiks	Regāliju piešķiršana	Ķeizars / karalis	Piezīmes
Alberts no Bukshēvedenes	Rīgas bīskaps	1199–1229	1) 1207. gada februāris vai marts 2) 01.12.1225.	1) Filips no Švābijas (1198–1207) 2) Heinrihs (VII) (1220–1235)	1) personīgi 2) ar sūtņu starpniecību
Hermans no Bukshēvedenes	Tērbatas bīskaps	1220–1248	06.11.1225.	Heinrihs (VII) (1220–1235)	personīgi
Gotfrīds	Sāmsalas-Lēnemā bīskaps	1227/1228–1234	01.11.1228.	Heinrihs (VII) (1220–1235)	personīgi
Fromholds no Fifhūzenes	Rīgas arhibīskaps	1348–1369	19.08.1356.	Karls IV (1346–1378)	personīgi
Johanness no Fifhūzenes	Tērbatas bīskaps	1346–1373	nav zināms	Karls IV (1346–1378)	iespējams, piešķirtas regālijas
Zigfrīds no Blombergu dzimtas	Rīgas arhibīskaps	1370–1374	iespējams, 1372	Karls IV (1346–1378)	iespējams, piešķirtas regālijas
Heinrihs Bīskops	Sāmsalas-Lēnemā bīskaps	1374–1381	nav zināms	Karls IV (1346–1378)	iespējams, piešķirtas regālijas
Johanness no Zintenes	Rīgas arhibīskaps	1374–1393 (1394)	30.01.1393.	Vencels (1378–1400)	personīgi
Pomerānijas-Štetīnes hercogs Oto	Rīgas arhibīskapa amata elekts	1394–1396 (?)	09.11.1394.	Vencels (1378–1400)	iespējams, personīgi
Dītrihs Damerovs	Tērbatas bīskaps	1378/1379–1400	starp 1380 un 1396	Vencels (1378–1400)	iespējams, piešķirtas regālijas

Vārds	Zemeskungs	Amata laiks	Regāliju piešķiršana	Ķeizars / karalis	Piezīmes
Johanness no Vallenrodu dzimtas	Rīgas arhibīskaps	1393–1418	15. gadsimtā	Ruprehts (1400–1410) vai Sigismunds (1411–1437)	iespējams, personīgi
Dītrihs Reselers	Tērbatas bīskaps	1413–1441	12.02.1425.	Sigismunds (1411–1437)	ar sūtņu starpniecību
Henings Šarpenbergs	Rīgas arhibīskaps	1424–1448	15.05.1426.	Sigismunds (1411–1437)	ar sūtņu starpniecību
Kristians Kubands	Sāmsalas-Lēnemā bīskaps	1423–1432	22.12.1429.	Sigismunds (1411–1437)	personīgi
Johans Šute	Sāmsalas-Lēnemā bīskaps	1432–1438	26.12.1432.	Sigismunds (1411–1437)	personīgi
Bartolomejs Savijerve	Tērbatas bīskaps	1441–1459	20.05.1442.	Fridrihs III (1440–1493)	ar sūtņu starpniecību
Helmiks no Malinkrotu dzimtas	Tērbatas bīskaps	1459–1468	16.04.1461.	Fridrihs III (1440–1493)	ar sūtņu starpniecību
Peters Vetbergs	Sāmsalas-Lēnemā bīskaps	1471–1491	11.08. vai 14.08.1471.	Fridrihs III (1440–1493)	personīgi
Bernds no Borhu dzimtas	Vācu ordeņa Livonijas atzara mestrs	1471–1483	20.04.1481.	Fridrihs III (1440–1493)	regālijas uz Rīgas arhibīskapiju ar sūtņu starpniecību

47 LUB I, 7, Nr. 167, 226;
Regesta Imperii XI, 1,
Nr. 5917.

Rīgas arhibīskaps Fromholds no Fifhūzenes (1348–1369) 1356. gadā ievadīja Livonijas bīskapu lēņu attiecību atjaunošanu. Nākamo simts gadu laikā gandrīz visi Rīgas arhibīskapi atjaunoja savas lēņu attiecības ar ķeizaru. Arī Johanness Ambundi pretēji agrāk solītajam 1423. vai 1424. gadā vērsās pie karaļa Sigismunda par regāliju piešķiršanu, taču sagaidīt cerēto apstiprinājumu dzīves laikā viņam neizdevās.⁴⁷ Taču 15. gadsimta otrajā pusē arhibīskapi vairs nepūlējās saņemt regālijas, un 1481. gadā ķeizars Frīdrihs III Rīgas arhibīskapiju izlēnoja Vācu ordeņa Livonijas atzara mestram Berndam no Borhu dzimtas. Jānorāda, ka arhibīskapu vilcināšanās atjaunot

lēntiesiskās attiecības ar ķeizaru bija viens no argumentiem, lai pamatotu šī lēņa piešķiršanu.⁴⁸

Tērbatas un Sāmsalas-Lēnemā bīskapu gadījumā pirmie dokumentārie pierādījumi par lēņa attiecību atjaunošanu ir no 15. gadsimta 20. gadiem. Pretstatā Rīgas arhibīskapam Henningam Šarpenbergam (1424–1448) un Tērbatas bīskapiem, kuri lēņa attiecības atjaunoja ar savu domkungu starpniecību, Sāmsalas-Lēnemā bīskapi 15. gadsimtā regālījas saņēma personīgi no ķeizara jeb romiešu karaļa.

Tērbatas bīskapijā lēņa attiecību atjaunošanā ir vērojama zināma kontinuitāte, bīskapa Johana Bertkova (1473–1485) neveiksmīgo mēģinājumu 1474./1475. gada ziemā ieskaitot. Arī šajā gadījumā problēma sakņojās Vācu ordeņa neapmierinātībā, ka bīskapi stājās lēņa attiecībās ar ķeizaru. Ordeņa mestrs, kuram tobrīd bija izveidojusies konfliktsituācija ar bīskapu Johanu Bertkovu, vienkārši apcietināja bīskapa sūtņus.⁴⁹

Salīdzinājumam jānorāda, ka arī vācu zemju firsti savas lēņa attiecības ar ķeizaru ne vienmēr atjaunoja regulāri. Piemēram, Sigismunda valdīšanas laikā impērijas zemēs tās vispār neatjaunoja 27,7 % bīskapu, 37,5 % klosteru un 45,5 % laicīgo impērijas zemju firstu.⁵⁰ Runājot par livoniešu pieticīgajām aktivitātēm ķeizara galmā, ir konstatējamas līdzības ar situāciju, kāda tā bija arī citos “karalim tālajos” impērijas apgabalos. Karaļa galmam pieredzīgie augstmaņi galvenokārt bija cēlušies no valdnieka kroņa zemēm, kā arī no vidus un dienvidu daļas impērijas teritorijā uz ziemeļiem no Alpiem.⁵¹ Kaut arī saites, kas Livonijas zemeskungus vienoja ar ķeizaru, bija vājas, situācija kopumā ir salīdzināma ar apstākļiem, kādi valdīja citos nomaļajos impērijas apgabalos.

III

Zemeskungiem ķeizara dokumenti un vēstules pirmām kārtām nodēvēja kā ierocis konfliktsituācijās, kas tika izmantots, gan risinot savstarpējos strīdus iekšzemē, gan pāvesta kūrījā un Konstances un Bāzeles koncilos. Salīdzinājumā ar pāvesta leģitimāciju ķeizara leģitimācija bija tikai otrajā vietā, un to izmantoja vai nu kopā ar pāvesta leģitimāciju, lai stiprinātu savas pozīcijas,

48 HEINRICH KOLLER, PAUL JOACHIM HEINIG, ALOIS NIEDERSTÄTTER (Hrsg.): Regesten Kaiser Friedrichs III. (1440–1493), nach Archiven und Bibliotheken geordnet, H. 20, Wien et al. 2004 (Regesta Imperii XIII), Nr. 27; ibidem, H. 24, Nr. 237; NEITMANN, Einheit (kā 2. atsauce), S. 117–122; SCHWARZ (kā 2. atsauce), S. 390–391.

49 LUB I, 13, Nr. 306, 308 (S. 305), 318–320, 339–340, 347.

50 KRIEGER, Lehnshoheit (kā 15. atsauce), S. 445–447.

51 PETER MORAW: Nord und Süd in der Umgebung des deutschen Königiums im späten Mittelalter, in: WERNER PARAVICINI (Hrsg.): Nord und Süd in der deutschen Geschichte des Mittelalters. Akten des Kolloquiums, veranstaltet zu Ehren von Karl Jordan, 1907–1984, Kiel, 14.–16. Mai 1987, Sigmaringen 1990 (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, 24), S. 51–70; HEINIG, Friedrich III. (kā 4. atsauce), Bd. 3, S. 1320–1331.

52 OSKAR STAVENHAGEN, LEONID ARBUSOW JUN. (Bearb.): Akten und Recesse der livländischen Ständetage, Bd. 1, Riga 1907–1938 (turpmāk AR), Nr. 549; LUB I, 13, Nr. 306, 308; Regesta Imperii XIII (kā 48. atsauce), H. 24, Nr. 243.

- 53 Das rothe Buch inter archiepiscopalia, enthaltend die Acta zwischen den Erzbischoffen, Herr-Meistern und der Stadt Riga in Livland, de Anno 1158–1489, ex MS: sel. Bürger Meisters Melchior Fuchs, in: *Scriptores rerum Livonicarum*, Bd. 2, Riga – Leipzig 1848, S. 729–804, hier S. 752.
- 54 Pārskatam skat. MANFRED HELLMANN: *Der Deutsche Orden und die Stadt Riga*, in: UDO ARNOLD (Hrsg.): *Stadt und Orden. Das Verhältnis des Deutschen Ordens zu den Städten in Livland, Preußen und im Deutschen Reich*, Marburg 1993 (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, 44), S. 1–33.
- 55 LUB I, 2, Nr. 739–741, 749.
- 56 HARALD COSAK: *Zur Geschichte der auswärtigen Verwicklungen des Ordens in Livland 1478–1483*, in: *Baltische Studien zur Archäologie und Geschichte. Arbeiten des Baltischen Vorbereitenden Komitees für den XVI. Archäologischen Kongress in Pleskau 1914*, Berlin 1914, S. 203–240, hier S. 209–239; NEITMANN, *Einheit* (kā 2. atsauce), S. 116–129; SCHWARZ (kā 2. atsauce), S. 393–400; HENNING STEINFÜHRER: *Erzbischof Stefan von Riga († 1483). Eine biographische Skizze*, in: MANFRED HETTLING, UWE SCHIRMER, SUSANNE SCHÖTZ (Hrsg.): *Figuren und Strukturen. Historische Essays für Hartmut Zwahr zum 65. Geburtstag*, München 2002, S. 171–181; JARON STERNHEIM: *Politische Akteure zwischen päpstlicher Kurie und Livland, der Fall Stephan Grube, Erzbischof von Riga (1480–1483)*, in: SELART / THUMSER (kā 2. atsauce), S. 237–258.
- 57 KONSTANTIN HÖHLBAUM (Hrsg): *Urkundliche Beiträge zur Geschichte Livlands im 15. Jahrhundert*, Dorpat 1873, Nr. 51–52.

vai arī pāvesta leģitimācijas vietā situācijās, kad nebija panākams pāvesta atbalsts. Katrā gadījumā Livonijas zemeskungi 15. gadsimtā sāka apsūdzēt savus pretiniekus ķeizara likumu pārkāpšanā un vispārējā zemes miera apdraudēšanā.⁵² Apliecinājumi tam ir konstatējami pat vairākkārt tajā pašā gadsimtā, un par to arī turpmāk runāsim, proti, ka zemeskungi ķeizara izsniegtos dokumentus uzskatīja par pamatu viņu laicīgajai varai un tiesībām uz valdīšanu. Tomēr kā instrumentu savas varas leģitimācijai iepretim vasaļiem, pilsoņiem un padotajiem viņi tos izmantoja tikai dažos gadījumos. Piemēram, kad Rīgas pilsēta 1472. gadā liedzās jaunievēlētajam ordeņa mestram Berndam zvērēt uzticību, viņš mēģināja pārliecināt Rīgas pilsoņus, uzrādot ķeizara dokumentus, kuri apliecināja, ka ordeņa vara pār pilsētu ir likumīga.⁵³ Taču jāpiezīmē, ka Rīgas gadījumā, kur varas attiecības bija strīdīgas, runa ir drīzāk par izņēmumu.⁵⁴

Situācijas, kad zemeskungi izmantoja ķeizara autoritāti, bija dažādas. Skaidri nodalāmi bija vismaz četri mērķi. Pirmajā gadījumā runa bija par tiesību iegūšanu, kas padarītu likumīgu virsvaru pār jauniegūtu teritoriju. Kad Vācu ordenis 1330. gadā pakļāva arhibīskapam padoto Rīgas pilsētu, ordenis lūdza tiesību apstiprinājumu ķeizaram Ludvigam IV.⁵⁵ Pēc tam kad ordeņa mestrs Bernds 1479. gadā savai varai bija pakļāvis Rīgas arhibīskapiju, viņš to 1481. gadā saņēma kā lēni no ķeizara Frīdriha III. Arhibīskapijas pakļaušana izraisīja arhibīskapa Stefana Grubes (1480–1483), domkungu un Rīgas pilsētas asu pretestību.⁵⁶ Nākamais ordeņa mestrs Johans Freitāgs no Loringhofenes (1483–1494) šīs lēņa attiecības neatjaunoja un atdeva arhibīskapiju atpakaļ arhibīskapam.⁵⁷

Otrs apsvērumš, kāpēc Livonijas zemeskungi izmantoja ķeizara autoritāti, bija centieni atgūt zaudētās virskundzības tiesības un atvairīt pretinieku tīkojumus uz valdīšanas tiesībām. Kad Vācu ordenis 1391. gadā okupēja Rīgas arhibīskapiju, arhibīskaps Johanness no Zintenes ar karaļa Vencela atbalstu mēģināja to atgūt. Savukārt Vencels kā pretpakalpojumu Rīgas arhibīskapa amatam nākamo cerēja virzīt sev vēlamu kandidātu. Taču Vācu ordenim izdevās pārtrumpot Vencelu un Johannesu no Zintenes. Vācu ordeņa ģenerālprokuratora iespaidā pāvests Bonifācijs IX (1389–1404) Johannesam no Zintenes piešķīra titulāro Aleksandrijas patriarha amatu un par Rīgas arhibīskapu nominēja Johan-

nesu no Vallenrodu dzimtas. Jaunais arhibīskaps pievienojās Vācu ordenim kā brālis priesteris. Jau nākamajā gadā ordenis ar pāvesta atbalstu pakāpeniski sāka reformēt Rīgas domkapitulu, ieviešot tajā ordeņa regulu. Lielākā domkunga daļa, kā arī daži arhibīskapijas vasaļi pretojās pārmaiņām un palīdzību meklēja impērijā. Atbalstu viņi atrada pie Pomerānijas-Štetīnes hercoga Svantibora I (1368–1413), kurš uzturēja ciešus sakarus ar karali Vencelu. Viņš piekrita no kanonisko tiesību viedokļa strīdīgajai Svantibora dēla hercoga Oto II (1413–1428) ievēlēšanai par Rīgas arhibīskapu un leģitimēja Svantibora piekritēju mēģinājumu to panākt ar ieroču palīdzību. Kaut arī Oto bija noslēdzis savienību ar Tērbatas bīskapu Dītrihu Damerovu, Mēklenburgas-Stargardes hercogiem un Lietuvas lielkunigaiti Vītautu (1392–1430), bruņotais konflikts beidzās ar Vācu ordeņa uzvaru.⁵⁸

Katrā ziņā nebija nepieciešams sazināties ar pašu ķeizaru, lai varētu baudīt viņa autoritāti. Tam par pamatu varēja kalpot senāki dokumenti, kā to demonstrē Rīgas baznīcas argumentācijas piemērs, pamatojot savas valdīšanas tiesības pār Rīgas pilsētu 1452. gada vasarā. Līdzās vairākiem pāvesta dokumentiem šeit noteicoša loma bija karaļa Heinriha (VII) 1225. gadā izdotajam dokumentam. To prezentēja ne tikai kā pamatu tiesībām uz virsvaru pār Rīgas pilsētu, bet arī lai pamatotu visas arhibīskapa tiesības uz laicīgo varu. Turklāt, balstoties uz šo karaļa izdoto dokumentu, tika apgalvots, ka Ludviga IV dokuments, kas apstiprināja Vācu ordeņa varu pār Rīgas pilsētu, vairs neesot spēkā, jo tas bija pretrunā ar Heinriha (VII) dokumentu un ticis izdots, Ludvigam to nezinot. Pēc arhibīskapa ieskatiem, ja ķeizars Ludvigs būtu zinājis par Heinriha dokumentu un arhibīskapa tiesībām uz virsvaru pār pilsētu, viņš nedrīkstētu šādu dokumentu izdot.⁵⁹ Zīmīgs ir fakts, ka toreizējais arhibīskaps Silvestrs Stodevešers, kaut arī nebija saņēmis regālijas, balstījās uz ķeizara leģitimāciju un titulēja sevi kā Svētās Romas impērijas firstu.⁶⁰

Treškārt, izmantojot ķeizara lūgumrakstus, zemeskungi mēģināja ietekmēt pāvesta lēmumus, taču parasti tam bija maz panākumu. Te bieži runa bija par Vācu ordeņa centieniem panākt, lai bīskapu amatos Livonijā tiktu iecelti viņu protežēti garīdznieki.⁶¹ 1428. un 1429. gadā ordeņa virsmestram izdevās sagādāt lūgumrakstus pāvestam un kardināla kolēģijai no karaļa Sigismunda, no Ķelnes un no Trīres arhibīskapiem, no Pfal-

58 MIKKEL MÄESALU: King Wenceslas' Relations with the Teutonic Order in Light of the Dispute over the Archbishopric of Riga (1392–1397), in: *Journal of Baltic Studies* 47 (2016), pp. 369–383.

59 AR 1, Nr. 543.

60 LUB I, 13, Nr. 157; CARL GUSTAF STYFFE (Hrsg.): *Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver [Par Skandināvijas vēstures avotiem ārzemju arhīvos]*, Bd. 4, Stockholm 1875, Nr. 28 (s. 43); KROEGER (kā 45. atsauce), S. 236, 246–247.

61 Piemēram, LUB I, 7, Nr. 187; FORSTREUTER / KOEPPEN (kā 44. atsauce), Bd. 3, Nr. 206.

62 LUB I, 7, Nr. 763, 774–777, 804, 807; LUB I, 8, Nr. 69; *Regesta Imperii* XI, 2, Nr. 7138; FORSTREUTER / KOEPPEN (kā 44. atsauce), Bd. 4, Nr. 5–8.

63 JÜRGEN PETERSOHN: "...quod sanctitas sua in auxilium brachii secularis maestati sue firmiter adhaereat." *Politische Zielvorstellungen Kaiser Friedrichs III. für den Abschluß eines Hilfsbündnisses mit Papst Sixtus IV. Mit einer Quellenbeilage*, in: FRANZ FUCHS, PAUL-JOACHIM HEINIG, JÖRG SCHWARZ (Hrsg.): *König, Fürsten und Reich im 15. Jahrhundert, Köln et al.* 2009 (*Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters. Beihefte zu J.F. Böhmer, Regesta imperii*, 29), S. 123–142, hier S. 128–129, 136–137; AUGUST THEINER (ed.): *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis deprompta collecta ac serie chronologica disposita*, T. 2, Romae 1861, Nr. 248–249; *Das rothe Buch* (kā 53. atsauce), S. 783; COSAK (kā 56. atsauce), S. 234; STERNHEIM (kā 56. atsauce), S. 254.

- 64 ALEXANDER BERGENGRÜN, PHILIPP SCHWARTZ: Ein Verzeichniss der nach dem Jahre 1438 dem Lübischen Domkapitel übergebenen Urkunden des Rigischen Erzstifts, in: Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands 17 (1900), S. 407–462, Nr. 155; LUB I, 4, Nr. 1382–1383, 1412.
- 65 LUB I, 10, Nr. 279–280, 298, 306, 506, 518–520; KLAUS EBERHARD MURAWSKI: Zwischen Tannenberg und Thorn. Die Geschichte des Deutschen Ordens unter dem Hochmeister Konrad von Erlichshausen 1441–1449, Göttingen 1953 (Göttingen Bausteine zur Geschichtswissenschaft, 10–11), S. 172–181; VILHO NIITEMAA: Der Kaiser und die Nordische Union bis zu den Burgundenkriegen, Helsinki 1960 (Annales Academiæ Scientiarum Fennicæ. Ser. B., 116), S. 219–223; JUHAN KREEM: Über die Streitigkeiten um den Bischofsstuhl von Ösel-Wiek im 15. Jahrhundert, in: ÜLLA PARAS (ed.): Saare-Lääne piiskopkond. Artiklid Lääne-Eesti keskajast / Bistum Ösel-Wiek. Artikelsammlung zum Mittelalter in Westestland, Haapsalu 2004, S. 245–254, hier S. 249–252.
- 66 AR 1, Nr. 580; CARL v. SCHIRREN: Verzeichniss livländischer Geschichts-Quellen in schwedischen Archiven und Bibliotheken, Dorpat 1861–1868, Nr. 504; LUB I, 13, Nr. 104; OLOF SIMON RYDBERG (ed.): Sveriges Traktater med främmande Magter, jemte andra dit hörande handlingar [Zviedrijas līgumi ar svešām varām kopā ar tiem saistītajām sarunām], Vol. 3, Stockholm 1895, Nr. 523, 532–533; ULRICH MÜLLER: Johann Lohmüller und seine livländische Chronik „Wartaftig Histori“. Biographie des Autors, Interpretation und Edition des Werkes, Lüneburg 2001, S. 286.

cas grāfa pie Reinas, kā arī no Bavārijas-Minhenes hercogiem, lai novērstu to, ka Rīgas domkapituls atsakās no Vācu ordeņa habita un pārņem augustīniešu korkungu regulu.⁶² Mestrs Bernds gāja pat vēl tālāk, pāvesta kūrījā mēģinot panākt, ka ķeizara sūtņi rīkojas viņa interesēs.⁶³ Proti, Bernds centās ķeizara piešķirtajām tiesībām pārņemt Rīgas arhibīskapiju lēņa valdījumā iegūt arī pāvesta apstiprinājumu, turklāt cerot Rīgas arhibīskapa amatā ar pāvesta labvēlību nokļuvušo Vācu ordeņa priesteri Stefanu Grubi aizstāt ar savu brālēnu Tallinas bīskapu (1477–1492) Simonu no Borhu dzimtas.

Ceturtkārt, ķeizara autoritāte Livonijā reizēm tika izmantota, uz ievēlšanu bīskapa amatā pretendējot diviem kandidātiem. Tā Pomerānijas-Štetīnes hercoga Oto II atbalstītāji mēģināja ar karaļa Vencela izdoto dokumentu palīdzību pārliecināt Livonijas zemeskungus un to kārtas par Oto pretenziju likumību uz Rīgas arhibīskapa krēslu.⁶⁴ 1448. gadā Livonijas landtāgā pāvesta nominētais Johans Krouvels (1439–1458) saņēma pāvesta atzišanu likumīgai Sāmsalas-Lēnemā bīskapa amata ieņemšanai. Tas viņam izdevās ar pāvesta un romiešu karaļa izdoto dokumentu palīdzību, kā arī ar ordeņa mestra atbalstu. Kā bijušo Vācu ordeņa ģenerālprokuratoru Krouvelu protežēja ordeņa virsmestrs. Tieši virsmestrs Krouvelam sagādāja karaļa Frīdriha III un pāvesta Nikolaja V (1447–1455) dokumentus.⁶⁵ Zīmīgā kārtā kārtā Frīdrihu III nemaz neuztrauca tas, ka Krouvels nesaņēma regālijas. Taču viņa sāncensis, Bāzeles koncila starplaikā iesvētītais bīskaps Ludolfs Grove (1438–1459) no bīskapa amata neatteicās, un turpmākais konflikts beidzās ar bīskapijas sadalīšanu divās daļās.

Piektkārt, ķeizara izdotie dokumenti Rīgas arhibīskapam un Tērbatas bīskapam atvieglāja ceļu pie Polijas karaļa, pie Skandināvijas karaļiem, pie dažiem Svētās Romas impērijas zemju firstiem kā ķeizara nominētiem aizbildņiem (*Konservator* jeb *Schirmherr*), lai tādējādi iegūtu aizsardzību un atbalstu.⁶⁶ Šķiet, ka tajos gadījumos, kad bīskapi kādu personu tās statusa dēļ uzrunāja kā ķeizara nominēto aizbildni, tie cerēja, ka viņiem tādējādi ar savu attiecīgo partneri nav jāslēdz līgums par aizsardzības pieņemšanu (*Schutzvertrag*), paļaujoties uz to, ka nomināli viņi atrodas nevis sava partnera, bet ķeizara aizstāvībā. Tas ļoti uzskatāmi redzams Sāmsalas-Lēnemā bīskapu gadījumā, kuriem šādu ķei-

zara aizbildniecību apliecinošu dokumentu nebija un kuri tādēļ vairākkārt nonāca dāņu vai zviedru karaļu aizstāvībā.⁶⁷

Interesanti ir tas, ka zemeskungiem nebija gandrīz nekādas ieinteresētības ķeizara tiesas varu izmantot savu iekšējo konfliktu risināšanai vai tiesas procesu ķeizara galmā instrumentalizēt par ieroci šajās cīņās. Šo fenomenu var izskaidrot ar to, ka daudzi zemeskungi bija garīdznieki un varbūt tādēļ vien pāvesta kūrīju uzlūkoja par savu augstāko tiesas varas instanci. Turklāt ar pāvesta kūrīju viņiem bija daudz ciešāki kontakti nekā ar ķeizara galmu. Vienīgie izņēmumi bija Rīgas arhibīskaps Johanness no Zintenes un Tērbatas bīskaps Dītrihs Damerovs, kuri 14. gadsimta 90. gados karaļa Vencela galmā ievadīja procesus pret Vācu ordeni. Rīgas arhibīskapa Johannaesa no Zintenes gadījumā iesākumā ordenis piekrita uzsāktajam karaļa tiesas procesam, taču pēc Johannaesa no Vallenrodu dzimtas nominācijas Rīgas arhibīskapa amatam tas savu pozīciju mainīja. Savukārt Tērbatas bīskapa Dītriha Damerova gadījumā, kurš bija konfliktā ne tikai ar Vācu ordeni, bet arī ar Rīgas arhibīskapu Johannesu no Vallenrodu dzimtas, 1397. gadā noregulējumu panāca Vārmijas bīskaps Heinrihs Sorboms (1373–1401), kurš šajā lietā bija karaļa Vencela deleģētais tiesnesis.⁶⁸ Taču šī bija vienīgā reize, kad konfliktu starp Livonijas zemeskungiem šķīra ar ķeizara jurisdikcijas palīdzību. Vēl viens izņēmums bija 15. gadsimta 80. gados, kad mestrs Bernds Frīdriha III kamertiesā apsūdzēja Rīgas pilsētu par to, ka tā neatzina Berndam piešķirto ķeizara lēni.⁶⁹ Atšķirībā no zemeskungiem Livonijas dižciltīgo, pilsētu un pilsoņu interese par ķeizara tiesu 15. gadsimtā pieauga.

Visbeidzot ir arī jāatzīst, ka vairāku konfliktu gadījumā savas intereses ar ķeizara autoritātes palīdzību mēģināja realizēt tikai viena puse. Dažos gadījumos viens no sāncensiem apšaubīja vai nu ķeizara kompetenci konkrētajā lietā, vai ķeizara autoritātes kā tādas spēkā esamību Livonijā. Pāvesta legāts Balduins (1232–1234), kurš laika posmā no 1232. līdz 1236. gadam bija arī Zemgales bīskaps, saņēma no pāvesta pilnvaras, kas ļāva par spēkā neesošiem uzskatīt tos pāvestu, ķeizara Frīdriha II un karaļa Heinriha (VII) izdotos dokumentus, kas radīja šķēršļus viņa uzdevumu veikšanai.⁷⁰ Balduins, kurš jau 1230. un 1231. gadā darbojās kā pāvesta vicelegāts Livonijā, šķiet, ir atbalstījis Dānijas karaļa intereses un tāpēc saskārās ar ievērojamu Zobenbrāļu un

67 LUB I, 7, Nr. 334; LUB I, 10, Nr. 251, 518–520; LUB I, 11, Nr. 729.

68 MÄESALU, Wenceslas (kā 58. atsauce), pp. 371–374, 377–379.

69 CARL EDUARD NAPIERSKY (Hrsg.): Auctarium indicis corporis historico-diplomatici et epistolaris Livoniae, Esthoniae, Curoniae, in: Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands 2 (1842), S. 140–156, 485–544, hier S. 153–154 (Nr. 2178b); Regesta Imperii XIII, H. 24, Nr. 243, 246; ibidem, H. 31, Nr. 366; THEODOR SCHIEMANN: Regesten verlorener Urkunden aus dem alten livländischen Ordensarchiv, Mitau 1873, Nr. 67.

70 NIELS SKYM-NIELSEN (ed.): Diplomatarium Danicum, I. række, bd. 6, København 1979, Nr. 131; LUB I, 1, Nr. 117.

- 71 ANTI SELART: Balduin von Alna, Dänemark und Russland. Zur politischen Geschichte Livlands in den 1230er Jahren, in: JÖRN STAECKER (ed.): *The Reception of Medieval Europe in the Baltic Sea Region. Papers of the XIIth Visby Symposium held at Gotland University, Visby, Visby 2009* (Acta Visbyensia, 12), pp. 59–74; MIHKEL MÄESALU: Päpstliche und kaiserliche Machtansprüche im livländischen Kreuzzugsgebiet im 13. Jahrhundert, in: *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung* 62 (2013), S. 472–489, hier S. 479–486.
- 72 SERAPHIM (kā 31. atsauce), turpat 1.–3. pielikums, kļūdaini LUB I, 1, Nr. 584–586.
- 73 LUB I, 2, Nr. 742, 773.
- 74 LUB I, 4, Nr. 1369–1371, 1374, 1424.
- 75 THEINER (kā 63. atsauce), Nr. 230, 237; HÖHLBAUM, *Urkundliche* (kā 57. atsauce), Nr. 29; NAPIERSKY, *Index* (kā 38. atsauce), Bd. 2, Nr. 2159; *Das rothe Buch* (kā 53. atsauce), S. 776, 780; AUGUST WILHELM HUPEL: *Neue Nordische Miscellanien*, Bd. 3–4, Riga 1793, S. 642–644, 656–668; CARL EDUARD NAPIERSKY: *Riga's ältere Geschichte in Uebersicht, Urkunden und alte Aufzeichnungen zusammengestellt*, Riga – Leipzig 1844 (*Monumenta Livoniae antiquae*, 4), Nr. 123.
- 76 RYDBERG (kā 66. atsauce), Nr. 532–533.
- 77 OLIVER AUGÉ: *Handlungsspielräume fürstlicher Politik im Mittelalter. Der südliche Ostseeraum von der Mitte des 12. Jahrhunderts bis in die frühe Reformationszeit*, *Ostfildern 2009* (*Mittelalter-Forschungen*, 28), S. 31–32.
- 78 PUB 1, Nr. 52.
- 79 ERICH CASPAR: *Hermann von Salza und die Gründung des Deutschordensstaates in Preußen*, Tübingen 1924, S. 24–29; KOCH (kā 2. atsauce), S. 57; HELMUTH KLUGER: *Hochmeister Hermann von Salza und Kaiser Friedrich II. Ein Beitrag zur Frühgeschichte des Deutschen Ordens*, Marburg 1987 (*Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens*, 37), S. 43–45.

Rīgas bīskapa pretestību.⁷¹ 1300. gadā Rīgas arhibīskaps, Sāmsalas-Lēnemā bīskaps un Rīgas pilsēta apgalvoja, ka Livonija ir pakļauta pāvesta laicīgajai varai,⁷² un 14. gadsimta 30. gados Rīgas arhibīskaps apgalvoja, ka tiesības uz varu pār Rīgas pilsētu viņam jau izsenis esot piešķīris pāvests.⁷³ Savukārt 14. gadsimta 90. gados Vācu ordenis apstrīdēja Rīgas arhibīskapijas kā impērijas lēņa īpašuma statusu, lai tādā veidā noraidītu hercoga Oto pretenzijas, kas balstījās uz argumentu, ka karalis Vencels esot arhibīskapijas lēņa kungs.⁷⁴ Laika posmā no 1480. līdz 1483. gadam arhibīskaps Stefans Grube un Rīgas pilsēta noliedza jebkādas ķeizara tiesības uz varu pār Livoniju, lai pierādītu, ka ķeizaram nav tiesiska pamata piešķirt lēni mestram Berndam. Pēc viņu ieskatiem, Livonija bija pakļauta tikai pāvesta laicīgajai varai.⁷⁵ Šie apgalvojumi parādījās tikai un vienīgi saistībā ar atsevišķiem konfliktiem. Tā Rīgas domkapituls, arhibīskapijas vasaļi un Rīgas pilsēta 1485. gadā vērsās pie Zviedrijas karaliskās padomes kā pāvesta un ķeizara nominēta konservatora jeb aizbildņa.⁷⁶ Viņi tātad bija atzinuši, ka ķeizara autoritāte pār Livoniju atkal ir spēkā. Līdzīga rīcība dažkārt konstatējama arī citos Svētās Romas impērijas nomaļajos apgabalos. Piemēram, Pomerānijas hercogi 1331. gadā savas hercogistes saņēma kā lēņus no pāvesta rokām, lai tādā veidā atsavinātos no lēņa attiecībām ar Brandenburgas markgrāfu. Ar šo aktu hercogi varēja panākt, ka ķeizars Ludvigs IV viņus atzīst par tiešiem ķeizara vasaļiem.⁷⁷

IV

Pats ķeizars par Livoniju interesējās maz. Tā dēvētais Katānijas manifests (1224)⁷⁸ nereti tika interpretēts kā Frīdriha II ķeizara interešu manifestācija Livonijā un Prūsijā.⁷⁹ Tomēr šis dokuments sargāja garīgo kungu intereses no iespējamām lai-

cīgo firstu varas tīkojumiem, un tam bija arī līdzība ar dažiem ķeizara dokumentiem, kuri sargāja bīskapu un abatiju laicīgās varas tiesības pret laicīgo kungu iejaukšanos.⁸⁰ Tātad, visticamāk, ka Frīdrihs II Katānijas dokumentu izdeva, kāda līdz šim nezināma garīdznieka rosināts.⁸¹

Tikai vienā gadījumā Livonija nokļuva ķeizara dinastisko interešu sfērā. Ķeizara Ludviga IV vecākais dēls Brandenburgas markgrāfs Ludvigs (1321–1351) apprecēja Dānijas princesi un sievas pūra vietā saņēma tiesības uz Dānijas pakļautībā esošo Igaunijas hercogisti. Markgrāfs Ludvigs neizrādīja nekādu interesi par hercogistes pārvaldīšanu un mēģināja savas tiesības pārvērst naudā. 1339. gadā Ludvigs IV rakstīja virsmestram un Vācu ordeņa Livonijas atzara mestram, piedāvādams Igaunijas hercogisti nopirkt. Kad beidzot Dānijas karalis Valdemars IV (1340–1375) 1346. gadā pārdeva hercogisti Vācu ordeņa virsmestram, ordenim bija jāizpērk arī markgrāfa Ludviga tiesības uz šo hercogisti.⁸²

Karaļa Vencela iesaistīšanos hercoga Oto mēģinājumā tikt pie Rīgas arhibīskapa krēsla var uzskatīt par karaliskās žēlsirdības žestu. Oto tēvs hercogs Svantibors I bija karaļa uzticams piekritējs un par savu devumu karalim cerēja arī uz pretpakalpojumu, kas izpaustos kā dēla centienu atbalsts.⁸³ 1418. gadā, kad Sigismunda karaliskais padomnieks Rīgas arhibīskaps Johanness no Vallenrodu dzimtas tika pārcelts Ljēžas bīskapa amatā, karalis mēģināja izmantot situāciju, lai panāktu, ka Rīgas arhibīskapa amats tiek kādai no viņa protežētajām personām. Tā ar karaļa atbalstu par jauno Rīgas arhibīskapu kļuva karaliskais padomnieks Johanness Ambundi.⁸⁴ Šādi žēlastības žesti, kas izrietēja no interesēm par dažām domkungu vietām un ko ar pāvesta starpniecību saņēma attiecīgie ķeizara piekritēji, kopumā tomēr ir uzlūkojami kā izņēmumi. Parasti ķeizars neizrādīja interesi par to, lai uz Livonijas prelātu amatiem tiktu virzīti viņa piekritēji.

Svētās Romas impērijas karaspēka matrikulā Livonijas zemeskungi nav atrodami. Tāpat arī impērijas nodevu maksāšanu no Livonijas zemeskungiem tieši sāka pieprasīt tikai no 15. gadsimta 90. gadiem. Nedz ķeizars, nedz kūrfirsti neuzlūkoja Livoniju kā Svētās Romas impērijas locekli, ja runa bija par karaspēka daļu komplektēšanu un naudas iegūšanu impērijas

80 Skat. salīdzinājumam Konrada III izdoto dokumentu Halberštates bīskapam: ADOLPH FRIEDRICH RIEDEL (Hrsg.): Codex Diplomaticus Brandenburgensis. Sammlung der Urkunden, Chroniken und sonstigen Quellschriften für die Geschichte der Mark Brandenburg und ihrer Regenten. Erster Haupttheil, oder der Urkunden-Sammlung für die Orts- und specielle Landesgeschichte, Bd. 2, Berlin 1842, S. 438, Nr. 4; Konrada III dokumenti Pfēfertsas, Zelcas un Einzeldēlnas abatijām: FRIEDRICH HAUSMANN (Hrsg.): Die Urkunden Konrads III und seines Sohnes Heinrich, Wien et al. 1969 (Monumenta Germaniae Historica. Die Urkunden der deutschen Könige und Kaiser, 9), Nr. 20–22.

81 Skat. arī GUSTAV ADOLF DONNER: Das Kaisermanifest an die ostelbischen Völker vom März 1224, in: Mitteilungen des Westpreussischen Geschichtsvereins 27 (1928), 1, S. 1–10; PRITZ (kā 6. atsauce), S. 120–121; HARTMUT BOOCKMANN: Die Freiheit der Prußen im 13. Jahrhundert, in: JOHANNES FRIED (Hrsg.): Die abendländische Freiheit vom 10. bis zum 14. Jahrhundert. Der Wirkungszusammenhang von Idee und Wirklichkeit im europäischen Vergleich, Sigmaringen 1991 (Vorträge und Forschungen, 39), S. 287–306, hier 289–290, 298–299; ANDRIS LEVĀNS: Vertraute Geschichtsbilder. Die Entstehung historischer Vorstellungen von Livland in der Geschichtsschreibung des 13. Jahrhunderts, Phil. diss., Riga 2014, S. 244–245.

- 82 BUNGE, Estland (kā 24. atsauce), S. 60–61; KONSTANTIN HÖHLBAUM: Zur deutsch-dänischen Geschichte der Jahre 1332–1346, in: *Hansische Geschichtsblätter* 8 (1878), S. 73–99; IVAR LEIMUS: Kes vōitis Jūriöö? [Kurš bija Svētā Jura nakts sacelšanās uzvarētājs?], in: *Ajalooline ajakiri* 2001, 3, lk. 39–54; BYSTED / JENSEN / JENSEN / LIND (kā 17. atsauce), s. 321–329.
- 83 JOACHIM ZDRENKA: *Polityka zagraniczna ksiąząt szcze-cińskich w latach 1295–1411* [Ščecinas kņazu ārpolitika no 1295. līdz 1411. gadam], *Ślupsk* 1987 (Biblioteka Ślupska, 34), s. 221, 229; MĀESALU, Wenceslas (kā 58. atsauce), pp. 372–375, 378–379. Skat. arī JOACHIM ZDRENKA: *Książę szcze-ciński Świętołbór I sędzią sądu nadwornego króla niemieckiego Waclawa (1391–1400)* [Ščecinas kņazs Švientoburs I kā vācu karaļa Vencela galma tiesas tiesnesis], in: TOMASZ JASIŃSKI, TOMASZ JUREK, JAN M. PISKORSKI (red.): *Homines et societas. Czasy Piastów i Jagiellonów. Studia historyczne ofiarowane Antoniemu Gąsiorowskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin, Poznań 1997*, s. 255–260.
- 84 FORSTREUTER / KOEPPEN (kā 44. atsauce), Bd. 2, Nr. 255, 259, 261, 272; LUB I, 5, Nr. 2262–2263; JÄHNIG, *Ambundii* (kā 42. atsauce), S. 459–461.
- 85 MIHKEL MĀESALU: *Die Steuerforderungen des Heiligen Römischen Reiches an die Kirchenprovinz Riga im 15. Jahrhundert*, in: SELART / THUMSER (kā 2. atsauce), S. 259–282. Skat. arī MAASING (kā 2. atsauce), S. 300–303.
- 86 WEFERS, *System* (kā 4. atsauce), S. 149–161; WEFERS, *Primat* (kā 4. atsauce), S. 63–70, 209–210.

ārējo ienaidnieku apkarošanai. Tomēr Livonija nepalika pilnīgi husītu karu (1420–1434) neskarta. Laika posmā no 1421. līdz 1422. gadam ķeizars Sigismunds no Vācu ordeņa virsmestra un no ordeņa Livonijas atzara mestra prasīja aktīvu vērsanos pret Polijas karali un Lietuvas lielkunigaiti, kurus viņš raksturoja kā husītu piekritējus. Pēc ordeņa mestra iniciatīvas ķeizars Sigismunds pavēlēja arī Rīgas arhibīskapam un Tērbatas bīskapam iesaistīties karā pret Poliju un Lietuvu. Jau 1426. gadā ķeizars pieprasīja no ordeņa virsmestra un ordeņa Livonijas atzara mestra karaspēka vienību nosūtīšanu cīņai pret husītiem. Turpmāk sākot ar 1427. gadu arī no Livonijas tika pieprasīta “husītu nodeva”, kaut arī šis reģions ķeizara pavēlē par “husītu nodevu” ievākšanu nebija minēts. Tas galvenokārt notika tādēļ, ka “husītu nodeva” tika vākta, par pamatvienību ņemot baznīcas provinces; Livonija un Prūsija, kura bija minēta publikotajā pavēles latīņu valodas versijā, piederēja Rīgas baznīcas provincī. Šķiet, ka impērijā interese galvenokārt ir bijusi par virsmestra līdzdalību un ka Livonija šajos gadījumos ir uztverta tikai kā Prūsijas blakuszeme.⁸⁵

Tā dēvētās “husītu nodevas” netika maksātas nedz Livonijā, nedz Prūsijā. Tādējādi Livonijas zemeskungiem izdevās noraidīt visas impērijas monetārās prasības. Attiecībā uz nodokļu maksāšanas un karaspēka sūtīšanas prasībām līdzīgi izturējās vai vismaz mēģināja izturēties arī kārtas Svētās Romas impērijas zemēs. “Husītu nodevas” ievākšana cieta neveiksmi gandrīz visās vācu zemēs. Turklāt uz impērijas karaspēku, kura komplektēšanas pamatā bija karaspēka matrikula, bieži tika nosūtītas zemākas kvalitātes vienības, ja vien šīs saistības neizdevās vispār apiet.⁸⁶

Šajā kontekstā būtu jārunā arī par Livonijas zemeskungu piedalīšanos impērijas sanāksmēs. Vienīgā impērijas sanāksme, uz kuru kāds no Livonijas zemeskungiem nosūtīja savu delegātu, lai piedalītos impērijas jautājumu apspriešanā, notika 1446. gada septembrī un oktobrī Frankfurtē pie Mainas. Galvenais jautājums, par ko tika spriests, bija impērijas nostāja shizmā starp pāvestu Eigeniju IV (1431–1447) un Bāzeles koncilu respektīvi koncila pāvestu Fēlikšu V (1439–1449). Precīzāk sakot, runa bija par to, vai impērijai šajā konfliktā būtu jāatsakās no savas neitralitātes un kādas prasības būtu jāpilda pāvestam Eigenijam IV, lai saņemtu

karaļa un kūrfirstu atzīšanu.⁸⁷ Diemžēl mēs ļoti maz zinām par Rīgas arhibīskapa sūtņa rīcību Frankfurtes sanāksmē.⁸⁸ Taču jau viņa klātbūtne Svētās Romas impērijas sanāksmē pati par sevi apliecina, cik svarīgi tur spriestie jautājumi ir bijuši Rīgas arhibīskapam, kurš bija Bāzeles koncila piekritējs. Impērijas sanāksmē, kas notika 1481. gada vasarā Nirnbergā, piedalījās arī viens Vācu ordeņa Livonijas atzara mestra sūtnis. Tur tika nolasīts arī ordeņa mestra Bernda sauciens pēc palīdzības, baisos toņos atainojot Maskavas karagājienu uz Livoniju 1481. gada pavasarī. Interesantā kārtā ordeņa mestrs nelūdza palīdzību no impērijas, bet mēģināja pārliecināt impērijas zemju firstus, lai tie ar saviem lūgumrakstiem panāk, ka pāvests dod rīkojumu grēku atlaižu kampaņai Livonijas atbalstam.⁸⁹ Šie atainojumi acīmredzot radīja tik spēcīgu iespaidu, ka kūrfirsti, ievēlot Maksimilianu I par romiešu karali (1486–1519), 1486. gadā līdzās osmaņiem par kristietību apdraudošajiem ienaidniekiem nosauca arī “neticīgos”, kuri pirms dažiem gadiem bija izpostījuši Livoniju, jo kā nekā viņu apkarošana – livoniešu izpratnē – bija viens no ķeizara jeb romiešu karaļa uzdevumiem.⁹⁰

Apkopojot var teikt, ka Livonijas zemeskungu attiecības ar ķeizaru visumā bija līdzīgas attiecībām, kādas pastāvēja starp ķeizaru un valdošajām personām “karalim tālajos” impērijas reģionos, tikai viņu saistība ar ķeizaru bija ievērojami vājāka. Kā būtiskākās atšķirības minams tas, ka ķeizara kā tiesneša funkcijas zemeskungi izmantoja tikai dažos izņēmuma gadījumos un ka lēņa attiecības periodiski uz ilgāku laiku bija pārtrauktas. Turklāt jāatzīmē arī, ka ķeizaram un kūrfirstiem par Livoniju nebija tikpat kā nekādas intereses. Taču par spīti tam ķeizars bija vienīgais laicīgais valdnieks, kura autoritātei reģionā bija ietekme, kas ļauj Livoniju uzlūkot kā impērijas daļu. Svētās Romas impērijas savdabīgā satversme, kuras nomaļajos apgabalos ķeizars pirmām kārtām pildīja leģitimējošas un konfliktus izlīdzinošas funkcijas, acīmredzot Livonijas zemeskungiem bija pievilcīga, jo ar ķeizara autoritātes palīdzību viņi varēja paplašināt savu rīcības brīvību, turklāt nesniedzot tam nekādus īpašus pretpakalpojumus. Tātad, šķiet, ka Livonijas zemeskungiem ir vairāk interesējusi piederība Svētās Romas impērijai nekā zemes neatkarības saglabāšana no jebkura laicīgā kunga.

87 JOACHIM W. STIEBER: Pope Eugenius IV., the Council of Basel and the Secular and Ecclesiastical Authorities in the Empire: The Conflict Over Supreme Authority and Power in the Church, Leiden 1978 (Studies in the History of Christian Thought, 13), pp. 276–297; IGNAZ MILLER: Jakob von Sierck, 1398/99–1456, Mainz 1983, S. 163–167; JOHANNES HELMRATH: Das Basler Konzil 1431–1449. Forschungsstand und Probleme, Köln – Wien 1987 (Kölner historische Abhandlungen, 32), S. 312–313; URSULA GIEßMANN: Der Letzte Gegenpapst: Felix V. Studien zu Herrschaftspraxis und Legitimationsstrategien (1434–1451), Köln et al. 2014 (Papsttum im mittelalterlichen Europa, 3), S. 301.

88 LUB I, 10, Nr. 274, 276.

89 JOHANNES JOHANSEN (Hrsg.): Frankfurts Reichsresponses nebst andern verwandten Aktenstücken von 1376–1519, Bd. 2, Freiburg im Breisgau 1872, Nr. 570; LUB I, 14: Vācu ordeņa Frankfurtes pārvaldes apgabala (*Deutschordensballei Frankfurt*) zemes komtura vēstule virsmestram, 10.07.1481; Rīgas arhibīskapa vēstule Vācu ordeņa virsmestram, 1481. g. jūlijā vai augustā; JOACHIM / HUBATSCH (kā 38. atsauce), Nr. 16972; NAPIERSKY, Index (kā 38. atsauce), Nr. 2145. Salīdz. SCHWARZ (kā 2. atsauce), S. 296–298.

90 HEINZ ANGERMEIER, REINHARD SEYBOTH: Deutsche Reichstagsakten unter Maximilian, Bd. 1, Reichstag zu Frankfurt 1486, Göttingen 1989 (Deutsche Reichstagsakten. Mittlere Reihe), Nr. 190.

The Holy Roman Emperor and the Territorial Lords of Medieval Livonia, 1199–1486

Mihkel Mäesalu

The territorial lords of Medieval Livonia (except for the bishops of Courland and Semigallia) initiated and held up legal ties with the Holy Roman Emperor, remarkably without coercion from the Emperor himself. Medieval Livonia was therefore an exceptional case of a region, whose territorial lords seem to have deliberately sought to be subject to a monarchy. The bishops of Riga, Dorpat (Tartu) and Ösel-Wiek (Saaremaa-Läänemaa) became direct vassals of the Emperor during the first third of the 13th century, whereas the Order of the Sword Brethren and its successor the Livonian branch of the Teutonic Order attained confirmations of their territorial possessions and privileges from him.

The importance of the Emperor in the region fluctuated during the three centuries under study. For example, the bishops did not renew their feudal ties with him between ca. 1230 and 1350, whereas the Teutonic Order in Livonia did not attain charters from the Emperor during the second half of the 14th century. But from the end of the 14th century onwards, the Emperor became increasingly relevant for the territorial lords of Livonia.

The Emperor, a monarch residing sufficiently far as not to impose his rule over the region, functioned as a source of legitimacy for the territorial and political possessions and claims of the territorial lords of Livonia, who used imperial charters as a source of legitimacy for their political actions. Although, compared with the Pope, the Emperor was clearly a secondary source of legitimacy, he was nevertheless the only monarch, whose authority was considered as valid in the region. Interestingly enough, the papal court remained the highest court of law for Livonia. The imperial court of law was approached by the territorial lords only in a few rather exceptional cases. Furthermore, the territorial lords managed to turn down all claims of the Empire for taxation from Livonia. The conclusion is that Medieval Livonia formed a rather loose part of the Holy Roman Empire, but still was similar to some of its other fringe regions.

Divu kungu pilsēta

Rīgas pilsētas rātskungi – starp Rīgas arhibīskapu un Vācu ordeņa Livonijas atzara mestru (1415–1470)*

Rūta Brusbārde

“Miļlais Hans, Dievs zina, ka mēs esam ordeņa dēļ piedzīvojuši pietiekami daudz grūtību, posta un grūtsirdības. Dievs no debesīm ar savu dievišķo gribu vērs visu par labu.”¹ Tā 1458. gadā, otrdienā pēc Kristus miesas un asins svētkiem, Rīgas tirgotājs un rātskungs Engelbrehts Ginters (*Günther*) rakstīja savam darījumu partnerim Hansam Lidinkam Lībekā. Domājams, to darīdams, viņš dalījās pārdomās ne tikai kā tirgotājs, bet arī kā pilsētas rātskungs – pilsētas, kura tobrīd viena sava kunga rīcības dēļ bija nonākusi grūtībās, turklāt ne tikai saimnieciskās, bet arī tādās, kas skāra tās drošības politiku. Minētā ziņa adresātu tomēr tā arī nekad nesasniedza: Dancigas kaperi Prūsijas Trīspadmitgadu kara (1454–1466) laikā nolaupīja vairākus no Rīgas ostas izbraukušos tirdzniecības kuģus, uz kuriem atradās daudzas tobrīd tur esošo tirgotāju preces un vēstules, arī Engelbrehta rakstītā vēstule savam darījumu partnerim Lībekā.²

Engelbrehts Ginters Rīgas rātē tika ievēlēts jau 1455. gadā, drīz pēc Trīspadmitgadu kara sākuma. Viņš savā salīdzinoši īsajā rātskunga amata pienākumu pildīšanas laikā, kas, pēc avotu ziņām, ilga līdz 1458. gadam, nodarbojās arī ar jautājumiem, kas skāra saspīlēto stāvokli, kāds tobrīd valdīja starp Rīgas pilsētu, Vācu ordeņa Livonijas atzara mestru, arhibīskapu un citām Livonijas pilsētām, kā arī Dancigu jau minētā militāri politiskā konflikta

- 1 *Leve Hans, Got wet, dat wy moye, jammer unde wemot genoch myt den orden hebben; Got van hemmel de betert myt sinen gotliken willen.* Vēstules oriģināls atrodas Dancigas pilsētas arhīvā ar signatūru APG, D/9, 206; publicēts: WALTER STEIN: Handelsbriefe aus Riga und Königsberg von 1458 und 1461, in: Hansische Geschichtsblätter 26 (1898), S. 59–125, šeit vēstule Nr. 14. Atsevišķas vēstules (no tām dažas tikai fragmentāri) pirms tam jau publicētas: GEORG STEINHAUSEN: Hansische Handelsbriefe aus dem 15. Jahrhundert, in: Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik, 3. F., 13 (1897), S. 69–83; šīs vēstules skat. STEIN (kā 1. atsauce) izdevumā ar šādiem numuriem: Nr. 1–4, 7, 8, 16, 20; salīdz. arī Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch, Abt. I, Bd. 11 (turpmāk: LUB I, 11), hg. v. PHILIPP SCHWARTZ, Riga – Moskau 1905, Nr. 733–737, 739–743, 746–754; arī STEIN (kā 1. atsauce) Nr. 1–2, 4–20.
- 2 Skat. STEIN (kā 1. atsauce), S. 60–64 (Einleitung).

* Raksta mērķis ir iepazīstināt ar manas topošās disertācijas konceptu.

- 3 Šeit un turpmāk par konkrētu rātskungu prosopogrāfiskajiem datiem skat. HEINRICH JULIUS BÖTHFÜHR: Die Rigische Rathslinie von 1226–1876, Riga – Moskau – Odessa 1877, hier Nr. 348. Šī grāmata savu pētniecisko aktualitāti par Rīgas rāti ir saglabājusi līdz pat mūsdienām. Taču šis “rāts līnijas” lielākais trūkums ir tas, ka daži ieraksti par personām neizmantotu avotu dēļ ir nepilnīgi, kā arī norādes uz avotiem ir nepilnīgas. Disertācijā prezentētā rātskungu grupa izpētes gaitā tiks papildināta ar jauniem prosopogrāfiskajiem datiem, tiks izveidots šo informāciju apkopojošs atbilstošs personu katalogs ar izvērtām norādēm uz avotu materiālu. Darbs pie šī kataloga vēl turpinās, tādēļ konkrētie tā ieraksti šajā rakstā netiek izmantoti.
- 4 BÖTHFÜHR (kā 3. atsauce), Nr. 348.
- 5 Skat. ELISABETH GRUBER et al. (Hrsg.): *Mittler zwischen Herrschaft und Gemeinde. Die Rolle von Funktions- und Führungsgruppen in der mittelalterlichen Urbanisierung Zentraleuropas*, Innsbruck 2013 (Forschungen und Beiträge zur Wiener Stadtgeschichte, 56), S. 14 (Einleitung).
- 6 Skat. DIETRICH W. POECK: *Hansische Ratssendboten*, in: WOLFGANG FRISCHMANN, ROLF HAMMEL-KIESOW (Hrsg.): *Vergleichende Ansätze in der hansischen Geschichtsforschung*, Trier 2002 (Hansische Studien, 13), S. 97–142, hier S. 100. Šajā kontekstā skat. arī D. W. POECK: *Die Herren der Hanse: Delegierte und Netzwerke*, Frankfurt a. M. 2010 (Kieler Werkstücke. Reihe E. Beiträge zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, 8).

dēļ. Rīgas pilsētas rāte Engelbrehtu Ginteru tika deleģējusi arī kā savu sūtni pie ordeņa mestra Ādažos, piecas reizes pie Rīgas arhibīskapa Koknesē, Lielvārdē, Raunā un Limbažos, un divas reizes viņš kā viens no Rīgas pilsētas rātes pārstāvjiem piedalījās Livonijas pilsētu sanāksmēs Valmierā, kur arī sprieda par jautājumiem, kas konflikta dēļ Rīgas pilsētai bija ar vērā ņemamām sekām.³ Tas, ka Rīgas rāte Engelbrehtam šo jautājumu risināšanu uzticēja ar apdomu un ne patvaļīgi, izriet no viņa biogrāfijas. Tā ļauj noprast, ka Engelbrehta Gintera iesaistīšanos šajās lietās noteica ne tikai viņa kā rātskunga sabiedriski politiskā pozīcija, bet arī kompetence un pieredze, kādu viņš bija ieguvis ārpus rātes darba un kas sakņojās viņa personīgajās interesēs. Droši var teikt, ka būtiska nozīme šajā ziņā bija viņa ilggadējai piederībai Rīgas Lielajai ģildei, kā arī eltermaņa amatam šajā korporācijā. Kā tirgotāju viņu noteikti skāra jau minēto Rīgas tirdzniecības kuģu nolaupīšana Baltijas jūrā, uz kuriem atradās arī viņa uz Lībeku sūtītās preces.⁴

Engelbrehta Gintera piemērs uzskatāmi demonstrē, ka konkrēta rātskunga personīgā pieredze varēja kalpot gan kā instruments pilsētas komunikācijā, gan arī būt tās attīstības pamatā.⁵ Šī atziņa savienojumā ar sociālās un personu vēstures pētniecības metožu izmantojumu ļauj pilsētas rātei kā politiski vadošajai grupai piešķirt “sejas vaibstus”, jo vēsturi veido konkrēti cilvēki. Līdz ar to skaidrojumu gūst arī politiskās, ekonomiskās, kā arī sociālās, reliģiskās un kulturālās parādības, kas ir izprotamas tikai līdz ar konkrēta cilvēka rīcību un nostāju. Turklāt svarīgi ņemt vērā, ka to ietekmēja gan pastāvīgās, gan arī mainīgās attiecības un atšķirības starp dažādi konstituētām un strukturētām sabiedrības grupām, kā arī politiski un sabiedriski nozīmīgām telpām.

Rīgas pilsētas rāte un rātskungi pilsētas dokumentos minēti jau sākot ar 1226. gadu. Pilsētas vadības kompetencē gan nebūt nebija tikai pilsētas pārvaldes, organizācijas un vadības jautājumi. Viens no svarīgiem rātskungu darba uzdevumiem bija arī pilsētas un rātes pārstāvēšana. Tā dēvētie rātes sūtni (*Ratssendeboten*) diplomātiskajās sarunās pārstāvēja rātes un pilsētas intereses – braucot gan pie pilsētu un zemes kungiem, gan klātesot citu valdnieku un dažādu pilsētu pārstāvju reģionālās un starpreģionālās sanāksmēs.⁶

Rīgas pilsēta jau 13. gadsimta pirmajās desmitgadēs, drīz vien pēc dibināšanas, attīstījās par vienu no nozīmīgākajiem Austrumu–Rietumu tirdzniecības mezgliem un lielāko pilsētu Livonijā, kuras iedzīvotāju skaits 15. gadsimtā sasniedza teju 8000 cilvēku.⁷ Drīz pēc tam, kad bija sākusies topošās Livonijas integrācija Romas katoļu pasaulē, Rīgas bīskaps ieguva varu pilsētā pie Daugavas. Taču arī Vācu ordenis jau 13. gadsimta otrajā pusē centās paplašināt savu ietekmes sfēru Rīgā. 1274. gadā Vācu ordenim izdevās panākt, ka karalis Rūdolfs no Habsburgu dzimtas izdeva lēmumu, ar kuru ordenim tika piešķirta laicīgā jurisdikcija pār Rīgas pilsētu. Tas radīja konfliktu starp ordeni un Rīgu, kas eskalēja 1297. gadā, abām pusēm sākot atklātu karu, un beidzās tikai 1330. gadā ar Rīgas kapitulāciju. Kopš šī brīža Rīga *de facto* bija pakļauta Vācu ordenim, taču *de iure* arvien vēl atradās arhibīskapa pakļautībā. Bez rezultātiem palika arī 1366. gada mēģinājums abām konfliktā iesaistītajām pusēm rast vienošanos jautājumā par pilsētas kundzību, tādējādi konflikta potenciālam saglabājoties nākamajos gadu desmitos.⁸

Tieši kooperācija un konfrontācija 15. gadsimtā kļuva par zīmīgu Rīgas rātskungu – kā sabiedriski politiski vadošas grupas pārstāvju – interakcijas formu komunikācijā ar savas pilsētas kungiem.⁹ Ilgvars Misāns šajā sakarā uzsver pilsētas īpašo statusu: “Savdabīgā situācijā atradās Rīga, kas svārstījās starp arhibīskapu un Vācu ordeņa mestru, taču patiesībā no abu pretenzijām uz virskundzību pār komūnu mēģināja gūt labumu sev. Šādā veidā pilsētai pie Daugavas atšķirībā no Tērbatas un Tallinas izdevās sev izcīnīt relatīvi lielāku politisko rīcības brīvību.”¹⁰

Disertācijas mērķis ir izpētīt Rīgas pilsētas rātes vai precīzāk – Rīgas rātskungu – nozīmi, rīcību un atbildes reakcijas no personu vēstures perspektīvas, ņemot vērā Rīgas rātes kā divu kungu

- 7 Skat. ILGVARS MISĀNS: Die Städte als politischer Faktor in Livland zur Hansezeit, in: NORBERT ANGERMANN (Hrsg.): Städtisches Leben im Baltikum zur Zeit der Hanse: Zwölf Beiträge zum 12. Baltischen Seminar, Lüneburg 2003 (Baltische Seminare, 10), S. 21–42, hier S. 27.
- 8 Īsu pārskatu par tēmu piedāvā EVA EIHMANE: Rīgas arhibīskapa un Vācu ordeņa cīņas par varu viduslaiku Livonijā, Rīga 2012, 22.–25. lpp.
- 9 Skat. THOMAS BRÜCK: Zwischen Autonomie und Konfrontation – Bemerkungen zur Politik des Rates von Riga in der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts, in: ILGVARS MISĀNS, HORST WERNICKE (Hrsg.): Riga und der Ostseeraum: von der Gründung 1201 bis in die Frühe Neuzeit, Marburg 2005 (Tagungen zur Ostmitteleuropa-Forschung, 22), S. 144–168; T. BRÜCK: Riga in der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts: Das Verhältnis der Stadt zum Orden, zum Erzbischof und zur Hanse, in: ANGERMANN (kā 7. atsauce), S. 43–92; MANFRED HELLMANN: Der Deutsche Orden und die Stadt Riga, in: UDO ARNOLD (Hrsg.): Stadt und Orden. Das Verhältnis des Deutschen Ordens zu den Städten in Livland, Preußen und im Deutschen Reich, Marburg 1993 (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, 44; Veröffentlichungen der Internationalen Historischen Kommission zur Erforschung des Deutschen Ordens, 4), S. 1–33.
- 10 „Eigenartig war die Lage Rigas, das zwischen dem Erzbischof und dem Landesmeister des Deutschen Ordens schwankte, aber eigentlich versuchte, aus den Ansprüchen beider auf die Vorherrschaft über die Kommune eigenen Nutzen zu ziehen. Auf diese Weise gelang es der Stadt an der Düna, im Vergleich zu Dorpat und Reval einen relativ größeren politischen Spielraum zu erkämpfen.“ MISĀNS (kā 7. atsauce), S. 29.

- 11 Vācu ordeņa Livonijas atzara mestri šajā laikā bija: 1415–1424 Zīgfrīds Landers no Španheimas; 1424–1433 Cise no Rutenbergu dzimtas; 1434/1435 Franks Kirkskorfs; 1435–1437 Hinrihs no Bekenferdes (*Hinrich von Böckenförde*); 1439–1450 Hinrihs Finke no Overbergu dzimtas (*Hinrich Vincke von Overberg*); 1450–1469 Johans no Mengedes dzimtas. Rīgas arhibīskapi: 1393–1418 Johanness V no Valenrodes (*Wallenrode*) dzimtas; 1418–1424 Johanness VI Ambundi; 1424–1448 Henings Šarpenbergs (*Scharpenberg*); 1448–1479 Silvestrs Stodevešers (*Stodewescher*).
- 12 Kämmeri-Register der Stadt Riga 1348–1361 und 1405–1474 (turpmāk: KR I-II), 2 Bde., bearb. von AUGUST VON BULMERINCQ, München – Leipzig 1909–1913 (Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands, 2).
- 13 Akten und Rezesse der livländischen Ständetage (turpmāk: AR I-III), 3 Bde., bearb. von LEONID ARBUSOW SEN. und ALBERT BAUER, hrsg. von OSKAR STAVENHAGEN, Riga 1907–1938.
- 14 Das rothe Buch inter archiepiscopalia, enthaltend die Acta zwischen den Erzbischoffen, Herr-Meistern und der Stadt Riga in Livland de Anno 1158–1489 ex MS. sel. Bürger Meisters Melchior Fuchs (turpmāk Das rothe Buch), in: *Scriptores rerum Livonicarum. Sammlung der wichtigsten Chroniken und Geschichtsdenkmale von Liv-, Esth- und Kurland*, Bd. 2, Riga – Leipzig 1848, S. 729–804. Šobrīd pie Johana Vites (*Witte*) Rīgas hronikas edīcijas, pazīstamas arī kā *Rotes Buch inter archiepiscopalia*, strādā Tomass Briks (*Brück*) Šverīnē. Baltijas vēstures komisijas konferencē Getingenē (*Tagung der Baltischen Historischen Kommission in Göttingen*) 2016. gada maijā viņš norādīja uz jaunas edīcijas nepieciešamību, jo līdzšinējie 18. un 19. gadsimta izdevumi balstās uz nepilnīgiem un kļūdainiem norakstiem. Skat. konferencē ziņojumu: STEFAN DONECKER: Tagungsbericht: 69. Baltisches Historikertreffen, 21.05.2016.–22.05.2016. Göttingen, in: *H-Soz-Kult*, 12.11.2016., pieejams URL: www.hsozkult.de/conferencereport/id/tagungsberichte-6808 (skatīts 01.11.2017.).

kundzībai pakļautas pilsētas vadošās grupas īpašo pozīciju laika posmā no 1415. līdz 1470. gadam.¹¹ Pētījuma fokusā tādējādi atrodas trīs minēto politisko spēku – rātskungu, arhibīskapa un Vācu ordeņa Livonijas atzara mestra – konstelācija. It īpaši konkrētu rātskungu rīcību un lomu šajā konstelācijā ir iecerēts izziņāt un izskaidrot ar specifisku pētniecības jautājumu palīdzību.

Analīzei izvēlēta rātes locekļu grupa, ņemot vērā noteiktas prosopogrāfiskas kategorijas tās sistematizēšanai, pētījumā tiks iekļauta kā atsevišķa kataloga daļa. Tā ietver 89 personas, kuru darbība Rīgas rātē laika posmā no 1415. līdz 1470. gadam ir dokumentāri pierādāma, pat ja dažos gadījumos atsevišķu personu darbības laika hronoloģiskās robežas paplašinās līdz teju 30 gadiem. Pētījuma hronoloģisko robežu izvēli pirmām kārtām ir noteicis jau pats avotu materiālu klāsts, kas, ņemot vērā darba metodoloģisko ievirzi, ārpus izvēlēta laika posma savā pieejamībā un daudzveidībā uzrāda pārāk lielus pārrāvumus. No otras puses, tieši šajā laikā, pateicoties politiskajām un ekonomiskajām norisēm reģionā, pieauga spriedze starp Livonijas politiskajiem spēkiem, kas arī iespaidoja pilsētas kungu un Rīgas rātskungu komunikāciju.

No darbam nozīmīgajiem reģionālajiem avotu materiāliem un dokumentu krājumiem, kā arī no Rīgas pilsētas vēstures dokumentiem, kas primāri izmantojami Rīgas rātskungu politisko un sociālo saikņu izziņāšanai, īpaši vērtīgas ir trīs avotu publikācijas: Rīgas pilsētas kases rēķinu grāmatas (*Kämmereibücher*),¹² Livonijas zemes kārtu sanāksmju akti un recesi,¹³ kā arī Rīgas pilsētas rakstveža Hermana Helevega (*Helewegh*) hronika.¹⁴ Minētie materiāli piedāvā bagātīgu un vairākumā gadījumu arī detalizētu informāciju par Rīgas rātskungu un pilsētas kungu savstarpējo komunikāciju.

Tā, piemēram, jau minētās pilsētas kases rēķinu grāmatas diezgan precīzi dokumentē Rīgas rātes sūtniecības pie pilsētas kungiem, tostarp uz viņu iecelšanu amatā. Pie jaunievēlētā Vācu ordeņa Livonijas atzara mestra devās kopā sešas delegācijas – 1415., 1424., 1434., 1435., 1438. un 1450. gadā –, un trīs sūtniecības devās izrādīt godu jaunieceltajam arhibīskapam – 1418., 1424. un 1449. gadā.

Jau šīs vizītes vien ļauj saskatīt atšķirības Rīgas rātes izturēšanās modelī tās attiecībās ar pilsētas kungiem. Ja Rīgas rāte jaunieceltos arhibīskapus parasti apdāvināja ar vīnu, kažokādām un tērpiem un divu arhibīskapu amatā iecelšanas gadījumos pavadošās rātes delegācijā bija trīs līdz četri rātskungi, ieskaitot vismaz vienu birģermeistaru, tad, ievēlot vai ieceļot amatā jauno ordeņa Livonijas mestru, situācija bija citāda – rātes delegācijā parasti neietilpa neviens birģermeistars, un rātes pārstāvjiem līdzī netika dotas nekādas dāvanas. Turklāt divas no sešām minētajām sūtniecībām pie jaunā ordeņa Livonijas mestra tika organizētas, tās apvienojot ar nepieciešamību apmeklēt vienlaikus notiekošās pilsētu sanāksmes (*Städtetage*), kas rada iespaidu, ka Rīgas rātes skatījumā vizītei pie jaunā mestra bija sekundāra loma.

Vai ar sūtniecībām pie “jaunā” arhibīskapa Rīgas rātei bija padomā “laba attiecību sākuma” mēģinājums? Un vai rātes delegācijas pie jaunā Livonijas ordeņa mestra sakarā ar viņa ievēlēšanu vai iecelšanu amatā uzskatāmas tikai par formālu pienākumu pildīšanu? Šie jautājumi būtu uzdodami, arī no pretējās perspektīvas raugoties, proti, ja izpēta un tikpat rūpīgi salīdzina Rīgas pilsētas kases rēķinu grāmatās fiksēto abu kungu kā *rades gast* (rātes viesu) uzturēšanos pilsētā.

Ja palūkojas uz pilsētas kopējo izdevumu spektru, pastiprināti pievēršot uzmanību sūtniecību braucieniem, īpaši pie pilsētas kungiem, ir izšķirami trīs posmi, kuros saspīlējums starp Rīgas pilsētu un tās kungiem, kā arī iesaistīto politisko spēku aktivitāte ir izteikti pamanāma. Runa ir par 1423./1424. un 1435. gadu, kā arī par laiku starp 1454. un 1456. gadu, kad Rīgas pilsētas attiecības ar tās kungiem nonāca pat līdz atklātai konfrontācijai, kam par pamatu galvenokārt bija politiskie apstākļi un Rīgas rātes specifiskā rīcība tās attiecībās ar pilsētas kungiem. Tā, piemēram, pēc tam, kad arhibīskaps Johanness Ambundi 1421. gadā apstiprināja visas privilēģijas un brīvības, ko Rīga bija saņēmusi no viņa priekštečiem, pilsēta vairījās pildīt savus pienākumus pret ordeni 1422. gada landtāgā Valkā. Turklāt Rīgas rātskungi arī 1423. gadā Hanzas pilsētu sanāksmē (*Hansetag*) Lībekā mēģināja apzināti distancēties no Lībekas tirgotāja Hermena Klem-pova “lietas”, kurš tolaik konfliktēja ar Livonijas ordeņa mestru. Atainotā

15 KR II, S. 268: *vor dat boeck der croneken der Kerkholmesschen degedinge etc. to schriuende.*

16 Salīdzinājumam skat. arī THOMAS BRÜCK: Konflikt und Rechtfertigung in der Geschichtsschreibung Alt-Livlands. Christoph Forstenau – Silvester Stodewescher – Hermann Helewegh, in: MATTHIAS THUMSER (Hrsg.): Geschichtsschreibung im mittelalterlichen Livland, Berlin et al. 2011 (Schriften der Baltischen Historischen Kommission, 18), S. 87–132; T. BRÜCK: Hermann Helewegh. Ratssekretär und Ratsherr in Riga im Spannungsfeld zwischen Stadt und Stadtherren im 15. Jahrhundert, in: DETLEF KATTINGER, RALF-GUNNAR WERLICH, HORST WERNICKE (Hrsg.): Akteure und Gegner der Hanse. Zur Prosopographie der Hansezeit. Gedächtnisschrift für Konrad Fritze, Weimar 1995 (Hansische Studien, 9; Abhandlungen zur Handels- und Sozialgeschichte, 30), S. 145–164.

Rīgas rātes rīcība veidoja lielu spriedzi starp toreizējo ordeņa Livonijas atzara mestru Zigrīdu Landeru no Španheimas un Rīgas rātskungiem, kas pārauga atklātā konfrontācijā. Arī Rīgas rātes sekretārs Hermans Heleveys savā hronikā spilgti apraksta minēto saspilējumu starp ordeni un Rīgas pilsētu, to ilustrēdams ar 1423. gada 14. novembrī Rīgas Domā notikušo atklāto sadursmi starp ordeņa mestru un diviem pilsētas rātskungiem – Johanu Brothāģenu un Hartvihu Zegefrīdu I (*Segefried*), pret kuriem ordeņa mestrs lielās dusmās esot saslējis un pret Brothāģenu pat izvilcis zobenu.

Minētais Rīgas rātes sekretārs Heleveys 1456. gadā saņēma astoņas markas un divpadsmit šiliņus “lai rakstītu hroniku grāmatu par Salaspils vienošanos etc.”¹⁵ Hronikai bija attiecīgi jāataino notikumi, kas noveda līdz 1452. gadā noslēgtajam Salaspils līgumam, kurā Rīgas arhibīskaps un Vācu ordenis vienojās par kopēju kundzību pār Rīgas pilsētu.¹⁶ Šī hronika, kas iecerētajam pētījumam ir visnotaļ vērtīgs avots, diemžēl pieejama vien 17. gadsimta tulkojumā augšvācu valodā. Nerautoties uz to, teksts piedāvā detalizētu konflikta situācijas atainojumu no Rīgas rātes perspektīvas un brīžiem ļauj izprast pilsētas nostāju vairākus gadus ilgušajā saspilējumā starp pētījumā aplūkotajiem trim politiskajiem spēkiem, kas rezultējās jau minētajā 1452. gada Salaspils līgumā. Kas attiecas uz publisko strīdu Rīgas Domā 1423. gada novembrī, liecības no Helevega rakstītās hronikas un citiem avotiem apstiprina, ka ordeņa mestra dusmu izvirdums nebūt nebija nejauši vērst pret jau minētajiem diviem rātskungiem. Rīgas rāte tieši šiem rātskungiem bija uzticējusi Klempova lietas risināšanu Lībekā; turklāt ir zināms, ka abi bija arhibīskapa interešu atbalstītāji.

No šī konteksta izriet nākamie jautājumi: vai pašā rātē arī veidojās partijveida piekritēju grupas? Vai rātskungu vidū, spriežot pēc viņu pašu rīcības, ir atpazīstami ordeņa piekritēji un arhibīskapa piekritēji? Disertācijā atbildes uz šiem jautājumiem tiks meklētas ar divu situāciju analīzes palīdzību. Pirmās situācijas pamatā ir tiesas process, kas 15. gadsimta 20.–30. gados risinājās starp rātskunga un ietekmīga tirgotāja, ordeņa piekritēja – Alberta Štokmana atraitni un viņa pārējiem ģimenes locekļiem. Šajā konfliktā tika iesaistītas ne tikai Rīgas un Lībekas rāte, Vācu ordenis, Rīgas arhibīskaps, bet pat pāvesta

kūrija Romā. Rīgas pilsētai minētais strīds, par kuru avotos atrodamas liecības līdz 1435. gadam, izmaksāja vairāk nekā 1000 marku.¹⁷ Vēsturnieks Tomass Briks, kurš arī ir nodarbojies ar šī konflikta izpēti, uzskata, ka sākotnēji no ģimenes nesaskaņām izrietošais strīds starp Rīgas rāti un minētā rātskunga atraitni bija ne tikai konflikts starp abām iesaistītajām pusēm, bet arī starp Vācu ordeņa atbalstītājiem un pretiniekiem Rīgā un ka konflikta aizsākumi patiesībā meklējami konkrētu personu rīcībā iepretim sabiedriskām struktūrām pilsētā un ārpus tās.¹⁸ To apstiprina arī fakts, ka starp rātes pārstāvjiem, kuri saistībā ar šo lietu tika sūtīti pie arhibīskapa, bija arī iepriekš minētais rātskungs Hartvihs Zegefrīds I,¹⁹ kurš jau Klempova lietas dēļ bija nonācis nopietnā konfliktsituācijā ar ordeņa mestru.

Otra situācija ilustrē divu Rīgas birģermeistaru lomu 1452. gada Salaspils līguma noslēgšanas kontekstā, kā arī viņu darbu tālākajās sarunās, kur viņi piedalījās kā pilsētas pārstāvji. Birģermeistara Gervina Gendenas²⁰ brālis Vācu ordeņa uzdevumā²¹ atbildēja par ordeņa finanšu un tirdzniecības darījumiem, un arī pats birģermeistars ar savu politisko rīcību apliecināja, ka ir ordeņa piekritējs.²² Savukārt par birģermeistara Heinriha Epinhūzena (*Eppinchusen*)²³ pozīciju tā brīža saspīlētajā situācijā ir vēl daudzi neatbildēti jautājumi. Tomēr ir skaidrs, ka tieši viņa rīcība Salaspils līguma sakarā veicināja šķelšanos Rīgas rātskungu vidū, kas beidzās pat ar divu ordenim labvēlīgi noskaņotu rātskungu izslēgšanu no Rīgas rātes un nemieriem pilsētā pēc tam.²⁴

Salīdzinoši daudz vietas disertācijā tiks atvēlēts arī rātskungu kā komunālo un reģionālo interešu aizstāvju attēlojumam pilsētas komunikācijā ar tās kungiem, tādējādi akcentējot viņu īpašo pozīciju starp pilsētas kungiem un pilsētas kopienu. Domājams, ka konkrētu amatu ieņemšanai rātē, kā arī rātskungu profesionalitātei, kas bieži balstījās uz indivīda personīgās pieredzes, kā arī uz viņa kontaktiem pilsētas sociālajās struktūrās, reģionā un Hanzas savienībā, bija izšķiroša nozīme veiksmīgā interešu īstenošanā Rīgas politikajā trijstūrī.

Konkrētu rātes amatu nozīmi pētījumā iecerēts atainot, izmantojot trīs piemērus. Pirmām kārtām tiks analizēta pilsētas

17 KR II, S. 182–186, 189, 192.

18 BRÜCK (kā 9. atsauce),

S. 146–147.

19 KR II, S. 183, 185.

20 BÖTHFÜHR (kā 3. atsauce), Nr. 323.

21 STEIN (kā 1. atsauce), Nr. 2, 4, 5, 7; skat. arī KLAUS MILITZER: Die Finanzierung der Erhebung Sylvester Stodeweschers zum Erzbischof von Riga, in: K. MILITZER (Hrsg.): Zentrale und Region. Gesammelte Beiträge zur Geschichte des Deutschen Ordens in Preussen, Livland und im Deutschen Reich aus den Jahren 1968 bis 2008, Weimar 2015 (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, 75; Veröffentlichungen der Internationalen Historischen Kommission zur Erforschung des Deutschen Ordens, 13), S. 113–129.

22 Das rothe Buch, S. 744; skat. arī avotus un to aprakstus laikā no 1452. līdz 1454. gadam, in: AR I.

23 BÖTHFÜHR (kā 3. atsauce), Nr. 312.

24 Das rothe Buch, S. 745; AR I, Nr. 564, S. 590.

- 25 BÖTHFÜHR (kā 3. atsauce),
Nr. 290.
26 Ibidem, Nr. 194.
27 Ibidem, Nr. 312.
28 Ibidem, Nr. 293.
29 Ibidem, Nr. 312.
30 Ibidem, Nr. 345.
31 Ibidem, Nr. 263.

“naudas kungu” (*Münzherren*), Johana Brothāgena,²⁵ Heinriha Fosa (*Voss*)²⁶ un jau minētā Heinriha Epinhūzena²⁷, darbība, kas aplūkojama viņu amatā atrašanās laikā – 15. gadsimta 20. gados, kad tika veikta naudas reforma un Livonijas pilsētas iecirtīgi pretojās savu pilsētas kungu prasībām. Līdzīgi tiks pētīta Reinolda Soltrumpa²⁸ un Heinriha Epinhūzena²⁹ darbība pilsētas aizsardzības lietu pārziņa (*Schutzenmeister*) amatā Vācu ordeņa un Lietuvas kara priekšvakarā 15. gadsimta 30. gadu pirmajā pusē. Tolaik Vācu ordenis pastiprināti centās demonstrēt savu kundzību pār Rīgas pilsētu, kas vairījās tam sniegt finansiālu un militāru atbalstu kara mērķu sasniegšanai. Trešā piemēra fokusā atrodas jau minētā Reinolda Soltrumpa dēls Johans Soltrumps.³⁰ Viņš tika ievēlēts Rīgas rātē 1453. gadā – drīz pēc sava tēva nāves – un atšķirībā no tēva veidoja strauju karjeru pilsētas vadošajā kolēģijā – jau 1457. gadā viņš ieņēma birģermeistara amatu un, pēc avotu ziņām, sākot ar 1458. gadu bija pilsētas virsfogts (*Erzvogt*). Virsfogta amata nozīme un kompetenču sfēras disertācijā tuvāk tiks aplūkotas tieši saistībā ar Soltrumpa personu.

Jāatzīmē, ka nereti rātskungiem tika uzticēti arī tādi jautājumi, kuru risināšanā lielāka nozīme bija viņu personīgajai pieredzei, nevis rātē ieņemamajam amatam. Šādi gadījumi būtu jāsaista ar sociāli pamatotu profesionalizēšanos rātē, jo konkrēti rātskungi sevi apliecināja kā eksperti jautājumos, kuri, kaut arī ar situatīvu raksturu, tomēr, ilgtermiņā raugoties, izrādījās paliekoši. Tā, piemēram, rātskungs Godeke Odesloe³¹ laika posmā no 1412. gada līdz 1419. gadam nodarbojās ar Polockas lietām. Kā rātes pārstāvis viņš bija piedalījies jau Livonijas pilsētu sanāksmē Pērnavā 1409. gadā, kurā tika runāts par saspīlētajām attiecībām starp Livonijas pilsētām, ordeņa mestru un Polockas pilsētu. Tajā pašā gadā viņš devās arī braucienā uz Polocku, kad turienes zemes pārvaldnieks par spīti abpusējam preču un personu arestam bija piedāvājis izlīgumu ar ordeņa mestru un Rīgas pilsētu. Pēc tam kad 1411. gadā atkal Polockā tika konfiscētas dažādas Rīgas tirgotāju, tostarp arī Godekes, preces, viņš šī starpgadījuma dēļ kā rātes sūtnis 1412. gadā tika deleģēts pie ordeņa mestra, 1414. gadā – pie virsmestra Prūsijā un 1419./1420. gadā – uz sarunām Breslavā, kas noritēja starp ordeni un Poliju–Lietuvu

un kur beidzot tika nolemts, ka Polockā konfiscētās preces ir atdodamas Rīgas tirgotājiem. Visticamāk, ka Godekes gadījumā izšķiroša nozīme bija tieši viņa personīgajai ieinteresētībai un pieredzei, kas ļāva viņam šajā sfērā attīstīties par ekspertu un pārstāvēt Rīgas pilsētas intereses kā rātes sūtnim šajā jautājumā. Līdzīgi disertācijā iecerēts iztīrīt jautājumu par profesionalizēšanos rātskunga Vennemara Harmana³² darbībā 15. gadsimta 40. gados, kad Vācu ordenis karoja ar Novgorodu, kā arī rātskunga Heinriha Meja (*Mey*)³³ rīcībā, kad Trīspadsmitgadu kara laikā 15. gadsimta 50. gadu beigās un 60. gadu sākumā viņš iesaistījās savstarpējo saspīlējumu risināšanā starp Rīgas pilsētu un Dancigu.

Ne tikai rātskungu personīgā ieinteresētība, bet arī piederība dažādi strukturētām politiski un sabiedriski nozīmīgām grupām nereti bija dzinulis viņu komunikācijai ar pilsētas kungiem. Tā, piemēram, no personīga konflikta starp Rīgas birģermeistaru Johanu Soltrumpu un viņa tēva tirdzniecības partneri Ķelnes birģermeistaru un viņa tirgotāju Johanu Penninku izauga tiesas strīds, kurā Penninks 1457. gadā pie ķeizara apsūdzēja visu Rīgas pilsētu. Rīgas rāte, sevišķi Johana Soltrumpa personā, strīda sakarā vērsās gan pie ordeņa mestra, gan arhibīskapa. Disertācijā iecerēts sīkāk analizēt, gan to, kāda loma tiesas strīdā bija rātei un birģermeistaram Johanam Soltrum-pam, gan arī aplūkot, kāda bija pilsētas kungu nozīme šajā jautājumā.

Rīgas rātskungu komunikācija ar pilsētas kungiem ģilžu jautājumos pētījumā tiks ilustrēta ar divu situāciju palīdzību, kurās tika iesaistīta gan Lielā, gan Mazā ģilde. Pirmais gadījums risinājās 1451. gadā, kad Rīgas pilsonis Johans Stenekens rātē iesniedza sūdzību par diviem citiem pilsoņiem, kas bija aizskāruši viņa godu, un Lielo ģildi, kas atteicās viņu uzņemt savu locekļu vidū.³⁴ Otra situācija skar gan Lielo, gan Mazo ģildi, pēc kuru palīdzības vērsās gan Štrālzundes pilsonis Rutgers Rihards (*Rychard*), gan pati Štrālzundes pilsēta 1460. gadā, jo, spriežot pēc avotiem, Rīgas rāte kāda sholastiķa brālim no Štrālzundes esot nodarījusi dažādus zaudējumus.³⁵ Arī šīs komunikācijas šķautnes kontekstā disertācijā tiks sīkāk aplūkotas gan attiecības, kādas tobrīd pastāvēja starp Rīgas rāti un Lielo ģildi, kas jau 15. gadsimta pirmajā pusē bija attīstījušies par visnotaļ

32 Bothführ (kā 3. atsauce), Nr. 325.

33 Ibidem, Nr. 353.

34 LUB I, 11, Nr. 54, S. 41; KR II, S. 245, 246, 247.

35 Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch, Abt. I, Bd. 12, hrsg. von HERMANN HILDEBRAND et al., Reval 1910, Nr. 62, 100, S. 30, 49–50; KR II, S. 285.

- 36 Skat. THOMAS BRÜCK:
Zwischen ständischer
Repräsentanz und Interessens-
konflikten – Bemerkungen
zur Entwicklung der Großen
Gilde in Riga im ersten Drittel
des 15. Jahrhunderts, in: NILS
JÖRN, DETLEF KATTINGER,
HORST WERNICKE (Hrsg.):
Genossenschaftliche Struktu-
ren in der Hanse, Köln et al.
1999 (Quellen und Darstel-
lungen zur hansischen
Geschichte, 48), S. 239–272.
- 37 LUB, I, 11, Nr. 187, 195,
S. 159, 165–167; Das rothe
Buch, S. 742; AR I, Nr. 539,
549, S. 515–516, 532–549.
- 38 KR II, S. 249, 250.
- 39 Das rothe Buch, S. 742; AR
I, Nr. 539, 549, S. 515–516,
532–549.
- 40 Urkundenbuch der Stadt
Lübeck, Teilbd. 9, bearb. von
JOHANN FRIEDRICH BÖHMER,
FRIEDRICH TECHEN, Lübeck
1893 (Codex diplomaticus
Lubecensis. Abt. 1), Nr. 290,
S. 249; LUB I, 11, Nr. 667,
668, 791, S. 534–535, 623;
KR II, S. 269

svarīgu politisko spēku pilsētā, gan arī analizēta pilsētas kungu
nostāja pret šīm brālībām.³⁶

1451. gadā atsevišķi Rīgas rātskungi centās nogludināt saasinā-
jumu pilsētas attiecībās ar arhibīskapu pēc tam, kad daži pilsē-
tas pilsoņi bija laupījuši vīrietību Rīgas domkungam Johanam
Stokeram, kā rezultātā arhibīskaps minētos pilsoņus eksko-
municēja no baznīcas.³⁷ Dažādu avotu analīze ļauj saskatīt šo
rātskungu un ekskomunicēto Rīgas pilsoņu personīgās un pat
radniecīgās saites, kuras, domājams, tieši šos rātskungus mudi-
nāja risināt šo situāciju. Tomēr ne četri sūtniecību braucieni, ne
neskaitāmas pilsētas rātes dāvanas³⁸ nespēja pārliecināt arhibī-
skapu, kurš 1452. gadā izmantoja šo starpgadījumu, lai pilsētu
apsūdzētu par viņa kā pilsētas kunga tiesību ierobežošanu.³⁹
Neraugoties uz konflikta iznākumu, šis gadījums paver ieskatu
izteikti saspīlētajā situācijā, kādā konkrēts rātskungs varēja
nonākt savu personīgo radniecības un draudzības saišu, kā arī
sava sociāli politiskā stāvokļa dēļ.

Savukārt Lībekas pilsoņa un ordeņa mestra kalpotāja Heinriha
Svindes (*Swynde*) piemērs noder par atainojumu tam, ka rāts-
kungu darbība komunikācijā ar pilsētas kungiem nebija vērsta
tikai uz konfrontāciju. Svinde no 1457. gada atradās Lībekas
cietumā. Jau tajā pašā gadā gan ordeņa mestrs, gan Rīgas rāte
lūdza Lībekas pilsētu Svindi atbrīvot. Arī Rīgas arhibīskaps,
pēc tam kad par šo lietu 1457. gada nogalē pie viņa bija vērsu-
sies Rīgas rāte, 1458. gadā Lībekas pilsētai lūdza to pašu.⁴⁰ Kas
Rīgas rātskungus mudināja uz šādu rīcību, pagaidām vēl nav
skaidrs. Cerams, ka dziļāka avotu analīze ļaus rast atbildi arī uz
šo jautājumu.

Sociālās un personu vēstures pētniecības metožu izmantojums
ļauj ne tikai piešķirt tveramus “vaibstus” pilsētas rātei kā sociāl-
politiski vadošai grupai, bet arī palīdz rast skaidrojumu dažā-
diem tā laika politiski ekonomiskiem, kā arī sociāliem, reliģis-
kiem un kulturāliem fenomeniem. Iecerētais pētījums mēģinās
tieši no šādas perspektīvas izgaismot Rīgas rātskungu rīcību
pilsētas attiecībās ar tās kungiem, kuras visu iesaistīto pušu
interesu dēļ 15. gadsimta laikā bija izteikti saspīlētas. Ne tikai
arhibīskapa un Vācu ordeņa Livonijas atzara mestra pretenzijas
uz kundzību pār pilsētu raksturoja tā laika pilsētas komunikā-

ciju ar arhibīskapu un Vācu ordeņa Livonijas atzara mestru. Ar konkrētu gadījumu izpēti palīdzību disertācijā tiks parādīta arī Rīgas rātskungu kā komunālo un reģionālo interešu pārstāvju loma pilsētas komunikācijā ar abiem tās kungiem.

The Town of Two Lords

Councillors of Riga in a Field of Tension between the Archbishop of Riga and the Livonian Master of the Teutonic Order (1415–1470)

Rūta Brusbārde

Cooperation and confrontation characterized the interaction of the councillors of the city of Riga with the overlords of the city in the 15th century. Riga was *de facto* under the rule of the Teutonic Order from 1330 until the mid-15th century, however *de jure* it was still under the lordship of the archbishop of Riga. This situation implied an enormous conflict potential for all involved actors. Latvian medievalist Ilgvars Misāns points out the exceptional position of late medieval Riga during that time: “The position of Riga was unique. The city swayed between the archbishop and the Master of the Livonian branch of the Teutonic Order, it tried, however, at the same time to benefit from the both lords’ ambition to achieve supremacy over the urban community. In this way Riga gained a larger political space for manoeuvre than Dorpat and Reval.”

The aim of the present paper is to explore the role of the city council by the methods of *Personengeschichte* and to show how the city council acted and reacted in its unique position between the two lords in the time period from 1415 until 1470. Therefore, the exploration and representation of three actors / groups of actors – the councillors, the archbishop and the Master of the Livonian branch of the Teutonic Order – are in the focus of this research. The author also strives to reveal the relationships between the individuals and their community; capturing of these relationships and their manifestations in each individual case is essential. The researched group contains 89 councillors and is viewed in the period from 1415 until 1470; information about them by using various methods of prosopography, biography and genealogy can be found in a wide range of source material.

Vācu ordeņa Livonijas atzars un ārējā politika tā dēvētajā strīdā par Rīgas arhibīskapiju (1480–1483)*

Jārons Šternheims

Vēstule, ko 1481. gada aprīlī saņēma Vācu ordeņa virsmestrs Martins Truksess (*Truchsess*), bija ievēribas cienīgs politiskās retorikas paraugs.¹ Svarīgā sūtījuma autors bija Livonijas mestrs Bernds no Borhu (*Borch*) dzimtas (1471–1483), kurš tobrīd ar dažiem ordeņa pavēlniekiem apspriešanās nolūkos uzturējās ordeņa pilī Rīgā un no turienes ar steidzamu ziņu vērsās pie virsmestra.

No satura viedokļa minēto tekstu var uzskatīt gan par ziņojumu, gan par žēlabu rakstu. Pēc formāla ievada Bernds informē virsmestru vispirms par to, ka ordeņa Livonijas atzars atrodas visnotaļ nelāgā situācijā un akūtās grūtībās. Kopš februāra Maskavas lielkņaza Ivana III karaspēka vienības, ko kuplinot “tatāru ķeizara” hana Ahmata (*Akhmat*) vīri, karotāji no Novgorodas, Pleskavas, kā arī daži saracēņi un citas nekristīgas tautas, esot iebrukuši Vācu ordeņa zemē un sagrāvuši turienes nocietinājumus, sagūstījuši un aizveduši līdzī vīrus ar visu, kas tiem

1 Skat. Vācu ordeņa Livonijas atzara mestra Bernda 1481. gada 14. aprīlī rakstīto vēstuli ordeņa virsmestram Martinam Truksesam. Berlin, GStA PK, XX. HA, OBA 16958. Vēstule pieminēta arī: Index 2, Nr. 2134 ar kļūdainu datējumu, proti, 1480. gada 25. martu.

2 [...] *wie (der) großfforste van Moskouw myt deme Tatersschen keyßere, domethe eer yn krigenn unnd unraw stünth, abegesüneth durch dusße lande nw zcu obirczi-hende [...]*. Berlin, GStA PK, XX. HA, OBA 16958.

* Raksta pamatā ir referāts, kas nolasīts konferences “Viduslaiku Livonija un tās vēsturiskais mantojums” doktorantu kolokvijā un papildināts tikai ar nepieciešamajiem komentāriem, citātiem un norādēm uz literatūru. Vēlos pateikties prof. Dr. Matiasam Tumzeram Berlīnē un prof. Dr. Klausam Neitmanam Potsdamā, kuri kā viduslaiku dokumentu krājuma *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch* 14. sējuma sastādītāji atvieglāja līdz šim npublicētā manuskripta izmantošanu šī raksta tapšanā. Turpmāk izmantoti šādi saīsinājumi: GStA PK – Prūsijas mantojuma Valsts slepenais arhīvs (*Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz*, Berlin), XX. HA – Kēnigsbergas Valsts vēstures arhīvs (*Historisches Staatsarchiv Königsberg, XX. Hauptabteilung*), OBA – Ordeņa vēstuļu arhīvs (*Ordensbriefarchiv*); Index 2 – Carl E. Napiersky (Hrsg.): Index corporis historico-diplomatici Livoniae, Esthoniae, Curoniae, Bd. 2: 1450–1631, Riga – Dorpat 1835.

- 3 [...] *daerumme wier van naturalichere Cristlichere plicht gedrungenn wurdenn, notithweringhe zcu thunde, dusse lande zcu beschutzenn unnd das Cristliche bluth zcu rettende.* Ibidem.
- 4 Ordeņa mestrs vēstulē vairākkārt piemin apstākļus, kuru ilustrācijai izmantoti šie fragmenti: [...] *unnd uns, unsern ordenn unnd disse lande ane merckliche hulfte unnd entsetzunge myt gbelde, gutthe unnd volke zcu fusse unnd zcu pbeerde, myt euwere kost unnd czerunghe vorsorgeth. [...] Ist, gnedigere, liebere herr meistere, leichtlich zcu besynnen, so dussier orth der Cristenheyt, alse nu begonth ist, vortdan wirth undirbrachenn, was gütts, nütcz unnd vromen anderen begrenitzenn unnd ummeegelegenn landenn nicht alleyne, sundier ouch dere gemeynenn Cristenheyt daerauf isprifsenn will, unnd ab disse lande, dat Goth vorbieth, so trostlosß vorlosßenn wordenn, wier doch nicht hoffenn, unnd daerobir zcu spilde quemen, weme men dy schulde zcumesfenn solde, kan eyn ittzlich woll besynnen.* Ibidem.
- 5 Pamatā par izejas stāvokli skat. ANTI SELART: *Livland und die Rus' im 13. Jahrhundert*, Köln et al. 2007 (Quellen und Studien zur baltischen Geschichte, 21); A. SELART: *Livonia, Rus' and the Baltic Crusades in the Thirteenth Century*, Leiden 2015 (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450); ar fokusu uz politisko komunikāciju skat. arī A. SELART: *Der livländische Deutsche Orden und Russland*, in: HUBERT HOUBEN, KRISTJAN TOOMASPOEG (ed.): *L'Ordine teutonico tra Mediterraneo e Baltico. Incontri e scontri tra religioni, popoli e culture: atti del Convegno internazionale, Bari – Lecce – Brindisi, 14–16 settembre 2006*, [organizzato per la Commissione storica internazionale per le ricerche sull'Ordine teutonico], Galatina 2008 (Saggi e testi / Università degli studi del Salento, Dipartimento dei beni, delle arte e della storia, 40), S. 253–287; A. SELART: *Political Rhetoric and the Edges of Christianity: Livonia and its Evil Enemies in the Fifteenth Century*, in: GERHARD JARITZ, JUHAN KREEM (eds.): *The edges of the medieval world*, Budapest 2009 (CEU mediaevalia, 11), pp. 55–69; MADIS MAASING: *Infidel Turks and Schismatic Russians in Late Medieval Livonia*, in: CORDELIA HEß, JONATHAN ADAMS (eds.): *Fear and Loathing in the North*, Berlin 2015, pp. 347–388.
- 6 Pirmais to ir mēģinājis darīt vēsturnieks Aleksandrs Baranovs – ALEXANDER BARANOV: *Zwischen Bündnis und Konfrontation. Der livländische Ordensmeister Bernd von der Borch und Großfürst Ivan III. von Moskau (1471–1483)*, in: STEPHAN FLEMMING, NORBERT KERSKEN (Hrsg.): *Akteure mittelalterlicher Außenpolitik: Das Beispiel Ostmitteleuropas*, Marburg 2017 (Tagungen zur Ostmitteleuropa-Forschung, 35), S. 127–144.

pieder, nopostījuši veselus apgabalus, nolaupījuši zvanus, zirgus un neskaitāmus iedzīves priekšmetus.² Atbildot uz iebrukumiem, tiem pretim esot stājušies ordeņa Livonijas atzara vīri, lai, pildīdami savu pienākumu, sargātu zemi un ļaudis.³ Tālāk vēstulē teikts – tiklīdz ordeņa bruņiniekiem šķitis, ka uzbrukums ir atvairīts un ienaidnieks padzīts, gūstā saņemtie moskovītu spiegi esot brīdinājuši par turpmākiem plānotiem uzbrukumiem šim reģionam. Ziņojuma beigās ir teju biedinoša nākotnes prognoze: visa Livonija atrodoties bezdibeņa malā, un kristīgās zemes drīz vien tikšot iznīcinātas. Esot nepieciešams vērsties pie garīgajiem un laicīgajiem kungiem, aizliekot labu vārdu par Livoniju, taču vairāk par visu ir vajadzīga nauda, materiāla palīdzība un krietni vairāk karotāju, lai zeme un tās ļaudis neietu postā.⁴

Tik dramatiski vārdi vēlo viduslaiku Livonijā neskanēja pirmoreiz. Jau kopš misionēšanas laikiem, kad izveidojās dažādi valdījumi, politiskie spēki Livonijā arvien bija pakļauti visdažādākajām konfliktsituācijām ar kaimiņiem. Tas, protams, atspoguļojās politiskās komunikācijas galvenajās tēmās.⁵

Raksta sākumā minētā vēstule noder par iegānu un izejas punktu, lai ar tās palīdzību sniegtu dziļāku ieskatu Vācu ordeņa Livonijas atzara uzturētajā politiskajā komunikācijā, īpaši runājot par tā īstenoto ārpolitiku 15. gadsimta beigās. Raksta centrā ir Livonijas ordeņa mestra Bernda korespondence, kas tapusi laika posmā no 1480. līdz 1483. gadam. No vienas puses, tā kalpoja informācijas apmaiņai ar virsmestru, no otras puses – sūtniecības ceļojuma organizēšanai uz ķeizara galmu. Raksts ir iecerēts kā mēģinājums no Vācu ordeņa Livonijas atzara perspektīvas ieskicēt dažādos ārpolitiskās argumentācijas akcentus un tās izmantošanas kontekstu, to visu skatot uz Vācu ordeņa kopējo politisko mērķu un centienu fona.⁶

I

Viens no Vācu ordeņa Livonijas atzara ārpolitiskās komunikācijas galvenajiem tematiem izrietēja no Livonijas ģeogrāfiskā novietojuma *christianitas* nomalē.⁷ Uzmetot vēsturiskajām kartēm pat tikai paviršu skatienu, redzams, ka reģions viduslaikos ir atradies vietā, kur apstākļi nemītīgi ir mainījušies un kur aktīvi ir bijuši ļoti dažādi spēki. Tieši kaimiņos atradās Novgorodas un Pleskavas varas telpas ar Maskavas lielkņazisti aiz tām, tad klāt vēl nāca kuršu un zemgaļu apdzīvotie apgabali pie dienvidu robežas, kā arī Lietuvas lielkunigaitijas tuvums.⁸

No politiskā skatupunkta raugoties, viduslaiku Livonijas vēsturei līdz 16. gadsimtam raksturīgi gan konflikti, gan kooperācija ar kaimiņu valdniekiem. Ne vienmēr Livonijas interešu pārstāvji no šīm situācijām izgāja kā uzvarētāji. Īpaši 15. gadsimta otrajā pusē Maskavas lielkņazistes ekspansijas politikas ietekmē saasinājās stāvoklis pie austrumu robežas, kas ordeņa atzaru Livonijā vairākkārt spieda dot austrumu kaimiņiem militāru prettriecienu.⁹

Taču arī tiesiskā kārtība viduslaiku Livonijas iekšienē bija tāda, ka tās politisko valdījumu kopums no sākta gala bija pakļauts neskaitāmiem konfliktiem.¹⁰ Paraleli ārpolitiskajām attiecībām arī Livonijas iekšpolitiskās norises uzlūkojamas kā konfliktu un sadarbības vēsture, šajā gadījumā pašu zemes nozīmīgāko politisko personu starpā.¹¹ Galvenā tēma arvien bija dažādo zemes kungu strīds par to, kurš ieņems dominējošo stāvokli jeb, precīzāk sakot, konfrontācija starp Vācu ordeni un Rīgas un Tērbatas prelātiem, un jo īpaši cīņa starp ordeni un Rīgas arhibīskapu.¹²

Ārējai politikai bija būtiska nozīme komunikācijā ar viduslaiku pasaules centriem, un vienlaikus tā bija nesaraujami saistīta ar dažādu garīgo zemeskungu politiskajiem mērķiem un viņu priekš-

- 7 Skat. arī ANTI SELART, MATTHIAS THUMSER: Introduction, in: A. SELART, M. THUMSER (Hrsg.): Livland – eine Region am Ende der Welt? Forschungen zum Verhältnis zwischen Zentrum und Peripherie im späten Mittelalter / Livonia – a Region at the End of the World? Studies on the Relations between Centre and Periphery in the Later Middle Ages, Köln et al. 2017 (Quellen und Studien zur baltischen Geschichte, 27), S. 9–24, hier S. 9–19.
- 8 Par kaimiņu varām skat. CARSTEN GOEHRKE: Groß-Novgorod und Pskov/Pleskau, in: MANFRED HELLMANN (Hrsg.): Handbuch der Geschichte Rußlands, Bd. 1.1: Bis 1613. Von der Kiever Reichsbildung bis zum Moskauer Zartum, Stuttgart 1981, S. 431–483; GERTRUD PICKHAN: Gospodin Pskov. Entstehung und Entwicklung eines städtischen Herrschaftszentrums in Altrußland, Wiesbaden 1992 (Forschungen zur osteuropäischen Geschichte, 47).
- 9 Skat. BERNHARD DIRCKS: Der Krieg des Deutschen Ordens gegen Novgorod 1443–1448, in: NORBERT ANGERMANN (Hrsg.): Deutschland – Livland – Russland. Ihre Beziehungen vom 15. bis zum 17. Jahrhundert. Beiträge aus dem Historischen Seminar der Universität Hamburg, Lüneburg 1988, S. 29–52; B. DIRCKS: Krieg und Frieden in Livland (12.–15. Jahrhundert), in: DAGMAR HERRMANN (Hrsg.): West-östliche Spiegelungen. Reihe B. Deutsche und Deutschland aus russischer Sicht, Bd. 1: 11.–17. Jahrhundert, München 1989, S. 116–145. Literatura par Maskavas lielkņazistes ekspansiju ir tik plaša, ka gandrīz nav pārskatāma; tāpēc ieskatam, piem., PETER NITSCHKE: Die Mongolenzeit und der Aufstieg Moskaus (1240–1538), in: MANFRED HELLMANN (Hrsg.): Handbuch der Geschichte Russlands, Stuttgart 1981, S. 534–712, kā arī MAIKE SACH: Hochmeister und Großfürst, Stuttgart – Kiel 2002 (Quellen und Studien zur Geschichte des östlichen Europa, 62), S. 61–91.
- 10 HEINZ VON ZUR MÜHLEN: Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbstständigkeit (etwa 1180–1561), in: GERT V. PISTOHLKORS (Hrsg.): Deutsche Geschichte im Osten Europas. Baltische Länder, Berlin 1994, S. 25–172.
- 11 Par Vācu ordeņa Livonijas atzaru skat. BERNHART JÄHNIG: Verfassung und Verwaltung des Deutschen Ordens und seiner Herrschaft in Livland, Berlin – Münster 2011 (Schriften der Baltischen Historischen Kommission, 16), S. 12–57.
- 12 KLAUS NEITMANN: Um die Einheit Livlands. Der Griff des Ordensmeisters Bernd von der Borch nach dem Erzstift Riga um 1480, in: HANS ROTHE (Hrsg.): Deutsche im Nordosten Europas, Köln et al. 1991, S. 109–138, hier S. 109–110.

- 13 Ieskatam skat. MATTHIAS THUMSER: Eine neue Aufgabe im Heidenkampf? Pläne mit dem Deutschen Orden als Vorposten gegen die Türken, in: BODO GUTHMÜLLER, WILHELM KÜHLMANN (Hrsg.): Europa und die Türken in der Renaissance, Tübingen 2000 (Frühe Neuzeit, 54), S. 139–176.
- 14 GERT KROEGER: Erzbischof Silvester Stodewescher und sein Kampf mit dem Orden um die Herrschaft über Riga, in: Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Esth- und Kurlands 24 (1930), S. 147–280.
- 15 Skat. ibidem, S. 269–280.
- 16 Tas izriet no Livonijas ordeņa mestra vēstules virsmestram (25.02.1480.). Berlin, GStA PK, XX. HA, OBA 16867, fol. 1, kā arī vēstulei pievienotās “zīmītes” (*cedula*), in: ibidem, fol. 2.
- 17 Par šīm norisēm skat. arī HENRIKE BOLTE: Spätmittelalterliche Bistumsbesetzungen im Spiegel der kurialen Überlieferung. Das Beispiel Livland, in: MICHAEL MATHEUS (Hrsg.): Friedensnobelpreis und historische Grundlagenforschung. Ludwig Quidde und die Erschließung der kurialen Registerüberlieferung, Berlin et al. 2012 (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom, 124), S. 191–204; arī H. BOLTE: Die livländischen Bistümer im Spätmittelalter. Bedeutung und Forschungsinteresse am Beispiel ihrer Besetzung, in: ILGVARS MISĀNS, KLAUS NEITMANN (Hrsg.): Leonid Arbusow (1882–1951) und die Erforschung des mittelalterlichen Livland, Wien et al. 2014 (Quellen und Studien zur baltischen Geschichte, 24), S. 209–228.
- 18 NEITMANN, Um die Einheit Livlands (kā 12. atsauce), S. 113–115.

statiem par varu pašā reģionā.¹³ Un tieši šajā jomā saasinājās situācija 15. gadsimta otrajā pusē. Vispirms ilgāku laiku par virskundzību Livonijā konfliktēja Livonijas ordeņa mestrs Bernds un Rīgas arhibīskaps Silvestrs Stodevešers (*Stodewescher*, 1448–1479).¹⁴ Rezultātā nonāca līdz atklātam konfliktam, kurā galu galā uzvarēja ordenis. Ordeņa Livonijas zemes mestram izdevās apvienot vietējos politiskos un militāros spēkus pret arhibīskapu, kā arī ieņemt arhibīskapiju un Raunā arestēt pašu augsto prelātu.¹⁵

Izejot no šīs pozīcijas, ordeņa mestrs plānoja savu turpmāko rīcību. Viņa tālāko politisko mērķu sasniegšanai pirmām kārtām bija svarīgi iegūt rīcības brīvību, un šajā kontekstā viņam nozīmīgi bija arī panākt Rīgas arhibīskapa amata ieņemšanu atbilstoši ordeņa interesēm. Tas gāja roku rokā ar jautājumu, kā Livonijā – tāpat kā Prūsijā – panākt ordeņa hegemoniju. Turklāt ordeņa Livonijas mestrs tiecās ne tikai pēc politiski valdošā stāvokļa pašu zemē, bet arī pēc tā leģitimitātes ārpus Livonijas.¹⁶ Turklāt 15. gadsimta beigās ordenim svarīgs bija jautājums par iespējami liela atbalsta nodrošināšanu kā iekšzemē, tā ārpus Livonijas draudošo konfliktu priekšvakarā, pirmām kārtām ar Novgorodu, Pleskavu un Maskavu.

Īpaši steidzami risināms šis jautājums kļuva pēc Rīgas arhibīskapa Silvestra Stodevešera nāves 1479. gada jūlijā, jo gaidāmo Livonijas augstākā garīdznieka nomainītu Vācu ordenis gribēja izmantot savās interesēs.¹⁷ Ordeņa vadība bija iecerējusi vairākus scenārijus. Būtībā ordeņa mestra plāns bija orientēts uz to, lai Rīgas domkapituls Rīgas arhibīskapa amatam virzītu Tallinas bīskapu Simonu no Borhu dzimtas (1475–1492), kurš bija viņa brālēns.¹⁸ Pirmajā acu uzmetienā tas pat varētu šķist elegants risinājums, jo šāda personāla izvēle vislabāk atbilstu Livonijas zemes mestra interesēm par ordeņa vadošās pozīcijas nodrošināšanu.

Tā kā runa bija par garīga amata ieņemšanu, augstākā lēmējinstānce bija pāvests. Neraugoties uz intensīvu aģitēšanu gan pie Vācu ordeņa virsmestra, gan pāvesta kūrījā, Livonijas ordeņa zemes mestra iecere pie pāvesta nerada atbalsi. Pat vēl ļaunāk – drīz vien situācija Romā nonāca līdz skandālam, pēc tam, kad pāvests Siksts IV (*Sixtus IV*, 1471–1484) tā vietā, lai apstiprinātu Tallinas prelāta kandidatūru, 1480. gadā par Rīgas arhibīskapu

virzīja Vācu ordeņa ģenerālprokuratoru Leipci-
gas pilsoņa dēlu Stefanu Grubi (Rīgas arhibīskaps
1480–1483).¹⁹ Ar to arī ordeņa Livonijas mestra
iecere cieta neveiksmi, un viņa mērķis – Livonijā
panākt ordeņa varas pārsvaru – tika atlikts tālā
nākotnē.

Aktuālās norises pāvesta kūrījā ordeņa Livonijas
mestru Berndu nostādīja vairāku būtisku problēmu
priekšā. Romā izdarītā izvēle personāla jomā nozī-
mēja to, ka ordeņa mestram nebija izdevies panākt
Livonijas augstākā baznīcas amata nonākšanu orde-
nim labvēlīga kandidāta pārziņā. Līdz ar to arī pil-
nīgi izgāzās tālākais ordeņa mestra nodoms panākt,
ka nākamajam arhibīskapam laika gaitā pamazām
tiktu atņemta visa laicīgā vara pār Rīgu un viņš
tiktu ierobežots tiktāl, ka arhibīskapa kompetencē
paliktu tikai garīgo uzdevumu veikšana.²⁰ Tur-
klāt ar Stefana Grubes iecelšanu arhibīskapa amatā
Rīgas baznīcas provinces galvgalī nostājās vīrs, no
kura par spīti karjerai Vācu ordenī bija sagaidāma
zināma pretestība ordeņa Livonijas mestra varas
plāniem.²¹ Neveiksmei bija sekas, kas izpaudās ārējā
politikā. Jau pavisam drīz pēc ziņas saņemšanas
par Grubes nomināciju ordeņa mestrs žēlojās par
to, ka iekšējais stāvoklis zemē esot tik saspīlēts, ka
ir steidzami nepieciešama spēku piesaistīšana tās
aizstāvībai.²²

Tālākā notikumu gaita rādīja, ka mestra Bernda
bažas bija pamatotas, jo Grube jau pavisam drīz pēc
stāšanās amatā patiešām arī pārņēma pienākumus,
kas atbilda Rīgas baznīcas tradīcijai un, pārstāvot
Romā kūrījas intereses, nostājās opozīcijā ordeņa
mestram.²³ Arī no pāvesta kūrījas puses turpināja
pūst pretvējš. Siksts IV atjaunoja dažas soda pavē-
les, kas pret mestru Berndu un viņa sabiedrotā-
jiem sakarā ar nelikumīgu arhibīskapijas teritorijas
ieņemšanu, kā arī par nesen mirušā arhibīskapa
Stodevešera arestēšanu tika izdotas jau 1479. gada
augustā.²⁴ Vienlaikus ar šiem konfliktiem, kas skāra

19 Par Grubi skat. LEONID ARBUSOW: Livlands Geist-
lichkeit vom Ende des 12. bis ins 16. Jahrhundert,
Mitaue 1902, S. 10–11; BRUNO SCHUMACHER:
Studien zur Geschichte der Deutschordensballeien
Apulien und Sizilien. Erster Teil, in: Altpreußische
Forschung 18 (1941), S. 187–230, hier S. 222–229;
HENNING STEINFÜHRER: Erzbischof Stefan von
Riga. Eine biographische Skizze, in: MANFRED
HETTLING et al. (Hrsg.): Figuren und Strukturen.
Historische Essays für Hartmut Zwahr zum 65.
Geburtstag, München 2002, S. 171–180; JÖRG
SCHWARZ, Zwischen Kaiser und Papst. Der Rigaer
Erzbistumsstreit 1480–1483, in: Zeitschrift für
Historische Forschung 34 (2007) S. 373–401,
hier S. 384–386.

20 NEITMANN, Um die Einheit Livlands
(kā 12. atsauce), S. 116.

21 Par Grubes kā Rīgas arhibīskapa iecelšanu skat.
JARON STERNHEIM: Politische Akteure zwischen
päpstlicher Kurie und Livland – der Fall Stephan
Grube, Erzbischof von Riga (1480–1483), in:
SELART / THUMSER (kā 7. atsauce), S. 237–258,
hier S. 252–253.

22 Tā 1481. gada janvārī Vācu ordeņa Livonijas
atzara mestrs sūdzējās virsmestram par sava
ordeņa sarežģīto stāvokli, kas izrietēja no kon-
flikta iekšējiem un ārējiem apstākļiem. Berlin,
GStA PK, XX. HA, OBA 16937, fol. 1, kā arī
cedula in: Ibidem, fol. 4.

23 Salīdzinājumam skat. SCHWARZ, Zwischen Kaiser
und Papst (kā 19. atsauce), S. 388–392.

24 1479. gada 19. augustā pāvests Siksts IV eksko-
municēja mestru Berndu un viņa palīgus no Vācu
ordeņa Livonijas atzara par viņu rīcību konfliktā
ar Stodevešeru. Skat. KLAUS NEITMANN, MAT-
THIAS THUMSER, MADLENA MAHLING (Hrsg.):
Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch.
Abt. I, Bd. 13, Köln 2019, Nr. 780, S. 714–722.
Informāciju par procesu sniedz arī reģistrs, in:
MACIEJ DOGIEL (ed.): Codex diplomaticus regni
Poloniae et magni ducatus Lithuaniae, T. 5,
Vilnae 1759, Nr. 84, pp. 146–153.

- 25 Informācija izriet no kādas ordeņa mestra vēstules Kēnigsbergas pilsētai, kas datējama ar 1480./1481. gada miju. Berlin, GStA PK, XX. HA, OBA 16937, fol. 2r-2v. Salīdzinājumam skat. arī: Index 2, Nr. 2147.
- 26 Politiski svarīgākais faktors šajā jautājumā bija zemes kārtu sanāksmes, kur tika izteikti protesti pret ordeņa rīcību. Par šo jautājumu skat. ROMAN CZAJA: Die Entwicklung der ständischen Versammlungen in Livland, Preußen und Polen im Spätmittelalter, in: Zeitschrift für Ostforschung 58 (2009), S. 312–326; JAN KOSTRZAK: Die Ständeprobleme in Alt-Livland im 15. Jahrhundert, in: HARTMUT BOOCKMANN (Hrsg.): Die Anfänge der ständischen Vertretungen in Preußen und seinen Nachbarländern, München 1992 (Schriften des Historischen Kollegs. Kolloquien, 16), S. 151–158; MATTHIAS THUMSER: Oskar Stavenhagen, Leonid Arbusow und die „Akten und Rezesse der livländischen Ständetage“. Geschichte und Perspektiven eines Editionsunternehmens, in: MISĀNS / NEITMANN (kā 17. atsauce), S. 109–122, hier S. 109–112; par situāciju 15. gadsimta beigās skat. JARON STERNHEIM: „dusser lande hern, prelaten, ritter, guden manen und stede“. Aspekte ständischer Versammlungen im spätmittelalterlichen Livland (13.–15. Jahrhundert), in: Ostblicke 6 (2015), 1, S. 13–36.
- 27 Jautājums par Livonijas un Svētās Romas impērijas attiecību būtību arvien vēl ir strīdīgs. Par attiecībām skat. FRIEDRICH KOCH: Livland und das Reich bis zum Jahre 1225, Posen 1943, arī MANFRED HELLMANN: Livland und das Reich. Das Problem ihrer gegenseitigen Beziehungen, in: Bayrische Akademie der Wissenschaften. Phil. hist. Kl. 6, München 1989, S. 1–35. Nesen Mihkels Mēsalu ir rekonstruējis minētās attiecības nodevu prasību sakarā: MIHKEL MĀESALU: Die Steuerforderungen des Heiligen Römischen Reiches an die Kirchenprovinz Riga im 15. Jahrhundert, in: SELART / THUMSER (kā 7. atsauce), S. 259–282, hier S. 259–265, 282.
- 28 Gerda no Mallinkrotu dzimtas sūtniecības jautājumu izsmeljoši iztirzājis SCHWARZ, Zwischen Kaiser und Papst (kā 19. atsauce), 389. u. c. lpp.
- 29 Pierādījumu par sūtniecības uzturēšanas Lībekā sniedz dokuments, kas 1481. gada 3. janvārī protokolē ordeņa vīru iespējamo kredītaistību uzņemšanos pie Lībekas birģermeistara Hinrika Kastorpa (*Castorp*). Lübeck, Archiv der Hansestadt Lübeck, ASA. Ext., Livonica 8, Nr. 57.

Rīgas metropoliju, pienāca ziņojumi no ordeņa izlūkiem, kas informēja par militāru vienību kustību otrpus austrumu robežai un norādīja uz iespējamu drīzu karagājienu, ko moskovīti plānoja pret Livoniju.²⁵ Taču ordeņa mestra galvenajai problēmai drīzāk piemita konstitucionāli tiesisks raksturs, proti – Berndam konfliktā ar nu jau mirušo arhibīskapu Silvestru Stodevešeru gan bija izdevies iegūt savā pakļautībā Rīgas baznīcas īpašumus, taču arvien vēl nebija notikusi šīs rīcības atzīšana un formāli tiesiskā leģitimācija. Šajā punktā skaidri iezīmējās un arī tika pausti lielo politisko spēku visnotaļ nopietnie protesti pret baznīcas īpašumu okupāciju, turklāt ne tikai kūrījā, bet arī un tieši galvenokārt pašā Livonijā – domkapitula, kā arī citu varas nesēju aprindās reģionā.²⁶

Reaģējot uz saspīlēto stāvokli, Bernds meklēja izeju. Un atrada risinājumu, kas patiesībā bija iezīmējies jau pirms dažiem gadiem strīdā ar Stodevešeru. Bernda politisko mērķu centrā arvien bija jautājums, kā ordenis sev varētu nodrošināt tiesības uz Rīgas baznīcu, lai tādējādi panāktu politisku un varas dominējošā stāvokļa iegūšanu visā zemē. Pēc savas ieceres pirmās neveiksmes, ko viņš piedzīvoja, kad pāvesta kūrīja Rīgas arhibīskapa amatā iecēla Grubi, ordeņa Livonijas atzara interešu fokusā tagad vietu ieņēma otra viduslaiku pasaules universālā vara – ķeizars Frīdrihs III (1452–1493).²⁷

II

1480. gada beigās ordeņa mestrs sūtīja ceļā savus sūtņus, lai pie ķeizara Frīdriha III nodrošinātu ordenim regālijas uz arhibīskapiju.²⁸ Deleģācijas galvgali atradās Kuldīgas komturs Gerds no Mallinkrotu (*Mallinckrodt*) dzimtas, kurš dažu savu tuvu uzticamu personu pavadībā ceļā uz Vīnes ķeizara galmu devās cauri Lībekai, šķērsojot impēriju.²⁹ Deleģācijas galvenais uzdevums bija pārliecināt

ķeizara padomniekus, ka valdīšanas virskundzība pār Livoniju, jo īpaši pār Rīgas baznīcas provinci, jānodod Vācu ordeņa rokās. Līdz ar to sūtniecības ceļojuma mērķis bija panākt, ka mestram tiek piešķirtas ķeizara regālijas, ko viņš uzlūkoja kā ordeņa varas leģitimācijas līdzekli okupētajā arhibīskapijas teritorijā.

Veicot minēto uzdevumu, Gerdam no Mallinkrotu dzimtas bija vēl arī uzticēts pārliecināt ķeizaru un citus impērijas zemju firstus par nepieciešamību sniegt atbalstu Vācu ordeņa Livonijas atzaram cīņai pret moskovītiem. Pati par sevi šī tematika nebija jauna. Kopumā ņemot, konflikts ar Pleskavu un Maskavu tolaik, bez šaubām, bija viens no svarīgākajiem jautājumiem komunikācijā starp Livonijas garīgajiem zemes kungiem un viduslaiku pasaules centriem.³⁰ Īpaši intensīva domu apmaiņa par ārpolitisko situāciju ritēja pa ordeņa līniju, un arī sākumā minētā ordeņa virsmestram adresētā 1481. gada aprīļa vēstule ir aplūkojama šajā kontekstā.

Ja paraugās uz vēstules rašanās apstākļiem, situācija 1481. gada aprīlī ordenim bija šķietami nelabvēlīga. Spriedze pie austrumu robežām par spīti ordeņa atbildes akcijām nebija pierimusi – pirmām kārtām Narvas pilsēta un turienes fogts pat vairākkārt lūdza pēc palīdzības.³¹ Turklāt arī apstākļi iekšzemē bija vairāk nekā saspīlēti: ordeņa mestrs un tā pavēlnieki bija zaudējuši jebkuru pāvesta kūrijas atbalstu; turklāt Rīgas pilsētai un Rīgas arhibīskapijai bija uzlikts ķeizara interdikts, kas opozīciju pret ordeni zemes iekšienē pastiprināja vēl vairāk.³² Arī domkungi sāka atklāti protestēt pret arhibīskapijas teritoriju okupāciju, un pašā Rīgā pieauga spriedze starp ordeņa spēkiem un pilsētas komūnu.³³

Tāpēc nedaudz pārsteidzoši var šķist tas, ka iepriekš minētajā ordeņa mestra vēstulē virsmestram vispirms tiek runāts tikai par Livonijas ordeņa ārējiem sarežģījumiem.³⁴ Vēstulei gan ir divas tematiskās daļas. Pirmajā ordeņa mestrs apraksta stāvokli reģionā, ieskicē līdzšinējā konflikta norisi ar pleskaviešiem un moskovītiem, kā arī aplēš karagājienu izmaksas. Pirmā vēstules daļa ir ieturēta vēstošā, drīzāk lietišķā un atturīgā stilā.³⁵

Otrajā daļā notikumu atainojums būtiski mainās: turpmākā izvērsuma saturiskais akcents aizvien vēl likts uz konfliktu ar

30 Par šo jautājumu skat.

GERTRUD PICKHAN: Pleskau und Livland im 15. Jahrhundert, in: ANGERMANN, Deutschland – Livland – Russland (kā 9. atsauce), S. 7–28; MARINA BESSUDOVA: Groß-Novgorod zwischen Livland und Moskau um die Wende vom 15. zum 16. Jahrhundert, in: NORBERT ANGERMANN, KARSTEN BRÜGGEMANN, INNA PÖLTSAM-JÜRJO (Hrsg.): Die baltischen Länder und Europa in der frühen Neuzeit, Köln et al. 2015 (Quellen und Studien zur baltischen Geschichte, 26), S. 67–103.

31 Par šo tēmu tuvāk skat. Narvas fogta Heidenrika Valgardena (*Heydenrick Walgarden*) 1481. gada 27. aprīļa vēstuli Tallinas pilsētai, kurā ziņots par to, ka Novgorodā esot sagatavoti kuģi uzbrukumam un ka esot arī novērota moskovītu militāro vienību kustība. TLA – Tallinas pilsētas arhīvs (*Tallinna Linnaarhiiv*), f. 230, nim. 1, BD 8 II (Livländische Städte, Narva, 1473–1494), Nr. 23.

32 Par šo jautājumu salīdzinoši skat. STERNHEIM, Aspekte ständischer Versammlungen (kā 26. atsauce), S. 25–30.

33 Turklāt kopš 1481. gada decembra ordenim bija smags konflikts ar Rīgas pilsētu. Par to skat. MANFRED HELLMANN: Der Deutsche Orden und die Stadt Riga, in: UDO ARNOLD (Hrsg.): Stadt und Orden, Marburg 1993 (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, 44; Veröffentlichungen der Internationalen Historischen Kommission zur Erforschung des Deutschen Ordens, 4), S. 1–33, hier S. 29–31.

34 Šeit un turpmāk skat.

1. atsaucē minēto 1481. gada 14. aprīļa ordeņa mestra Bernda vēstuli ordeņa virsmestram Martinam Truksesam. Berlin, GStA PK, XX. HA, OBA 16958.

- 35 Vienīgi atainojot maskaviešu šausmu darbus, ordeņa mestrs savā aprakstā iedziļinās detaļās: shizmatīķi esot: *den Cristenenn neßen unnd oren abesnetenn, fynghenn, hynghenn, redertenn, hende unnd fusße abehywen, hestenn, schatcztenne, yn ere ee lofften, swangere frouewenn uffsnetenn, de frucht awßem leibe nomen unnd spissetenn* [...]. Skat. Berlin, GStA PK, XX. HA, OBA 16958.
- 36 Šeit skat. arī 3. un 4. atsaucē citētos fragmentus.
- 37 Šajā sakarībā mestrs Bernds uzsvērti runā par bīstamību, kāda apdraud *ummeegelegenenn* (apkārtējās) kristīgās zemes un kas rastos gadījumā, ja Livonija kristu. Skat. Berlin, GStA PK, XX. HA, OBA 16958.
- 38 [...] *wier domethe volck uffbrengenn unnd unßern ordenn unnd dißße lande enthsetzen unnd retthenn mogenn, yn sulchenn ßo gair großsenn betrüpnis-senn unnd engest[lichen] noethen, dy uns hierczu dringhenn unnd keynenn ummegank konnenn gehabenn. Wier musßenn daerumme anlanghenne unnd irforderunghe thün an euwere erwerdickeyth myt vleißigere andacht, bittende, uns diß nicht ver obill han noch ungutlich uffnemenn wille, alße wier daß auch gantcz vortrouwenne unnd zcu guttere awßrichtinghe vorlosßenn, alße das euwere hochwyrdige gnade selbest woill kan irkennenn, dy weir Gotte almegctich salich unnd geßunth zco langenn voirhaffienn cziten bovelenn*. Skat. Berlin, GStA PK, XX. HA, OBA 16958.

Pleskavu un Maskavu, taču tonis zaudē lietišķumu, un stils kļūst izteikti tēlainis. Rakstītājs atkāpjas no skaitļu, faktu un datu minēšanas, un ziņojums par ārējām norisēm iegūst izteikti abstraktas aprises; konkrēto notikumu kopaina izplēn.

Izmantotie formulējumi rada iespaidu, ka Vācu ordeņa Livonijas atzars nebūt nav iesaistīts nelielā militārā konfliktā ar kaimiņiem, bet gan atrodas sava veida eksistenci apdraudošā aizstāvības cīņā pret visas kristietības apvienoto ienaidnieku.³⁶ Patētisma pilnos vārdos tiek aprakstīts, ka ordeņa uzdevums arvien esot bijis pasargāt un savā aizsegā ņemt “zemes nevainīgās kristīgās asinis”. Pret ienaidnieka pārspēku ordeņa Livonijas atzars stāvēt gluži viens, un tā sakāves gadījumā draudot visa reģiona iznīcināšana, vēl vairāk – krītot Livonijai, milzu briesmās nonāktu arī pārējā kristietības telpa, un neticīgajiem pavērtos ceļš arī uz citām *christianitas* zemēm.³⁷

No šī notēlojuma nepārprotami izriet prasība pēc virsmestra palīdzības. Livonijas ordeņa zemes mestrs pavisam pragmatiski lūdz sūtīt uz Livoniju vienā paņēmienā kājniekus un citus algotņus, konkrēti nepaskaidrojot, kā šis karaspēks tiks izmantots. Taču uz ziņojuma beigām šī prasība jau pārtop abstraktā apsūdzībā, proti – virsmestrs, neraugoties uz daudziem solidaritātes solījumiem un atbalsta pasākumiem, arvien tomēr līdz šim esot vilcinājies sniegt palīdzību ordeņa Livonijas atzaram, lai gan livonieši agrāk nekad neesot vairījušies steigties Vācu ordenim Prūsijā palīgā. Virsmestram esot jāzina, ka livonieši nevarot aizstāvēties vieni paši, un viņa pienākums esot sūtīt palīdzību un glābt zemi no *abgesunderten*, tātad no kristietības atkritušajiem krieviem.³⁸

III

Situācijai zemes iekšienē un sarežģītajam Vācu ordeņa stāvoklim Livonijas varas struktūrā vēstules autors pieskaras tikai netieši. Vien garāmejot ordeņa zemes mestrs norāda uz pieticīgajiem panākumiem zemes aizsargāšanā, tos skaidrojot ar saspīlētajiem apstākļiem attiecībās ar Rīgas arhibīskapiju.³⁹ Virsmestram tiek prasīts atbalsts tikai ārpolitisku apsvērumu dēļ. Ordeņa mestra vienīgais mērķis esot zemes un kristietības aizsargāšana. Par to, ka Livonijas ordeņa mestram palīdzība varētu būt nepieciešama dominējošā stāvokļa iegūšanai Livonijā un ka ar prasīto militāro vienību atbalstu varētu tikt risināts konflikts ar Rīgas pilsētu vai tās varētu tikt izmantotas strīdā pret jauno arhibīskapu, vēstulē nav ne vārda.

Nedaudz citādi ārpolitiskie apstākļi tiek atainoti saistībā ar ordeņa delegāciju, ko Livonijas ordeņa zemes mestrs sūtīja uz Vīni 1480./1481. gadā.⁴⁰ Vēlākais, 1481. gada marta beigās Livonijas Gerda no Mallinkrotas vadītā sūtniecība sasniedza ķeizara galmu, kur tā mestra Bernda ieceri prezentēja ķeizara padomniekiem Johanam Valdneram (*Waldner*) un Tomasam Berloveram (*Berlower*).⁴¹ Šajā gadījumā argumentācijā netika akcentēta ārpolitiskā situācija, kuras dēļ varētu pieprasīt zināmu atbalstu cīņā pret moskovītiem.⁴² Līdztekus norādēm uz ārējiem apdraudējumiem argumentācijā bija arī otrs līmenis, neatgādinot aizsardzības nepieciešamību pret moskovītiem, bet gan jau skaidri liekot saprast, ka ordenim nepārprotami rūp hegemonijas nodrošināšana Livonijā.

Ārpolitisko apstākļu raksturojums tika pasniegts tā, ka tas kļuva par galveno leģitimējošo faktoru vēlāmai iekšpolitiskai rīcībai, – šajā gadījumā ķeizara regāliju piešķiršanā ordenim. Sarunām ar ķeizara padomniekiem tika sagatavota vairāku līmeņu argumentācija, kas rekonstruējama ar ordeņa iekšējās politiskās korespondences palīdzību.⁴³

Tās pamatā bija stingra norāde uz ordeņa, kā arī ķeizara atbildību visas kristietības priekšā, kas, no vienas puses, uzsver zināmu Vācu ordeņa Livonijas atzara piederību Svētajai Romas impērijai, taču, no otras puses, apelē pie vispārējas romiešu-vācu valdnieka atbildības apziņas par reģiona likteni kopumā. No šī atskaites punkta izejot, arī tika būvēta un izvērsta iztīrītās

39 Iesākumā mestrs Bernds ziņo, ka komturi moskovītu uzbrukuma laikā 1481. gada 21. februārī Livonijas iekšēji saspīlētā stāvokļa dēļ esot bijuši izklīduši pa visu zemi. Neveiksmīgo zemes aizsargāšanu ordeņa mestrs attaisno šādi: *bettem wir yn disfenn landenn myt allere macht zcußamenn gewest, were uns doch allenn ane sunderliche hulff des almechtighen Gotts nicht woll mogelich gewesenn, zcu widerstande noch fÿ zcu bestreitenn*. Skat. Berlin, GStA PK, XX. HA, OBA 16958.

40 Sākumā sūtniecības mērķis nemaz nebija ķeizara galms; tikai ņemot vērā iekšējos apstākļus 1480./1481. gada mijā, mestrs Bernds pieņēma lēmumu sūtīt sūtņus tieši uz ķeizara galmu, lai mēģinātu panākt regāliju piešķiršanu un pēc tam tos sūtītu tālāk impērijā algotņu vervēšanai Vācu ordenim Livonijā. Par šo jautājumu skat. 1481. gada 10. februāra Livonijas ordeņa mestra vēstuli virsmestram. Berlin, GStA PK, XX. HA, OBA 16950, fol. 1r–v.

41 Par to tuvāk skat. SCHWARZ, Zwischen Kaiser und Papst (kā 19. atsauce), S. 397, hier Anm. 91.

42 Par to kādā 1481. gada jūnija vēstulē Dancigas pilsētai ziņo Frīdriha III kapelāns Albrehts pie Holces (*zu Holcze*). Viņš tajā atsaucas vienīgi uz regāliju piešķiršanu sūtniecības ietvaros: *hir ist komen here Gert von Mellingrade, ein komme[n]dur von Goldynge awß Lifflant, und mancherley zache dem heren keyser vorbrocht und sunderbar vom ertzbisschhoffib[um] czu Rige und dem heren kayser groff erunge und schenken gethan, und dem heren kayser vele fremde zachen angebracht, dodurch der here kayser seine rethe und canzeley inne warden, das sy vor nye haben gewost, und der here kayser hat dem orden in Lifflant zugesaget das ertzbisschhoffibum.* Valsts arhīvs Gdaņskā, Gdaņska (*Gdańsk, Archiwum Panstwowe w Gdansk*), 300 D, 82, Nr. 88.

43 Tā 1481. gada 10. jūlijā Frankonijas zemes komturs Melhioris no Nevegas (*Newnegk*) vēstulē Vācu ordeņa virsmestram izsmeļoši raksta par norisēm ķeizara galmā, ko šeit diemžēl vietas trūkuma dēļ nav iespējams citēt. Berlin, GStA PK, XX. HA, OBA 16972.

44 Būtībā tas pats argumentācijas izvērsums tiek pārņemts un atkārtots arī Frīdriha III lēņa apstiprinājuma vēstulē, ar kuru ķeizars Livonijas ordeņa zemes mestram un viņa amata pēcteciem piešķir regālijas uz Rīgas arhibīskapiju, kā arī uzticēts ordeņa mestra brālēnam Tallinas bīskapam Simonam no Borhu dzimtas pieņemt lēņa zvērestu. Berlin, GStA PK, XX. HA, OBA 16959. Detalizēts šī dokumenta apraksts atrodams arī izdevumā: NEITMANN, Um die Einheit Livlands (kā 12. atsaucē), S. 117–118.

45 Skat. arī SELART, Political Rhetoric (kā 5. atsaucē), p. 69.

lietas būtība, proti, regāliju piešķiršana esot eksistenciāli nepieciešama reģiona iekšējai viengabalainībai, arī tam, lai ordenis varētu koncentrēties uz saviem īstenajiem uzdevumiem – uz ārējā ienaidnieka atvairīšanu un kristīgās ticības vairošanu. Centrā vairs nebija izvirzītas tikai ordeņa kā vietējās kristietības sargātāja funkcijas, bet gan uzsvērta Vācu ordeņa Livonijas atzara kā nozīmīga spēka loma, domājot par ekspansiju un kristietības tālāku izplatīšanu.

Nedaudz sabiezinot krāsas, argumentāciju, ar ko sūtņi stājās ķeizara padomnieku priekšā, var raksturot kā vienu no otras izrietošu nepieciešamību virkni: tikai tad, ja (pirmkārt) laicīgā vara Rīgas arhibīskapijā pārietu ordeņa rokās, reģionā būtu iespējams (otrkārt) arī ilgstoši nodrošināt mieru, un tikai tad (treškārt) rastos cerības uz ārējā apdraudējuma atvairīšanu un kaimiņos esošo valdījumu pievēršanu kristīgajai ticībai.⁴⁴

Saturiski atšķirīgie akcenti, kādi argumentācijā tiek izvērsti abos gadījumos, t. i., ordeņa virsmestram un ķeizara padomniekiem, rāda, cik dažādi var izmantot vienu argumentācijas paraugu divos atšķirīgos situatīvos kontekstos. Kaut arī pamatojuma kodols abos gadījumos balstās uz ārpolitiku un uz Vācu ordeņa Livonijas atzara ārpolitisko situāciju, pati argumentācija – atkarībā no funkcionālā fona – modificējas. Taču būtiski ir, ka nevienā no abiem izmantojuma kontekstiem ordeņa Livonijas atzara paustais viedoklis nekalpoja kā konkrēts ziņojums adresāta informēšanai. Daudz svarīgāks bija jautājums, kā ar šo argumentu palīdzību panākt savu politisko mērķu realizēšanu. Pat ja saglabātās liecības abos gadījumos vairākkārt informē par moskovītu pārkāpumiem un pāridarījumiem, tomēr ārpolitiskā stāvokļa notēlojums, kam ir argumentatīvs raksturs, gan ordeņa virsmestram, gan ķeizara padomniekiem adresētajos ziņojumos tiek pasniegts tā, ka tas drīzāk ar saturiski tukšu kategoriju palīdzību uzbur abstraktu apdraudējuma ainu.⁴⁵

Arguments, ka Livonija ir apdraudēta teritorija, bija saistīts ar vēl tālākiem Vācu ordeņa Livonijas atzara politikajiem mērķiem. Visupirms, jau runājot par ārējām attiecībām, arvien aktuāla bija arī ordeņa Livonijas atzara pašidentifikācijas tēma. Ordeņa vīru apzīmējums – “kristietības vairogs”, kas sargā pret moskovītiem, – ļauj saskatīt divus būtiskus aspektus: pirmkārt,

ordenis 15. gadsimta politiskajā retorikā arvien sevi apzinājās kā priekšposteni cīņā pret nekristīgajiem spēkiem, kā kristietības pēdējo bastionu pašā pasaules nomalē.⁴⁶ Taču realitātē pēc Lietuvas kristianizēšanas šo savu centrālo darbības sfēru ordenis jau bija zaudējis. Līdz ar to akcents uz moskovītiem, piedēvējot tiem galvenā ienaidnieka lomu, varētu būt kalpojis arī tam, lai radītu jaunu pamatu savai pašizpratnei.⁴⁷

Otrām kārtām, norādot uz ordeņa vairoga funkciju, mestrs uzsvēra arī savu personīgo pienākuma apziņu būt atbildīgam ne tikai par ordeņa zemju, bet visa reģiona labklājību. Galu galā ordeņa brāļi, tik tiešām allaž nevilcinoties, bija uzsākuši cīņu pret zemes ienaidniekiem gan šaipus, gan viņpus Livonijas robežām. Uzsverot, ka mestra valdnieka pienākumi vienlaikus ietvēra arī pienākumu aizsargāt visu Livoniju, tika mērķēts uz viņa pozīciju nostripināšanu iekšzemē. Tādā veidā ordeņa zemes mestrs norobežojās no sava konkurenta arhibīskapa, kurš tā vietā, lai patiesi grūtā brīdī aizstāvētu zemi, baudīja Romas sauli pāvesta kūrījā.⁴⁸

Visbeidzot šādi izvērsta argumentācija būtu varējusi derēt arī tam, lai atkal pastiprināti pievērstu abu adresātu interesi norisēm Livonijā. Runājot par virsmestru, priekšplānā tika izvirzīts kopējs uzdevums aizsardzības cīņā, lai konsolidētu intereses; savukārt attiecībā uz ķeizara Frīdriha III padomniekiem minētā argumentācija kalpoja kā norāde uz romiešu-vācu valdnieka atbildību par *christianitas*, kam tos vajadzēja noskaņot par labu ordenim.

Līdz ar to sūtņiem uzticētās lietas centrā bija nevis jautājums par Livonijas konfliktu ar Pleskavu un Maskavu, bet gan par attiecībām starp varām Livonijā, kur uzsvāri bija jāpārvirza par labu ordeņa hegemonijai.⁴⁹ Faktiski arī argumentācijas izvēlē tikai otrām kārtām akcents tika likts uz ķeizara atbalsta meklējumiem ārējā ienaidnieka atvairīšanai. Pats svarīgākais bija jautājums par to, kā visnotaļ vienreizējais ķeizarsko regāliju piešķiršanas akts Vācu ordeņa Livonijas atzara mestram varētu tikt tiesiski pamatots un arī ķeizara leģitīmēts.⁵⁰ Šajā nolūkā politiskais arguments, kas izrietēja no tā brīža samezglotās situācijas, tika papildināts ar vēsturisku argumentu no pagātnes, atsaucoties uz laiku, kad Livonija galvenokārt tika uztverta kā jaunkristīta zeme.⁵¹

46 Par šo motīvu skat. JANUSZ TAZBIR: The Bulwark Myth, in: Acta Poloniae historica 91 (2005), pp. 73–98. Līdzīga sevis apzīmēšana sastopama arī viduslaiku Livonijas historiogrāfijā. Par to tuvāk skat. MATTHIAS THUMSER: Antirussische Propaganda in der ‚Schönen Historie von wunderbaren Geschäften der Herren zu Livland mit den Russen und Tataren‘, in: M. THUMSER (Hrsg.): Geschichtsschreibung im mittelalterlichen Livland, Berlin – Münster 2011 (Schriften der Baltischen Historischen Kommission, 18), S. 133–153.

47 Skat. SELART, Der livländische Deutsche Orden und Russland (kā 5. atsauce), S. 266–275.

48 Jaunais Rīgas arhibīskaps pāvesta kūrījā uzkavējās līdz 1482. gada vasarai un tur nodrošinājās ar dažiem dienesta pienākumiem, kas varēja uzlabot viņa pozīcijas konfliktā ar ordeni. Par to tuvāk skat. STERNHEIM, Politische Akteure (kā 21. atsauce), S. 252–253.

49 Par šiem ordeņa politiskajiem mērķiem sīkāk skat. NEITMANN, Um die Einheit Livlands (kā 12. atsauce), S. 131–132.

50 Ibidem, S. 119–120.

51 Ibidem, S. 122.

- 52 Skat. Regesten Kaiser Friedrichs III., H. 20, hrsg. v. HEINRICH KOLLER et al., Wien et al. 2004 (Regesta Imperii XIII, 20), Nr. 274; Regesten Kaiser Friedrichs III., H. 24, hrsg. v. HEINRICH KOLLER et al., Wien et al. 2010 (Regesta Imperii XIII, 24), Nr. 237.
- 53 Skat. NEITMANN, Um die Einheit Livlands (kā 12. atsauce), S. 116–120; SCHWARZ, Zwischen Kaiser und Papst (kā 19. atsauce), S. 388–392.
- 54 Laikabiedri pastiprināti norāda uz Livonijas karu ar Novgorodu, kas norisinājās laika posmā no 1443. līdz 1448. gadam un kam tiek arī ierādīta īpaša vieta avotos. Par to vairāk skat. Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch nebst Regesten, Abt. I, Band 10, hrsg. v. HERMANN HILDEBRAND et al., Reval 1896, Nr. 308, 373, 392, 409, 413, 422, 430, 445, 479, 492, 506.

Šīs kopsakarības ir skaidri saskatāmas, palūkojoties uz Frīdriha III lēņa piešķiršanas apstiprinājuma dokumentu, kas neilgi pēc sūtniecības atgriešanās prezentē šīs diplomātiskās iniciatīvas rezultātus.⁵² Jau paši pirmie *narratio* (lietas satura izklāsta) vārdi norāda uz faktu, ka ķeizars un pāvests ordenim esot uzlikuši par pienākumu, pirmām kārtām, saglabāt un paplašināt kristīgo ticību Livonijā. Ķeizara dokumentu turpmākajā argumentācijā tiek ne tikai akcentēts ordeņa kā kristietības aizstāvja tēls, bet arī apelēts pie ordeņa būtības otras izpausmes, proti, pie ticības vairotāja lomas, kas īpaši attiecās uz misionēšanas centienu sākumiem. Šos divus argumentus vispirms ķeizara padomniekiem izteica paši Livonijas sūtņi, un pēc tam tos iekļāva *expresis verbis* izlēņošanas akta apstiprinājuma dokumentā.

Vācu ordeņa virsmestram adresētās vēstules centrā bija ienaidnieka tēla stilizācija, kā arī žēlabas par atbalsta trūkumu, turpretim komunikācijā ar ķeizaru drīzāk tika uzsvērts misionēšanas politikas arguments, taču tā mērķis bija ne tikai panākt atbalstu pret ārējiem ienaidniekam, bet arī – un galvenokārt – ar regāliju piešķiršanu paātrināt ordeņa varas pozīciju nodrošināšanu Livonijā.⁵³

IV

Nobeigumā mēģināsim uz iepriekš minēto piemēru bāzes, kas raksturo Vācu ordeņa Livonijas atzara ārējo politiku 15. gadsimta beigās, formulēt dažas vispārinošas atziņas par politisko komunikāciju vēlo viduslaiku Livonijā. Šķiet, ka argumentiem politiskajā komunikācijā piemīt zināma elastība. To labi parāda argumentu izmantojuma situatīvais fons. Ir grūti pieņemt, ka Vācu ordeņa Livonijas atzara alegoriskā stilizācija – kā pēdējais gaismas stars kristīgās pasaules pašā malā – patiešām arī atbilda tā laika realitātei. Taču, lai vai kā – abos gadījumos argumenti saglabā fundamentālo piesaisti vēsturiskajai situācijai. Piemēram, politiskajā komunikācijā 15. gadsimta 80. gados vairākkārtīgi parādās brīdinājumi par no kristīgās ticības atkritušajiem krieviem, kas bieži satur norādes uz iepriekšējo gadu konfliktiem.⁵⁴

Taču korespondences retorika ir maldinoša, jo patiesā situācija bija krietni dinamiskāka. Proti, tieši ar vistuvākajiem kaimi-

ņiem – Novgorodu un Pleskavu – 15. gadsimta beigās militārie konflikti regulāri mijās ar ilgākiem, pragmatiski motivētiem, mierīgiem līdzāspastāvēšanas periodiem.⁵⁵ Līdztekus militārajām sadursmēm arvien tomēr ir bijušas kopīgas diplomātiskas iniciatīvas, saliedēšanās meklējumi, ekonomiska sadarbība, dažādi kultūras kontakti, kuros ordeņa Livonijas atzara elite, no vienas puses, un kaimiņos esošo varu pārstāvji, no otras puses, vairākumā gadījumu viens otram pretim stājās kā līdzvērtīgi partneri.⁵⁶ Tikai 15. gadsimta 70. gados līdz ar Novgorodas iekļaušanu un vienlaicīgo Pleskavas kā patstāvīga politiskā centra lomas zaudēšanu svaru kausi nosvērās par labu Maskavas lielkņazistei. Kā reakcija uz radušos situāciju Livonijā pieauga pret moskovītiem vērsta politiskā retorika, kas beigās noveda līdz pat iepriekš minētajiem militārajiem konfliktiem robežapgabalā. Tomēr vēstuli apmaiņā ieskicētā aina, kas maskaviešus attēlo kā draudīgus un šizmatiskus ienaidniekus, nebūt neatspoguļo visas uz vietas Livonijā esošās situācijas detaļas. Tā, piemēram, pat saspilētajos 15. gadsimta 80. gados ordeņa Livonijas atzars uzņēmās diplomātisku iniciatīvu ar ieceri izveidot pragmatisku mērķorientētu savienību ar Maskavas lielkņazisti pret poļu kundzību.⁵⁷

Livonijas atzara ordeņa brāļu norāde uz 25 līdz 45 tūkstošiem cīņai gatavu ienaidnieku pierobežas apgabalos 1480./1481. gadā⁵⁸ nav nekas cits kā grotesks pārspilējums. Turpmākajās sadursmēs situācija līdz lielām cīņām, šķiet, tomēr nenobrieda. Krietni ticamāk, ka karadarbība vispirms ir izpaudusies nelielās militārās sadursmēs un vietējos aplenkumos – situācijās, kurās neviena no abām iesaistītajām pusēm nevarēja gūt ilgstošas priekšrocības. Arī konflikta iznākums rāda šo neizšķirto stāvokli: pēc īsa nesaskaņu perioda 1481. gada septembrī tika noslēgts pirmais pamiers, un reģionā atkal tika noteikts *status quo*, pat ja livoniešiem tas nozīmēja nelielu atkritienu.⁵⁹ Un, kaut arī ordeņa Livonijas mestra retorika vedina domāt citādi, tomēr iespējams, ka posts, kas šajā laikā piemeklēja zemi un ļaudis, ir vērtējams drīzāk kā samērā mazs, vēl jo vairāk salīdzinot ar to, kas sekoja nākamajos gados, ordenim konfliktējot ar arhibīskapu un Rīgas pilsētu, vai arī turpmākajās ārpolitiskajās nesaskaņās, kas smagi skāra reģionu 16. gadsimtā.⁶⁰

Atliek izteikt varbūtību, ka vēlajos viduslaikos Livonijā aiz austrumu robežas diez vai uzglūnēja nepārredzami liels un zemei

55 Par šo jautājumu skat. ELKE WIMMER: Die Rußlandpolitik Wolters von Plettenberg, in: NORBERT ANGERMANN (Hrsg.): Wolter von Plettenberg, der größte Ordensmeister Livlands, Lüneburg 1985, S. 71–99; DIRCKS, Krieg und Frieden in Livland (kā 9. atsauce), S. 33–40.

56 NORBERT ANGERMANN: Livländisch-russische Beziehungen im Mittelalter, in: N. ANGERMANN (Hrsg.): Wolter von Plettenberg und das mittelalterliche Livland, Lüneburg 2001 (Schriften der Baltischen Historischen Kommission, 7), S. 129–144. Arī pētniecībā krievu valodā lasāmi ne mazums izsvērtu darbu, skat. MARINA BESSUDNOVA: Istorija Velikogo Novgoroda konca XV – načala XVI v. po livonskim istočnikam, Novgorod 2009; M. BESSUDNOVA: Rossija i Livonija v konce XV veka. Istoki konflikta, Moskva 2015; par abu pušu savstarpējo uztrveri galvenokārt skat. JUHAN KREEM: Der Deutsche Orden in Livland: Die Heiden, Landvolk und Undeutsche in der livländischen Heeresverfassung, in: HOUBEN / TOOMASPOEG (kā 5. atsauce), S. 237–251.

57 Šādu varbūtību pieļauj HARALD COSACK: Zur Geschichte der auswärtigen Verwicklungen des Ordens in Livland 1478–1483, in: Baltische Studien zur Archäologie und Geschichte 1 (1914), S. 203–240, hier S. 231–239; skat. arī BARANOV (kā 6. atsauce), S. 140.

58 Tā, cita starpā, 1481. gada aprīlī izteicās Narvas fogts Heidenriks Valgardens, uz Tallinu nosūtot ziņu par lielāku karagājienu, kurā maskavieši apvienojušies ar pleskaviešiem. TLA, f. 230, nim. 1, BB 52 I (Narvas fogti, 1375–1510), fol. 60.

- 59 Skat. N. N.: Die Feldzüge der Russen in Livland und der Livländer in Russland um das Jahr 1480. Blosser Zusammenstellung von Auszügen aus Chroniken und andern Geschichtswerken, und von Urkunden, die die Sache erläutern, in: Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Esth- und Kurlands 4 (1849), S. 88–147, 209–227. Par mieru skat. ERIK TIBERG: Moskau, Livland und die Hanse 1487–1547, in: Hanseische Geschichtsblätter 93 (1975), S. 13–70, hier S. 56–60.
- 60 Sikāk par to skat. THOMAS LANGE: Zwischen Reformation und Untergang Alt-Livlands. Der Rigaer Erzbischof Wilhelm von Brandenburg im Beziehungsgeflecht der livländischen Konföderation und ihrer Nachbarländer, Hamburg 2014 (Schriftenreihe Hamburger Beiträge zur Geschichte des östlichen Europa, 21,2), S. 240–241.
- 61 Sikāk par Grubes politisko rīcību par viņa baznīcas amatu skat. STERNHEIM, Politische Akteure (kā 21. atsauce), S. 252–253.

naidīgi noskaņots ienaidnieku pūlis, kuru nolūks būtu bijusi zemes izpostīšana. Tāpēc droši vien arī ordeņa politiskā retorika balstījās ne tikai uz vairāk vai mazāk akūti draudīgo situāciju pierobežas apgabalos. Tā daudz vairāk ir interpretējama kā reakcija uz pārmaiņām politiskajā ainavā pie reģiona austrumu robežām, kas, pastiprinoties konfliktam iekšzemē, nonāca Livonijas ordeņa politikas fokusā. Līdz ar to jautājums, cik draudīgs vēlo viduslaiku Livonijas ārpolitiskais stāvoklis bija patiesībā, ir spekulatīvs. Taču ordeņa Livonijas mestram nekas neliedza apstākļus atainot tā, lai tādējādi paustu ordeņa virsmestram savas prasības un lai ķeizara galmā raisītu pietiekami lielu suģestijas spēku politiskai rīcībai. Līdz ar to dziļākajā būtībā aktuālā situācija pie austrumu robežas – saistībā ar reģiona vispārējo ģeogrāfisko stāvokli – darbojās kā politisks arguments, kas tika izmantots konfliktā par hegemoniju Livonijā.

Dažas rezumējošas piezīmes

Pirmkārt, ordenis nebūt nebija vienīgais, kas savu politisko mērķu sasniegšanai kā argumentu izmantoja Livonijas ģeogrāfisko stāvokli. To darīja arī citi reģiona “spēlētāji”. Īpaši prelāti, arī Rīgas arhibīskaps, izmantoja ārējas apdraudētības skarta reģiona tēlu, lai tādā veidā paši savām varas pozīcijām iekšzemē piešķirtu vairāk svāra vai *christianitas* centros panāktu leģitimitāciju saviem pasākumiem. Piemēram var minēt šo: 1482. gada vasarā Rīgas arhibīskaps Stefans Grube pāvesta kūrījā argumentēja, ka viņa baznīcas province esot pakļauta eksistenci apdraudošām briesmām un ka īpaši ordeņa Livonijas atzars, izraisot konfliktus ar shizmatiskajiem ienaidniekiem, rada draudus visam reģionam. Šādam situācijas atainojumam Livonijā sekoja pāvesta Siksta IV legāta amata piešķiršana Rīgas arhibīskapam, kas pavadvēstulēs tika pamatota ar to, ka prelāts iecelts kā pāvesta *nuntius*, lai īpaši rūpētos par Livonijas kristietības sargāšanu pret moskovītiem.⁶¹

Otrkārt, šāda veida argumentācijas paraugi nebūt nav kaut kas unikāls un tikai Livonijai raksturīgs. Arī citos *christianitas* pierobežas apgabalos politiskie spēlētāji savu interešu īstenošanas vārdā labprāt uzdevās par kristietības aizsargu, vairogu, nocietinājumu vai pat vārtiem. Arī citviet vietējie vadošie spēki izman-

toja abstraktu draudīga ienaidnieka fonu otrpus robežām, lai leģitimētu savas pretenzijas uz varu iekšzemē.⁶²

Taču argumenti paši par sevi, lai arī tie bija obligāta politiskās komunikācijas sastāvdaļa, nesniedz detalizētu politiskās dzīves atspoguļojumu, ko varētu retrospektīvi rekonstruēt. Līdz ar to izšķiroša vienmēr ir izteikumu kontekstualizēšana jeb precīzāk – konkrēto argumentu konfrontācija ar informāciju no citiem avotiem. Šādu soļu nepieciešamība izriet no pašu argumentu būtības, kuros situācija nereti tiek tēlota nedaudz saasināti un, domājot par saņēmēju, pasniegta ar vislielāko iespējamo pārliecināšanas spēku. Tieši abi iepriekš aprakstītie gadījumi rāda, ka argumenti nebija par katru cenu balstīti uz loģisku dedukciju, bet pirmām kārtām orientēti uz to, lai ar zināmu domas izsekojamību sasniegtu vēlamos politiskos mērķus.

Līdz ar to šādi argumenti primāri ir interpretējami kā politiskās retorikas sastāvdaļa – dažkārt tie ir polemiski, taču līdz zināmai robežai to bāze arvien tomēr ir fakti, kas dažkārt gan ir atrauti no konkrētā notikumu konteksta, taču nekad nav pilnīgi bez objektīva pamata. Tie bieži ir orientēti uz saņēmēju, tomēr ne vienmēr tikai uz vienu konkrētu recipientu. Bet pats galvenais ir tas, ka vēstures zinātnei viduslaiku politiskās komunikācijas argumenti var būt svarīgs pētniecības instruments, lai precīzāk uztautstītu sen pagājušu dienu politisko spēlētāju mērķus un nodomus.

62 Skat. GABRIELA SCHEIDEGGER: Das Eigene im Bild von Anderen. Quellenkritische Überlegungen zur russisch-abendländischen Begegnung im 16. und 17. Jahrhundert, in: Jahrbücher für Geschichte Osteuropas 35 (1987), S. 339–355.

Between the Outside and Inside

The Livonian Branch of the Teutonic Order and Its Foreign Policy in the So-Called Dispute about the Archbishopric of Riga (1480–1483)

Jaron Sternheim

One of the main conflicts in Medieval Livonia was the struggle between the Teutonic Order and its Livonian branch on the one hand and the Livonian prelates – especially the archbishop of Riga – on the other. The main goal for both opponents was achieving the political hegemony in the region. The conflict was fought not only with weapons; the participants' diplomatic relations and strategies played a more important role.

This paper focuses on one particular phase of the conflict, which took place in the late 15th century. At this time, Livonia was strained by the inner conflict among the rulers as well as by various raids into the eastern frontier of the region.

The chief subject of this study is the political rhetoric of the Livonian Master of the Teutonic Order, Bernd von der Borch (1471–1483). In order to achieve his political aims, the Master used a broad variety of arguments in the regional struggles, in the conflict with the Muscovites as well as in his correspondence with the rulers of Western Europe.

The case study takes a closer look on the political correspondence of the Livonian Master, who used the situation in the region as an argument to get support in different contexts. Instruments of communication theory are used to analyse the correspondence of the Livonian branch of the Teutonic Order and to decipher the underlying political strategies of its Master.

On the one hand, these strategies serve to reveal the Teutonic Order's local conflict management as reflected by their diplomacy in general. On the other hand, they help to provide a deeper insight into the general mechanisms of communication in the Middle Ages.

Esejas

Viduslaiku Livonija
21. gadsimtā

Gustavs Strenga

Atgrūšanās un pievilksnās.
Viduslaiki 21. gadsimta sākumā

Juhans Krēms

Viduslaiku Livonija un 21. gadsimta Igaunija

Eva Eihmane

Viduslaiku Livonija un mūsdienu Latvija

Jans Rīdigers

Livonija un pasaule 21. gadsimtā

Atgrūšanās un pievilksnās

Viduslaiki 21. gadsimta sākumā

Gustavs Strenga

Esejā “Sapņojot par viduslaikiem” Umberto Eko saskatīja daudzas līdzības starp procesiem un parādībām 20. gadsimta nogalē un viduslaikos un sev raksturīgajā provokatīvajā stilā vēsta par “viduslaiku atgriešanos”.¹ Viņš raksta, ka “mēs pašlaik gan Eiropā, gan Amerikā esam liecinieki laikmetam, kurā atdzimst interese par viduslaikiem un notiek īpatnēja svārstīšanās starp fantāzijā balstītu neomedievālismu un atbildīgu filoloģisku analīzi”.² Ir pagājuši vairāk nekā 30 gadi kopš šis Eko esejas tapšanas, un viņa vērojums joprojām nav zaudējis nozīmi. Neomedievālisms ir alternatīvs, iztēles ietekmēts viduslaiku realitāšu atainojums³, un visbiežāk šādam atainojumam ir maz kopīga ar vēsturisko realitāti – viduslaiki ir notikumu fons un iedvesmas avots. Neomedievālisms ir vērojams plašpatēriņa kultūras produktos, piemēram, televīzijas seriālā “Troņu spēles” (*Game of Thrones*)⁴, vai neskaitāmajās populārās datorspēles *Assassin’s Creed* versijās,⁵ kur tiek izmantoti viduslaiki vai vismaz iedomāts viduslaiciskums. Patlaban iztēles iedvesmotie kultūras produkti visai izteikti dominē pār “filoloģisko analīzi”, ar kuru Eko, visticamāk, domāja akadēmisko pētniecību. 21. gadsimta sākumā akadēmiskā pētniecība ir zaudējusi to lomu, kāda tai bija 20. gadsimta 80. gados, kad, kā raksta pats Eko, lasītāji pārsteidzošā kārtā bija gatavi kāri tvert viduslaiku vēstures pētījumus – pamatā Annāļu skolas vēsturnieku darbus –, it kā tie būtu Agatas Kristi romāni.⁶

- 1 UMBERTO ECO: Dreaming of the Middle Ages, in: *Travels in Hyperreality: Essays*, transl. by WILLIAM WEAVER, London 1987, pp. 61–72.
- 2 “We are at present witnessing, both in Europe and America, a period of renewed interest in the Middle Ages, with a curious oscillation between fantastic neomedievalism and responsible philological examination.” *Ibidem*, p. 63.
- 3 DAVID MATTHEWS: *Medievalism: A Critical History*, Suffolk 2015, p. 39; LESLEY COOTE: *A Short Essay about Neomedievalism*, in: KARL FUGELSO (ed.): *Defining neomedievalism(s)*, Cambridge 2010, pp. 253.
- 4 *Game of Thrones*, 2011–2019, 67 sērijas, idejas autori DEVIDS BENOFS (*Benioff*) un D. B. VEISS (*Weiss*).
- 5 TISON PUGH, ANGELA JANE WEISL: *Medievalisms: Making the Past in the Present*, London 2013, p. 126.
- 6 ECO, *Dreaming of the Middle Ages* (kā 1. atsauce), p. 64.

- 7 Richard III: The King in the Car Park, 2013, LUĪZE OSMONDA (*Osmond*), PĪTS VUDSS (*Woods*) režija, 74 min.
- 8 '£20m made' since Richard III reburial in Leicester, in: BBC, pieejams: <https://www.bbc.com/news/uk-england-leicestershire-35903788> (skatīts 28.03.2019.).

Par spīti tam, ka mūsdienu Eiropa ir vienota populārās kultūras telpa, kurā cilvēki skatās vienus un tos pašus vēsturiskos seriālus un filmas, spēlē vienas un tās pašas datorspēles un lasa līdzīga stila vēsturiskos romānus, kolektīvi pārdzīvo par viduslaiku simbola – Parīzes Dievmātes katedrāles – degšanu, pagātnes uztveri, jo īpaši zemēs, kas salīdzinoši nesēn atbrīvojušās no komunistu diktatūras, joprojām spēcīgi ietekmē nacionālie vēstures naratīvi. Laikmetā pirms datorspēlēm, filmām un seriāliem nacionālie vēstures naratīvi ar vēstures grāmatu starpniecību veidoja priekšstatu par tautas, nācijas un valsts pagātni. Šīs esejas ievadā vēlos jūs iepazīstināt ar diviem mirušajiem, kuri par viduslaikiem 21. gadsimta sākumā ir atgādinājuši tieši, nepastarpināti. Abi mirušie palīdzēs ievadīt stāstu par visai atšķirīgo viduslaiku uztveri bijušajā Livonijā – mūsdienu Latvijā un Igaunijā – un Eiropā.

2012. gada vasarā arheologi Lesterā vietā, kur kādreiz slējās franciskāņu konventa baznīca, bet tagad ir autostāvvietā, atrada 1485. gada 22. augustā Bosvortas kaujā kritušā Anglijas karaļa Ričarda III (1452–1485) apbedījumu. Visur esošās medialitātes laikmetā šī pēdējā kaujā kritušā Anglijas karaļa kaulu atklāšanas brīdi iemūžināja video, un vēlāk tapa šim notikumam veltīta dokumentālā filma.⁷ Ričards ir zināmākais viduslaiku Anglijas karalis, kurš savu ne pārāk glaimojošo pēcnāves slavu ir iemantojis, pateicoties Šekspīra lugai “Ričards III” (*The Tragedy of King Richard the Third*, ap 1593). Par spīti viņa bēdīgajai slavai Ričardu ar karalim pienākošos godu pārapbedīja Lesteras katedrālē 2015. gada 22. martā Kenterberijas arhibīskapa vadītā bērū ceremonijā, aktierim Benediktam Kamberbačam (*Cumberbatch*) nolasot īpaši šim notikumam sacerētu dzejoli. Par karaļa Ričarda kaulu zinātnisko ekspertīzi vēstīja lielākie pasaules mediji. DNS analizēs, salīdzinot karaļa zobos esošo gēnu materiālu ar viņa radnieku pēcteču gēniem, tika apstiprināts, ka šie patiešām ir karaļa Ričarda kauli. Turklāt ekspertīze atklāja, ka kaujā nogalinātais karalis ir sirdzis ar skoliozi, nevis viņam bijis kupris kā Šekspīra un daudzu Ričarda III nelabvēļu radītajam tēlam. Ričarda III kaulu atrašana, zinātniskā analīze un viņa pārapbedīšana Lesteras katedrālē ar iespaidīgu bērū ceremoniju bija mediju notikums. Karaļa pārapbedīšana bija arī materiāls ieguvums Lesterai, jo jau pirmajā gadā ieradās vairāki desmiti tūkstoši tūristu un reģiona ekonomika ieguva papildus 20 miljonus mārciņu.⁸

Otrs piemērs ir no Livonijas. Pirms pāris gadiem Igaunijas medijos parādījās ziņa, ka, iespējams, kādā no Polijas muzejiem jau kopš 19. gadsimta atrodas galvaskauss, kam esot pievienots apraksts: “*Rex Estoniae*” (Igaunijas karalis) vai arī “*Caput duci Estoniae*” (Igaunijas valdnieka galva).⁹ Tiek uzskatīts, ka šis galvaskauss pieder Heinriha / Indriķa Livonijas hronikā pieminētajam sakaliešu vadonim Lembitam, kurš krita kaujā ar Rīgas bīskapa Alberta vadīto apvienoto Zobenbrāļu ordeņa, līvu / libiešu un letgaļu karaspēku 1217. gadā.¹⁰ Pēc kaujas uzvarētāji esot nocirtuši Lembita galvu un paņēmuši līdzī uz Rīgu.

1217. gada 21. septembrī kritušā “brīvības cīnītāja” piemiņa astoņu gadsimtu gaitā nav izplēnējusi. 1936. gadā, kad Igaunijas valdība iegādājās divas Lielbritānijā būvētas zemūdenes, vienai no tām deva sakaliešu vadoņa vārdu, un tā mūsdienās ir apskatāma Igaunijas Jūras muzeja ekspozīcijā Tallinas hidroplānu ostā. Savukārt 2017. gadā Igaunijas Republikas Kultūras ministrija, lai meklētu šo galvaskausu, to skaitā arī lai veiktu ar Igauniju saistītu vēstures avotu un priekšmetu izpēti Polijas atmiņas institūcijās, piešķīra 10 000 eiro finansējumu Tartu Universitātes vēstures profesora Anti Selarta projektam.¹¹ Lembita galvaskauss līdz šim nav atrasts, bet ir izdevies Polijas muzejos, bibliotēkās un arhīvos uziet vairākas ar Latviju un Igauniju saistītas, pēc Otrā pasaules kara pazudušas kultūrvēsturiskas vērtības. Igaunņu pētnieki no jauna atrada senākā latviešu valodā iespiestā teksta, kas saglabājies līdz mūsdienām, – Kanīzija katehisma (1585) – fragmentus Polijas Nacionālajā bibliotēkā,¹² kā arī Rīgas Melngalvju brālībai reiz piederējušo Sv. Maurīcija koka statuju Poznaņas arhidiecēzes muzejā (*Muzeum Archidiecezjalne w Poznaniu*).¹³

Šie divi mirušie – Ričards III un Lembits –, kuru kauli 21. gadsimta otrajā desmitgadē radījuši pastiprinātu interesi par viņu personību, ļauj ieraudzīt divu sabiedrību dažādo attieksmi pret savu viduslaiku pagātņi. Iespējams, ka neviens par Ričardu III šodien neatcerētos, ja Šekspīra spēcīgais tēlojums nebūtu ierakstījis šī monarha vārdu britu nācijas kultūratmiņā un pasaules kultūras vēsturē. Iekšējais karaļvalsts konflikts, kura dēļ Ričards gāja bojā un tronī kāpa Henrijs Tjudors (1457–1509), mūsdienās ir zaudējis savu būtiskumu un nedala sabiedrību divās nometnēs. Ažiotāžu ap Ričarda kaulu atrašanu un viņa karalisko bērnu ceremoniju var uztvert kā tikai britiem raksturīgu

- 9 MIHKEL KÄRMAS: Eesti ja Poola ülikoolid uurivad legendi Lembitu pea kohta [Igaunijas un Polijas universitātes pēta Lembitu galvaskausa leģendu], 20.09.2017., pieejams: <https://www.err.ee/619687/eesti-ja-poola-ulikoolid-uurivad-legendi-lembitu-pea-kohta> (skatīts 29.03.2019.); ANTI SELART, MIHKEL MÄESALU: Die estnischen Kopffäger in Polen. Eine Archivreise, in: Forschungen zur baltischen Geschichte 14 (2019), S. 197–205.
- 10 Indriķa hronika / Heinrici chronicon Lyvonie, red. un koment. ĒVALDS MUGURĒVIČS, tulk. ĀBRAMS FELDHŪNS, Rīga 1993, XXI.3.
- 11 SELART / MÄESALU, Die estnischen Kopffäger in Polen (kā 9. atsauce), S. 197; KÄRMAS, Eesti ja Poola ülikoolid.
- 12 PETRUS CANISIUS: Catechismus catholicorum, iscige pammacischen, no themis Papreksche Galwe gablems Christites macibes [...] [Vilnius] 1585, Biblioteka Narodowa, Magazyn Starych Druków SD XVI.O.6350.
- 13 SELART / MÄESALU, Die estnischen Kopffäger in Polen (kā 9. atsauce), S. 202.

apsēstību ar karalisko ģimeni – tās tagadni un tās priekšteču dzīvi pagātnē. Tomēr Ričarda III piemērs parāda, ka viduslaiki par spīti vairāku gadsimtu atšķirtībai no mūsdienām joprojām ir tuvu, tie ar mediju palīdzību var izraisīt visaptverošu sabiedrības interesi un aiziotāžu.

Savukārt Lembita stāsts ir ilustrācija Latvijas un Igaunijas sabiedrības sarežģītajām attiecībām ar viduslaikiem. Sakaliešu vadoņa vardarbīgā nāve kaujaslaukā un joprojām meklētais galvaskauss veido alternatīvu skatījumu uz to Livoniju, kuru sākot ar 12. gadsimta nogali veidoja ieceļotāji no Ziemeļvācijas un Skandināvijas. Lembits un viņa nāve lieliski iekļaujas vēsturiskajā procesā, ko 20. gadsimta igauņu nacionālajā historiogrāfijā dēvēja par “lielo cīņu par brīvību”.¹⁴ Sakaliešu vadoņa galvaskausa leģenda Igaunijas intelektuāļu aprindās klejoja jau 20. gadsimta 70. un 80. gados, padomju okupācijas laikā, un tagad tā atgriežas. Var retoriski vaicāt, vai Lembita galvaskauss, vienalga, īsts vai neīsts, noder par simbolu tiem, kuri aizstāv ideju par permanentajām igauņu brīvības cīņām pret apspiedējiem, kas sākās ar pretošanos krustnešu iebrucējiem 13. gadsimtā un turpinājās 20. gadsimtā? Pat ja sakaliešu vadoņa galvaskausu atradīs, neviens to svinīgi neapglabās, un, protams, “Igaunijas karali” nevar apglabāt kādā baznīcā, jo viņš bija pagāņu vadonis, kurš cīnījās pret krustnešu karaspēku. 21. gadsimtā latviešiem un igauņiem ir neiespējami atrast tiešus asinsradniekus ar Livonijas hronikā minētajiem varoņiem un tā radīt pēctecības līniju, tāpēc, pat ja to atrastu, DNS analīzē nevarētu noskaidrot, vai galvaskauss patiešām pieder Lembitam.

Lembits, vai Latvijas gadījumā zemgaļu vadonis Namejs, noteikti ir daļa no mūsdienu Latvijas un Igaunijas sabiedrības viduslaiku uztveres. Tā balstās uz priekšstatu, ka 13.–15. gadsimtā dzīvojušie sēļi, kurši, zemgaļi, letgaļi, vendi, igauņi / esti, lībieši un viņu pēcteči esam “mēs”, bet viduslejasvācu valodā runājušie tirgotāji, pilsētu amatnieki, Vācu ordeņa brāļi, garīdznieki, vasaļi (dižciltīgie), pilsētnieki un viņu pēcteči ir “viņi”, kuri nepieder “mums”. Livonijas vēsture – tās institūciju, pilsētu, politiskā, kultūras un ekonomikas vēsture – ir tikai daļēji mūsu, jo gandrīz visi vēsturiskie naratīvi nav “mūsu”, kā arī lielākā daļa notikumu virzītāju nebija “mūsējie”. Rīgas dibinātājs bīskaps Alberts, Vācu ordeņa Livonijas atzara mestrs Volters no Pletenbergas diez vai ir daļa no “mūsu” pagātnes, jo, lai arī bīskaps Alberts veicināja Eiropas kultūras un institūciju ienākšanu, viņš bija vardarbīgo krusta

karotāju līderis, bet mestrs Volters par spīti spējai ilgtermiņā aizsargāt Livoniju no Maskavas lielkņazistes ekspansijas taču bija apspiedēju militāras institūcijas galva. Tāpat kristīgā ticība nav “mūsu”, bet gan no ārpuses uzspiests “jūgs” brīdī, kad Livonija tika izveidota par “vācu koloniju”, kā apgalvots vienā no populārākajām Latvijas viduslaiku vēstures grāmatām.¹⁵ Viduslaiki, sekojot Apgaismības laikmeta naratīvam, ir ne tikai “tumši” un “atpalikuši”, bet tie ir arī “sveši” un atgādina latviešiem un igauņiem par “700 verdzības gadiem”.

Pirmskara nacionālā un tai sekojošā padomju laiku nacionāli marksistiskā historiogrāfija 13. gadsimtā iekarotajiem igauņiem un latviešiem iedalīja vēsturisko upuru lomu.¹⁶ Upuru lomas ilglaicīgais iespaids, kuru gadu desmitiem ir uzturējušas un reproducējušas skolu mācību programmas, ir redzams arī mūsdienās: tas izpaužas Livonijas vēstures noliegumā. Tomēr attieksmē pret viduslaikiem pār noliedzošo attieksmi, vismaz Latvijā, dominē nezināšana. Kā rāda Latvijā 2017. gadā veikta sabiedriskās domas aptauja, vairāk nekā puse no aptaujātajiem respondentiem atturējās vērtēt Livonijas laiku.¹⁷ Savukārt ceturtnā daļa, puse no tiem, kuriem bija viedoklis, teica, ka Livonijas laiks ir bijis slikts posms Latvijas vēsturē. Zīmīgi, ka lielākā daļa – 75 % cittautiešu – krievu valodā runājošo – nebija viedokļa par viduslaiku Livoniju. Turklāt acīmredzams ir tas, ka krieviski runājošajai Latvijas sabiedrības daļai Livonija kā tāda ir neizprotama, jo tā nav svarīga viņu vēsturiskajā atmiņā un kultūras naratīvā. Visu tautību Latvijas iedzīvotāju vēsturiskajā apziņā dominē 20. gadsimts un tā notikumi. Livonija 21. gadsimtā Latvijā dzīvojošajiem šķiet tāla un nepazīstama, bet, ja jāizsaka viedoklis par Livoniju, tad tas drīzāk būs negatīvs nekā pozitīvs.

Baltieši Ziemeļeiropas kontekstā bieži izceļas ar vēlmi uzsvērt savu vēsturisko savdabību, tomēr Latvija un Igaunija savā dilemmā par viduslaiku vēsturi – “savējo” vai “svešo” – šajā reģionā nav izņēmums. Bijušajā Livonijā, tāpat kā Somijā, 19. gadsimtā veidojoties nācijām, bija jāmeklē alternatīvie stāsti folklorā vai arī jāapgriež vēstījumu nozīme “svešo” viduslaiku eļišu veidotajos naratīvos – hronikās un dokumentos, viņu pašslavināšanās jāpārvērš par apsūdzības rakstu. Kā norāda Dereks Fjūsters, 19. gadsimta somu vēsturnieki agrajos viduslaikos meklēja “sākotnējos, neaptraipītos somus” (*original untainted Finns*) un kā atbilstošākos atrada Karēlijas zemniekus, kuri nebija nonākuši saskarē ar zviedru ieceļotājiem.¹⁸

15 INDRIĶIS ŠTERNS: Latvijas vēsture: 1180–1290. Krustakari, Rīga 2002, 383.–409. lpp.

16 HEIKO PÄÄBO: Estonian Transformation: From an Eastern Outpost in the West to a Western Outpost in the East, in: BARBARA TÖRNQUIST-PLEWA (ed.): Cultural Transformations after Communism: Central and Eastern Europe in Focus, Lund 2011, pp. 253–279, here p. 259.

17 MĀRTIŅŠ KAPRĀNS, ANDRIS SAULĪTIS: Latvijas sociālās atmiņas monitorings. Ziņojums Nr. 2, Rīga 2017, 9. lpp.

18 DEREK FEWSTER: Braves Step out of the Night of the Barrows: Regenerating the Heritage of Early Medieval Finland, in: R. J. W. EVANS, GUY MARCHAL (eds.): The Uses of the Middle Ages in Modern European States: History, Nationhood and the Search for Origins, London 2014, pp. 31–51, here p. 36.

¹⁹ FRANK REXROTH: Rituale und Ritualismus in der historischen Mittelalterforschung. Eine Skizze, in: HANS-WERNER GOETZ (Hrsg.): Mediävistik im 21. Jahrhundert: Stand und Perspektiven der internationalen und interdisziplinären Mittelalterforschung, Paderborn 2003, S. 391–406, hier S. 396.

Somijas viduslaiku vēsturē zviedriskais bija tikpat nevēlams kā vāciskais Latvijas un Igaunijas viduslaiku vēsturē.

Ko iesākt ar “svešajiem” viduslaikiem? Par to savā esejā raksta Eva Eihmane, lūkojoties, kā Latvijas un Igaunijas sabiedrībai padarīt viduslaiku pagātņi par savu, to “atgūt” un “piesavināties”, radot emocionālu saikni. Tomēr varbūt viduslaiku “piesavināšanās” Igaunijā un Latvijā nav nemaz nepieciešama? Saikne ar viduslaikiem mūsdienās pat zemēs, kurās vēsturiskā elite nav tikusi uztverta kā svešķermenis, zūd un viduslaiku vēsture arī kā akadēmiska disciplīna zaudē savu nozīmi. 20. gadsimta otrajā pusē notika nozīmīgas pārmaiņas pašu vēsturnieku izpratnē par viduslaikiem. Viduslaiku vēsture Rietumeiropā ir izkritusi no politiskās leģitimitācijas dienaskārtības. Kā rāda pēdējā laika notikumi, iespējams, ka Austrumu vai Centrālajā Eiropā atgriezīsies laiki, kad pagātne atkal kalpos politiskās leģitimitātes pamatošanai. Tomēr viduslaiku vēsture Rietumeiropā, īpaši Vācijā, tās akadēmiskajā formā 20. gadsimta otrajā pusē ir zaudējusi saikni ar etnisko vai nācijas vēsturi. Franks Reksrots uzskata, ka mūsdienu pirmsmodernā laikmeta vēsturnieki līdzinās 19. gadsimta antropologiem, kuri pētīja kultūras ārpus Eiropas, kam viduslaiku vēsture vairs nav vācu vēsture, jo 21. gadsimta sākumā viduslaiku sabiedrības mums ir kļuvušas “kulturāli svešas”.¹⁹ Visi vēstures naratīvi, kuri balstīja vācu nācijas veidošanos un Vācijas valsts nostiprināšanos 19. gadsimta nogalē un 20. gadsimta sākumā, ir kļuvuši semantiski tukši. Iespējams, šis ir tikai Vācijai raksturīgs fenomens, taču varbūt tas ir dabīgs process – zaudēt saikni ar nāciju sākotnes mītiem, kas bija tik svarīgi pirms gadsimta; jo vismaz Austrumeiropā, un īpaši Baltijā, kolektīvajā atmiņā svarīgākas par sākotnes mītiem ir kļuvušas 20. gadsimta traumas – totalitāro režīmu okupācijas un holokausts.

20. gadsimta traumas nobīda viduslaikus sabiedrības kolektīvās vēsturiskās atmiņas perifērijā, tomēr nevajadzētu steigties atvadīties no šī vēstures posma. Globālie politiskie procesi, noteiktu politisko ideoloģiju popularitātes uzplūdi un noplūdi, iespējams, nākotnē mainīs Latvijas un Igaunijas sabiedrības izpratni par viduslaikiem un skatījumu uz pagātņi, kā tas notiek citur Eiropā un Ziemeļamerikā. Notiek divi pretēji procesi: vienlaikus ar akadēmisko atsvešināšanos no pagātnes 21. gadsimtā nacionālās vēstures lielie naratīvi cenšas no jauna apgūt pirmsmoderno pagātņi. 2016. gads parādīja, ka Rietumu sabiedrībās

pēdējās desmitgadēs ir notikušas pārmaiņas, kuras valdošās politiskās elites un pārsvarā kreisi orientētie intelektuāļi nebija pamanījuši. Referendums par izstāšanos no Eiropas Savienības Lielbritānijā un Donalda Trampa ievēlēšana prezidenta amatā ASV 2016. gadā, labējo valdību veiktās demokrātiju, pilsonisko sabiedrību un akadēmisko brīvību ierobežojošās reformas Ungārijā un Polijā, kā arī galēji labējas partijas kā “Alternatīva Vācijai” (*Alternative für Deutschland*) ievēlēšana Vācijas Bundestāgā ir redzamākās šo pārmaiņu izpausmes. Vācijā labējie politiķi par vienu no saviem mērķiem izvirza arī pastāvošās atmiņu politikas pārskatīšanu. Labējo populistu centieni citādi interpretēt pagātņi neskar tikai 20. gadsimta vēsturi. Populistiski labējās politiskās kustības atstāj ietekmi uz viduslaiku pagātnes uztveri ASV un Eiropā. Baltie nacionālisti un galēji labējie viduslaikos atrod savus varoņus un ideālās sabiedrības; piemēram, Francijā labējie, lai uzsvērtu “Francijas balto nacionālo identitāti”, izmanto Žannu d’Arku;²⁰ baltie nacionālisti ASV un Eiropā redz vikingus kā baltās rases, maskulinitātes un patriarhālās sabiedrības ideālu.²¹ Viduslaiku iedvesmotas radošas izpausmes vairs nav tikai “augstās kultūras” un kultūras elites privilēģija; līdzās seriāliem, operām un romāniem nostājas arī rasistiski pret bēgļiem vai islāmu vērsti mēmi, kuros izmantoti viduslaiku tēli.²² Savā ziņā tā ir atgriešanās laikmetā pirms Otrā pasaules kara, kad viduslaiku vēsturei bija ideoloģiska loma konkrētas nācijas (rases) pārākuma izjūtas radīšanā. Šie procesi nav sveši arī Baltijai. 2019. gada Igaunijas parlamenta vēlēšanās galēji labējā Igaunijas Konservatīvā tautas partija (EKRE), kuras rindās ir vairāki baltie nacionālisti, ieguva 19 vietas parlamentā un nonāca valdībā. Vai igauņu labējie radikāļi instrumentalizēs vēsturi savas politiskās ideoloģijas veidošanā, rādīs laiks, bet šāda iespēja, vērojot attīstības tendences citur Eiropā, nešķiet nemaz tik neticama.

No vienas puses, Livonijas mantiniekiem – Latvijas un Igaunijas iedzīvotājiem – ir liegts kārdinājums nodoties politiskām fantāzijām par “diženo Livoniju” un vēlmi atjaunot kādu reiz bijušu vai iedomātu varenumu, kas piemeklē, piemēram, lietuviešu un poļu nacionālistus ar sapņiem par reiz vareno Lietuvas lielkunigaitiju un Žečpospoļitu. Ir grūti atrast politiķus vai publiskos intelektuāļus, kas apgalvotu, ka Latvijas vai Igaunijas valsts ir Livonijas mantiniece un ka “mums” ir bijusi liela, spēcīga “valsts” viduslaikos. Livonijas iekļaušanai “valstiskuma

20 ANDREW B. R. ELLIOTT: *Medievalism, Politics and Mass Media: Appropriating the Middle Ages in the Twenty-First Century*, Woodbridge 2017, pp. 2–4.

21 DOROTHY KIM: *White Supremacists Have Weaponized an Imaginary Viking Past. It's Time to Reclaim the Real History*, in: *Time*, 12.04.2019., pieejams: <http://time.com/5569399/viking-history-white-nationalists/> (skatīts 15.04.2019.).

22 ELLIOTT, *Medievalism, Politics and Mass Media* (kā 20. atsauce), p. 7.

- 23 TĀLAVS JUNDZIS, GUNTIS ZEMĪTIS (red.): *Latvieši un Latvija: Valstiskums Latvijā un Latvijas valsts – izcīnītā un zaudētā*, Rīga 2013.
- 24 GUNTIS ZEMĪTIS: *Agrīnā valstiskuma veidošanās problemātika Latvijas teritorijā*, in: JUNDZIS / ZEMĪTIS (kā 23. atsauce), 14.–51. lpp.
- 25 ANDRIS LEVĀNS: *Politiskās organizācijas modeļi viduslaiku Livonijā*, 13.–16. gadsimts. Manifestācijas un leģitīmācijas formas, in: JUNDZIS / ZEMĪTIS (kā 23. atsauce), 52.–76. lpp.
- 26 *Varas Latvijā: no Kurzemes hercogistes līdz neatkarīgajai valstij: esejas*, Rīga 2019.

tradīcijā” ir vairākas problēmas. Pirmā, Livonija nebija vienota valsts, jo viduslaikos nepastāvēja valstis modernā izpratnē, kā arī Livonija bija drīzāk garīgu valdījumu kopums, bet nebija vienots politisks organisms. Otra problēma ir tā, ka Livonijai ir trīs mantinieki: vācbaltieši, latvieši un igauņi, kuriem visiem ir ļoti atšķirīga attieksme pret to. Vācbaltiešiem piederība Livonijai ir viena no centrālajām viņu identitātes asīm, bet vācbaltiešu skaits ir neliels, kolektīvā identitāte zūd, un viņi vairs nedzīvo Latvijā un Igaunijā, turpretim latvieši un igauņi Livonijas apkampienos nekrīt. Latviešu un igauņu nācijas pagātnes diskursos vismaz pagaidām nav manāms sentiments pret Livoniju kā politisku vienību. Tomēr Latvijā, tuvojoties valsts simtgadei, auga interese par valstiskuma vēsturi un centieni ieraudzīt valstiskuma formas pirms Latvijas Republikas dibināšanas.²³ 2013. gadā izdots rakstu krājuma “Latvieši un Latvija” ceturtais sējums iezīmēja pētnieku viedokļu atšķirības par to, vai vispār var runāt par valstiskumu Latvijas teritorijā pirms modernās valsts rašanās. Guntis Zemītis aizstāv ideju par valstiskuma ģenēzi Latvijā pirms kristianizācijas sākuma,²⁴ savukārt Andris Levāns rakstā par viduslaiku Livoniju, analizējot politiskās organizācijas modeļus, apzināti izvairās no jēdzienu “valstiskums” un “valsts” lietošanas.²⁵ Jaunākais mēģinājums izprast valstiskuma vēsturi Latvijā pirms 1918. gada ir jurista, tagad Valsts prezidenta Egila Levita virsvadībā tapušais eseju krājums, kurā gan zīmīgā kārtā Livonija un tās loma valstiskuma vēsturei Latvijā veltītajā grāmatā nav apskatīta.²⁶ Šie centieni pētīt valstiskuma vēsturi parāda, ka daļā Latvijas intelektuālās elites pastāv vēlme integrēt Livoniju un tās pēctečus, piemēram, Kurzemes hercogisti, Latvijas valstiskuma vēsturē. Svešo eliti ir grūti pieņemt kā savējos, bet, izmantojot šeit reiz pastāvējušas varas kā politiskās kontinuitātes pierādījumu, var pamatot, ka Latvijas valsts nav radusies “tukšā vietā”.

Sastapšanās ar mūsdienās radītām atsaucēm uz pagātņi mēdz radīt neskaidrību. Rīgā, pilsētas centra nomalē, netālu no Hanzas un Vesetas ielas stūra uz žoga ir lasāms uzraksts: *Make Hanza Great Again* (Padarīsim Hanzu atkal diženu), kas būtu jāuztver kā ASV prezidenta Donalda Trampa saukļa *Make America Great Again* (Padarīsim Ameriku atkal diženu) parafrāze. Var vaicāt, vai burts *z* angļu vārdā *Hansa*, kur būtu jābūt *s*, dod mājienu, ka tā ir atsauce uz Hanzas ielas bijušo diženumu ar Krievijas cara Pētera I stādīto parku, bijušo saldumu fabriku, skaistāko ugunsdzēsēju

Uzraksts *Make Hanza Great Again* uz bijušās rūpnīcas teritorijas žoga Vesetas ielā, Rīgā. Autors: nezināms, 2019 (?). Foto: Ilgvars Misāns, 2019

depo Baltijā, veco preču staciju, šūšanas fabriku un bijušo ASV vēstniecību, kurā savā jaunībā viesojies Džons F. Kenedijs? Vēl nesen bija plāns pārvērst Hanzas ielas rajonu par pilsētas komerciālo centru un tur uzcelt arī laikmetīgās mākslas muzeju, padarot šo apkaimi patiešām diženu, bet tad “AB.LV banka”, kas bija solījusi celt muzeju un investēt šajā rajonā daudz naudas, tika slēgta apsūdzību naudas atmazgāšanā dēļ. Tomēr šo uzrakstu var interpretēt arī kā atsauci uz reiz pastāvējušo Hanzas tirgotāju tīklu, kas sniedzās no Novgorodas līdz Londonai un no Briges līdz Bergenai un padarīja Rīgu par bagātu un varenu pilsētu.

Līdzīga neskaidrība rodas, ja kāda 20. gadsimtā veidota institūcija pašapzinīgi uzdod sevi kā viduslaikos dibinātas institūcijas mantinieci. Elitārākā Latvijas skola – Rīgas Valsts 1. ģimnāzija – salīdzinoši nesen ir sākusi par savu dibināšanas laiku saukt 1211. gadu, tādējādi norādot, ka tā ir šajā gadā dibinātās Rīgas Domskolas pēctece.²⁷ Skolas pašas izveidotā ģenealoģija gan nepārlicina, tomēr šis ir viens no retajiem gadī-

27 Rīgas Valsts 1. ģimnāzija. Par vēsturi, oficiālā interneta vietne, 2019, pieejams: <http://r1g.edu.lv/v/parskolu/vesture> (skatīts 30.04.2019.).

jumiem, kad latviešu 20. gadsimtā (1919. gadā) radīta institūcija mēģina piesavināties un savā identitātē integrēt viduslaiku pagātņi. Tie ir nepārprotami pausti centieni apliecināt savu ekskluzivitāti, kas liecina par tādas vēsturiskās apziņas klātbūtni, kāda nebūtu iedomājama vēl pirms 30 gadiem, kad latvieši negribīgi identificējās ar “vācu pagātņi”.

Gandrīz visās mūsdienu refleksijās tikpat labi par nesenu, kā senu pagātņi būtisks ir tagadnes aktuālais politiskais, ekonomiskais, kultūras un identitātes konteksts. Amerikāņu sociologs Berijs Švarcs reiz rakstīja, ka “kolektīvā atmiņa ataino realitāti, interpretējot pagātņi ar attēliem, kas piemēroti un nozīmīgi tagadnē; tā veido realitāti, dodot cilvēkiem programmu, kurā var tikt formulēta un īstenota viņu tagadnes rīcība”.²⁸ Var notikt kāds negaidīts pavērsiens tagadnē, piemēram, ugunsnelaime viduslaiku katedrālē vai kāda karavadoņa kaulu uziesāna, un viduslaiki, par kuriem ikdienā maz kurš atceras, pēkšņi var atkal kļūt svarīgi.

Tāpat kā individuālā, kolektīvā atmiņa ir selektīva. Tagadnes konteksta iespaidā notiek izvēle vai tiek dots impulss, ko konkrētajā brīdī no pagātnes atcerēties, un šī selektivitāte ir vienlīdz attiecināma kā uz salīdzinoši neseniem, tā arī uz seniem notikumiem un parādībām. Bieži vien impulss atcerēties viduslaikus vai toreiz dzīvojušus cilvēkus ir nejaušs, kā gadījumā ar Anglijas karali Ričardu III un sakaliešu vadoni Lembitu. Ričards III, kura tēls četrus gadsimtus ir bijis uz skatuves Šekspīra dēļ, 2012. gadā negaidīti iznāca uz tagadnes skatuves pats. Kaulu atrašana stāvvietā un karaliskās bēres viņu nostādīja moderno mediju starmešu gaismās un lika no jauna atklāt Ričardu III, liekot atvest daudzus viņa nelabvēļu un Šekspīra radītus mītus. 2016. gadā atkal par sevi lika runāt 1217. gadā nogalinātais sakaliešu vadonis Lembits. Leģenda par viņa galvaskausu ik pa laikam atgriežas Igaunijas sabiedrības uzmanības lokā. Vai tā ir varoņa – brīvības cīnītāja meklēšana pagātnē? Vai Lembits var simbolizēt ne tikai cīņu ar krustnešiem, bet arī igauņu nācijas pretestību padomju okupācijai un ārējam spēkam mūsdienās – Eiropas Savienībai? Visticamāk, Lembita atgriešanās arī varētu būt vien pāris cilvēku privāta iniciatīva beidzot atminēt mīklu par šo galvaskausu. Tas joprojām nav izdevies, Lembita gal-

vaskauss arvien ir pazudis Polijas muzeju dzīlēs, bet, to meklējot, igauņu vēsturnieki ir atraduši vairākas reiz pazaudētas, ar Livoniju saistītas kultūrvēsturiskas vērtības.

Attiecības starp viduslaikiem un sabiedrību 20. un 21. gadsimta mijā var raksturot kā savstarpēju atgrūšanos un pievilkšanos. No vienas puses, atļaušos apgalvot, ka interese par viduslaiku vēstures grāmatām, pētījumiem, viduslaiku vēstures studijām universitātē samazinās, jo bez iedziļināšanās un kultūras distances apzināšanās, kas pastāv starp mūsdienām un šo laikmetu, nav iespējams pietuvoties viduslaikiem. Viduslaiki ir grūti saprotami, grūti skaidrojami un arī grūti pārdodami, ja domājam par finansējuma piesaisti jauniem pētījumiem. No otras puses, viduslaiki dod daudz iedvesmas fantāzijas radītiem kultūras produktiem, tie ir mītiski laiki ar bruņiniekiem, vikingsiem, princesēm un mūkiem vienuviet. Mūsu kultūrtelpu būtu grūti iedomāties bez darbiem, kuros plaši ir izmantoti viduslaiki un to elementi, piemēram, filmas “Montī Paitons un Svētais grāls”,²⁹ seriāla “Troņu spēles” vai Umberto Eko romāniem “Rozes vārds”³⁰ un “Bodolino”.³¹ Viduslaiki sevi manifestē arī ar iespēju līdzdarboties: piedaloties viduslaiku svētkos, noskatoties bruņinieku turnīru uzvedumus vai eksperimentālās arheoloģijas paraugdemonstrējumus. Viduslaiki intelektuāli ir tālu un grūti saprotami, bet daiļliteratūrā un izklaides industrijā tie mums ir ļoti tuvu.

Pagātne var būt rēgs, kas iedvesmo briesmoņus tagadnē, bet Livonija laimīgā kārtā nebūs tā, kas iedvesmos briesmoņus. Livoniju ir grūti izmantot pārspīlētas, hegemoniskas nacionālās apziņas veidošanā. Livonijas etniskā un politiskā neviendabība nevar derēt par augsni šovinistiskam nacionālismam. No vienas puses, Livonija latviešu un igauņu apziņā tiek traktēta kā trauma, jo 13. gadsimta iekarotāju veidotā institucionālā tradīcija nedeva iespēju uz tās balstīt 20. gadsimta sākumā izveidoto latviešu un igauņu nacionālo valstu politisko leģitimitāti. No otras puses, Livonijai ir cits potenciāls kolektīvajā atmiņā, proti, atrodoties Eiropas perifērijā, tā spēja kļūt par daļu no Eiropas ekonomiskās, politiskās un kultūras telpas, nostiprinoties tajā. Livonijas mantojums palīdzēja saglabāt šo eiropisko identitāti arī pēc viduslaikiem, jo īpaši laikā, kad zemes, kas 20. gadsimtā kļuva par Latviju un Igauniju, ietilpa Krievijas impērijas sastāvā. Viduslaiku Livonija deva kultūras un identitātes kodu, ko gadsimtu gaitā papildinātā un pārveidotā veidā ir pārmantojusi mūsdienu Latvijas un Igaunijas sabiedrība.

29 Monty Python and the Holy Grail, 1975, TERIJS GILLIAMS (*Gilliam*), TERIJS DŽONSS (*Jones*) režija, 92 min.

30 UMBERTO EKO: Rozes vārds, tulk. DACE MEIERE, Rīga 2016.

31 UMBERTO EKO: Bodolino, tulk. DACE MEIERE, Rīga 2002.

The Middle Ages at the Beginning of the 21st Century

Gustavs Strenga

The relationship between the contemporary societies and the Middle Ages is a complicated one. On the one hand, the Middle Ages are omnipresent in our lives because of cultural products: movies, TV shows, computer games, novels, LARP games and other cultural phenomena that have been inspired by the medieval times. On the other hand, the Middle Ages are difficult to grasp for the contemporary European societies.

The main protagonists in this essay are two medieval dead, who represent two different attitudes towards not only the medieval dead, but also the Middle Ages as such. The bones of Richard III, King of England, killed at the battle of Bosworth (1485), in 2012 were discovered in a parking lot in Leicester, where he was buried in the choir of the former Franciscan church. In Estonia in 2017 a legend emerged that the skull of medieval heathen Estonian chieftain Lembit, killed in 1217, had been located in a museum in Poland. King Richard, vilified by his contemporaries and Shakespeare, was given a royal funeral in the Cathedral of Leicester and was re-buried there, attracting considerable attention. The historical strivings of the war, during which Richard was killed, have gone. For contemporary Western European societies the Middle Ages do not serve a source for the narratives of division and conflict. Yet Lembit embodies memories of a conflict and subjugation. Lembit's skull has not been found, yet his death is part of 'the Great Battle for Freedom' fought by the Estonians against the Germans during the 13th century and later. Societies of Latvia and Estonia, territories of which used to form medieval Livonia, still have certain resentment against the Livonian Middle Ages and as an opinion poll conducted in Latvia shows, the majority of the respondents see this time period negatively.

At the beginning of the 21st century, the Middle Ages once again are instrumentalized to create or re-create nationalist and even racist narratives. In France the right-wing parties are using Joan of Arc as a symbol to emphasize the 'white identity' of France; the white supremacists in the USA and elsewhere are referring to the Viking societies as a certain role model for the white race, masculinity and patriarchy. Livonia, however, does not provide inspiration for such nationalist phantasies, partially because of its complexity – the ruling elites were 'German' and the ancestors of Latvians and Estoni-

ans belonged to the subjugated classes – peasants and non-elite townspeople. Yet, it does not mean that politicians are not looking for points of reference there. In Latvia, just before the centenary of the state, intellectuals and politicians have been emphasizing the importance of the history of statehood (*valstiskums*); they have hinted that medieval Livonia also has its place in this genealogy of statehood in the territory of Latvia. Also several institutions in Latvia claim that they have been founded in the Middle Ages, although such claims are unfounded speculations. These examples show that there is a certain interest in medieval Livonia among the contemporary elites and societies, yet the attitudes, same as those towards the Middle Ages in general, are ambiguous.

Viduslaiku Livonija un 21. gadsimta Igaunija

Juhans Krēms

Atbilde uz jautājumu par viduslaiku Livonijas nozīmi mūsdienu Igaunijā ir atkarīga no tā, kam jūs to vaicājat. Viduslaiki nav periods, kas intensīvi nodarbina cilvēku prātu, un tā nav tikai Igaunijas īpatnība. “Viduslaiku” kā apzīmētājs bieži tiek lietots par ko primitīvu, atpalikušu, mazpazīstamu vai nezinošu. Jauno laiku un īpaši jaunāko laiku vēsture – vēsture, ko mēs faktiski joprojām izdzīvojam, klausoties mūsu vecvecāku atmiņās, ir daudz tuvāka, un to, ka uzmanības centrā ir tieši šis vēstures posms, var pamanīt it visur, piemēram, grāmatveikalu plauktos visā Eiropā. Situāciju vēl vairāk sarežģī tas, ka masu kultūrai kopumā ir tieksme iespaidoties no starptautiskajām tendencēm – pateicoties kinoindustrijai (un Šekspīram), cilvēki par viduslaiku Anglijas valdniekiem zina daudz vairāk nekā par viduslaiku Svētās Romas impērijas imperatoriem. Šādos apstākļos mazinās zināšanas par vietējo, sava reģiona viduslaiku vēsturi.

Vēsturniekam jautājums par viduslaiku nozīmi mūsdienās rada pretrunīgas izjūtas. No vienas puses, ikviens priecājas, ja viņa darbības lauks izpelnās plašāku interesi, un kārdinājums uzsvērt savas pētniecības tēmas nozīmi ir milzīgs. Jubilejas, piemēram, Reformācijas 500. gadskārta, līdzīgi kā Baltijas republiku (un Krievijas 1917. gada revolūcijas) simtgade palielina attiecīgo pētījumu rezultātu: grāmatu, filmu, lekciju, žurnālu utt. noietu. Šādos brīžos cilvēki vēlas dzirdēt ko vairāk par vēsturi, un vēsturniekiem ir iespēja saņemt papildu finansējumu. Taču jubilejām ir arī ēnas puse – tās var nopietni izkropļot konkrētā vēsturiskā notikuma uztveri. Svinot kāda pagātnes notikuma gadadienu no mūsdienu skatupunkta, var gadīties, ka mēs

- 1 “[J]ede Epoche ist unmittelbar zu Gott, und ihr Wert beruht gar nicht auf dem, was aus ihr hervorgeht, sondern in ihrer Existenz selbst, in ihrem eigenen Selbst.” LEOPOLD VON RANKE: Über die Epochen der neueren Geschichte. Vorträge dem Könige Maximilian II. von Bayern im Herbst 1854 zu Berchtesgaden gehalten, hrsg. von ALFRED DOVE, Leipzig 1906, S. 17.
- 2 “The Middle Ages have never been reconstructed from scratch: We have always mended or patched them up, as something in which we still live. [...] We no longer dwell in the Parthenon, but we still walk and pray in the naves of the cathedral. [...] All the problems of the Western world emerged in the Middle Ages.” UMBERTO ECO: The Return of the Middle Ages, in: U. ECO: Travels in Hyperreality, London 1987, pp. 61–85, here pp. 67–68.
- 3 CARL ROBERT JAKOBSON: Kolm isamaa kõnet, 1869–1870 [Trīs runas Tēvzemei, 1869–1870], Tallinn 1991.
- 4 MAREK TAMM: History as Cultural Memory. Mnemo-history and the Construction of the Estonian Nation, in: Journal of Baltic Studies 39 (2008), pp. 499–516.

vairs nespējam saskatīt šo notikumu tā laika kontekstā, ieraudzīt visus iespējamus un neiespējamus attīstības scenārijus un varbūtējos iznākumus un tiecamies vēsturi reducēt līdz lineārai teleoloģiskai līnijai. Mēs tiecamies konstruēt nenovēršamas ģeoloģiskās līnijas no mūsu pašreizējā izejas punkta līdz pat tālai pagātnei. Tādējādi jautājums par pagātnes nozīmi šodien ierobežo izpētes brīvību un uztveres iespējas, kā arī nav taisnīgs pret attiecīgo pagājušo laikmetu. Jubilejas gadā ir vērts atsaukt atmiņā mūsdienu vēstures pētniecības pamatlicēja Leopolda fon Rankes teikto: “Ikviens laikmets ir nepastarpināti saistīts ar Dievu, un tā vērtību nosaka nevis tā iznākums, bet gan tā pastāvēšana kā tāda.”¹

Taču, neraugoties uz to, mēs esam saistīti ar viduslaikiem. Šī laikmeta nozīme atklājas, pretstatot to agrākiem laika posmiem cilvēces vēsturē. Kā rakstīja Umberto Eko (*Eco*) savā slavenajā apcerējumā par jaunajiem viduslaikiem, “viduslaiki nekad nav rekonstruēti no nulles: mēs tos vienmēr esam labojuši vai lāpījuši kā ko tādu, ko mēs joprojām apdzīvojam. [...] Mēs vairs nemitināmies Partenonā, taču joprojām staigājam un lūdzam Dievu katedrāles jomā. [...] Visas Rietumu pasaules problēmas radās viduslaikos.”²

Tāpēc nav brīnums, ka vairākumam Eiropas nāciju valstu stāsti par to dibināšanu sākas ar viduslaikiem, un zināmā mērā Igaunija nav izņēmums. Saskaņā ar nacionālo vēstures skatījumu, kas sāka veidoties 19. gadsimta 60. gados, pirms 13. gadsimta krusta kariem un iekarošanas valdīja brīvības laikmets, un brīvība tika zaudēta varonīgā cīņā pret vācu un skandināvu iebrucējiem.³ Pat visromantiskāk noskaņotie igauņi atzīst, ka šo seno igauņu sabiedrības organizāciju nevar dēvēt par valsti mūsdienu izpratnē, taču nav šaubu, ka krustneši cīnījās pret igauņu ciltīm. Sastapis šīs ciltis Livonijas Heinriha / Indriķa hronikas lappusēs, mūsdienu igauņu lasītājs neviļus nostājas vienā pusē, atšķirībā no vācbaltiešiem juzdams līdzī iekarotājiem, nevis bruņiniekiem iekarotājiem. Cits viduslaiku notikums (un datums), kas ir zināms ikvienam igauņim, ir Svētā Jura nakts sacelšanās (1343. gadā), ko apspieda Vācu ordenis. Šīs norises – krusta karš un sacelšanās – ir definējošie elementi “dižajā” nacionālajā vēstījumā par igauņu brīvības cīņām, kas ilga no viduslaikiem līdz priekšpēdējai uzvarai 1920. gada Neatkarības karā.⁴ Šajā

shēmā lielākā viduslaiku perioda daļa tiek uzlūkota negatīvā gaismā, līdz ar to par viduslaikiem netiek daudz runāts.

Taču šis stāsts neatklāj visu kopainu. Vienmēr ir pastāvējis arī cits, paralēls (vai, iespējams, pat atvasināts), optimistiskāks vēstījums, kurš izgaismo viduslaikus kā laiku, kad Igaunija pievienojās Rietumu pasaulei.⁵ Protams, viduslaiki bija tumšs periods, un viduslaiku (un agro jauno laiku) sabiedrības feodālos un īpaši koloniālos aspektus nav viegli uzlūkot kā kaut ko pozitīvu, taču tie iet roku rokā ar Rietumu kristietības izplatīšanos, Hanzas pārticību un galu galā arī ar protestantismu – šīs visas tiek skatītas kā igauņiem labvēlīgas parādības. Šādus spriedumus izteica jau pirmie nacionālistiski noskaņotie Igaunijas domātāji, piemēram, Villems Reimans.⁶ Šodien vairākums laicīgi noskaņoto igauņu labprāt atbalsta teoriju, ka robežai pa Narvas upi starp latīņu un pareizticīgo kristietību ir plašāka nozīme – tā ir robeža starp divām civilizācijām: mēs varam ar gandarījumu lasīt Semjuelu Hantingtonu (*Huntington*)⁷ un varam būt pateicīgi Vācu ordenim par šīs zemes aizstāvēšanu viduslaikos.⁸ Runājot par sadarbību Baltijas jūras reģionā, igauņi atsaucas arī uz Hanzas savienības mantojumu, kas saistīja šo zemi ar citām teritorijām. Arī viduslaiku pilsētu kultūra ar tās koncepciju *Stadtluft macht frei* ir labs identifikācijas punkts – igauņu zemnieki bēga no savu vācu kungu tirānijas uz pilsētām, kas tādējādi bija vārti uz brīvību (tomēr mēs aizmirsim, ka pilsētās šie brīvie igauņi strauji pārvācojās). Kas attiecas uz arhitektūras mantojumu, pieminekļus ir viegli uztvert kā kaut ko mums pašiem piederošu – akmeņus nesa un kopā lika tieši igauņu strādnieki, un viduslaiku Tallinā daudzi mūrnieki bija igauņi. Viduslaiku Livonija tradicionāli ir uzlūkota kā tikai un vienīgi vāciešu veidota, taču 20. gadsimta pētnieki ir atklājuši ievērojamu autohtono iedzīvotāju ieguldījumu tajā.

To, cik joprojām sarežģīta ir saikne ar viduslaikiem, parāda reakcija uz 2012. gada nogalē izdoto Igaunijas viduslaiku vēstures jauno sējumu.⁹ Tam netika veltīta gandrīz neviena profesionāla vēsturnieka atsauksme, toties sabiedrībā šis sējums tika dedzīgi apspriests. Diskusijas galvenokārt koncentrējās uz iekarošanas laiku, ko grāmatas autori dēvēja par “krusta karu”, atsakoties no Igaunijā tradicionāli lietotā apzīmējuma *muistne vabadusvõitlus* (kas burtiskā tulkojumā nozīmē ‘senā

- 5 JÜRI KIVIMÄE: Eesti ja Euroopa – ajaloolise ühtekuuluvuse põhijooni [Igaunija un Eiropa – vēsturiskās vienotības iezīmes], in: IVAR RAIG, ERIK TERK (eds.): Eesti tee Euroopa Liitu, Tallinn 1995, lk. 35–53.
- 6 VILLEM REIMAN: Seitsetada aastat kultuuratööd [Septiņsimt kultūras darba gadi], in: Sirvilauad 1917, [Tartu] lk. 1–42.
- 7 MARIA MÄLKSOO: Samuel Huntington, R.I.P: mis jääb ellu, mis jääb mällu [Semjuels Hantingtons, R.I.P: kas dzīvos, un ko atcerēsies], in: Diplomaatia 65/66 (2009), lk. 28–29.
- 8 ERIK KROSS: Musta risti kaitse all [Melnā krusta aizsardzībā], in: Eesti Päevaleht, 12.12.2001., lk. 3, publicēts arī in: E. KROSS: Vabaduse vāravad. Valik tekste, 1988–2006, Tartu 2007, lk. 65–68.
- 9 Eesti ajalugu II: Eesti keskaeg [Igaunijas vēsture, 2. sēj.: Igaunija viduslaikos], toimetāja ANTI SELART, Tartu 2012, sējuma autori ir Tina Kala (*Kala*), Linda Kaljundi (*Kaljundi*), Juhans Krēms (*Kreem*), Ivars Leimuss (*Leimus*), Kersti Markus (*Markus*), Anu Menda (*Mänd*), Inna Peltsama-Jirjo (*Põltsam-Jürjo*), Erki Rusovs (*Russow*), Anti Selarts (*Selart*), Mareks Tamms (*Tamm*), Heiki Valks (*Valk*).

- 10 Intervija ar ENNU TARVELU (*Tarvel*), intervē VALLE-STENS MAISTE (*Maiste*): Muistse vabadasvõitluse mõistest loobumine on küsitav [Termina "senā brīvības cīņa" atmešana bija apstrīdama], in: Sirp, 20.03.2013.
- 11 HASSO KRULL: Armas Ajalugu. Suur litootes ja vabadasvõitluse muster [Cienitā vēsture. Dižās litotas un brīvības cīņu raksturs], in: Sirp, 24.01.2013.
- 12 MIHKEL MUTT: "Aborigeenlust" ületada püüdes [Cenšoties pārkāpt "iedzimtum" robežas], in: Postimees, 14.02.2013.

brīvības cīņa'). Tādējādi autori pirmām kārtām vēlējas izvairīties no nācijas koncepcijas lietošanas attiecībā uz 13. gadsimtu, bet lasītājus tas sarūgtināja.¹⁰ Autoru mēģinājums iekarošanas procesa izklāstā nenostāties nevienā pusē, dažos gadījumos pat uzlūkojot to kā pozitīvu notikumu gaitu, mulsināja Igaunijas sabiedrību.¹¹ Joprojām lielā tās daļā ir plaši izplatīta sevis traktēšana kā *Naturvolk* (pirmatnēja dabas tauta), kas, līdzīgi kā Amerikas pamatiedzīvotāji, cietusi no piespiedu eiropēizācijas. Jaunā viduslaiku vēsture ar tās pārnacionālo pieeju un simpātijām pret viduslaiku Livonijas kultūru pat tika uzlūkota kā solis atpakaļ labprātīgas paškolonizēšanās virzienā; ja salīdzina ar agrāk izdoto Igaunijas vēstures literatūru, tajā uzsvars tika likts uz balsis piešķiršanu pakļautajiem.¹²

Saistībai ar viduslaikiem nav vienmēr jābūt ideoloģijas caurstrāvotai; iespējams vērot arī no ideoloģiskajiem kontekstiem atbrīvotu attieksmi pret šo periodu. Tallinas vecpilsēta kā vēstures piemineklis ir populārs tūrisma objekts jau kopš 19. gadsimta. Par vēsturiskā mantojuma saglabāšanu atbildīgās padomju institūcijas, kurās dominēja arhitekti, ne tikai rūpīgi aizsargāja un restaurēja abu Pasaules karu saudzēto Tallinas viduslaiku centru; tas bieži izmantots arī kā dekorācijas padomju kinodustrijai. Tagad vasarās masu tūrisms ar kruīza kuģiem atgādā ceļotāju straumes, kas neapšaubāmi lūkojas pēc spīdzināšanas rīku muzeja vai līdzīgiem plaši pazīstamiem "viduslaiku" zīmoļiem. Šis komerciālais potenciāls ir ticis izmantots dažādu viduslaiku festivālu un tirdziņu popularizēšanā ne tikai Tallinā, bet arī citviet. Savi viduslaiku festivāli ir mazākām pilsētām, kuru pagātne ir saistīta ar Hanzas savienību, piemēram, Tartu, Viljandi un Pērnai, lai gan tur no viduslaikiem maz kas ir saglabājies. Šādā lokālā līmenī un nelielā mērogā ir grūti runāt par komercializāciju kā problēmu, drīzāk jāpriecājas par vietējās sabiedrības iniciatīvu. Dažādās Igaunijas vietās ir iekonservētas un restaurētas pilsdrupas. Šis process aizsākās jau padomju perioda izskaņā, kad tika restaurētas Kīu, Vao un Purtses pilis un sākās darbs pie pilīm Narvā, Rakverē un Paidē. Vietējos entuziastus, šķiet, nesatrauc tas, ka šajās pilīs reiz mitinājās iekarotāji. Pilsdrupas var uzlūkot arī tikai kā romantiskus un gleznainus pieturas punktus ainavā. Turklāt viduslaiki var būt arī rotaļīgi. Apmēram 50 km uz ziemeļiem no Tartu Kasinurmē

Svētā Jura dienas vakarā tiek rīkotas brīvdabas lomu spēles (*live action role play*), kas saved kopā vēstures entuziastus un rekonstruētājus ar cilvēkiem, kuri aizraujas ar visu iespējamo veidu fantāzijām “Gredzena pavēlnieka” un “Troņu spēļu” stilā. Interese par viduslaikiem tādējādi tiek atvērta iztēlei, un nav svarīgi, ka Kasinurme atrodas Igaunijas dienvidos, bet vēsturiskā sacelšanās notika Igaunijas ziemeļdaļā un salās.

Ļoti vispārīgi raugoties, ir acīmredzams, ka viduslaiku Livonija ar tās kultūras vāciskumu ir kas tāds, kas atšķīra Igauniju (un Latviju) no citām Baltijas jūras reģiona zemēm, piemēram, no Zviedrijas, Somijas, Krievijas un Lietuvas. Taču, lai ilustrētu mūsdienu Igaunijas sarežģīto saikni ar tās viduslaiku pagātņi, nobeigumā vēlos minēt kādu pamācošu piemēru. Ļoti bieži Ziemassvētku gaidīšanas laiks Tallinas Pilsētas arhīvā sākas ar pilsētas mēra lūgumu viest skaidrību jautājumā par senāko Ziemassvētku eglīti Eiropā. Plaši izplatīts ir uzskats, ka senākā Ziemassvētku eglīte tika uzstādīta Tallinā 1441. gadā, taču nesen arī Rīga izvirzīja līdzīgas pretenzijas, lai gan tur Ziemassvētku kontekstā “koks” (viduslejasvācu valodā *bom*) pirmo reizi minēts 1510. gadā. Mēs nezinām, kāds koks tas bija un kā tas izskatījās; tā saistība ar mūsdienu Ziemassvētku eglīti (kas ir Viktorijas laika izgudrojums), maigi sakot, ir aiz matiem pievilktā.¹³ Taču “koka” uzstādīšana Tallinas un Rīgas tirgus laukumā iekļaujas vienotā kultūras kontekstā – viduslaiku ceļojošo Hanzas tirgotāju Ziemassvētku svinībās (un karnevālā). Tas, cik dedzīgi mūsdienu igauņu un latviešu attiecīgo pilsētu mārketinga speciālisti izcēla šo aspektu un pielāgoja to mūsdienu Ziemassvētku tradīcijām, norāda uz mūsu saikni ar viduslaikiem. Tas atklāj ilgas pēc viduslaicīgā, vēlmi saistīties ar šiem senajiem vācu tirgotājiem un viņu atstāto mantojumu.

Īsāk sakot, Igaunijas stāsts par viduslaikiem ir kā divsejainais Jānuss. Vienā pusē ir zaudētā brīvība un centieni to atgūt, bet otrā – pamati, kas padarīja Igauniju piederīgu Rietumiem un Eiropai. Taču, lai stāsts par Ziemassvētku eglīti noder arī kā brīdinājums, ka ne viss ap mums nāk no viduslaikiem, pat tas, kas izskatās gandrīz viduslaicīgs. Arī vēlākiem laika posmiem (zviedru un caru laikiem, kā arī padomju varai) bija būtiska nozīme mūsdienu Igaunijas veidošanās procesā.

Medieval Livonia and Estonia in the 21st Century

Juhan Kreem

The perception of the Middle Ages in today's Estonia is complex. Predominantly the Middle Ages are seen as the period of loss of freedom and a foreign rule; Estonians still prefer to call the crusade the 'ancient fight for freedom'. The only other event from the medieval history that every Estonian would know is the St. Georges Night Rebellion (1343). The backbone of Estonian history is the fight for freedom, which culminated in the semi-final victory in the War of Independence in 1920. Under these circumstances the Middle Ages remain one of the 'dark ages' of oppression.

On the other hand, the Middle Ages are also remembered, because it was the time when Estonia joined the Western World. Western Christianity, Hanseatic prosperity and finally also Protestantism are rooted in the Middle Ages and are seen in today's Estonia as essential elements of the national identity. It is especially easy to connect oneself with the medieval urban culture, not only because of the well-preserved medieval architecture in Tallinn, but also because for the medieval peasants towns were gateways to freedom.

Besides ideologically articulated relation to the Middle Ages, there can be also other forms. In the commercial sphere Hanseatic fairs are an important part of summer activities in many Estonian towns. Among the re-enactment enthusiasts the search for the authentic Middle Ages is mixed with romance and images from literature.

The Middle Ages are certainly the most defining times in the history of Estonia (and Latvia), especially when compared with that of the neighbouring countries like Sweden, Finland, Russia and Lithuania. Nevertheless, it has to be remembered that later periods have their role in the making of the modern Baltic as well.

Viduslaiku Livonija un mūsdienu Latvija

Eva Eihmane

Droši vien ir vispārzināma patiesība, taču šajā (un ne tikai) kontekstā ir vērts atgādināt, ka mums – mūsdienu Rietumu sabiedrības pārstāvjiem – viduslaiki ir īpaši nozīmīgi, jo tieši šajā periodā tika likti pamati modernajai Eiropas civilizācijai. Lai gan patlaban šie pamati ļogās mūsu acu priekšā un sabiedrība distancējas no pamatakmens – kristīgās ticības –, uz kura tie balstās, nemainīgs paliek fakts, ka mūsdienu Rietumu sabiedrība izauga no Rietumu kristīgās civilizācijas, kas veidojās viduslaikos. Tādējādi mēs esam viduslaiku sabiedrības tieši mantinieki.

Taču mazāk zināma ir atziņa, ka Latvijā (un Igaunijā) viduslaiku perioda – tātad Livonijas – vēsturiskā, kultūras, ideoloģiskā un sociālā nozīme ir vēl lielāka un daudzslāņaināka. Livonija vienā ideoloģiskajā, kultūras un zināmā mērā arī tiesiskajā, politiskajā un ekonomiskajā ietvarā apvienoja visas etniskās grupas, kas dzīvoja mūsdienu Latvijas un Igaunijas teritorijā, darot galu to pastāvīgajiem savstarpējiem konfliktiem. Tādējādi Livonija radīja priekšnosacījumus latviešu un igauņu nācijas formēšanās procesam un attīstībai. Uz latviešu nāciju tas, iespējams, attiecas vēl vairāk, jo mūsdienu Latvijas teritorijā viduslaiku sākumposmā valdīja lielāka lingvistiskā daudzveidība un pastāvēja varbūtība, ka vismaz daļa autohtono iedzīvotāju varētu asimilēties etniskajās grupās, kas kaimiņos uz dienvidiem un austrumiem no tām veidoja jaunas politiskās struktūras. Visbeidzot jāpiemin Livonijas robežu noturība – tās pamatā joprojām ir saglabājušās nemainīgas un iezīmē mūsdienu Latvijas un Igaunijas valstu teritorijas.

- 1 Piemēram, VITOLDS MUIŽNIEKS (red.): *Ceļā uz latviešu tautu / On the Road to Becoming Latvian*, Rīga 2016.
- 2 “Nameja gredzens”, rež. AIGARS GRAUBA, Platforma filma studija, 1' 54", 2018.

Turklāt laikā, kad veidojās Livonija, kristietība, kas jau kopš agrājiem viduslaikiem bija neapturami virzījusies uz Eiropas ziemeļiem, bija pietuvojusies mūsdienu Latvijas un Igaunijas teritorijai. Tādējādi tās iedzīvotājiem – agrāk vai vēlāk, labprātīgi vai piespiedu kārtā – vajadzētu pavērsties vai nu pret rietumiem un kļūt par Rietumu kristīgās sabiedrības daļu, vai arī austrumiem un pievienoties Austrumu grieķu katoļu (pareizticīgajai) pasaulei. Livonijas tapšanas procesā tās autohtonie iedzīvotāji un to apdzīvotās zemes integrējās Rietumu kristīgajā pasaulē, un tā mēs tagad esam Rietumu sabiedrības daļa. Mūsdienu Latvijas sabiedrība ar to lepojas, taču paradoksālā kārtā nevēlas pieņemt savas Rietumu orientācijas cēloņus.

21. gadsimta vēsturnieki lielākoties ir vienojušies par šādu skatījumu uz Livoniju. Viens no pozitīvākajiem Latvijas valstiskuma simtgades aspektiem ir tāds, ka ir sākusies latviešu nācijas veidošanās priekšnosacījumu akadēmiska analīze un apspriešana un Livonija ir atzīta par būtisku pamatakmeni šajā attīstības ceļā.¹

Taču Latvijā – līdzīgi kā citviet pasaulē – pastāv plaša starp vēsturnieku un sabiedrības skatījumu uz pagātņi. Tas ir dabiski, tomēr Latvijā par konkrētām vēstures tēmām šādas plaisas ir īpaši dziļas un ir potenciāls nesaskaņu avots. Lielai daļai cilvēku, pat tiem, kuriem vēsture īpaši neinteresē, par dažām vēstures tēmām ir savi dziļi iesakņojušies uzskati. Tie bieži balstās izdomājumos un ir anahroniski, taču ir ārkārtīgi grūti vai pat neiespējami pārliecināt daļu sabiedrības mainīt savas domas. Tā drīzāk “norakstīs” citādi domājošus vēsturniekus kā nezinošus vai ļaunprātīgi kosmopolītiskus šī vārda sliktākajā nozīmē. Livonija – un it īpaši krusta kari, pēc kuriem tā tapa, – ir viena no šādām tēmām, kā rāda karstie un savstarpēji neiecietīgie strīdi, kas uzliesmo starp vēsturniekiem un sabiedrību un pašā sabiedrībā ik reizi, kad uzmanības lokā izvirzās kāds ar krusta kariem saistīts aspekts: piemēram, nesen, iznākot uz ekrāniem filmai “Nameja gredzens” (2018).² Tas galvenokārt skaidrojams ar to, ka Livonijas rašanās laiks ir saistīts ar latviešu nacionālās identitātes apziņu. Šajā laikā – 13. gadsimtā – notika būtisks pagrieziens mūsdienu Latvijas teritorijas autohtono iedzīvotāju liktenī. Turklāt krusta kari ietver sadursmi starp tiem, kas tiek uzlūkoti kā “mūsējie”, un tiem, kas skaitās “svešie” jeb “viņi”, bet tas vienmēr liek virmot kaislībām.

Liela, iespējams, pat lielākā daļa Latvijas sabiedrības³ uzlūko Livoniju kā sava veida “cietumu”, ko tās pakļautajiem un apspiestajiem senčiem uzspieda sveši, vienīgi alkātības vadīti iekarotāji. Turklāt, saskaņā ar šo skatījumu, iekarotāji varmācīgi pārtrauca varonīgi pretojošos vietējo etnisko grupu konsekvēnto attīstību ceļā uz savu valsti, kas joprojām tiek uzskatīta par sabiedrības attīstības augstāko sasniegumu.

Līdz ar to Livonijas vēsture pēc krusta kariem – t. i., pēc autohtono etnisko grupu pakļaušanas Rietumu kristietības nesējiem 13. gadsimtā – lielākoties paliek ārpus sabiedrības interešu loka. Tas skaidrojams ar to, ka pēc krusta kariem autohtonie iedzīvotāji, kuri tiek uzlūkoti kā īstie un vienīgie “mūsu senči”, lielākoties tika nostumti no vēstures skatuves. Galvenokārt agrārās Livonijas lielākā autohtono iedzīvotāju daļa iekļāvās zemnieku kārtā, bet it visur viduslaiku pasaulē zemnieki veidoja, Ārona Gureviča (*Gurevich*) vārdiem runājot, “klusējošo vairākumu” – vēstures avotos viņu balsis nav pārstāvēta. Savukārt viduslejasvācu valodā runājošie Livonijas iedzīvotāji,⁴ kuri bija Livonijas vēstures rakstītāji un attīstības noteicēji, sabiedrības skatījumā drīzāk ir naidīgi svešinieki nekā “mūsu” pagātnes daļa. Tomēr nevar nepieminēt paradoksus, ka dažus šīs “svešo” veidotās Livonijas aspektus – piemēram, piederību Hanzas savienībai – sabiedrība labprāt atzīst par savu vēsturisko mantojumu. Tā astoņas Latvijas pilsētas,⁵ interpretējot sev vēlamā gaismā visus iespējamus vēsturisko liecību pavedienus, ir pasludinājušas sevi par bijušajām Hanzas dalībniecēm; vārds “Hanza” tiek arī citādi intensīvi izmantots mārketinga mērķiem un tūristu piesaistei.

Taču kopumā Livonijas vēsture tiek uzlūkota kā “svešinieku” vēsture. Līdz ar to Latvijas sabiedrība nejūtas kā visas Livonijas sabiedrības mantiniece, jeb, kā Ilgvars Misāns un Andris Levāns to precīzi formulēja intervijā saistībā ar 2017. gada decembrī notikušo konferenci,⁶ – trūkst emocionālās saiknes starp Latvijas sabiedrību un Livoniju.

Emocionālās saiknes starp sabiedrību un Livoniju trūcumam ir gan vēsturiski, gan psiholoģiski iemesli. To ievērojami veicināja nacionālistiski orientētā pirmskara historiogrāfija, kas ir atstājusi būtisku iespaidu uz latviešu pagātnes izpratni. Sabied-

- 3 Šajā esejā teiktais par Livonijas uztveri Latvijas sabiedrībā pārsvarā attiecas uz latviski runājošo iedzīvotāju daļu, t. i., etniskajiem latviešiem. Daudzskaitlīgās etniskās minoritātes par Livonijas vēsturi pamatā atturas izteikties, kas mudina izdarīt pieņēmumu, ka viņu vēsturiskajā apziņā Livonija vai nu nepastāv vispār, vai arī ir tāta miglainās aprisēs. Tādējādi Livonija veido daļu no atšķirīgās vēstures izpratnes t. s. latviski un krieviski runājošajā Latvijas sabiedrības daļā. Latvijas etniskās minoritātes un Livonija ir tēma atsevišķam pētījumam.
- 4 Publiskajā sfērā lietotā valoda ne vienmēr atbilda tās lietotāju etniskajai piederībai. Autohtono iedzīvotāju pārvācošanās, īpaši pilsētās un sabiedrības augstākajos slāņos, nebija retums.
- 5 Līdzās Rīgai par kādreizējām Hanzas pilsētām tiek uzskatītas Cēsis, Valmiera, Limbaži, Koknese, Kuldīga, Ventspils un pat nelielā Straupe. Šo pilsētu mārketinga speciālisti, visticamāk, nezina un, vēl ticamāk, nevēlas zināt, ka mazo pilsētu dalība Hanzas aktivitātēs bija ļoti epizodiska un pakļauta lielo pilsētu interesēm. Skat. Valmieras pilsētas piemēra analīzi: EDGARS PLĒTIENS: Livonijas mazpilsētas Hanzā 13.–15. gs.: Valmieras pilsētas piemērs, in: Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi II, Rīga 2016, 65.–75. lpp.; E. PLĒTIENS: Pils un pilsēta Livonijā 13.–16. gadsimtā: Straupes piemērs, in: LEVA OSE (sast.): Latvijas viduslaiku pils IX, Rīga 2016, 174.–206. lpp., šeit 178., 197. lpp.

- 6 Intervija raidījumā “Zināmais nezināmajā” Latvijas Radio 1 (6.12.2017.), pieejama URL: http://www.latvijaradio.lsm.lv/lv/lr/arhivs/?__uri=lv/lr/arhivs/&adv=1&channel=0&d=6&d2=&keyword=&m=12&m2=&y=2017&y2=&page=2 (skatīts 15.05.2018.).
- 7 Piemēram, Valsts prezidents Kārlis Ulmanis (1936–1940) paziņoja, ka vēsturei ir jāattīsta vienotības apziņa tautā, jāceļ tās pašpārliecība un jākalpo kā tautas lepnuma avotam. KĀRLIS ULMANIS: Tauta un Vēsture, in: Latvijas Vēstures institūta žurnāls (1937), 1, 8.–10. lpp.; K. ULMANIS: Klausāties vēstures soļos, in: Latvijas Vēstures institūta žurnāls (1937), 2, 163.–186. lpp.
- 8 ERNST RENAN: What is a Nation (Sorbonnas Universitātē 1882. gada 11. martā nolasītā lekcija), pieejama URL: https://web.archive.org/web/20110827065548/http://www.cooper.edu/humanities/core/hss3/e_renan.html (skatīts 27.08.2018.).
- 9 Piemēram, populārajā Viļņa Baumaņa rakstītajā un trimdas grupas “Trīs no Pārdaugavas” izpildītajā dziesmā “Dziesma tālāk iet”, kas uzskaita iekarošanas, kuras gadsimtu laikā pārcieta “latviešu tauta”, 20. gadsimtu minot kā laiku, kad “jauni krustneši panceros brauca un jauni tatāri pretī tiem trauca”. Pieejams URL: <https://www.dziesmas.lv/d/14631?textSize=12&showSend=True&setAsLike=True&checkCookies=True> (skatīts 21.11.2018.).

rības emocionālās atsvešinātības no Livonijas noturību sekmēja padomju un trimdas latviešu vēstures literatūra, kas par Livonijas vēsturi ironiskā kārtā turpināja kultivēt pirmskara pamatnostādnes. Latvijas viduslaiku vēsturnieki pirms Otrā pasaules kara tika aicināti mērķtiecīgi veicināt latviešu nācijas pašapziņu jaundibinātajā valstī un pat leģitimēt tās pastāvēšanu.⁷ Tādējādi pētnieku uzmanības lokā bija gandrīz tikai un vienīgi norises Latvijas teritorijā pirms krusta kariem un to laikā dzīvojošo autohtono iedzīvotāju vēsture, mēģinot saskatīt valstiskuma attīstību pirms krusta kariem un heroizējot baltu un somugru cilšu cīņu pret krusta karotājiem. Tā tika kavēta emocionālās saiknes veidošanās ar Livoniju laikā pēc krusta kariem. Šāda nostāja jaunas valsts tapšanas laikā ir saprotama, jo ikvienai nācijai ir nepieciešamas kopīgas atmiņas un pat mīti.⁸ Tomēr, laikam ritot un uzkrājoties sava valstiskuma vēstures bagāžai, nācijas pašapziņai būtu bijis jāpieaug, un ir izzudusi emocionālā nepieciešamība pēc aizvēsturiskā valstiskumā balstītas valsts leģitimācijas. Taču pirmskara historiogrāfijas nostādnes ir iesakņojušās sabiedrības apziņā un lielākoties palikušas noturīgas pret jaunākajām akadēmiskās vēstures atziņām.

Pirmskara historiogrāfijas nostādņēm ļoti auglīgu augsni veidoja nesenā vēsturiskā pieredze. Sabiedrības apziņā Livonija kā ietvars, kurā “mūsu” senči bija pakļauti “svešajiem”, zināmā mērā asociējās ar nacionālās neatkarības un pat okupācijas koncepcijām, bet šie jēdzieni mūsdienu Latvijā joprojām ir ļoti sensitīvi, kas loģiski izriet no 20. gadsimta trauksmainās vēstures pieredzes. Kolektīvajā atmiņā joprojām sāpīgi dzīva ir pieredze, kas saistīta ar nesen iegūtas neatkarības zaudēšanu un trim okupācijām – padomju, nacistu un atkal padomju. Tādējādi sabiedrības uztverē misionāri un krusta karotāji, kas radīja Livoniju un bija tās vēstures veidotāji, tiek ielikti vienā kategorijā ar 20. gadsimta okupācijas varām, pret kurām joprojām kultivētais aizvainojums atstarojas arī uz viduslaiku “okupantiem”. Tas ir bieži jūtams publiskās diskusijās (īpaši tajās, kas anonīmi notiek internetā) un reizēm pat tiek pausts burtiski, dēvējot krusta karotājus par “okupantiem” vai otrādi – apzīmējot 20. gadsimta okupācijas varas kā “krustnešus”.⁹ Nenoliedzami, ir grūti pieņemt “viņus” kā “mūsu” vēstures daļu, pieņemt to, ka Livonijā “viņi” ar laiku kļuva par daļu no “mums” – tas

prasa mainīt pasaules uzskata šķautni, bet tas vienmēr ir sāpīgs process, kam nepieciešama garīga piepūle.

Turpretī doma, ka mūsu senči vienoti un varonīgi cīnījās pret svešiem iebrucējiem, lai arī uz kādu vēstures periodu tas attiektos, ir patīkama un veicina lepnumu par savu nāciju – kā rāda daudzās pozitīvās atsauksmes par jau minēto filmu “Nameja gredzens”. Savukārt tas, ka autohtonās etniskās grupas galā galā tika pakļautas, ļauj tās uzlūkot kā netaisnības upurus un dod pamatu mūsdienu Latvijas iedzīvotājiem uzskatīt sevi par šī upura statusa mantiniekiem. Tas ir patīkami, jo “upura” statuss ietver morālu pārākumu.¹⁰ Turklāt kopīgi pāridarījumi vieno,¹¹ un, kā rāda nesenā pagātne, nav nekā vienojošāka par kopīgu ienaidnieku. Arī kopīgs aizvainojums pret kopīgu “pāridarītāju” sniedz tādu kā morālu gandarijumu. Tādējādi liela sabiedrības daļa kultivē emocionālo saikni ar idealizētu pirms krusta kariem Latvijas teritorijā mītošo sabiedrību un ar Livonijas “alternatīvu” – valstisko veidojumu, kas pēc daudzu domām būtu varējis attīstīties šajā zemē, ja to nebūtu pakļāvuši krusta karotāji. Šāds pagātnes skatījums nedod iespēju attīstīties emocionālai saiknei ar vēsturisko viduslaiku Livoniju.

Tāpēc, visticamāk, pārskatāmā nākotnē plaису starp vēsturnieku un sabiedrības skatījumu uz Livoniju nebūs iespējams ievērojami mazināt, nemaz nerunājot par tās pilnīgu pārvarēšanu. Domājams, laikam ritot, mainoties paaudzēm un Latvijas 20. gadsimta vēsturei zaudējot personiskās pieredzes skaudrumu, emocionālais fons kļūs mazāk labvēlīgs pirmskara historiogrāfijas iedibinātajam skatījumam uz Livoniju (ja vien neradīsies jauni faktori, kas varētu šādu naratīvu veicināt). Ar laiku iespaidu atstās arī mūsdienu vēstures literatūrā, arī mācību grāmatās, klāstītais 21. gadsimta vēsturnieku skatījums uz viduslaiku Livoniju. Jādomā, ka ieguldījumu plaiss starp vēsturnieku un sabiedrības skatījumu uz Livoniju pakāpeniskā mazināšanā dod arī izglītojošās aktivitātes, ko arvien lielākā skaitā piedāvā muzeji un izglītības iestādes, kā arī masu informācijas līdzekļi.

Tomēr izglītojošās aktivitātes spēj uzrunāt tikai daļu sabiedrības – tos, kuri vēlas iegūt padziļinātas zināšanas. Plaiss mazināšanā ar pārējo sabiedrību būtiska nozīme ir izglītošanai izklaidējošā veidā. Tāpēc vēsturnieku cieņu pelna arī tādi

10 WILLIAM URBAN: Victims of the Baltic Crusade, in: Journal of Baltic Studies (1998), 29/3, pp. 195–212.

11 RENAN (kā 4. atsauce).

pasākumi kā viduslaiku festivāli, kas piedāvā vienkāršotu un selektīvu viduslaiku dzīves ainu, bet toties piesaista lielu skaitu apmeklētāju, kuri ir atvērti jaunai pieredzei. Lai gan vairāku mam interešu loks aprobežojas ar dažiem romantiskiem, dekoratīviem un mūsdienu kontekstā eksotiskiem viduslaiku aspektiem, kā “viduslaiku stilā” gatavoti ēdieni, apģērbs vai ieroči, šādi pasākumi dod iespēju plašai auditorijai sniegt vismaz fragmentāru, toties zinātniskos pētījumos balstītu ieskatu Livonijas dzīvē, iespējams, vismaz dažus prātus pamudinot tiekties uzzināt ko vairāk.

Tomēr to, cik dziļa un noturīga šobrīd ir un nākotnē būs plaisa starp vēsturnieku un sabiedrības skatījumu, ļoti lielā mērā nosaka Livonijas vēsturei veltītā daiļliteratūra un it īpaši mākslas filmas, jo, kā rāda nesenās norises šajā jomā, tieši šie kultūras produkti ir visefektīvākais veids, kā radīt emocionālo saikni starp pagātņi un mūsdienu cilvēkiem. Pirmkārt, tāpēc, ka beletristika un kino uzrunā lielāko sabiedrības daļu, pat tos, kas jūt nepatiku pret izglītojošām grāmatām un mācīšanos. Otrkārt, šie kultūras produkti emocionāli iesaista auditoriju stāstā. Treškārt, katra jauna grāmata un īpaši filma par Livonijas viduslaiku pagātņi rada kaislīgu un domas raisošu diskusiju gan sabiedrībā, gan starp sabiedrību un vēsturniekiem. Un, ceturtkārt, vēsturiskā beletristika un filmas labāk nekā jebkurš cits līdzeklis palīdz izpildīt ļoti būtisku priekšnosacījumu emocionālās saiknes ar Livoniju veidošanai sabiedrībā – tās ļauj auditorijai spert soli tuvāk spējai paraudzīties uz pasauli ar Livonijas iedzīvotāja acīm.

Pagātnē balstītu literatūras darbu un filmu autori, vai viņi to apzinās vai (visbiežāk) ne, veido sabiedrības priekšstatus par pagātņi. Vēsturiskā beletristika un īpaši filmas auditorijas apziņā kļūst par daļu no pagātnes ainas un līdz ar to ietekmē tās nacionālās identitātes formēšanos. Pat ja autori apgalvo, ka attiecīgā grāmata vai filma ir ar vēsturiskajiem faktiem nesaisītīts iztēles auglis, ja tās darbība risinās vēsturiskā laikmetā un vietā un/vai tajā piedalās vēsturiskas personas, tā neizbēgami vairāk vai mazāk vismaz iekrāso konkrēto vēstures procesu uztveri auditorijas apziņā. Tādu darbu kā filmas “Nameja grezdens” vai Jāņa Lejiņa triloģijas “Zīmogs sarkanā vaskā”¹² iezīmētā pagātnes aina un radītais priekšstats daudzu cilvēku prātā

noteikti ir spilgtāks un aizēno zinātnisku vēstures grāmatu vēstījumu par notikumiem 13. gadsimtā. Aizraujoši uzrakstīts romāns vai iespaidīgi uzņemta filma var aizēnot daudzu vēsturnieku ilglaicīgu pūļu rezultātu. Tādējādi vēsturiskā beletristika un kino var kalpot kā visefektīvākais vēsturnieku un sabiedrības komunikācijas instruments vai arī gluži otrādi – var padarīt vēl noturīgāku plaisu starp vēsturnieku un sabiedrības skatījumu uz viduslaiku Livoniju (un citiem vēstures posmiem un aspektiem).

Viens no iemesliem, kāpēc Latvijas sabiedrībā trūkst emocionālās saiknes ar Livoniju, ir ļoti mazais skaits tādu šim vēstures posmam veltītas vēsturiskās beletristikas darbu (vai pat tādu neesamība), kuri adekvāti atspoguļotu viduslaiku vērtību sistēmu un pasaules redzējumu un tādējādi palīdzētu izprast viduslaiku cilvēku rīcības motīvus. Nav daudz pat uzmanību piesaistošu populārzinātnisku izdevumu.¹³ Ar Livonijas vēsturi saistīto darbu vidū dominē tādi, kas “teleportē” uz viduslaikiem mūsdienu vērtības un nostādnes – visbiežāk nicīgu attieksmi pret reliģiju, nacionālistiskas idejas un apsēstību ar romantiskām attiecībām. Tādējādi tie veicina sabiedrībā negatīvu un nosodošu attieksmi pret viduslaiku cilvēkiem un kavē emocionālas saiknes izveidošanu ar viņiem. Jāatzīst, ka adekvāta konkrēta pagātnes perioda pasaules redzējuma un vērtību sistēmas atsegšana prasa no autora ne tikai padziļinātas zināšanas, bet arī izpratni par vēsturiskajiem procesiem, kas iegūstama akadēmiskās vēstures studijās.¹⁴ Vai varētu būt, ka Latvijas vēsturnieki beletristiku un pat populāro zinātni uzlūko kā kaut ko mazvērtīgāku un ar savu “misiju” nesaistītu, vai varbūt aizrautīga stāstījuma radīšanai nepieciešams īpašs talants, kas nav tik bieži sastopams, pat vēsturnieku aprindās?

Tomēr vēsturnieki arī ar savu akadēmisko darbību (zinātniskām publikācijām, priekšlasījumiem) var mudināt auditoriju ieraudzīt trūkumus “alternatīvās Livonijas” loģikā un sniegt stabilu atspēriena punktu sabiedrības izpratnei par viduslaiku Livonijas vēsturi. To nodrošinātu Latvijas vēstures konsekventa iekļaušana plašākā telpiskā kontekstā, jo tikai šāds skatījums ļauj pilnīgi izprast norises šajā teritorijā, piemēram, 12.–13. gadsimtā notiekošo procesu neizbēgamību, konkrēti, kristietības neapturamo virzību uz ziemeļiem kontekstā ar alternatīvām, kas

13 Nesen, 2018. gadā, uz ekrāniem iznākusī dokumentālā drāma “Baltu ciltis”, RAITIS ĀBELE UN LAURIS ĀBELE (rež.), Tritone Studio, 90”, var derēt par paraugu kvalitatīvam populārzinātniskam darbam, kura autori skaidri apzinās savu atbildību sabiedrības izglītošanā. Tomēr visumā atturīgā sabiedrības reakcija uz šo filmu (vismaz salīdzinot ar vētrainajām atsauksmēm par filmu “Nameja gredzens”) cita starpā apliecina, ka beletristikai ir lielāka ietekme uz publikas prātu un sirdi.

14 Kā, piemēram, to pierāda Pirmajam krusta karam uz Svēto Zemi veltītā igauņu rakstnieka Tīta Aleksejeva triloģija, kuras pirmā daļa ir tulkota latviski: TĪTS ALEKSEJEVS: Svētceļojums. Stāsts par pirmo krusta karu, Rīga 2013.

15 Šo tendenci lielā mērā ir veidojusi historiogrāfijas tradīcija, ko tālāk kultivē tādi plaši atzīti un lasīti autori, kā INDRĪKIS ŠTERNS: Latvijas vēsture, 1180–1290: Krustakari, Rīga 2002; I. ŠTERNS: Latvijas vēsture, 1290–1500, Rīga 1997.

16 Tieši šis aspekts – Latvijas un Igaunijas viduslaiku vēsturnieku, kā arī gan angļiski, gan vāciski rakstošo Livonijas ārvalstu pētnieku pulcēšana kopīgai domu apmaiņai – autorei skatījumā ir konferences, kuras atziņas apkopotas šajā krājumā, galvenais sasniegums un pozitīvākais aspekts.

mūsdienu Latvijas iedzīvotājiem noteikti šķistu mazāk pievilcīgas, kā arī sekojošās cīņas par varu starp Livonijas politiskajiem spēkiem un Livonijas zemju neatkarības zaudēšanu 16. gadsimtā. Jāatzīst, ka 21. gadsimta vēsturnieki tiecas aplūkot Latvijas pagātņi plašākās kopsakarībās, taču nepieciešams laiks, līdz šāds skatījums iesakņosies sabiedrības apziņā, kur joprojām lielākoties dominē tendence uzlūkot mūsdienu Latvijas viduslaiku vēsturi izolēti no Eiropas un pat reģiona konteksta. Šī tendence ir viens no cēloņiem sabiedrības deformētajam skatījumam uz viduslaiku Livoniju. Autorei kompetencē nav spriest, vai šī tendence netiek tālāk uzturēta pašreizējā skolas mācību programmā, taču dažas pazīmes šajā sakarā raisa bažas.

Viens no šīs tendences aspektiem, vai, iespējams, tās rezultāts ir tāds, ka sabiedrība Livoniju uztver tikai kā vienu tās daļu – mūsdienu Latvijas teritoriju. Tādējādi sabiedrības apziņā Livonijas aina ir nepilnīga pat vienkāršā ģeogrāfiskā griezumā.¹⁵ Šo tendenci palīdzētu mazināt arī intensīvāka diskusija un pētījumu aprīte starp Latvijas un Igaunijas viduslaiku vēsturniekiem, kā arī starp vāciski un angļiski rakstošajiem Livonijas viduslaiku pētniekiem.¹⁶ Tas vienlaikus sabiedrības uztverē padarītu vēsturnieku skatījumu uz Livoniju pārliecinošāku un palīdzētu izvairīties no pētnieciskā darba dublēšanās.

Bet lasītājs varētu jautāt – kāpēc vispār jāmēģina mazināt plaisu starp vēsturnieku un sabiedrības skatījumu uz Livoniju? Galu galā Livoniju no mūsdienu Latvijas šķir vairāk nekā pieci gadsimti – kāds gan kaitējums var rasties no tā, ka vēsturnieki un liela daļa iedzīvotāju uz šo laika posmu raugās krasi atšķirīgi? Turklāt vai lepnums par savu tautu, pat ja šīs jūtas balstās deformētā skatījumā uz kādu periodu, procesu vai norisi tās vēsturē, galu galā tomēr nav apsveicams? Kāpēc mūsdienu Latvijas (un Igaunijas) iedzīvotājam būtu nepieciešama emocionālā saite ar Livoniju? Kāpēc lai viņš Livoniju neizstumtu no savas vēsturiskās atmiņas vai nenomainītu ar izdomātu “alternatīvās Livonijas” tēlu, ja tas viņam sagādā patīkamākas emocijas?

Patiesi, atšķirībā no 20. gadsimta vēstures pretrunīgajiem vērtējumiem atšķirīgi skatījumi uz viduslaiku Livoniju, visticamāk, paliks tikai verbālu sadursmju līmenī un nenovedīs pie starpvalstu spriedzes vai publiskām neapmierinātības izpausmēm.

Ne velti par Livonijas vietu mūsdienu sabiedrībā tika rīkota diskusija zinātniskā konferencē, nevis masu mītiņš vai vismaz raidījumu cikls televīzijā.

Tomēr Livonijas vēsture ir saistīta ar mūsdienu Latvijas (un Igaunijas) iedzīvotāju identitātes konstruēšanu. Vai nāciju var uzskatīt par nobriedušu un pašpārliecinātu, ja tās identitātes struktūrā ir izdomāti elementi un ja tā noliedz daļu savas pagātnes un tās veidotājus?

Personīgā līmenī raugoties, vēstures zināšanas un izpratne par vēsturiskajiem procesiem paplašina laika dimensiju cilvēka apziņā, un Livonija ļauj Latvijas un Igaunijas iedzīvotājiem paplašināt laika dimensiju savā apziņā. Emocionālā saikne ar šo laikposmu, ar Livonijas vēsturi saistīto procesu izpratne plašākā ģeopolitiskajā kontekstā – atšķirībā no izdomātā “alternatīvās Livonijas” tēla, lai cik tas būtu emocionāli patīkams – palīdz mūsdienu Latvijas (un Igaunijas) iedzīvotājam labāk orientēties šī brīža norisēs savā valstī, reģionā un pasaulē un līdz ar to justies ērtāk mūsdienu pasaulē – konkrētajā vietā un laikā. Turklāt, iepazīstot livoniešus viņu dažādībā ar viņu vērtību sistēmu un cilvēciskajām vērtībām, mūsdienu Latvijas (un Igaunijas) iedzīvotājs labāk sapratīs sevi un citus, kā arī cilvēka dabu kopumā, tostarp tās neatņemamo tumšo pusi, kā arī cilvēka pārliecības un rīcības atkarību no sociālās vides.

Medieval Livonia and Latvia in the 21st Century

Eva Eihmane

In Latvia there is a large gap between the way Livonia is seen by historians and the way it is seen by the public. The 21st century Latvian historians have reached a consensus that Livonia provided preconditions for the development of the Latvian (and Estonian) nation and ushered in the process of the integration of the territories of modern Latvia (and Estonia) into the Western Christendom. In contrast, a large, perhaps a dominating part of the Latvian public regards Livonia as a sort of a 'prison' forced upon their subjugated and oppressed ancestors by greedy foreign conquerors. On the one hand, the crusades period attracts great public interest as a crucial turn in the destiny of the autochthonous inhabitants of the territory of present-day Latvia and a clash between what is seen as 'us' and 'them' and thus this period serves a source of myths. On the other hand, the history of Livonia after the crusades to a large extent remains outside the range of deeper public interest, because then the autochthons, who alone are seen as 'our ancestors', for the most part ceased to be actors of history. Consequently the history of Livonia is seen as that of 'foreigners' and an emotional link between the contemporary Latvian society and Livonia is missing. The gap in the perception of Livonia is due both to historical and psychological reasons that are stimulated by the 20th century historiography and are related to the traumatizing 20th century history. The present essay offers a detailed analysis of the relevant reasons.

The author believes the gap in the perception of Livonia to be unsurmountable in the predictable future and assumes that with the passage of time and change of generations as well as through educational efforts the emotional background may become more favourable for the development of an emotional link with Livonia. As a step that could foster this process the author advocates the placement of the medieval history of present-day Latvia in a broader European context and a better exchange of findings between Latvian and Estonian medievalists. The paper especially underlines the role of education through entertainment – historical fiction in particular – in lessening the gap between the historians' and public vision of Livonia and argues for broader historians' involvement in the relevant efforts.

In the conclusion the essay tackles the issue of the importance of an emotional link between modern Latvian (and Estonian) societies with Livonia and associates it with a sense of identity and an understanding of the present-day processes in the region.

Livonija un pasaule

21. gadsimtā

Jans Rīdigers

1209. gada vasaras nogalē pulciņš krusta karotāju, pacilātajās sirdīs degsmei mīļoties ar bažām, pameta piekrastes līdzenumu un piesardzīgi virzījās dziļāk tālajā zemē, kurā viņi bija tikko ieradušies. Viņi apzinājās savu mērķi – izplatīt Dieva vārdu un apzīmogat šo zemi ar krusta zīmi –, taču viņiem nebija īsti skaidrs, kā to praktiski paveikt. Pa līdzenumu bija viegli pārvietoties, taču karotājus nemierīgus darīja nocietinājumi pakalnos tālumā – viņi ne mirkli nebija droši, vai pieredzēs nākamo rītu. Tālākajās gaitās krusta karotāji rīkojās atkarībā no apstākļiem, vai nu nežēlīgi uzbrūkot vai arī pārrunājot stratēģiju un slēdzot vienošanos ar vietējiem iedzīvotājiem, pret kuriem nevērsa iebiedēšanu ar uguni un zobenu. Iestājoties ziemai, vairākums krusta karotāju, savu laiku nokalpojuši, bija devušies prom, bet tiem, kuri, apņēmības pilni iesākto novest līdz galam, bija palikuši, vajadzēja gaidīt nākamo vasaru, kad varēja cerēt uz papildspēkiem. Un tā gadu pēc gada, dažām sīvām kaujām paretam pārtraucot dienišķās vardarbības rutīnu, līdz divus gadu desmitus vēlāk bija iedibināta jauna baznīcas un politiskā kārtība, kas neatgriezeniski izmainīja šo zemi.

Protams, es šeit domāju Albiģiešu krusta karu (1209–1229) mūsdienu Oksitānijas reģionā Francijas dienvidos. Šis reģions ir iecienīts brīvdienu galamērķis, un man tas patīk tādēļ, ka tam bija veltīta mana doktora disertācija. Vēlāk, pievērsoties Livonijas vēsturei, mani pārsteidza skaidri redzamās paralēles, kuras, cerams, jūs saskatījāt no savas zemes vēstures pozīcijām, lasot par krusta karotāju gaitām Oksitānijā. Abās teritorijās vienā un tajā pašā laikā norisinājās vairāk vai mazāk līdzīgi procesi, atšķirīga bija tikai

1 ROBERT BARTLETT: *The Making of Europe. Conquest, Colonization and Cultural Change 950–1350*, London 1993.

vide, pirmkārt jau klimata ziņā. Varētu iebilst, ka “pagāni” (Livonijā) nav tas pats, kas “ķeceri” (Oksitānijā), taču, iespējams, 12. gadsimta krusta karu ideoloģijas mērķauditorijas uztverē tie lielā mērā bija līdzvērtīgi, vismaz attiecībā uz vis-svarīgākajiem aspektiem – grēku atlaidi un zobenu. Varbūt līdzība ir tik uzkrītoša tāpēc, ka Vidusjūras reģions nav Baltija un mums tīk tos iedomāties kā visai atšķirīgas vietas. Taču arī šis skatījums, iespējams, ir raksturīgāks mūsdienām nekā viduslaikiem. Karotājs avantūristiska anglonormāņu augstmaņa karapulkā, soļodams gar upes krastu Īrijas vidienē vai lejup pa Estremaduras kalnu grēdas nogāzi, iespējams, jutās līdzīgi kā Oksitānijas un Livonijas krustneši.

I

Un tā ir mana pirmā tēze. Manuprāt, šajā konferencē rīkotā diskusija skaidri parādīja, ka Livonija nav nekāds izņēmums. Tur notiekošais ļoti līdzinās procesiem, kas vienlaikus norisinājās arī daudzās citās Eiropas zemēs. Mēs par to uzzinājām pirms ceturtdaļgadsimta, kad iznāca Roberta Bārtleta grāmata par Eiropas eiropeizāciju,¹ kurā Livonijai bija ierādīta godpilna vieta starp Eiropas pirmās ekspansijas zonām līdzās Oksitānijai, Īrijai, Velsai, Spānijai un pat Svētajai zemei.

Tomēr Bārtleta grāmatā mazāk skaidri atklājas tas, ka arī visos Baltijas jūras reģiona nostūros vienlaikus noritēja ļoti līdzīgi procesi. Bārtleta uzmanības centrā ir Baltijas jūras dienvidu un austrumu piekraste, taču Livonijā notiekošais ļoti līdzinājās norisēm ne tikai Pomerānijā un Somijā, bet arī jūras pretējā krastā, Zviedrijas Kalmarsunda apgabalā, kā to detalizēti parādīja apjomīgais projekts “Kultūru sadursme vai kompromiss” (*Culture Clash or Compromise*). Šis projekts, kurš, saņemot finansējumu, aizsākās 1995. gadā (tātad pēc Bārtleta publikācijas un nepārprotami kā reakcija uz to) un kura galvenā bāze atradās (toreizējā) Gotlandes Universitātes Baltijas jūras reģiona studiju centrā (*Centrum för Östersjöstudier*) Visbijā, plaši iesaistot arī Latvijas un Igaunijas pētniekus, par izejas punktu izvēlējās novatorisku ideju, ka reakcija uz daudzajām dažādajām “eiropeizācijas” šķautnēm, iespējams, bija atšķirīga, ģeogrāfiskās un sociālās vides nosacīta. Tādējādi vieni un tie paši izaicinā-

jumi varēja izraisīt pavisam atšķirīgas reakcijas, atkarībā no vietas un reģiona – starp citu, Skandināvijas viduslaiku vēsturnieki jau kādu laiku izceļ īpašo Ziemeļvalstu “pašeiropēizācijas” *Sonderweg*,² uz tā rēķina nosacīti palielinot attālumu starp Baltijas jūras krastiem – kā arī atkarībā no tā, kas konkrēti bija šie “vienkāršie cilvēki vienkāršajās vietās” (*common people in common places*).³ Zvejnieki un mednieki, vietējie kungi un zemnieki uz Bārtleta un citu autoru aprakstīto izaicinājumu kopumu, domājams, reaģēja pavisam atšķirīgi. Tādējādi šajā procesā bija gan ieguvēji, gan zaudētāji, taču tam nebija neizbēgami jārada veselās pasīvu upuru “kultūras”. Projekta “Kultūras sadursme vai kompromiss” skatījumā nosacītā ūdensšķirtne starp pārtikušo Skandināviju un grūtību pārņemto Igauniju un Latviju uz laiku izzuda, vismaz viduslaikos tās tiek parādītas kā vienai un tai pašai pusei piederošas zemes.

Tātad mana pirmā tēze ir tāda, ka Livonija bija viena no galvenajām notikumu arēnām, kurā darbojās daži no svarīgākajiem spēkiem un risinājās viens no centrālajiem procesiem Eiropas vēsturē, ko, aizņemoties un mazliet sašaurinot Roberta Mūra bieži lietoto terminu, varētu dēvēt par “Pirmo Eiropas revolūciju”.⁴ Tādējādi Eiropas vēsturē Livonija ieņem būtisku vietu. Tas, ka Livonijai pagaidām nav veltīts daudz uzmanības Eiropas universitāšu vai pat skolu mācību grāmatās, met ēnu uz attiecīgajām grāmatām un par tām atbildīgajām institūcijām, nevis norāda uz Livonijas nozīmi pasaules vēsturē.

II

Tagad pievēršamies manai otrajai tēzei. Roberts Bārtlets, Nilss Blumkvists (*Blomkvist*) un projekts “Kultūras sadursme vai kompromiss” – šos autorus un projektu es šeit izceļu viņu būtiskās nozīmes turpmāko Baltijas viduslaiku pētījumu kontekstā dēļ – sliecas eiropēizācijas īstenotājus attiecībā pret tiem, kuri bija pakļauti šī procesa ietekmei, atainot kā “svešos” un, zināmā mērā “sametot visus vienā maisā”, apzīmēt viņus ar vārdu, kas ir vienlīdz problemātisks, cik šķietami nekaitīgs – “vācieši”. Bārtleta grāmatā, līdzīgi kā daudzos citos pirms un pēc tam izdotos darbos, cilvēki, kuri ap 1201. gadu ieradās Daugavas grīvā, tiek dēvēti par vāciešiem (*Deutsche, tyskere*,

2 Skat. PER INGESMAN, THOMAS LINDKVIST: Norden och Europa under medeltiden: Europeisering eller själveuropeisering? [Ziemeļu reģions un Eiropa viduslaikos. Eiropēizācija vai pašeiropēizēšanās?], in: PER INGESMAN, THOMAS LINDKVIST (eds.): Norden og Europa i middelalderen, Århus 2001, s. 231–236.

3 Skat. NILS BLOMKVIST: Common People in Common Places I, in: N. BLOMKVIST, SVEN-OLOF LINDQUIST (eds.): Europeans or Not? Local-Level Strategies on the Baltic Rim 1100–1400 AD (CCC Papers, 1), Visby 1999, pp. 9–30.

allemands, niemcy utt., utt.). Šo terminu, tā lietojumu un asociācijas, ko tas rada, es vēlos paanalizēt sīkāk.

Sāksim jau ar to, ka arī ārpus konkrētā šeit aplūkotā konteksta “vācieši” šķiet diezgan izplūdis termins. Vārdam, kas teju katrā valodā ir atšķirīgs, diez vai ir iespējama precīza definīcija, lai gan samudžinātā un jucekļīgā mūsdienu vēsture ir patiešām radījusi nacionālu valsti (vai divas, trīs vai pat vairāk, atkarībā no tā, kuru pusgadsimtu aplūkojam) ar nosaukumu “Vācija”. Taču tūlīt aiz šī vārda mūsdienu funkcionālā lietojuma robežām (“vācieši” kā “Vācijas pilsoņi”) sākas mūklājs. Arī šī vārda leksikogrāfiskā vēsture ir vienlīdz samudžināta, un bija nepieciešami vairāki vairāk vai mazāk taisnvirziena leksiskās attīstības soļi, lai franču valodas *allemand*, angļu valodas *German*, slāvu valodu *niemiec*, baltu valodu *vācu / vokiečių* un somu valodas *saksa* kļūtu par savstarpējiem tulkojumiem. Šī attīstība, iespējams, visuzskatāmākā ir angļu valodā, kur, pamatojoties uz zinātnisko humānismu un Tacitu, *German* kļūva par improvizētu aizstājēju senākam vārdam *Dutch*, kas leksiskajā ziņā ir identisks *deutsch / deutsch, tysk* un *tedesco*, bet ar laiku ieguva citu nozīmi. Vai, precīzāk sakot, kad daži dziļāk kontinentā mītošie *Dutch*, kuri ģeogrāfiskajā ziņā atradās tālāk par angļiem labāk pazīstamajiem Ziemeļu jūras pretējā krastā dzīvojošajiem *Dutch* (nīderlandiešiem), sāka attīstīt dīvainu romantisko nacionālismu, angļi, šķiet, izjuta arvien lielāku nepieciešamību pēc zinātniski pamatota jaunvārda to apzīmēšanai. Tomēr ne mazāk pārsteidzoša nomainīta ir notikusi romāņu un somu valodās, kur paplašinājās attiecīgo kaimiņu etnonīmu – *Alemanni* un *Saxones* – nozīme, līdz visbeidzot tie aptvēra veselu rindu etnisko grupu ar ļoti neskaidrām robežām. Faktiski, jo izplūdušāki un mazāk saprotami bija kritēriji iekļaušanai “vāciskumā” vai izslēgšanai no tā, jo dedzīgāk tā aizstāvji par to iestājās, kā sev par nelaimi atklāja ebreji un daudzi citi. Visas mūsdienu nācijas, iespējams, ir “iedomātas kopienas” (*imagined communities*), kā to mums mācīja Benedikts Andersons (*Anderson*) un Ēriks Hobsbaums (*Hobsbawm*), taču dažas noteikti prasa īpaši dzīvu iztēli.

Īsāk sakot, nebūt nav skaidrs, tieši kas bija (un nebija) “vācieši” katrā konkrētajā laikposmā un uz ko šo vārdu var (un nevar) attiecināt. Tomēr šeit nav runa par semantiskajām spēlēm, kas ir novedušas līdz mūsdienu pieņēmumam par etnonīma *vācieši* dzīvotspēju, ja nu vienīgi tādā ziņā, ka jaunākās idejas par vāciešu etniskumu ir loģiski ietekmējušas mūsdienu pētījumus par šī termina un koncepcijas lietojumu viduslaikos. Ir izmantots un dažreiz arī izniekots daudz tintes, rakstāmmašīnu lentes un printeru kārtidžu, rakstot par tādiem jautājumiem kā pirmā reize, kad *diutisk* minēts rakstos, *regnum Theutonicum* ticis izmantots kā politisks izteiciens vai *Deutschland* lietots vienskaitlī (pretstatā nekatrās dzimtes daudz-

skaitļa *diutschiu lant*, kas figurēja valodā līdz pat jaunajiem laikiem). Aiz šiem vārdiem un frāzēm ir acīmredzamas stāvošās likumīgās intereses un raizes, un pašas par sevi tās nav raksturīgas tikai Vācijai. Tāpēc šajā esejā aplūkotajā kontekstā jānoskaidro vienkāršs jautājums: vai tie, kas ieradās Daugavas lejtecē 1201. gadā, jebkādā ziņā bija “vācieši”?

Manā ieskatā, nebija un nevarēja būt. Pirmkārt, jau Baltijas dienvidrietumos mītošie ļaudis nebija “vācieši” Bārtleta lietotajā nozīmē, t. i., eiropēizācijas īstenotāji no ekspansionistiskās Rietumeiropas. Tie bija nesen kolonizētie sakši, pārsvarā no Ziemeļu Albingas (Ziemeļelbes) plašajiem tīreļiem, kas stiepjas pāri zemienei no Zeiderzē līča līdz Vartas un Notecas upju sistēmai, kuri pirms vienas vai divām paaudzēm bija piedzīvojuši tieši to, ko tobrīd pieredzēja livonieši, somi un pomerānieši. Arī Holšteina un Elbes lejtece gandrīz tajā pašā vēsturiskā brīdī, iespējams, pat tās pašas paaudzes laikā bija daļa no tā sauktās Jaunākās Eiropas.⁵ Arī šo teritoriju iedzīvotāji bija pieredzējuši, kā viņu decentralizētās vadonības sabiedrību nomaina arvien stingrāki svešzemju kungu centralizācijas centieni. Nedaudzās pirmo misionāru uzceltās baznīcas, kas, iespējams, jau paaudzēm ilgi bija pamestas, tikko bija aizstātas ar jaunu draudžu sistēmu un vairākiem klosteru dibinājumiem. 1170. gadā paši holšteinieši – līdzīgi kā 1220. gadā livonieši – tika izsmieti kā atpalikuši mūļi, kas nav labāki par lopiem un labākajā gadījumā varēja tikai saukties par kristiešiem, lai gan faktiski viņi tādi nebija;⁶ bet tad viņi pieredzēja, kā imigranti, ar viņu jauno kungu atbalstu arvien lielākā skaitā ierodoties no kaut kurienes dienvidrietumos, viņus apgāja (ja paveicās) vai padzina. Frīzijā, Holšteinā un Elbes lejtecē mītošās tautas, lai gan viņu valoda piederēja ģermāņu grupai, atradās ļoti līdzīgā situācijā kā viņu slāviski runājošie austrumu kaimiņi: viņi nebija vis “eiropēizācijas” īstenotāji, bet tās jaunākie upuri. Tādējādi viņiem bija pavisam atšķirīga nesenā “kultūras” pieredze nekā tiem, kuri nāca no zemēm tālāk dienvidos un tagadējās Vācijas vidienes. No pomerāniešiem un livoniešiem (bet ne tik daudz no skandināviem) viņi atšķīrās tikai vienā ziņā: viņu un kontinenta vidienē runātās ģermāņu valodas bija vairāk vai mazāk savstarpēji saprotamas.

4 ROBERT I. MOORE: *The First European Revolution*, c. 970–1215, Oxford 2000.

5 Šī veiksmīgā termina autors ir Ježijs Kločovskis, skat. JERZY KŁOCZOWSKI: *Młodsza Europa. Europa Środkowo-wschodnia w kręgu cywilizacji chrześcijańskiej Średniowiecza* [Jaunākā Eiropa. Austrum- un Centrāleiropa viduslaiku kristīgās civilizācijas lokā], Warszawa 1998.

6 Helmolds no Bosavas, kurš pats bija imigrants no Vēzeres augšteces reģiona: HELMOLD VON BOSAU: *Chronica Slavorum*, ed. BERNHARD SCHMEIDLER (MGH SS rer. Germ., 32), Hannover 1937, 47. un 67. nodaļa.

7 Detalizētāk šīs idejas izvērsumu skat. JAN RÜDIGER: Holstein als ‚Frontier‘. Zur Europageschichte einer Landschaft, in: WOLFGANG HUSCHNER, FRANK REXROTH (Hrsg.): Gestiftete Zukunft im mittelalterlichen Europa. Festschrift für Michael Borgolte zum 60. Geburtstag, Berlin 2008, S. 63–88; J. RÜDIGER: Framing the Frontier: The Green Isthmic Border of the Danish Baltic, in: BIRGITTE FLØE JENSEN, DORTHE WILLE-JØRGENSEN (eds.): Expansion–Integration? Danish-Baltic Contacts 1147–1410 AD, Vordingborg 2009, pp. 15–26.

Šeit teikto es attiecinu uz konkrētu, manuprāt, nepareizu priekšstatu ne tikai Bārtleta grāmatā un dažās “Kultūru sadursme vai kompromiss” publikācijās, bet Baltijas viduslaiku vēsturei veltītajā mūsdienu historiogrāfijā kopumā: tieksmi attiecināt uz viduslaikiem mūsdienu “vāciešu” tēlu, kas ir tik dziļi iesakņojies skandināvu, poļu un Baltijas historiogrāfijā (kur tas bieži ir negatīvs) un senajos Vācijas nacionāl(istisk)ajā vēsturē tik iecienītajos triumfālajos *Aufseglung* un *Ostsiedlung* naratīvos. Visos gadījumos iepriekš minētā neskaidrība par to, kas vai kurš katrā konkrētajā brīdī ir “vācietis”, ir veicinājusi šī “vācu *Ostsiedlung* un *Aufseglung*” tēla noturību – tēla, kas pamatā izriet no 19. gadsimta idejām par nāciju nemainību un identitāti vēstures gaitā – lai gan attiecībā uz praktiski visām pārējām lielākajām Eiropas nācijām jau sen ir sākusies šādu pieņēmumu nopietna pārvērtēšana. Barseloniešus, kuri 1229. gadā iekaroja Maljorku, mūsdienās tikai retais dēvētu par “spāņiem” vai Albigiešu krusta karu uzlūkotu kā franču iekšējo konfliktu. Turpretī 13. gadsimta holšteinieši it kā starp citu un pašsaprotami tiek ievietoti “vāciešu” kategorijā kopā ar visiem citiem sakšiem un plus vēl frankiem, bavāriešiem un alemaņiem – un pēc noklusējuma tiek uzlūkoti kā pamatā tiem ļoti līdzīgi. Šī problēma neizriet tikai no nacionāl(istisk)ās vēstures uzlūkošanas atpakaļgaitā. Baltijas viduslaiku vēstures kontekstā tā ir saistīta ar dziļi atšķirīgu interpretāciju – jaunas dinastijas izvirzīšanās, jaunas draudžu un klostēru sistēmas un jaunu īpašumtiesību likumu ieviešana, kas notika Hol-šteinā ap 1150./1200. gadu, tiek uzlūkota kā Vācijas reģionālās vēstures sastāvdaļa, savukārt, kad šie paši procesi ap 1200./1250. gadu risinājās slāvu vai baltu valodu areālā, tie skaitās “eiropeizācija”.⁷

Elbes lejteces reģiona “kolonizācijas” aspekta uzsvēršana nenozīmē tikai faktu atzīšanu. Ja šīs teritorijas tiek pieskaitītas – un, manuprāt, tās ir jāpieskaita – pārējām Baltijas jūras reģiona dienvidu un austrumu zemēm (un arī daļai Skandināvijas, kā Lollandei-Falsterai vai Smolandai), tad kļūst ļoti grūti saskatīt loģisku viedokli, ka cilvēki, kuri ieradās Daugavas lejtecē, lai vietējos iedzīvotājus pievērstu kristietībai un izmantotu, bija “vācieši” tādā nozīmē, kā “nākuši no attīstītākiem (lai ko tas nozīmētu) rietumiem, kur valdīja senas kundzības un kristietī-

bas tradīcijas”, kas tos padarīja par “loģiski piemērotiem kolonizētājiem un iekarotājiem”. Nevis vienkārši tāpēc, ka pirms pusgadsimta arī paši holšteinieši bija “upuri” – mēs ļoti labi zinām, ka ekspansijas procesa visnesenākajiem upuriem ir tendence atrasties šī procesa nākamā soļa priekšgalā, jo viņi mācību ir guvuši sāpīgā ceļā, un izdzīvojušie, visticamāk, izvirzās procesa vadībā. Manuprāt, Livonijas iekšzemē un Daugavas augštecē varam saskatīt līdzīgus procesus, kuru priekšgalā nostājās dažas autohtono iedzīvotāju grupas.

Lietas būtība ir tāda, ka bīskapa Alberta (ap 1199–1229) (iespējams) vai hronista Heinriha / Indriķa (pavisam noteikti) attieksme pret livoniešiem daudz neatšķīrās no hronista Helmolda no Bosavas (ap 1120 – pēc 1177) attieksmes pret holšteiniešiem. Augustīniešu klosteris Zēgebergā nebija droša aizmugures bāze “vecajā Eiropā”, no kurienes hronists Heinrihs spēra milzu soli nezināmajā. Arī viņš pats nāca no pierobežas posteņa, ļoti līdzīga tam, kādu viņš palīdzēja izveidot savas misijas zemē. Daži no tiem, kuri ieradās Livonijā no Holšteinas, noteikti bija “kolonizatori”, taču ne tādēļ, ka viņi nāktu no stingri “rietumnieciska” reģiona – tāds tas nebija, ja vispār tas bija “rietumniecisks”. No Reinzemes, Vestfālenes vai Flandrijas nākušie runāja vairāk vai mazāk līdzīgā valodā, taču viņu izcelsme bija ļoti atšķirīga gandrīz visos citos aspektos. Tādējādi, iespējams, ir maldinoši 13., 14. un 15. gadsimtā un varbūt vēl labu laiku pēc tam iztēloties viņus kā “vāciešus” (*Deutsche, tyskere* utt.) jebkādā kolektīvajā vai etniskajā ziņā; citiem vārdiem sakot, Baltijas viduslaiku vēstures kontekstā “vācietis” nav etnonīms.

- 8 Skat. WILHELM LENZ: *Undeutsch. Bemerkungen zu einem besonderen Begriff der baltischen Geschichte*, in: BERNHART JÄHNIG, KLAUS MILITZER (Hrsg.): *Aus der Geschichte Alt-Livlands. Festschrift für Heinz von zur Mühlen zum 90. Geburtstag*, Münster 2004 (Schriften der Baltischen Historischen Kommission, 12), S. 169–184.
- 9 PAUL JOHANSEN, HEINZ VON ZUR MÜHLEN: *Deutsch und Undeutsch im mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Reval, Köln 1973 (Ostmitteleuropa in Vergangenheit und Gegenwart, 15).*

Varētu iebilst – vai tad tie, kas ap 1200. gadu ieradās Livonijā, un viņu pēcnācēji netiek parasti dēvēti par *Theutonici*, *Dudesche*, *Deutsche*, t. i., par “vāciešiem”? Vai tad no tā neizriet ja ne kopīga nacionāla izcelsme, tad vismaz pārlicinoša grupas apziņa? Vai tad *Deutsch* kopā ar tā slaveno (un reizēm bēdīgi slaveno) līdzgaitnieku *Undeutsch* (kas burtiski nozīmē “nevācietis” jeb precīzāk “ne-*Deutsch*”) nav viena no galvenajām Baltijas vēstures koncepcijām,⁸ kas ir plaši sastopama avotos? Nemot vērā visas liecības, ko Pauls Johansens un Haincs fon cur Milens ir apkopojuši savā autoritatīvajā darbā par *Deutsch und Undeutsch* viduslaiku un agro jauno laiku Tallinā,⁹ kas gan dod pamatu apgalvot, ka *Deutsch* nav etnonīms?

Man ir kārdinājums atbildēt, ka tā apgalvot mudina tieši šī vārda biežais lietojums. Acīmredzot tas bija ērts apzīmējums, iespējams, aizdomīgi ērts. Viduslaiku avotus, kā likums, daudz mazāk interesē tas, ko mūsdienās dēvējam par “nacionalitāti” vai “etnisko piederību”, un pret to, ko mēs apzīmējam kā “identitāti”, tie praktiski bija vienaldzīgi. Šie jēdzieni lielākoties radās 19. gadsimtā, un mums visiem ir labi zināmi daudzie akadēmiskie mēģinājumi viduslaiku materiālā atklāt norādes – lai cik arī netiešas tās būtu – uz šādu “apziņu” vai “identitāti”, par spīti liecību trūcumam, veltīgi cerot pierādīt vai vismaz gūt pamatu apgalvojumam, ka 12. vai 13. gadsimta eiropiešiem bija pazīstamas 21. gadsimta eiropiešu pamatnostādnes. Nav jau tā, ka viduslaiku avoti par šo jautājumu klusē. Piemēram, viduslaikos lielākoties antīkās pasaules intelektuālā mantojuma ietekmē šaurā intelektuāļu lokā notika diskusija par *gentes* (mums ir tendence pārvērtēt šādu diskusijuniecīgo ietekmi un nozīmi jebkurā viduslaiku sabiedrībā, taču jāņem vērā avotu neizbēgamā subjektivitāte: 99,9 procenti no mutvārdu un žestu komunikācijas mums ir zudusi, un ir jāiztiek ar nedaudzajiem pergamenta vai papīra tekstiem, kas saglabājušies); atsevišķās situācijās, piemēram, juridiskos kontekstos, patiešām bija nozīme tam, vai cilvēks “bija” franks vai saksis, vai kursis. Taču tās bija konkrētas situācijas, un tās bija pamatā līdzīgas situācijām, kad nozīme, piemēram, bija tam, vai cilvēks bija maiznieks, jaunava, dēls vai vīrietis no Rostokas. Tās visas, protams, ir šķautnes tam, ko – ja tā labpatik – var dēvēt

par “identitāti”, taču nešķiet, ka tās ietekmēja jebkādu pārliecinošu vai noturīgu grupas “sajūtu” vai uzvedības veidu.

Īsāk sakot, tādi apzīmējumi kā minētie galvenokārt bija situācijas noteikti; no lingvistiskā viedokļa raugoties, tie bija īpašības vārdi, nevis lietvārdi. Zīmīgi, ka līdz pat šai dienai vārdam *deutsch* nav attīstījusies lietvārda forma – mūsdienu vācu valodā nošķir īpašības vārdus *lettisch, dänisch, polnisch* utt. un attiecīgos lietvārdus vīriešu un sieviešu dzimtē – *Lette / Lettin, Däne / Dänin, Pole / Polin*, taču nav lietvārda, kas atbilstu vārdam “vācietis / vāciete”, ir tikai nominalizēts īpašības vārds *der/die Deutsche*. Viduslaikos, protams, šī vārda lietojums bija līdzīgs. Ir vispārpieņemts uzskatīt, ka *diutisk* (>‘*deutsch*’; viduslaiku latīņu valodā ekvivalents tam bija *theotiscus*) etimons ir indoeiropēiskais *teutā, no kā cēlies arī latviešu valodas *tauta* un sennorvēģu *þjóð*, tātad aptuvenā *deutsch* (atvasinājums no *diutisk*, kas atbilstu mūsdienu *deut-isch* – piedēklis *-isch* ir izplatīts un joprojām produktīvs paņēmiens īpašības vārda darināšanai no lietvārda) nozīme ir ‘tautas’. Tātad *deutsch* (*düdesch, diutisk*) nenorāda vis uz kādu konkrētu *gens* vai *regnum*, bet vienkārši ir termins, kas apzīmē “mūs” pretstatā “tiem, kas nav mēs” – *diutisk* vai *dudesch* nozīmē “mūsu, mums līdzīgo, mums piederošo, mums saprotamo” pretstatā neizprotamām komunikācijas formām (piemēram, *welsch / Welsh*, kas atkarībā no laika un vietas varēja nozīmēt jebko romānisku vai ķeltisku).¹⁰ Tā darbības vārda forma ir *deuten*, kas nozīmē “saprast, iztulkot”; tā alternatīvā īpašības vārda forma ir *deutlich* (skaidrs, saprotams). *Deutlich sprechen* (runāt skaidri) un *deutsch sprechen* (runāt vāciski) vismaz etimoloģiski nozīmē vienu un to pašu. Prātā nāk vārda *niemiec* pamatnozīme, kas ir gluži pretēja (un tādējādi, raugoties no ārpusē, tāda pati).

Lietas būtība slēpjas faktā, ka *dudesch / deutsch* ir īpašības vārds. Cik man zināms, Livonijā un Baltijas jūras reģionā kopumā vismaz viduslaikos (un man ir aizdomas, ka arī agrajos jaunajos laikos) šis termins tika lietots kā apzīmētājs, kas norādīja uz prakseoloģisku, ikdienišķu aspektu, saistību ar konkrēto situāciju – “kas tāds vai kāds, kas ir mums saprotams”, tāpēc “mēs varam ar to tikt galā” vai “mēs varam ar viņu vienoties”. Tā mērķis nebija apzīmēt kaut ko tik abstraktu (un nesvarīgu un nepraktisku) kā “piederība etniskai grupai, ko veido sep-

¹⁰ *Welsch / Welsh* senangļu un vidusaugšvācu valodā (*wealb*) apzīmē kādu, kuru nevar saprast. Tātad būtībā tā nozīme ir pretēja kā *diutisk / dudesch*. Anglosakši to attiecina uz saviem kaimiņiem velsiešiem, flāmi – uz franciski runājošajiem Beļģijas iedzīvotājiem (*de Walen, Wallonie*), alemaņi – uz frančiem, bet Bavārijā un Austrijā ar to tiek domāti itālieši.

tiņi miljoni cilvēku, kurus mēs nekad nesatiksīm, bet kuri acīmredzot runā mums radnieciskās valodās un mīt teritorijā no šejienes līdz Alpu dienvidu nogāzēm”; tas nozīmē kaut ko daudz vienkāršāku (un, no praktiskā viedokļa raugoties, svarīgāku) – “kaut ko vai kādu, ar ko mēs varam sadzīvot”. Jaunākās tendences Hanzas vēstures, kā arī viduslaiku komunikācijas vēstures izpētē kopumā liek arvien lielāku uzsvāru uz “uzticības” koncepciju. Lai cik arī šī koncepcija varētu būt problemātiska epistemoloģiskās skaidrības ziņā, viens no tās neapšaubāmajiem plusiem ir tāds, ka tā izgaismo faktu, ka viduslaikos uzticamas informācijas trūkums bieži vien dzīvi padarīja par riskantu pasākumu, īpaši cilvēkiem, kuri ap 1200. gadu ieradās Daugavas lejtecē. Tāpēc “tie, kurus tu spēj saprast” un kuri, turpinot šo loģiku, vienlaikus ir “tie, kam tu vari uzticēties” (pat ja viņi galu galā izrādījās tavi ienaidnieki, bija vērtīgi to *zināt*) banālā ikdienas dzīves līmenī, iespējams, ir vissvarīgākā kategorija, kas noteica cilvēku piederību kādai grupai. Tas, ko nevari saprast, ir jāuzlūko ar bažām. Šī lietojuma atbalsis joprojām jūtamas mūsdienu valodā: dāņu valodā formālais *undeutsch* ekvivalents *utyske* nozīmē ‘kaut kas nedabisks vai draudīgs, ienaidnieks, briesmonis’ – tas nav vis skaidrojams ar nepatiku pret vāciešiem, bet ar nozīmi, kas piemita vārdam *dudesch* (*Itysk*) pirms jaunajiem laikiem un pirmsnāciju laikmetā: ‘pazīstams, pie saimes piederošs, uzticību izraisošs’.

Nav iespējams pārvērtēt šī aspekta prakseoloģisko pusi – tiešo kontaktu sabiedrībā, kurā valdīja augsts nedrošības līmenis un liela tieksme uz vardarbību, cilvēkus neinteresēja, vai konkrētais indivīds “bija” kursis, igaunis vai vācietis jebkādā būtiskā nozīmē. Svarīgāk bija zināt, kā viņš runā un rīkojas, vai viņa / viņas valoda un uzvedība bija saprotama. Mūsdienu itāļu valodā uz kādai grupai nepiederošu cilvēku nicīgi mēdz attiecināt frāzi *Chi lo conosce?* (Kurš tad viņu pazīst?); pazīt kādu nozīmē spēt viņu pieņemt. Aiz *deutsch* / *undeutsch* slēpjas tieši šī doma, kas atbilst latīņu valodas *nobilis* (< *nosci*, “zināt pazīt”) / *ignobilis*. Pirmie pieder konkrētajai grupai, pēdējie nē. Es negribu apgalvot, ka *deutsch* nozīmēja ‘augstdzimis’ (*nobilis*); mana doma ir daudz piezemētāka: augstdzimības pamatā ir atpazīstamība, un *deutsch* ir tāda pati nozīme (= saprotams). Viduslaiku Livonija – acīmredzami – bija imigrācijas sabiedrība, kurā pastāvēja diezgan stingras valodas barjeras, tāpēc jautājums “no kurienes tu nāc” ļoti drīz kļuva nesvarīgs, un tas, no kurienes ir nākuši tavi vecvecvecāki, bija vēl mazsvarīgāk. Svarīgi bija atrasties starp cilvēkiem, kurus tu spēj saprast un ar kuriem spēj vienoties. Citiem vārdiem, jautājums bija nevis par to, vai cilvēks “bija” *dudesche*, *undudesche*, *livesche* un tml., bet gan – vai viņš / viņa runāja un rīkojās *dudesch*, *undudesch* utt. veidā. Milzīgo Johansena un fon cur Mīlena apkopotu materiālu klāstu būtu interesanti pārlasīt šādā gaismā;

manuprāt, tas būtu pūliņu vērts, kaut vai *tādēļ*, lai atmestu domu, ka *deutsch* bija saistīts ar etniskuma jautājumiem. Protams, kļūt par piederīgu “tiem, ko pazīsti”, bija vieglāk, ja cilvēks bija attiecīgajās aprindās piedzimis un uzaudzis, taču dzīves laikā bija iespējams apgūt valodu un uzvedības veidu. Izsakoties pavisam vienkārši: vai cilvēks “bija jāpazīst” vai “nebija jāpazīst”, vai viņš bija vai nebija “viens no mums”, свой человек, izšķīra nevis tas, vai viņš / viņa bija “vācietis” vai “nevācietis” (lietvārdi), bet gan vai viņš / viņa runāja, ģērbās un uzvedās *deutsch* vai *undeutsch* (īpašības vai apstākļa vārdi) veidā.

Es ceru, ka ir kļuvis mazliet saprotamāk, kāpēc viduslaiku Livonijas kontekstā *Deutsch*, manuprāt, ir problemātisks termins. Pirmkārt jau, kā pārliecinājāmies, tā tulkošana kā *German, allemand, vācisks* utt. ir maldinoša, jo šie vārdi attiecas uz mūsdienīgu, nevis viduslaiku koncepciju; bet pat gadījumos, kad šie vēlāk radušies aizstājēji nav izmantojami (kā piemēram, attiecībā uz *deutsch, tysk, duits*), pārāk dziļi ir iesakņojusies to jēdzieniskā asociēšana ar izcelsmes grupu, kā es mēģināju to demonstrēt, aplūkojot Bārtleta viedokli par to, kurš īstenoja eiropeizāciju. Problēmu pilnīgi atrisinātu atteikšanās no “vācisks” kā aprakstoša termina un tā aizstāšana ar tuvāko viduslaikos lietoto etnonīma ekvivalentu, t. i., ar “saksisks” (*sassesch*). Taču šis risinājums, iespējams, ir pārāk radikāls, lai būtu praktiski izmantojams, ņemot vērā, ka vārdam “saksisks” ir citas asociācijas gan Britu salu, gan vēlāk arī Vācijas vēsturē (anglosakši, Augšsaksija Drēzdenes apkaimē), un tāpēc tas var būt diezgan mulsošs, turklāt šis risinājums nederētu somugru valodās, kur *Saksa* ir ieguvis nozīmi ‘vācisks’, šo jautājumu sarežģījot vēl vairāk. Tomēr iesākumā mēs varētu apsvērt mūsu avotos pārstāvētās *sassische sprake* saukšanu par “(lejas) sakšu valodu”, nevis “viduslejasvācu valodu”¹¹ – galu galā mēs vairs nedēvējam oksitāniešu valodu par franču valodas paveidu vai katalāņu valodu par spāņu valodas paveidu, lai gan bija laiks, kad tās tā tika apzīmētas, lielākoties to pašu iemeslu dēļ, kāpēc sakši “kļuva” par vāciešiem. Baltijas vēlo viduslaiku lingvistiskā vēsture atbrīvotos no daudzām nepatīkamām zemūdens straumēm, kas tai neļauj ieturēt taisnu kursu mierīgos ūdeņos, ja kļūtu vieglāk atzīt, ka šī reģiona *lingua franca*, lai gan tā, iespējams,

11 Nīderlandē dažādie valsts ziemeļaustrumu daļā runātie mūsdienu valodas dialekti tiek plaši apzīmēti kā *Nedersaksisch*. Vācijā šī pati valoda tiek dēvēta par *Niederdeutsch* (literārajā valodā) vai *Plattdeutsch* (sarunvalodā).

12 ŽILS VERNIS: Drāma Livonijā (*Un drame en Livonie*, 1904), tulk. DAGNIJA DREIKA, Rīga 2018.

bija *dudesch* tādā nozīmē kā “viegli saprotama”, nebija “vācu valoda” gluži tāpat kā Vidusjūras reģiona *lingua franca* nebija franču valoda. Attieksmes maiņai nepieciešams laiks, un to nevar ieviest ar likumu; taču būtu vērtīgi šad un tad, pirms rakstīt vārdu “vācieši” vai *Deutsche*, apstāties, padomāt un aplūkot netiešos pieņēmumus, kas aiz tā slēpjas.

IV

Mana trešā un pēdējā tēze ir par Livoniju kā potenciāli ļoti spēcīgu zīmolu globalizētājā vēsturnieku pasaulē. Viens no iemesliem, kāpēc “vācieši” ir tik neizdzēšami no Livonijas vēstures, ir tāds, ka viņi atrodas ar Livoniju saistītā naratīva centrā. Roberta Bārtleta “Eiropas veidošana” publicēšana 1993. gadā sakrīta ar Latvijas “otrā 13. gadsimta” – integrācijas kapitālistiskajā Rietumeiropā – sākumu, un vāciešiem šajā procesā bija ne mazsvarīga loma; vismaz togad viņi bija ļoti pamanāmi lielos reklāmas plakātos uz neatkarīgās valsts galvaspilsētas Rīgas namu sienām. Daudziem tas droši vien radīja tāda kā mūsdienu *Aufsegelung* (uzzēģelēšanas) iespaidu. Šķita, ka risinās tas pats process, līdz nesot zobenu, krustu un ekonomisko integrāciju, daudziem cilvēkiem no tā ciešot, bet citiem gūstot labumu... Mūsu konferences paneldiskusijas laikā Juhans Krēms (*Kreem*) iestarpināja: “[...] taču netiekot nogalinātiem”. Viņam, protams, ir taisnība, tāpēc es steidzos piebilst, ka neapgalvoju, ka pārejas periods pēc 1991. gada bija “1201. gada” atkārtošānās, pat ne kā farss; mana doma ir tāda, ka minētais *naratīvs* brīnišķīgi atbilst situācijai 20. gadsimta izskaņā. Un Eiropā nav daudz vietu, kas izskaidrojumu savai pašreizējai situācijai var rast viduslaiku naratīvā tik lielā mērā kā Livonija (mūsdienu Latvija un Igaunija).

Tā šodien ir viena no Livonijas viduslaiku vēstures priekšrocībām: tā acīmredzami ir aktuāla, tā atbilst, tā aicina mūsdienu auditoriju piešķirt savai pieredzei naratīvo jēgu. Otrā priekšrocība ir pats vārds: *Livonija / Livland / Livonia*. Tas ir unikāls, tas ir plaši pazīstams, un tiem, kas to vispār zina, tas neapšaubāmi asociējas tieši ar šo un nevienu citu reģionu. Nav būtiski, ka reģionā gadsimtu gaitā nosaukums *Livonija / Livland / Livonia* ir ticis lietots gan plašākā, gan šaurākā nozīmē, atkarībā no laikaposma un apstākļiem ietverot vai izslēdzot *Kurzemi / Kurland / Courland* un *Igauniju / Estland / Estonia*. Aplūkotās tēmas kontekstā – Livonija 21. gadsimtā – tas ir daudz mazsvarīgāk nekā fakts, ka šis vārds ir labskanīgs (zīmola nosaukumam tas ir kā sapnis) un ka, pateicoties Žīlam Vernam (*Verne*)¹² un daudziem citiem, tas ir dziļi iesakņojies un labi izreklamēts zīmols.

Turklāt atšķirībā no vairākuma citu Eiropas zemju nosaukumu Livonijas vārds nav nesenākas vēstures piesārņots – t. i., tajā nav nodēvēta neviena mūsdienu valsts vai cita teritoriālā vienība. Medievistu skatījumā tā ir ievērojama priekšrocība. Ir ļoti grūti runāt ne tikai (acīmredzami) par viduslaiku Franciju vai Dāniju, bet arī par viduslaiku Velsu vai Bavāriju, neizraisot lasītāju vai klausītāju, kur nu vēl rakstītāju vai runātāju prātos asociācijas ar attiecīgajām mūsdienu teritoriālajām vienībām. Livonija ir cits stāsts. Visiem, kas šo vārdu vispār zina, tas saistās ar pagātņi, bet ir pilnīgi brīvs no jebkādām etniskām asociācijām, jo līvi ir kļuvuši par etnisko minoritāti. Tāpat šis nosaukums ir izmantojams. Praksē tas nozīmētu, ka vārda *Livonija* / *Livland* / *Livonia* lietotājam nav jāiesaistās garās diskusijās, kādas nepieciešamas Francijas, Dānijas, Velsas utt. gadījumā par to, kā viduslaiku Francija, Velsa vai Dānija “attīstījās par” attiecīgi dēvētām mūsdienu valstīm vai pavalstīm, vai “bija to agrīnā fāzē”. Lai cik komplicētas ir mūsdienu debātes par latviešu etnoģenēzi, tās risinās pavisam citā līmenī, savukārt līdzīgas diskusijas par Dāniju, Velsu utt. vienmēr būs politiskās vēstures caurvītas. Un visbeidzot, neviens cits šobrīd nav izvirzījis pamatotas pretenzijas uz nosaukumu *Livonija* / *Livland* / *Livonia*, tāpēc, diskutējot par viduslaiku Livoniju, nav jālauza galva par nacionāla rakstura vai citādi sensitīvām problēmām.

Šodienas un rītdienas vēstures pētījumu kontekstā tas ir būtiski. Jo mazāk uz kādu vēsturisko reģionu pretendē mūsdienu nacionālās valstis, jo lielākā mērā tas var kalpot kā kopīgs Eiropas intelektuālais īpašums. Livonija jau tagad ir izkāpusi no lokāli nacionālas *svešzemnieku varas* vai *Deutschbaltentum* (vācbaltības) rāmjiem un pati par sevi pilnīgi integrējusies vienā no galvenajiem Eiropas vēstures mūsdienu “dižstāstiem” (*master narratives*). To 20. gadsimta pēdējā desmitgadē un 21. gadsimtā ir paveikuši Roberts Bārtlets, Nilss Blumkvists, Kurts Villadss Jensens (*Jensen*) un daudzi citi. Livonija ir kļuvusi par vienu no daudzajiem Eiropas reģioniem, kas ir unikāli ar savu klimatu, arhitektūru, tirdzniecības ceļiem, ekspluatācijas veidiem, īsāk sakot, ar savu “kultūru”, jo visi Eiropas reģioni ir unikāli. Šī procesa nozīme sniedzas tālu ārpus vēstures pētījumiem, tā skar vēstures mācīšanu, tostarp tās izklaidējošās formas. Spēcīga piederības izjūta Livonijai, kas sniedzas daudz dziļāk par laiku un telpu, un valstu robežām, palīdzēs šajā teritorijā mītošajiem cilvēkiem aktīvi pielāgoties tagadnes un nākotnes izaicinājumiem, kā arī rūpēties par konkrētu pasaules daļu, kurā viņi dzīvo, tā vietā, lai tikai paraustītu plecus un pieņemtu apstākļus kā ierobežojumus, ar laiku iztēlojoties sevi kā globālos nomadus, kuri nepieder nevienai vietai pasaulē. Lietojot modernu koncepciju: izjūta, ka viņiem aiz muguras stāv Livonija, sniedz livoniešiem (mūsdienu Latvijas un Igaunijas iedzīvotājiem) mazliet lielāku elastību, nekā,

iespējams, piemīt pārējo Eiropas daļu iemītniekiem. Būs nozīme tam, ka viņi dzīvo tieši šajā pasaules daļā, tieši šajā klimatā, ka viņiem ir tieši šādas ēkas un šādas attiecības ar dabu utt., kādu nav nekur citur pasaulē. Tas, ka ir vārds, ko šai pasaules daļai piešķirt, sniedz iespēju to apzināties un runāt par to plašākā kontekstā nekā mūsdienu nācības aktualitātes. Un pēc desmit vai piecpadsmit gadiem tā, es esmu pārliecināts, būs liela vērtība.

V

Visbeidzot daži vārdi par pasauli. Man patīk, ka konferencē mani lūdza runāt nevis par tēmu “Livonija un Eiropa”, kā es to būtu gaidījis, bet gan “Livonija un pasaule”. Mūsdienās mēs vairs nerunājam par Eiropas vēsturi, bet tā vietā aizraujamies ar globālo vēsturi. Globālā vēsture man kā medievistam raisa nelielu diskomfortu. Man ir aizdomas, ka mēģinot pielāgot (Eiropas) viduslaikus jaunākajām tendencēm, ir likts mazliet pārspīlēti liels uzsvars uz tiem nedaudzajiem aspektiem, kas ļauj to darīt nedaudzo ceļotāju, piemēram, Marko Polo un Villema no Ribrūkas patiešām pārliecinoši “globālā” pieredze. No otras puses, tas, ka – kā šķiet – tik nedaudz (Eiropas) viduslaiku aspektu iederas globālajā vēsturē, tās “savstarpējās atkarības un saistības” versijā, pavēršot šo argumentu otrādi, iespējams, var kļūt tieši par tās pievienoto vērtību. Šo tendenci pavadošā decentrēšana – Eiropas provincializēšana (*Provincialising Europe*) kā savu programmatisko grāmatu ir nodēvējis Dipešs Čakrabartijs,¹³ – patiešām precīzi raksturo Eiropu laikā no 5. līdz 15. gadsimtam. Lielākā daļa no tā, ko mēs saucam par Eiropu, un jo īpaši tās daļas, kurām šķietami ir bijusi vislielākā nozīme, patiesībā ir tikai Atlantijas okeāna piekraste, savukārt pārējo, lielāko Eiropas daļu galvenie notikumi, procesi un pārmaiņas praktiski neskāra. Iespējams, nebūs pārspīlēti teikt, ka vissvarīgākais iemesls, kāpēc “Rietumi” izauga par to, par ko tie ir izauguši, ir tieši to nepieejamība un nesvarīgums Eirāzijas kontekstā. Galējā nomalē dzīve ir ērta: Rietumi varēja, tā teikt, iedzīvoties bagātībā, neviena nozīmīga spēka nepamanīti.

Skatuleņķa izmainīšana, nekoncentrējoties vairs, kā parasti uz Atēnām, Romu, Parīzi, Londonu un Briseli, noteikti ir viens no globalizācijas pozitīvajiem aspektiem. Tomēr, lai gan aicinā-

jums “provincializēt Eiropu” ir saprātīgs attiecībā uz jauno laiku vēsturi, lielāko viduslaiku perioda daļu tai patiesībā nav nepieciešama īpaša “provincializēšana”, jo šajā laikā Eiropa jau tāpat diez vai varēja būt mazāk provinciāla. Viduslaiku Rietumeiropas iedzīvotāji gluži labi apzinājās savu atrašanos perifērijā; viņu attieksmē pret pergamenta lappusēs fiksēto pagājušo laiku Romu, kā arī pret dzīvo Romu pie Bosfora šauruma (Konstantinopoli) jautās apbrīna un sāncensības gars (ko papildināja dažas pagalam destruktīvas pašapliecināšanās lēkmes, kā, piemēram, 1204. gadā¹⁴), savukārt islāma pasauli un zemes, kas pletās aiz tās, viņi uzlūkoja ar nedrošību un bažām. Saskarsme ar agrīnās globalizācijas draudiem, kas skāra Eirāzijas rietumu nomali (te īpaši jāmin mongoļu epizode), tikai pastiprināja šo īpatnējo izolētības un piesardzības sajaukumu.

No šāda skatupunkta raugoties, Livonija bija mazliet vairāk globāla nekā vairākums citu Eiropas daļu. Atvērtība Krievzemei faktiski nozīmēja atvērtību nozīmīgajai pasaulei – Bizantijai un Samarkandai, un visiem pārējiem viduslaiku pasaules centriem. 13. un 14. gadsimtā Livonija, iespējams, bija visglobalizētākais Ziemeļeiropas reģions. Un tās arvien lielākā integrācija Rietumu kontekstos (vienlaikus ar atšķirtību no Eirāzijas, ko izraisīja austrumu upju sistēmas tirdzniecības tīkla pagrimums un Maskavas kņazistes varas pieaugums) no šī skatupunkta bija zināma deglobalizācija. Tas ir būtisks solis prom no klasiskās “Rietumu” vēstures, kuras mentālajā kartē Livonija ir novietota augšējā labajā stūrī un pat solis sāņus no 20. gadsimta 90. gadu “europeizācijas” fāzes, kas ierādīja Livonijai vietu līdzās Kastīlijai, Īrijai, Velsai, Mēklenburgai un Sicīlijai. No globālā skatupunkta Livonija ir *mazāk* perifēra nekā, piemēram, Reinzeme, Anglija vai Ronas upes ieleja – t. i., mazāk perifēra nekā tas, ko mūsdienu eiropieši tiecas uzlūkot kā E(S)iropas centru. Tā, maigi sakot, ir divdomīga pozīcija. Nav jāatceras Batu-hans, lai saprastu, ka atrašanās globālajā Eirāzijā maksāja dārgi pat 13. gadsimtā – tas prasīja dzīvības, tas prasīja līdzekļus, tas izsūca spēkus. Livonija bija mazliet vairāk globalizēta nekā vairākums citu Eiropas daļu, un par to bija dārgi jāmaksā.

Šī varētu būt viena no mācībām, ko 21. gadsimtam sniedz Livonijas vēsture – globalizācijai ir sava cena, un Livonija to ir

maksājusi jau kopš 13. gadsimta. Lai arī kāda ekonomiskā un ideoloģiskā fāze sekos pēc globalizācijas, globālās vēstures veiktā Eiropas vēstures decentrēšana arvien vairāk virza Livoniju no nomales centra virzienā. Livonijas vēsturniekiem tas sniedz vienīgi priekšrocības. Ja viņi pratīs savas kārtis labi izspēlēt, tas izdosies arī šodienas un rītdienas “livoniešiem” – Latvijas un Igaunijas iedzīvotājiem kopumā.

Livonia and the World in the 21st Century

Jan Rüdiger

The present essay is based on a panel discussion that took place during the conference 'Medieval Livonia and Its Historical Heritage'. It argues that the history of medieval Livonia is, actually or potentially, of central importance to general history as studied in the 21st century on three accounts:

Firstly, the past twenty years' research, inspired by Robert Bartlett's influential 1993 book *The Making of Europe*, has resulted in a general interest in Livonia. It is no more the exclusive concern of local national histories, be they Baltic German or Latvian / Estonian. In the Bartlettian 'Europeanisation' sense, Livonia now sides with regions such as southern Spain, Occitania, Wales, Ireland, and Hungary. Contemporary developments, notably the expansion of the European Union and its economic model, have only accentuated this interest.

Secondly, much as this development has helped to integrate Livonia into general history, in one central aspect it has exacerbated an older national(-ist) misapprehension: the idea that the 13th century settlers / conquerors were 'Germans' in an ethnic sense. Quite beyond general criticism of 19th and 20th century history as too ready to 'invent' medieval histories for modern nations and nation-states, the notion of ethnic 'Germans' is particularly unfortunate in a medieval Livonian and Baltic context. Present-day usage easily leads to the assumption that *deutsch* has always been an ethnonym (and that it can therefore be translated as 'German', 'allemand' etc.), whereas in fact medieval *deutsch* and its cognates are an in-group term meaning 'intelligible', hence 'understandable'. In a migrant / colonial situation, group adherence and non-adherence were central matters but 'ethnicity', insofar as medieval ideas of ethnicity are at all comparable to post-Romantic ones, was not. This view invites historians to re-evaluate the source use of 'deutsch / undeutsch' in Livonian history. The unfortunate consonances of the use of 'deutsch, vāciešu, German' somewhat obstruct a more integral view of the late medieval Baltic.

Thirdly, as European medieval history is facing the challenges of Global History, Livonia has every chance of moving yet one step further. The Bartlettian movement has worked towards integrating Livonia on an equal base with many western regions; a Global History viewpoint now makes Livonia,

open as it is towards the Eurasian landmass, appear as, for better or worse, one of the most globally integrated parts of medieval Europe. In a Eurasian perspective, then, Livonia is more central than much of the Atlantic fringe.

The essay concludes by arguing that in terms of Public History, the word 'Livonia' is a strong brand, well-established in all major languages but untinged by modern nationalist use. It may well work towards making future 'Livonians', i.e. Latvians / Estonians, more conscious of the resources and potential of their region, and therefore more resilient to face the period after globalism.

Pielikums

Vietvārdu rādītājs

- Ādaži (*Neumühlen*) 171
Aiviekste 115
Akergarne (*Akergravn / Sankt Olofsholm*) 77
Akvileja (*Aquileia*) 66
Ālande (*Alande*), upe 67
Anglija 49, 67, 201, 209, 214, 244
Arkona 55
Atēnas 243
Aukštaitija 97
Austrija 92, 238
Austrumbaltija 9, 16, 20, 27, 67, 106–108, 114, 125, 126
Austrumeiropa 50, 99, 205
Austrumprūsija 24
Aviņona (*Avignon*) 96
- Bajē (*Baie*) 84
Bamberga 57
Basku zeme 24
Bavārija (*Bayern*) 238, 242
Bāzele 160, 163, 167, 168
Bekenferde (*Böckenförde*) 173
Beļģija 238
Bergena 208
Bizantija 66, 71, 73, 244
Bosava (*Bosau*) 234, 236
Bosvorta (*Bosworth*) 201
Brandenburga 36, 86, 92, 165, 166
Breslava (*Breslau*) 177
Brēmene 25, 47, 66, 74, 107
Brige (*Brugge, Bruges, Brügge*) 32, 82, 83, 98, 208
Brikena (*Brücken*) 156
Brisele (*Bruxelles, Brussel, Brüssel*) 243
Bržešča (*Brześć, Brest*) 101
Bukshēvdene (*Buxhövdn*) 25, 33
- Cēsis (*Wenden*) 83, 222
- Danciga (*Danzig, Gdańsk, Gdansk*) 98, 103, 170, 178, 191
Dānija 25, 26, 34, 43, 45, 47, 48, 51–53, 55, 57, 58, 73, 78, 85–87, 97, 99, 107, 152, 154, 164, 166, 242
Daugavgrīva (*Dünamünde*) 28, 96
Daugmale 69
Dreilēbena 96
Drēzdene 240
- Ēda (*Åda*) 67
Einzidēlna (*Einsiedeln*) 166
Elbinga (*Elbing, Elbląg, Elblonga*) 98
Emsa 64
Ēresunds (*Øresund, Öresund*) 84
Erlihshauzene 102
- Falstera 236
Feihtvangene (*Feuchtwangen*) 91
Felbena 93
Fifhūzene (*Viffhusen*) 158, 159
Fitinghofa (*Vietinghoff*) 99, 100
Flandrija 32, 236
Francija 49, 206, 230, 242
Frankfurte pie Mainas 167, 168
Frankonija (*Franken*) 92, 191
Frīzija (*Friesland*) 234
- Gērmara (*Görmar*) 156
Goslāra 44
Gotlande 25, 67, 69, 70, 72, 74, 77, 79, 82, 83, 98, 106, 231
Grīningene (*Grünigen*) 91, 156
Grobiņa (*Grobin*) 67
- Halberštate 166
Hamburga 32, 47, 80
Hāpsalu (*Hapsal, Haapsalu*) 80
Harju (*Harrien, Harju*) 103

- Hatšteina 92
 Holande 107, 155–157
 Holšteina 25, 43, 51, 71, 234–236
 Hornhauzene 92, 94
- Igaunija 14, 15, 18–21, 26, 28, 32, 39, 40, 65, 68, 70, 73, 78, 82, 85–87, 110, 126, 129, 134, 144, 154, 166, 201–207, 209, 210, 214–218, 220, 221, 227, 228, 231, 232, 241, 242, 245
 Ikšķile (*Üsküll*) 25, 106, 107, 112
 Īrija 231, 244
 Islande 52, 53
- Jersika (*Gerzika, Gercike, Gerceke*) 69, 114
 Jeruzaleme 33, 48, 60
 Jorka 96
 Jungingena 96
 Jūrpils (*Seeburg, Söborg*) 67
- Kalmarā 73
 Kalmarsunds 73, 231
 Kaļiņingrada (*Königsberg, Kaliningrad*), skat. arī Kēnigsberga 143
 Kasinurme 217, 218
 Kastilija (*Castilla*) 244
 Katalonija 24
 Katānija (*Catania*) 165, 166
 Kenterberija (*Canterbury*) 201
 Kerkna (*Falkenau, Kärkna*) 28
 Kēnigsberga skat. arī Kaļiņingrada 29, 102
 Kiu (*Kiiu*) 217
 Klaipēda (*Memel, Mēmele, Klaipēda*) 93
 Kniprode 96
 Koknese (*Kokenhusen*) 83, 114, 171, 222
 Konstance (*Konstanz*) 160
 Konstantinopole 244
 Korsika (*Corsica*) 24
 Krakova (*Krakau, Kraków*) 103
 Krievija 13, 17, 37, 128, 130, 132, 134–144, 207, 210, 214, 218
 Krievzeme (*Rus'*) 32, 67, 69, 70, 77–80, 83–87, 114, 129, 131, 135, 136, 138, 139, 141, 144, 244
 Kuldiņa (*Goldingen*) 83, 101, 187
- Kuršu kāpas (*Kursių nerija, Kurische Nebrung*) 66
 Kurzeme, Kurša 12, 28, 33–35, 65, 68, 69, 87, 101, 110, 112, 115, 116, 151, 154, 207, 241
- Ķelne (*Köln*) 33, 162, 178
 Ķīna 45
- Lādogas ezers (*Ladozhskoe ozero*) 66
 Latgale, arī Letgale 65, 110
 Latvija 12–15, 18–21, 39, 111, 112, 120, 124, 126, 129, 139, 144, 201–208, 210, 218, 220–224, 226–228, 231, 232, 241, 242, 245
 Lestera (*Leicester*) 201
 Lēnemā (*Wiek, Läänemaa*) 87, 150–153, 158–160, 163, 165
 Lībeka (*Lübeck*) 31, 32, 69, 72, 74, 78–82, 84, 85, 98, 103, 108, 170, 171, 174, 175, 179, 187
 Lielvārde (*Lenewarde, Lennewarden*) 112, 114, 171
 Lietuva 17, 39, 43, 53, 83, 84, 87, 90, 93, 94, 96–104, 115, 130, 141, 144, 151, 162, 167, 177, 184, 192, 206, 218
 Limbaži (*Lemsal*) 83, 171, 222
 Lindava (*Lindau*) 55
 Livonija, Livzeme (*Livonia / Livland, Liivimaa*) 12–21, 24–40, 42, 45, 48, 49, 52, 53, 55, 61, 64–75, 88, 110–120, 122, 124–126, 128–130, 138, 139, 141, 144, 146, 148–168, 170–174, 177, 179, 180, 182–195, 201–204, 206, 207, 210, 214–218, 220–228, 230–232, 234, 236–245
 Ljēža (*Liège, Lüttich*) 166
 Lollande 236
 Londona 83, 98, 208, 243
 Loringhofene (*Loringhoven*) 161
 Luhanska (*Lugans'k*) 143
 Lunda 78, 154
- Magdeburga 48
 Maljorka (*Mallorca*) 235
 Marburga 91, 97
 Marienburga (*Marienburg, Malbork*) 29, 91, 95, 100, 101, 156
 Marienfelde 28
 Mārtiņsala (*Holme, Matrinsholm*) 106

- Maskava 102, 103, 129, 135, 137, 140, 141, 168, 182, 184, 185, 188, 189, 192, 194, 204, 244
- Maskavija, arī Maskavas lielkņaziste 102, 103, 184, 194, 204
- Meiendorpa (*Meyendorpe, Meiendorf*) 112
- Mēklenburga 24, 43, 162, 244
- Mēlarena ezers / ieleja (*Mälaren*) 67
- Minhene (*München*) 163
- Minstere (*Münster*) 33, 81
- Modena 153
- Mustvē (*Mustvee*) 134
- Narva 188, 194, 217
- Naumburga 28
- Nevnega (*Newnegk, Neueneck*) 191
- Nīderlande 240
- Nirnberga (*Nürnberg*) 168
- Norvēģija 48, 52, 53, 58, 86
- Novgoroda 32, 68, 70, 71, 79, 83, 85, 98, 100, 102, 128, 129, 178, 182, 184, 185, 188, 193, 194, 208
- Obu (*Åby Dānijā*) 55, 57
- Oksitānija (*Occitānia*) 20, 230, 231
- Paderborna 33
- Padize (*Padise*) 28
- Paide 217
- Palestīna 28, 48
- Parīze 49, 210, 243
- Peipusa (Čudu) ezers (*Chudskoe ozero, Peipsi järv*) 17, 27, 128, 129, 132, 134, 137, 140–145
- Pērnavā (*Pernau, Pärnu*) 80, 83, 177, 217
- Pfalca (*Pfalz*) 157
- Pfēfertsā (*Pfäfers*) 166
- Pforta 28
- Plauena 100
- Pleskava (*Pskov, Pleskau*) 70, 79, 99, 100, 102, 129, 138, 139, 142, 182, 184, 185, 188, 189, 192, 194
- Pletenberga 34, 35, 102, 103, 203
- Polija 17, 90, 96–101, 103, 130, 163, 167, 177, 202, 206, 210
- Polocka (*Polozk*) 129, 177, 178
- Pomerānija (*Pommern*) 24, 86, 158, 162, 163, 165, 231
- Pomerelija (*Pommerellen*) 73, 84
- Prūsija (*Pruthenia, Preußen*) 17, 18, 26, 28–30, 33, 34, 36, 39, 53, 57, 64, 73, 90–104, 151, 156, 165, 167, 170, 177, 185, 189
- Purtse (*Purtse*), upe 217
- Rakvere 129, 217
- Rauna (*Ronneburg*) 171, 185
- Reinzeme (*Rheinland*) 28, 29, 95, 236, 244
- Ribrūka (*Rubroeck, Rubruck*) 243
- Rīga 14, 18, 19, 25, 27, 30, 32–35, 41, 74–85, 87, 89, 93, 94, 96–99, 101, 103, 104, 112, 114, 115, 120–125, 127, 139, 150–153, 157–182, 184–188, 190–192, 194, 195, 197, 202, 203, 207, 208, 218, 222, 241
- Rīgene (*Rügen*) 55
- Roma 18, 24, 27–31, 33–36, 38, 39, 41, 47, 60, 66, 74, 75, 107, 109, 111, 113, 114, 126, 127, 130, 138, 148–150, 152–154, 162, 163, 165–169, 172, 176, 185–187, 190, 192, 214, 243, 244
- Roskilde 58
- Rostoka 237
- Rostova pie Donas (*Rostov-na-Donū*) 143
- Rusdorfa 101
- Saina (*Sayn*) 93
- Saksija 51, 70, 71, 74, 81, 103
- Salaspils (*Kirchholm*) 175, 176
- Samarkanda 244
- Sāmsala (*Ösel, Saaremaa*) 28, 33–35, 65–69, 78, 87, 150–153, 158–160, 163, 165
- Sēdermanlande (*Södermanland*) 67
- Sēlija (*Selonia*) 154
- Semba (*Samland*) 66
- Sicīlija 244
- Silēzija (*Schlesien, Śląsk*) 24
- Skandināvija 16, 17, 20, 42, 44, 49, 52–54, 60, 61, 67, 72, 75, 85–88, 163, 203, 232, 236
- Smolande (*Småland*) 236
- Solsberija (*Salisbury*) 142

Somija 43, 48, 49, 53, 58, 73, 78, 204, 205, 218, 231
 Spānija 67, 231
 Sponheima (*Sponheim*, arī *Spanheim*, Španheima) 101, 173, 175
 Stargarde 162
 Strasburga (*Straßburg*, *Strasbourg*, Strasbūra) 96
 Straupe (*Roop*) 83, 222
 Suzdaļa (*Susdal'*) 128
 Sventāja (*Šventoji*), upe 101
 Svētā Zeme, arī Palestīna 26, 28, 33, 92, 231

Šlēsvinga (*Schleswig*) 69–71
 Štetīne (*Stettin*, *Szczecin*) 71, 158, 162, 163
 Švābija (*Schwaben*) 35, 150, 158
 Šverīne (*Schwerin*) 78, 85, 153, 173

Tallina (*Reval*, Rēvele, *Tallin*) 19, 27, 28, 30–35, 79–85, 87, 98, 101, 103, 105, 154, 155, 163, 172, 185, 188, 191, 194, 202, 216–219, 237
 Tannenberga 116
 Tērbata (*Dorpat*, *Tartu*, Tartu) 28, 30, 32–35, 79, 80, 82, 83, 87, 96, 98, 128, 150–153, 157–160, 162–164, 167, 169, 172, 184, 202, 217
 Tavastes zeme 68
 Tīringene (*Türingen*) 156
 Torna (*Thorn*, *Toruń*, Toruņa) 100, 102
 Trīre (*Trier*) 96, 162
 Turaida (*Treiden*) 74, 110
 Tuvie Austrumi 45

Upsāla 49, 58, 70

Valka (*Walk*) 101, 174
 Valmiera (*Wolmar*) 83, 171, 222

Vao 217
 Vārmija (*Warmia*, *Warmien*, *Warmland*, arī *Ermland*) 164
 Vācija 24, 33, 72, 95, 113, 132, 141, 205, 206, 233–235, 240
 Veclādogā (*Stārāja Lādogā*) 67
 Veclībeka (*Alt-Lübeck*) 69, 70
 Vekholma (*Veckholm*) 68
 Velsa (*Wels*) 231, 242, 244
 Ventspils (*Windau*) 83, 222
 Vestfālene (*Westfalen*) 28–31, 70, 74, 81, 95, 236
 Viborga (*Wyborg*, *Viipuri*) 139
 Viljandi (*Fellin*, *Viljandi*, Vilande) 83, 217
 Vilkomira 101
 Vīne 187, 190
 Virumā, Viru zeme (*Vironia*, *Wierland*) 68, 103
 Visbija (*Wisby*) 79, 231
 Vistulas / Vislas līcis, upe 66, 92, 98
 Volgasta (*Wolgast*) 45
 Volhova (*Volhov*), upe 66

Zēgeberga (*Segeberg*) 25, 73, 236
 Zelca (*Selz*) 166
 Zemgale (*Semigallia*, *Semgallen*) 65, 74, 75, 77, 110, 124, 151, 154, 164
 Zēsta (*Soest*) 70, 81
 Ziemeļgaunija 97, 99, 107, 154
 Ziemeļvācija 26, 28, 30, 31, 42, 107, 108, 149, 203
 Zintene (*Sinten*) 158, 161, 164
 Zviedrija 48, 53, 68, 86, 87, 98, 129, 140, 165, 218, 231

Žalgīre 86, 100, 116
 Žemaitija 93, 97, 101

Par autoriem

RŪTA BRUSBĀRDE ir doktorante Kristiāna Alberta Universitātē Ķīlē, kur viņa strādā pie disertācijas “Divu kungu pilsēta – Rīgas pilsētas rātskungi – starp Rīgas arhibīskapu un Vācu ordeņa Livonijas atzara mestru (1415–1470)”. Viņa pēta viduslaiku saimniecības un sociālo vēsturi, kā arī pārvaldes vēsturi.

ROMANS ČAJA (*Roman Czaja*) ir profesors Toruņas Nikolaja Kopernika universitātes Vēstures fakultātes Viduslaiku vēstures katedrā. Viņa zinātniskās intereses ir viduslaiku pilsētu vēsture, Hanzas vēsture, Vācu ordeņa vēsture un vēsturiskā kartogrāfija. Romans Čaja ir žurnāla “Ordines Militares Colloquia Torunensia Historica. Yearbook for the Study of the Military Orders” galvenais redaktors (kopā ar Jirgenu Sarnovski / JÜRGEN SARNOWSKY no Hamburgas Universitātes). Viņš ir arī Polijas pilsētu vēsturiskā atlanta redaktors.

EVA EIHMANE, *Dr. hist., MA philol.*, ir neatkarīga vēsturniece un tulce ar specializāciju vēsturē. Zinātniskās intereses saistītas ar 13.–15. gadsimta Livonijas vēsturi, padziļināti pievērsoties krusta karu periodam un attiecībām starp Livonijas bīskapiem un Vācu ordeni.

KARSTENS JĀNKE (*Carsten Jahnke*) ir Kopenhāgenas Universitātes Sakso institūta (*Saxo-Institut*) asociētais profesors viduslaiku vēsturē. Viņa galvenās pētniecības intereses ir saistītas ar Baltijas jūras reģiona saimniecības un Hanzas vēsturi, sociālo vēsturi, kā arī Skandināvijas vēsturi.

KURTS VILLADSS Jensens (*Kurt Villads Jensen*) ir viduslaiku vēstures profesors, Stokholmas Universitātes Viduslaiku studiju centra direktors. Viņš ir pētījis Ibērijas un Baltijas krusta karu ideoloģiskos un praktiskos aspektus. Jensena zinātniskajās interesēs ietilpst viduslaiku militārā vēsture, jūdu, musulmaņu un mongoļu misionēšana, kā arī Skandināvijas kristianizācija.

JUHANS KRĒMS (*Juhan Kreem*), *PhD*, ir pētnieks Tallinas pilsētas arhīvā. Viņa galvenās pētniecības intereses ir Vācu ordeņa vēsture, viduslaiku Tallinas vēsture, reformācijas vēsture.

ANDRIS LEVĀNS ir Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes viduslaiku vēstures asociētais profesors. Viņa zinātnisko interešu lokā ir viduslaiku un agro jauno laiku historiogrāfijas un autobiogrāfisko tekstu vēsture, priekšstatu, atmiņas fenomenu un tekstu kultūras vēsture, kā arī Livonijas bīskapu un Rīgas domkapitula kancelejas prakšu vēsture.

MIHKELS MĒSĀLU (*Mihkel Mäesalu*), *PhD*, ir pētnieks Tartu Universitātes Vispārējās vēstures katedrā. Viņš pēta Livonijas politisko vēsturi, īpaši Livonijas attiecības ar Svēto Romas impēriju, pāvestu un Dānijas karali.

ILGVARS MISĀNS ir Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes viduslaiku vēstures profesors. Viņš nodarbojas ar viduslaiku Livonijas un jo īpaši tās Hanzas pilsētu izpēti. Pētījis arī Latvijas historiogrāfiju 20. un 21. gadsimtā.

JANS RĪDIGERS (*Jan Rüdiger*) ir vispārējās vēstures profesors Bāzeles Universitātē. Viņa galvenās pētniecības jomas ir politikas valoda un politiskās kultūras Ziemeļrietumeiropā agrajos un attīstītajos viduslaikos.

ANTI SELARTS (*Anti Selart*) ir viduslaiku vēstures profesors Tartu Universitātē. Līdztekus viduslaiku Livonijas vēsturei viņš ir pētījis starpkonfesionālās attiecības Austrumeiropā vēlajos viduslaikos, ziemeļu krusta karus un mūsdienu Baltijas historiogrāfijas aspektus.

GUSTAVS STRENGA, *PhD*, ir darbojies kā Latvijas Nacionālās bibliotēkas (LNB) izstāžu kurators un pašlaik ir LNB vadošais pētnieks, kā arī pēcdoktorantūras pētnieks Tallinas Universitātē. Viņa akadēmisko interešu lokā ir viduslaiku Livonijas vēsture, atmiņas un piemiņas pētniecība, dāvināšana kā vēsturisks fenomens, kā arī grāmatniecības vēsture.

JARONS ŠTERNHEIMS (*Jaron Sternheim*) ir doktorants Freiburgas Universitātes Humanitāro zinātņu doktorantu skolā. Doktora disertācijā, kuru viņš ar Imanuela Kanta stipendijas atbalstu raksta Minhenes Universitātē, tiek pētīta politiskā komunikācija starp dažādām grupām Livonijā un ārpus tās tā dēvētā Rīgas arhibīskapijas strīda laikā (1480–1483).

MATIASS TUMZERS (*Matthias Thumser*) ir Berlīnes Brīvās Universitātes emeritētais profesors un Baltijas Vēstures komisijas priekšsēdētājs. Viņa zinātnisko interešu lokā ir rakstu kultūra attīstītajos un vēlajos viduslaikos un viduslaiku Livonija, kā arī avotu edīcijas.

Latvijas Nacionālā bibliotēka
Mūkusalas iela 3, Rīga

Iespiests "IBC Print Baltic"
Papīrs Serixo 120g/m², Fedrigoni Materica Terra Rosa 250g/m²

